Manuale Beck

Cosmin Dariescu

Istoria statului şi dreptului românesc din antichitate până la Marea Unire

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II397.927

Editura C.H. Beck

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAȘI
II 397. 927

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

MANUALE BECK

Istoria statului şi dreptului românesc din antichitate şi până la Marea Unire

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DARIESCU, COSMIN

Studii: absolvent al Facultăţii de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" (1993-1997); Studii aprofundate în ştiinţe juridice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" (1997-1998); certificat de absolvire a Departamentului pentru Pregătirea Personalului Didactic, disciplinele Pedagogie, Psihologie, Metodică, Sociologia educaţiei, Logică (2000-2001); Doctor în drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" (2004).

Activitate: lector universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", disciplinele Istoria dreptului românesc şi Sociologie juridică (2006-2008); asistent universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", disciplinele Istoria dreptului românesc şi Sociologie juridică (2003-2006); asistent universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", disciplinele Drept roman şi Sociologie juridică (2001-2003); preparator universitar la Universitatea „Mihail Kogălniceanu", disciplinele Drept roman şi Dreptul muncii (1997-2000).

Publicaţii: Relaţiile personale dintre soţi în dreptul internaţional privat (2005); Sociologie juridică. Suport de curs. Anul I (2007, 2006, 2005); Istoria statului şi dreptului românesc. Suport de curs. Anul I (2007, 2006, 2005); peste 16 articole în reviste de specialitate; peste 23 de comunicări susţinute cu ocazia diferitelor conferinţe naţionale şi internaţionale.

BCU IASI / CENTRU UNIVERSITAR LIBRARY

Cosmin Dariescu

132.966

Istoria statului şi dreptului românesc din antichitate şi până la Marea Unire

439002
B.C.U. IASI

Editura C.H. Beck
Bucureşti 2008

ALE
BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Editura C.H. Beck este acreditată CNCSIS – Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior

Istoria statului și dreptului românesc
din antichitate și până la Marea Unire
Cosmin Dariescu

Copyright © 2008 – Editura C.H. Beck

Toate drepturile rezervate Editurii C.H. Beck
Nici o parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul scris al Editurii C.H. Beck
Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate editurii

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DARIESCU, COSMIN
Istoria statului și dreptului românesc până la Marea unire / Cosmin Dariescu. - București : Editura C.H. Beck, 2008
Bibliogr.
ISBN 978-973-115-337-7

342(498)

Editura **C.H. Beck**, Str. Serg. Nuțu Ion nr. 2, sector 5, București
Tel.: (021) 410.08.47;
(021) 410.08.09;
(021) 410.08.73;
(021) 410.08.46
Fax: (021) 410.08.48
E-mail: comenzi@beck.ro

Redactor: Laura Trifa
Tehnoredactor: Corina Voicu

Printed in Abagar, Bulgaria; e-mail: abagar@dir.bg

6.IAN. 2009

Cuprins

Lista generală de abrevieri ..... **XIII**

Introducere ..... **XV**

Capitolul I. Noţiuni introductive **1**

Secţiunea 1. Definirea disciplinei istoriei statului şi dreptului românesc **1**

Secţiunea a 2-a. Legăturile istoriei statului şi dreptului cu alte ştiinţe sociale **1**

Secţiunea a 3-a. Periodizarea istoriei statului şi dreptului românesc **1**

Capitolul II. Perioada antică. Originile daco-romane ale statului şi dreptului românesc **3**

Secţiunea 1. Statul şi dreptul geto-dac **3**

§1. Organizarea politică a geto-dacilor 3

§2. Dreptul geto-dac 5

2.1. Perioada uniunilor de triburi (a democraţiei militare) 5

A. Izvoarele juridice formale 5

B. Reglementări juridice privind persoana fizică 6

C. Reglementări juridice privind proprietatea 7

D. Reglementări juridice privind obligaţiile 7

2.2. Epoca statului geto-dac centralizat 8

A. Izvoarele juridice formale 8

B. Reglementări juridice privind persoanele fizice 8

C. Reglementări juridice referitoare la dreptul de proprietate 9

D. Reglementări privind obligaţiile 9

E. Dreptul penal 9

F. Organizarea judecătorească şi procedura de judecată 9

Secţiunea a 2-a. Dacia romană şi dreptul ei **10**

§1. Organizarea Daciei romane 10

BCU "Ion Creangă" UNIVERSITY LIBRARY

1.1. Organizarea administrativă a Daciei romane 10
1.2. Organele administrației centrale ale Daciei romane 11
1.3. Organele administrației locale din Dacia romană 11
1.4. Categorii de impozite pe care trebuiau să le plătească locuitorii Daciei 12
§2. Reglementări juridice în Dacia romană 12
2.1. Regimul juridic al persoanelor 12
2.2. Condiția juridică a sclavului 14
2.3. Condiția juridică a colonilor 16
2.4. Norme juridice privind căsătoria și familia 16
2.5. Persoanele morale 17
2.6. Statutul juridic al proprietății 18
2.7. Norme juridice în materia obligațiilor 19
2.8. Dreptul penal 20
2.9. Procedura de judecată 20

Capitolul III. Organizarea social-politică a Țărilor Române și evoluția sistemului lor de drept în evul mediu 22

Secțiunea 1. Obștea sătească și uniunile de obști, ca forme de organizare social-politică a poporului român 22
§1. Obștea sătească teritorială 22
§2. Organele de conducere ale obștilor sătești românești 23
§3. Organizarea administrativă, fiscală și militară a obștilor sătești românești 23
§4. Originea boierimii române 24
§5. Obștea de vale și uniunile de obști 25
§6. Organe de conducere specifice obștilor de vale și uniunilor de obști 25
§7. Apariția nucleelor statale românești (a micilor state feudale românești) 26
§8. Nuclee statale românești, atestate documentar 26

Secțiunea a 2-a. Obiceiul juridic românesc (Ius Valachicum, Legea țării, Obiceiul pământului) 28
§1. Reglementări juridice privind persoanele fizice 28
§2. Reglementările juridice privind proprietatea 29
§3. Norme juridice privind obligațiile 30
§4. Dreptul penal 31

§5. Instanţele de judecată şi mijloace de probă 32
§6. Dreptul cnezial (*Ius kenesiale*) 32

Secţiunea a 3-a. Organizarea politico-administrativă, bisericească şi judiciară a statelor medievale centralizate româneşti 32
§1. Forma de guvernământ şi regimurile politice din statele medievale româneşti centralizate 33
§2. Organele politice centrale 35
2.1. Domnia 35
2.2. Adunările de stări 39
2.3. Sfatul Domnesc 40
2.4. Dregătoriile centrale 43
A. Clasificarea dregătorilor centrali 44
B. Principalele atribuţii ale dregătorilor centrali 45
§3. Organizarea administrativă 47
§4. Organizarea fiscală 51
§5. Organizarea militară 54
§6. Organizarea ecleziastică 56
§7. Organizarea judecătorească 61
§8. Statutul internaţional al Ţărilor Române 64

Secţiunea a 4-a. Dreptul aplicabil în statele medievale centralizate româneşti 65
§1. Izvoarele juridice formale ale dreptului medieval din Ţările Române 65
1.1. Legile scrise din Moldova şi Ţara Românească 67
1.2. Izvoarele juridice scrise ale Transilvaniei 69
§2. Instituţii de drept privat 72
2.1. Statutul persoanelor 72
2.2. Rudenia şi familia 77
A. Rudenia 77
B. Termenul de „familie" 79
C. Căsătoria 79
D. Condiţiile de fond ale căsătoriei 80
F. Condiţiile de formă ale căsătoriei 80
G. Obligaţiile dintre soţi 81
2.3. Regimul bunurilor şi regulile succesorale 83
A. Dreptul de proprietate al domnitorului 83
B. Dreptul de proprietate al boierilor şi al clericilor 84
C. Proprietatea urbană 84
D. Dreptul de proprietate al ţăranilor liberi 85

2.4. Obligaţii şi contracte 89
§3. Dreptul penal 93
3.1. Fapte care aduceau atingere dogmelor creştine 94
3.2. Faptele contra Domniei 95
3.3. Infracţiuni contra vieţii şi integrităţii corporale a persoanei 96
3.4. Infracţiuni privitoare la viaţa sexuală 97
3.5. Infracţiuni contra patrimoniului 98
3.6. Infracţiune contra bunului mers al justiţiei 99
3.7. Pedepsele 99
§4. Dreptul procesual civil şi cel penal 100
§5. Începuturile doctrinei juridice în spaţiul românesc 107

Capitolul IV. Începuturile procesului de modernizare a organizării de stat şi a dreptului din Ţările Române 110

Secţiunea 1. Modificări survenite în organizarea politico-administrativă şi judecătorească a Ţărilor Române .. 110
§1. Forma de guvernământ şi regimul politic 110
§2. Organele politice centrale 111
2.1. Domnul 111
2.2. Adunările reprezentative 115
A. Sfatul de Obşte 115
B. Marea Adunare a Ţării 116
2.3. Divanul, Sfatul Administrativ, Guberniul şi Cancelaria Aulică 117
2.4. Dregătoriile centrale 120
§3. Organizarea administrativă 123
§4. Organizarea fiscală 129
§5. Organizarea militară 132
§6. Organizarea bisericească 133
§7. Organizarea judecătorească 138
§8. Statutul internaţional al Ţărilor Române 151
8.1. Statutul juridic al Ţărilor Române faţă de Sublima Poartă 152
8.2. Statutul juridic al Moldovei şi al Valahiei faţă de puterile europene 154
§9. Organizarea politico-administrativă şi judecătorească a Bucovinei şi Basarabiei 159

Secțiunea a 2-a. Începuturile modernizării dreptului din Țările Române 166
§1. Izvoarele juridice formale 166
§2. Principalele acte normative scrise 167
2.1. Pravilele de temelie (acte normative cu valoare constituțională) 167
2.2. Codurile generale sau de ramură și legi speciale 171
§3. Instituții de drept privat 176
3.1. Statutul persoanelor 176
3.2. Regimul bunurilor 184
3.3. Obligațiile 186
A. Contractul de vânzare-cumpărare 187
B. Contractul de împrumut 188
C. Contractul de închiriere 188
D. Aspecte privind obligațiile 188
3.4. Succesiunea 189
§4. Dreptul penal 191
§5. Dreptul procesual civil 195
5.1. Părțile în proces. Chemarea în judecată 195
5.2. Judecata 197
5.3. Probele 198
5.4. Hotărârea judecătorească 198
5.5. Căile de atac și executarea hotărârii 199
A. Opoziția 199
B. Apelul 200
C. Apelul la apel 200
D. Executarea hotărârii 201
§6. Dreptul procesual penal 201
§7. Noua știință a dreptului și îmbunătățirea învățământului juridic 204

Capitolul V. Constituirea „României mici" și edificarea dreptului românesc modern (1859-1918). Transilvania de la liberalism la Marea Unire (1861-1918) 219

Secțiunea 1. Noțiuni generale cu privire la situația economică, socială și politică 219
§1. Situația economică a României Mici și a Transilvaniei 219
§2. Situația socială a României Mici și a Transilvaniei 220
§3. Viața politică a României Mici și a Transilvaniei 221

Secţiunea a 2-a. Dreptul modern în România Mică şi în Transilvania **223**
§1. Izvoarele dreptului modern în România Mică şi în Transilvania 223
§2. Dreptul constituţional 226
2.1. Convenţia pentru organizarea definitivă a Principatelor Române (1858) 227
2.2. Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris din 7 august 1858 (1864) 227
2.3. Constituţia din 1866 228
§3. Dreptul administrativ 229
§4. Dreptul finanţelor publice 232
§5. Dreptul internaţional 234
§6. Dreptul penal 238
6.1. Infracţiunile 240
6.2. Sistemul de pedepse 242
§7. Dreptul civil 243
7.1. Statutul juridic al persoanelor 244
7.2. Familia 246
7.3. Regimul juridic al bunurilor 247
7.4. Obligaţiile 250
7.5. Succesiuni, donaţii şi legate 255
7.6. Dezvoltarea dreptului civil de către jurisprudenţă 257
§8. Dreptul comercial 259
8.1. Actele şi faptele de comerţ 260
8.2. Comercianţii 261
8.3. Obligaţiile şi contractele comerciale 262
8.4. Creditul, titlurile de credit şi operaţiile de bancă şi bursă 263
8.5. Falimentul. Jurisdicţia comercială 264
§9. Dreptul comerţului maritim 265
§10. Legislaţia muncii 265
§11. Organizarea judecătorească şi dreptul procesual 271
11.1. Organizarea judecătorească 271
11.2. Dreptul procesual civil 276
A. Judecarea procesului civil în prima instanţă 277
B. Soluţionarea litigiilor civile prin arbitraj 279
C. Procedurile pregătitoare şi probatoare 280
D. Căile de atac 281
E. Executarea silită a hotărârii 282
F. Proceduri speciale şi excepţionale 283

11.3. Dreptul procesual penal 286
A. Acțiunea penală 287
B. Subiecții procesului penal 288
C. Fazele procesului penal 289
D. Regimul penitenciar 293
§12. Știința dreptului și învățământul juridic 295
12.1. Știința dreptului 295
12.2. Învățământul juridic 300

Bibliografie 309

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Lista generală de abrevieri

alin.	– alineat
art.	– articol
B. Of.	– Buletin Oficial
C. civ.	– Codul civil
C.proc.civ.	– Codul de procedură civilă
Ed.	– Editura
Ibidem	– acelaşi autor, acelaşi loc
lit.	– litera
n.a.	– nota autorului
nr.	– numărul
op. cit.	– opera citată
p.	– pagina
pct.	– punctul
ROM	– Regulamentul organic al Moldovei
ROV	– Regulamentul organic al Valahiei (Ţării Româneşti)
vol.	– volumul

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Introducere

Motto: *În oglinda de bronz ne putem verifica*
corectitudinea ţinutei,
în oglinda faptelor oamenilor ajungem
să înţelegem cauzele succeselor şi ale eşecurilor,
în oglinda istoriei ne dăm seama ce anume
determină înflorirea şi decăderea.
(Împăratul dinastiei Tang, Li Shiming)[1]

Lucrarea de faţă îşi propune să prezinte într-un mod sistematizat şi concis istoria organizării statale şi juridice a populaţiei ce a locuit în spaţiul carpato-danubiano-pontic din vremea geto-dacilor şi până la desăvârşirea României Mari, în 1918. Deşi titlul acestei cărţi pare că îi limitează sfera de cuprindere doar la formele de organizare politică şi la normele juridice create şi aplicate de populaţia românească, în paginile lucrării cititorul va descoperi referinţe privind modelele politice şi juridice practicate de alte popoare ce au convieţuit cu românii (maghiarii, secuii şi saşii). Studiul a fost limitat la perioada cuprinsă între epoca statului geto-dac şi cea a Marii Uniri din 1918 din două motive: în primul rând această perioadă este, în opinia mea, esenţială pentru conturarea civilizaţiei politice şi juridice a românilor (dreptul românesc nu începe odată cu legislaţia reformatoare din vremea lui Cuza), iar în al doilea rând pentru că cercetarea ştiinţifică individuală devine cu mult mai dificilă pentru perioada de până la 1918 decât pentru cea posterioară Marii Uniri (din pricina accesului dificil la izvoarele juridice relevante şi din pricina barierelor lingvistice).

Cartea de faţă se întemeiază pe o bibliografie consistentă, ce cuprinde nu doar lucrările clasice în domeniu (cum ar fi Tratatul de istoria dreptului românesc, tipărit sub egida Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice), ci şi contribuţiile contemporane la dezvoltarea istoriei juridice româneşti (cum ar fi, cu titlu de exemplu, monografiile scrise de Constanţa Vintilă-

[1] Apud *A.E. Budura*, Împăraţi şi istorici, în Magazin istoric, anul XL-serie nouă-nr. 10 (475) octombrie 2006, p. 7.

Ghițulescu, Violeta Barbu, Ligia Livadă-Cadeschi, Laurențiu Vlad, Ioan Stanomir, Veniamin Ciobanu, Petrache Zidaru etc. sau cursurile alcătuite de Costică Voicu sau de Gheorghe Bonciu).

Această lucrare se adresează studenților și masteranzilor facultăților de drept, de istorie sau teologie, precum și tuturor persoanelor interesate în dobândirea unei adevărate culturi juridice sau în cunoașterea aprofundată a istoriei națiunii noastre. Manualele și studiile de istorie nu abordează întotdeauna, în detaliu, materia atât de vastă, a dreptului aplicabil în lumea românească la o anumită epocă. Sau dacă încearcă o asemenea abordare, ea este arareori realizată de o persoană care se bucură și de pregătire juridică. Pe de altă parte, primele norme juridice scrise românești s-au cristalizat sub auspiciile Bisericii Ortodoxe, biserică ce a avut, până în vremea domnitorului Al.I. Cuza, competență jurisdicțională asupra laicilor, în anumite materii. De asemenea, situația contemporană a statului și a dreptului românesc cu viciile și cu progresele lor pot fi mai bine înțelese și evaluate după lectura prezentei cărți.

Trăim într-o epocă în care fiecare minut contează, căci sunt tot mai multe sarcini de rezolvat în douăzeci și patru de ore. De ce și-ar pierde cineva vremea cu studiul istoriei dreptului românesc? Cu ce l-ar putea ajuta în afara culturii juridice solide de care ar putea face caz cel mult la conferințe sau în vreun articol științific? O mică povestioară relatată de istoricul chinez Sima Guang (1011-1086 d.Hr.) ne răspunde la această întrebare. Sun Quan (185-252 d.Hr.), domnitorul statului Wu îi recomandă, într-o zi, generalului Lu Meng (179-219 d.Hr.) să se apuce să studieze. Lu Meng invocă treburile de pe câmpul de luptă și își exprimă îndoiala că va avea timpul necesar pentru studiu. Domnitorul i-a răspuns că nu avea nicidecum în vedere studierea cărților filosofilor clasici (necesară pentru primirea în Academia Imperială), ci îi recomanda cu fermitate să răsfoiască cât mai des cărțile de istorie pentru a câștiga experiență din faptele personajelor istorice. Lu Meng a acceptat sfatul domnitorului și s-a cufundat în citirea cărților istorice. După un timp, Lu Meng s-a întâlnit cu un fost prieten care constata că „frățiorul Meng" nu mai era cel pe care îl cunoscuse înainte. Lu Meng devenise perspicace și inventiv în strategie, iar judecata sa asupra evenimentelor câștigase în temeinicie. Lu Meng i-a răspuns: „După doar trei zile de despărțire, camarazii trebuie să fie pregătiți să se privească cu alți ochi; cum de fratele meu mai mare pricepe atât de târziu acest lucru?"[1].

[1] Ibidem, p. 7.

Desigur, vor fi cititori care vor descoperi anumite defecte lucrării de față, defecte pe care, din varii motive, autorul nu le-a sesizat și nu a reușit să le corecteze la timp. Sper ca aceste scăderi să devină tot atâtea invitații la cercetarea științifică a istoriei dreptului românesc și la colaborare. Deși disciplina ca atare se studiază în universitățile românești de la începutul secolului XX, domeniile de cercetare sunt departe de a fi complet epuizate de activitatea prestigioasă a *Colectivului pentru Vechiul Drept Românesc al Academiei R.P.R.* și a specialiștilor *Academiei de Științe Sociale și Politice a R.S.R.* Progresul științific se realizează prin reexaminarea validității postulatelor folosite de înaintașii noștri și prin formularea unor noi teze argumentate. De aceea, nu am pretenția că această carte reprezintă o versiune *definitivă* a istoriei statului și dreptului românesc din antichitate până la Marea Unire din 1918 și nutresc speranța că cercetările personale și cele întreprinse de cititori mă vor ajuta să completez lipsurile ediției de față și să o revizuiesc, în spiritul iubirii de adevăr.

Autorul

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul I
Noțiuni introductive

Secțiunea 1. Definirea disciplinei istoriei statului și dreptului românesc

Istoria statului și dreptului este știința socială care studiază formele de organizare statală și de reglementare juridică care au existat, de-a lungul timpului, într-o anumită arie geografică.

Istoria statului și dreptului românesc reprezintă o specializare a istoriei statului și dreptului care studiază evoluția formelor statale și juridice în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Prin studierea istoriei statului și dreptului românesc, cititorul va cunoaște și evalua dezvoltarea dreptului la români, familiarizându-se, în același timp, cu noțiunile și problemele esențiale ale altor discipline juridice.

Secțiunea a 2-a. Legăturile istoriei statului și dreptului cu alte științe sociale

Obiectul de studiu al istoriei statului și dreptului este extrem de complex. Cercetarea și completa lui înțelegere este posibilă doar cu ajutorul celorlalte științe sociale dintre care amintim: istoria și științele auxiliare ei (arheologie, heraldică, paleografie etc.), economia politică, etnologia, sociologia juridică, teoria generală a statului și a dreptului, antropologia juridică, politolgia ș.a. În același timp, toate celelalte științe sociale beneficiază de cunoștințele istoriei statului și dreptului.

Secțiunea a 3-a. Periodizarea istoriei statului și dreptului românesc

Etapele dezvoltării statului și dreptului la români nu coincid totdeauna cu etapele utilizate în periodizarea tradițională a istoriei românești (ele însele aprig discutate în ultimii ani). De multe ori, momente esențiale pentru evoluția juridică prefațează evenimente însemnate ale istoriei

românilor. Alteori, etape juridice importante sunt parcurse între două mari evenimente istorice[1].

Din rațiuni didactice, vom folosi următoarea periodizare a istoriei statului și dreptului românesc:

1. *Perioada antică* care cuprinde, la rându-i, două etape: etapa statului și dreptului geto-dac și etapa provinciei romane Dacia și a dreptului aplicabil acolo;

2. *Perioada medievală* care cuprinde, de asemenea, două etape: etapa formațiunilor prestatale românești (denumite și „țări românești" sau „romanii populare") și a „legii țării" și etapa statelor medievale românești centralizate și a dreptului lor (etapă care se încheie cu epoca fanariotă);

3. *Perioada modernă* care cuprinde trei etape: etapa statelor și dreptului românesc în epoca Regulamentelor Organice, etapa Principatelor Unite și a reformelor legislative ale domnitorului Al.I. Cuza și etapa României Mici de la Constituția din 1866 până la Marea Unire din 1918. De asemenea, va fi studiată și evoluția Transilvaniei și a dreptului aplicabil acolo;

4. *Perioada contemporană* care cuprinde evoluția statului și dreptului românesc de la Marea Unire din 1918 până în zilele noastre[2].

---

[1] *C. Cloșcă, G. Asandului*, Istoria dreptului românesc, Ed. Fundației Academice „Danubius", Galați, 2002, p. 9.

[2] Ibidem, p. 9-10 și *D. Firoiu*, Istoria statului și dreptului românesc, Ed. Fundației „Chemarea", Iași, 1993, p. 11-14.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul II
Perioada antică. Originile daco-romane ale statului şi dreptului românesc

Secţiunea 1. Statul şi dreptul geto-dac

§1. Organizarea politică a geto-dacilor

Geto-dacii au fost cea mai importantă ramură a grupului etnic indo-european al tracilor (grup atestat încă din mileniul al III-lea î.Hr.).

Diversele neamuri tracice locuiau aria geografică delimitată la sud de Marea Egee, la nord de zona Pripetului, la vest de Dunărea Panonică şi la est de râul Bug. Geto-dacii, care s-au despărţit din trunchiul tracic în jurul anului 1000 î.Hr., trăiau prin secolele VIII-VII î.Hr. în jumătatea de nord a acestui spaţiu, hotarul lor sudic fiind plasat pe pantele nordice ale Munţilor Balcani[1]. Însăşi denumirea de geto-daci (pe care o folosesc istoricii pentru populaţia tracă din spaţiul carpato-danubiano-pontic) are semnificaţii teritoriale. Astfel, grecii denumeau populaţia tracă care locuia în zona extracarpatică cu termenul de „geţi", în vreme ce romanii, atunci când vorbeau despre populaţia tracă din Munţii Carpaţi, foloseau denumirea de „daci". Faptul că geţii şi dacii erau unul şi acelaşi popor este confirmat de geograful grec Strabon care afirmă ca geţii şi dacii vorbeau aceeaşi limbă.

În a doua perioadă a fierului (Latène), mai precis în secolul al VI-lea î.Hr., geto-dacii erau împărţiţi în triburi cu teritorii bine-delimitate (de exemplu costobocii în Bucovina şi în partea de nord a Moldovei, carpii în centrul Moldovei, cotensii în sudul Moldovei, piefigii în Câmpia Română, apulii în Banat etc.). Începând cu secolul al VI-lea î.Hr., aceste triburi se grupează în puternice uniuni de triburi, capabile să ridice cetăţi puternice, să întreţină armate bine echipate şi să-i învingă războinici vestiţi ai antichităţii, precum: sciţii, macedonienii, celţii şi bastarnii[2].

---

[1] *C. Cloşcă, G. Asandului*, op. cit, p. 12.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, Istoria statului şi dreptului românesc, Casa de editură şi presă „Şansa" S.R.L., Bucureşti, 1998, p. 9.

a) *Aceste uniuni de triburi erau organizate ca democraţii militare*, adică puterea politică aparţinea războinicilor grupaţi în Adunarea Poporului. Adunarea menţionată îl desemna pe rege (şeful militar), lua decizii privind pacea sau războiul şi stabilea repartizarea prizonierilor[1].

b) *Regele exercita atribuţiile delegate de către Adunarea Poporului* (la început, având atribuţii preponderent militare). Autoritatea regelui a sporit permanent, începând cu secolele al III-lea şi al II-lea î.Hr., în defavoarea Adunării Poporului.[2]

c) În exercitarea atribuţiilor sale, regele era ajutat de *o serie de demnitari*, dintre care cel mai important era *şeful religios*. Însemnătatea şefului religios se explică prin respectul deosebit al geto-dacilor faţă de religie. Izvoarele istorice vorbesc despre preoţi care îndeplineau diverse misiuni politice[3].

Creşterea rolului demnitarilor recrutaţi din rândul aristocraţiei gentilice duce la o diminuare a rolului politic al Adunării Poporului în favoarea Sfatului Bătrânilor (organ aristocratic care din secolul al II-lea î.Hr. îl alege pe rege)[4]. La sfârşitul secolului al II-lea î.Hr. şi începutul secolului întâi î.Hr., funcţia regală devine ereditară[5].

Organizarea statului centralizat geto-dac. Prin unificarea triburilor geto-dace sub o singură conducere, Burebista este creatorul statului centralizat geto-dac. Victoria lui asupra celţilor face ca teritoriul statului dac să fie delimitat de Dunărea Mijlocie (la vest), Carpaţii Păduroşi (la nord), Bugul şi Marea Neagră (la est) şi Balcanii (la sud)[6].

a) *Statul centralizat geto-dac* era organizat ca o monarhie asemănătoare cu cea elenistică[7]. Puterea supremă era concentrată în mâinile

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 53.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 9.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 51 şi *C. Cloşcă, G. Asandului*, op. cit., p. 22.

[4] *D. Firoiu*, op. cit., p. 14.

[5] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 65.

[6] Ibidem, p. 71.

[7] *D. Firoiu*, op. cit., p. 24.

regelui. Acesta era şeful statului. Funcţia de rege era, în principiu, una ereditară. Cu toate acestea, rege putea deveni şi unul dintre fraţii fostului rege sau viceregele.

b) *Puterea religioasă* era exercitată de către *vicerege* (marele preot Deceneu, în timpul lui Burebista, Vesinas, în timpul lui Decebal)[1]. În anumite perioade (domnia lui Deceneu sau Comosycus), funcţia de vicerege este cumulată cu cea de rege[2].

c) *Religia* era bine conturată în epoca lui Burebista. De altfel, ea a jucat un rol esenţial în centralizarea puterii politice la geto-daci. Existau sanctuare şi o preoţime strict ierarhizată, condusă de un mare-preot care adesea este fie vicerege, fie rege. În epoca lui Burebista, religia era o instituţie de stat (sprijinită de stat şi care urmărea consolidarea statului)[3].

d) *Justiţia* era exercitată de către preoţime, care în epocă reprezenta intelectualitatea. Reamintim că preoţii erau, în acelaşi timp, atât medici, cât şi astronomi. Puterea judiciară a preoţilor era justificată de originea divină a legilor geto-dace[4].

e) Aparatul de stat mai cuprindea *consilieri regali*, dregători însărcinaţi cu supravegherea agriculturii, comandanţi de cetăţi şi soli care îndeplineau diverse misiuni diplomatice (Acornion din Dionysopolis era trimisul lui Burebista la Roma, Diegis era trimisul lui Decebal)[5].

f) *Armata* se ridica la un efectiv de circa 200 000 de oameni, în epoca lui Burebista (probabil în cazul mobilizării generale). Avea trupe separate de cavalerie şi de infanterie. Organizarea specială a transformat-o într-o forţă redutabilă care i-a înfrânt pe celţi şi care era temută de romani.

§2. Dreptul geto-dac

2.1. Perioada uniunilor de triburi (a democraţiei militare)

A. Izvoarele juridice formale

În această epocă, conduita geto-dacilor este reglementată de *norme juridice cutumiare, cu o puternică coloratură religioasă* (Diodor din Sici-

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 71.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 13.

[3] *D. Firoiu*, op. cit., p. 24-25.

[4] Ibidem, p. 24-25.

[5] *D. Firoiu*, op. cit., p. 24.

lia arată că Zalmoxis le-a dat geto-dacilor legi despre care pretindea că i-au fost inspirate de zei). Aceste cutume reglementau atât relațiile sociale din interiorul uniunii de triburi, cât și relațiile dintre fiecare uniune și alte entități politice din epocă[1]. Geograful Strabon observa că obiceiurile juridice ale dacilor semănau foarte mult cu cele ale tracilor, sciților și celților. De asemenea, același geograf antic arată că aceste cutume se transmiteau de la o generație la alta prin versificare și transpunere pe muzică[2].

B. Reglementări juridice privind persoana fizică

Geto-dacii au cunoscut *instituția sclaviei.* Sclavii erau folosiți pentru muncile casnice, pentru creșterea vitelor, ridicarea cetăților etc. (mai ales la triburile din vestul țării)[3]. *Prin urmare, geto-dacii au cunoscut și diviziunea persoanelor fizice în persoane libere și sclavi.* Cercetările subliniază însă faptul că sclavajul nu a atins, niciodată, la geto-daci, ponderea pe care a avut-o la greci și la romani.

Familia geto-dacă se forma prin căsătorie. Se pare că soția era cumpărată de la părinții ei[4]. Conform poetului latin Horațiu, într-o epocă mai nouă, la geto-daci soția primea o zestre de la părinți[5]. Soția se afla sub puterea soțului, ca la majoritatea popoarelor vechi (în opinia istoricului Trogus Pompeius, soțiile geto-dace erau „slujnicile bărbaților")[6]. Soțul își putea ucide soția, în caz de infidelitate. Heraclid din Pont amintește de obiceiul sacrificării soției la moarte soțului[7].

Soțul nu era obligat să-i fie fidel soției. Bărbații geto-daci puteau să se căsătorească cu mai multe femei. Poligamia geto-dacilor este atestată de scrierile lui Herodot (care o menționează ca o instituție comună la traci), de comicul grec Menandru (pentru geții din secolul al IV-lea î.Hr.) și de

---

[1] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, op. cit, p. 54.

[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 10.

[3] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 32-33.

[4] Ibidem, p. 55.

[5] *D. Firoiu*, op. cit., p. 27.

[6] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 55.

[7] *D. Firoiu*, op. cit., p. 28.

mormântul get de la Agighiol. Se pare însă că numai oamenii foarte bogaţi îşi permiteau luxul mai multor soţii[1].

Descendenţa copiilor se stabilea în funcţie de tată[2]. Asemenea soţiei, şi copii se aflau sub autoritatea tatălui lor.

C. Reglementări juridice privind proprietatea

În această epocă, geto-dacii cunosc două forme de proprietate: *proprietatea comună a obştii familiale* (forma dominantă) şi *proprietatea privată* (aflată, încă, în formă embrionară). *Proprietatea comună a obştii familiale* (adică a comunităţii oamenilor, rude de sânge între ei, care cultivă, împreună, un anumit teritoriu) se exercită asupra pământurilor, apelor şi păşunilor. *Proprietatea personală a indivizilor* se exercită, la început, asupra turmelor de animale şi asupra sclavilor[3]. În secolul al V-lea î.Hr., fii puteau cere părinţilor delimitarea din proprietatea comună a familiei a lucrurilor care li se cuveneau[4]. Cu timpul, se pare că vor intra în proprietate privată casa şi ograda ei, uneltele de lucru şi în cele din urmă chiar pământurile (mai ales membrii aristocraţiei tribale vor dobândi proprietatea privată asupra terenurilor)[5].

Apariţia proprietăţii private determină dispariţia obştii familiale, care va fi înlocuită cu *obştea de vecinătate* (o comunitate compusă din oameni care nu mai sunt rude între ei, dar cultivă împreună un anumit teritoriu). În cadrul obştii săteşti, cea mai mare parte a pământului rămâne în proprietate comună. Cultura lui se face prin rotaţie.[6]

D. Reglementări juridice privind obligaţiile

Geto-dacii încheiau *contracte* prin următoarea ceremonie: într-o cupă cu vin, părţile contractului amestecau picături din sângele lor, după care

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 55.

[2] *D. Firoiu*, op. cit., p. 28.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 54.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 10.

[5] *D. Firoiu*, op. cit., p. 26-27.

[6] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 54.

îşi înmuiau în amestecul obţinut armele, iar ce mai rămânea în cupă era băut[1].

2.2. Epoca statului geto-dac centralizat

A. Izvoarele juridice formale

În această epocă, izvoarele formale ale dreptului geto-dac sunt:

– *cutuma*, cristalizată încă din epoca anterioară, continuă să fie principalul izvor juridic;

– *legile scrise* (numite de geţi „belagine"[2]) conţineau norme juridice edictate de autorităţile statului. După Iordanes, legile geto-dace au fost elaborate de către Deceneu. Nu se pot deosebi, astăzi, instituţiile juridice geto-dace care izvorau din lege de cele care proveneau din cutumă[3].

În continuare, dreptul geto-dac are o mare încărcătură religioasă, aşa cum s-a întâmplat şi în cazul altor popoare vechi. Exista concepţia că dreptul este inspirat de zei. Reamintim, de asemenea, că marele-preot era locţiitorul regelui.

B. Reglementări juridice privind persoanele fizice

În perioada statului centralizat se definitivează formarea celor două clase principale ale societăţii geto-dace: *aristocraţia* (tarabostes sau pileati) şi poporul de rând (comati sau capillati). Prin analogie cu societatea romană se presupune existenţa unei diferenţieri între capacitatea juridică a aristocraţilor (cuprinzând totalitatea drepturilor şi privilegiilor) şi cea a oamenilor de rând, mult mai restrânsă[4].

În această epocă, se consolidează *organizarea patriarhală a familiei geto-dace*. Puterile şefului de familie sporesc. *Căsătoria*, în majoritatea cazurilor, este monogamă. Soţia continuă să locuiască la soţ (familia este *patrilocală*). Filiaţia copiilor se stabileşte în continuare după tată (familia este *patrilineară*)[5].

Dezvoltarea proprietăţii individuale ridică problema dreptului de succesiune. Despre acesta nu se poate afirma decât că urma legăturile de rudenie[6].

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 10.

[2] *Iordanes*, Getica, Ediţie bilingvă latină-română, traducere *D. Popescu*, Ed. Fundaţiei „Gândirea", Bucureşti, 2001, XI, 69, p. 27.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 62-63.

[4] Ibidem, p. 76.

[5] Ibidem, p. 77.

[6] Ibidem, p. 78.

C. Reglementări juridice referitoare la dreptul de proprietate

Obştea sătească, ce îmbină proprietatea colectivă asupra pământurilor, păşunilor, fâneţelor, râurilor etc. cu cea individuală asupra casei, vitelor, uneltelor, continuă să existe şi în această perioadă. Ogoarele comune erau împărţite, anual, prin tragere la sorţi, membrilor comunităţii spre cultivare. Roadele produse de aceste loturi intrau în proprietatea exclusivă a celui ce le-a obţinut[1].

Geto-dacii cunoşteau şi proprietatea individuală exclusivă asupra terenului. Aristocraţia geto-dacă stăpânea, probabil, terenuri în proprietate individuală, aşa cum regele era proprietarul minelor de aur şi de sare[2].

D. Reglementări privind obligaţiile

Larga circulaţie a denarului roman (valuta forte, în epocă) atestă existenţa unui comerţ geto-dac înfloritor, ceea ce presupune existenţa unor norme juridice privind obligaţiile. Din păcate, aceste reguli nu se pot cunoaşte în detaliu[3]. Este probabil ca un rol deosebit în încheierea contractelor să-l fi jucat rostirea unor cuvinte solemne sau al unor jurăminte, căci la fel procedau şi alte seminţii indo-europene, precum romanii şi perşii.

E. Dreptul penal

În perioada statului centralizat se dezvoltă dreptul penal geto-dac. Pedepsele erau foarte aspre. Astfel, adulterul soţiei era pedepsit cu moartea. Dreptul penal geto-dac cunoştea, ca pedepse, răzbunarea privată şi duelul judiciar[4]. Aceste forme de justiţie „privată" indică fie absenţa unor autorităţi publice specializate în represiunea penală, fie accesul greoi al populaţiei la aceste autorităţi.

F. Organizarea judecătorească şi procedura de judecată

Instanţele judecătoreşti ale statului centralizat geto-dac şi procedura lor de judecată nu sunt cunoscute în detaliu. Având în vedere însă rolul deosebit de important al marelui-preot în ierarhia de stat geto-dacă (Deceneu are putere cvasi-regală, Comosicus a fost, concomitent, şi rege, şi mare-preot şi judecător suprem[5]), precum şi activitatea legislativă a lui

---

[1] Ibidem, p. 79.

[2] *D. Firoiu*, op. cit., p. 26.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 79.

[4] Ibidem, p. 74.

[5] *Iordanes*, op. cit., XI, 67, XII, 73, p. 26 şi 28.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

Deceneu, se presupune că activitatea judiciară era strâns împletită cu cea religioasă, întrucât numai preoţimea studia, în detaliu, în cadrul pregătirii teologice, reglementările juridice inspirate de zei. Este probabil ca regele geto-dac, care era fie mare-preot, fie ajutat de marele-preot, să fi avut calitatea de judecător suprem[1].

Secţiunea a 2-a. Dacia romană şi dreptul ei

§1. Organizarea Daciei romane

Teritoriul Daciei Romane (după geograful antic Claudius Ptolemaios) cuprindea: Transilvania, Banatul, Oltenia, vestul Munteniei şi o parte a Moldovei[2].

1.1. Organizarea administrativă a Daciei romane

În *organizarea administrativă a Daciei romane* se cunosc trei etape:

1. În vremea împăratului Traian, Dacia formează *o singură unitate administrativă.* Este condusă de un *legatus Augusti propraetore*;

2. Împăratul Hadrian, din pricina marii răscoale dacice din 117 d.Hr., împarte, în anul 119 d.Hr, provincia Dacia în două unităţi administrative:

– *Dacia Superior* (condusă de *legatus Augusti propraetore*);

– *Dacia Inferior* (condusă iniţial de un *prefect,* apoi de un *procurator prezidial,* subordonat lui legatus Augusti din Dacia Superior).

Înainte de 133 d.Hr., Hadrian desprinde partea de nord a *Daciei Superior,* transformând-o în unitate administrativă de sine-stătătoare, sub numele de *Dacia Porolissensis* (condusă de un *procurator* şi *având capitala la Porolissum* – Moigradul de astăzi).

3. În 168 d.Hr., împăratul Marcus Aurelius împarte teritoriul Daciei romane în următoarele trei unităţi administrative:

– *Dacia Apulensis;*

– *Dacia Malvensis;*

– *Dacia Porolissensis.* Fiecare dintre aceste trei unităţi era condusă de către un *procurator.*

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 75.

[2] Ibidem, p. 82.

Pentru cele trei provincii dacice, împăratul Marcus Aurelius a înfiinţat demnitatea de *Legatus Augusti propraetore trium Daciarum* (cu atribuţii de guvernator şi de comandant militar suprem al trupelor romane)[1].

1.2. Organele administraţiei centrale ale Daciei romane

Acestea au au fost:

– *Guvernatorul provinciei* cu atribuţii politice, administrative şi judecătoreşti foarte extinse. Din acest punct de vedere, era considerat al doilea după împărat. Avea *ius edicendi* (dreptul de a da edicte) şi *ius gladii* (dreptul de a aplica pedeapsa cu moartea)[2];

– *Adunarea provinciei (concilium provinciae Daciarum trium).* Era condusă de „preotul altarului lui Augustuts" (care mai era numit şi „cel care poartă coroana celor trei Dacii"). Această adunare avea următoarele atribuţii: supravegherea cultului împăratului, cinstirea binefăcătorilor provinciei prin monumente, exprimarea recunoştinţei faţă de guvernatorii merituoşi, atunci când aceştia îşi părăseau postul[3].

1.3. Organele administraţiei locale din Dacia romană

Unităţile urbane (*colonii şi municipii)* conduse de *sfatul orăşenesc (ordo decurionum)* şi de *magistraţii municipali (duumviri* în colonii şi *quatuorviri* în municipii)[4].

Sfatul orăşenesc era alcătuit din foşti magistraţi municipali. Atribuţiile sfatului erau: perceperea impozitelor şi a celorlalte contribuţii, supravegherea finanţelor oraşului, realizarea lucrărilor edilitare şi îndeplinirea unor obligaţii religioase[5].

Duumviri şi quatuorviri aveau, în principal, atribuţii judecătoreşti. Supravegheau licitaţiile publice, desemnându-le câştigătorul. Organizau serbări. Îi executau silit pe debitorii fiscului[6].

---

[1] Ibidem, p. 84 şi *D. Firoiu*, op. cit., p. 31.

[2] *D. Firoiu*, op. cit., p. 32 şi Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 85.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 85.

[4] *D. Firoiu*, op. cit., p. 32.

[5] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 86.

[6] Ibidem, p. 88.

Unităţile rurale erau de mai multe tipuri. Astfel, existau *forurile şi conciliabulele* care depindeau de o cetate. *Vici şi pagi* erau denumirile utilizate pentru satele obişnuite. *Castella* erau aşezările întărite.

Vici (pagi) erau conduse de *unul sau doi magistraţi*, aleşi fie de săteni, fie de autorităţile superioare. Aceşti conducători erau ajutaţi în guvernare de *consiliul sătesc (ordo).*

1.4. Categorii de impozite pe care trebuiau să le plătească locuitorii Daciei

– *Impozite directe: capitaţia* (plătită de toţi locuitorii, indiferent dacă erau cetăţeni romani sau nu) şi *impozitul funciar* (plătit de orice proprietar de teren din provincie, întrucât romanii considerau că toate pământurile din Dacia erau în proprietatea împăratului, celelalte persoane fiind doar nişte posesori).

– *Impozite indirecte* pe moşteniri, pe eliberările de sclavi, pe vânzările de sclavi etc.[1]

Statul roman deţinea monopolul asupra bogăţiilor subsolului. Minele de sare şi de fier erau concesionate unor particulari (numiţi *conductores salinarum* sau *conductores feriarum*). Minele de aur erau exploatate de către împărat prin *procurator aurarium,* ajutat de o sumedenie de contabili, casieri, arhivari şi supraveghetori[2].

§2. Reglementări juridice în Dacia romană

După cucerirea romană, pe teritoriul provinciei Dacia erau în vigoare două sisteme juridice: *dreptul roman* (în sensul larg al termenului, cuprinzând, aici, *ius civile* şi *ius gentium*) şi *dreptul geto-dac* (care continua să reglementeze relaţiile dintre geto-daci, mai ales dintre cei din mediul rural)[3].

În continuare, vor fi prezentate câteva elemente de drept roman.

2.1. Regimul juridic al persoanelor

Dreptul roman împărţea persoanele, în funcţie de apartenenţa lor la o cetate, în:

---

[1] Ibidem, p. 90.

[2] Ibidem, p. 94.

[3] *V. Hanga,* Istoria dreptului românesc. Dreptul cutumiar, Ed. Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1993, p. 24.

a) cetăţeni romani;
b) latini;
c) peregrini[1].

a) *Cetăţenii romani din Dacia* locuiau în oraşe şi aveau aceleaşi drepturi (prevăzute de *ius civile*) ca şi cei de la Roma, cu excepţia dreptului de proprietate imobiliară. Dacă cetatea în care trăiau nu primise *ius italicum*, cetăţenii romani din Dacia nu aveau asupra imobilelor decât *posesiunea,* nu şi *proprietatea quiritară.* În Dacia, existau cinci cetăţi (Sarmisegetuza, Apulum, Potaissa, Napoca şi Dierna) cărora li se concedase *ius italicum*[2].

b) *Latinii* reprezentau populaţia urbană, lipsită de cetăţenie romană, dar care era apărată de reglementarea romană numită *dreptul latin (ius Latii).* Aceşti latini aveau aceleaşi drepturi patrimoniale ca şi cetăţenii romani (*ius comercii).* Ei nu aveau însă dreptul de a se căsători după dispoziţiile lui *ius civile.* De asemenea, nu beneficiau de toate drepturile politice[3].

c) *Peregrinii* reprezintă restul populaţiei libere din provincie. Ei sunt de două feluri:
– *ordinari* şi
– *deditici.*

Peregrinii ordinari reprezintă locuitorii cetăţilor care s-au supus romanilor în temeiul unor tratate încheiata între Roma şi cetatea respectivă. Aceşti peregrini îşi păstrau drepturile civile şi politice prevăzute de legile din cetatea lor şi erau judecaţi de instanţele din cetatea respectivă[4].

Peregrinii deditici erau locuitorii cetăţilor care au capitulat necondiţionat, după lupte grele purtate contra romanilor, locuitorii satelor şi sclavii eliberaţi care suferiseră, în perioada sclaviei, pedepse infamante[5]. Având în vedere istoria cuceririi Daciei, presupunem că şi în provincia romană Dacia o parte a populaţiei autohtone a fost considerată deditică.

Peregrinii deditici nu aveau drepturi politice. Ei nu puteau folosi dreptul geto-dac decât în limitele prevăzute în edictul guvernatorului pro-

---

[1] *M.V. Jakotă,* Drept roman, vol. II, Ed. Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1993, p. 225.
[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 95.
[3] Ibidem, p. 95.
[4] *M.V. Jakotă,* op. cit., p. 230.
[5] Ibidem, p. 231.

vinciei. Condiţia lor juridică era considerată de juristul roman Gaius drept cea mai rea stare a unui om liber[1].

Datorită nevoilor economice, peregrinii (fie ordinari, fie deditici) puteau intra în raporturi juridice cu cetăţenii romani sau cu latinii. Aceste raporturi juridice erau guvernate de o reglementare romană specială, numită *ius gentium*[2].

În raporturile juridice dintre peregrinii autohtoni a continuat să se aplice dreptul geto-dac, în limitele permise de autorităţile romane[3].

În 212 d.Hr., împăratul Caracalla le acordă, printr-un edict, tuturor peregrinilor, cu excepţia dediticilor, cetăţenia romană. Textul edictului fiind mutilat, nu se cunosc condiţiile pe care trebuiau să le îndeplinească peregrinii spre a obţine cetăţenia romană. Se presupune că numai peregrinii din aşezările urbane au obţinut cetăţenia romană[4].

Gaius (I,9) clasifica persoanele fizice, din punctul de vedere al libertăţii, în:

– *liberi şi*

– *sclavi.*

Luând în considerare şi afirmaţia lui Florentinus (D.1,5,4,1) care trata sclavia drept o instituţie a lui *ius gentium* (adică care era prezentă în dreptul tuturor neamurilor)[5], deducem *că şi în provincia Dacia romană au existat sclavi, aflaţi fie în proprietatea oamenilor liberi* (cetăţeni romani, latini sau peregrini), fie *în proprietatea împăratului.*

2.2. Condiţia juridică a sclavului

Sclavului stăpânit de cetăţenii romani sau de latini i se aplicau normele dreptului roman, în vreme ce sclavul stăpânit de peregrini era supus unui amestec de norme juridice geto-dace şi romane[6]. În interiorul obşti-

---

[1] *Gaius*, Instituţiunile [dreptului privat], Traducere, studiu introductiv, note şi adnotări de *A. Popescu*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1982, I, 26, p. 72.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 96.

[3] *V. Hanga*, op. cit., p. 22.

[4] Ibidem, p. 22.

[5] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 96.

[6] Ibidem, p. 97.

lor săteşti geto-dace, sclavia îşi păstrează caracterul patriarhal şi este reglementată, în totalitate, de cutumele geto-dace[1].

Indiferent de cetăţenia stăpânului şi de reglementarea juridică aplicabilă, acesta avea asupra sclavului drept de viaţă şi de moarte. Autorităţile romane au limitat acest drept prin măsuri legislative succesive[2].

Situaţia cea mai bună o aveau sclavii împăratului (*publici*). Ei constituiau corpul funcţionăresc inferior şi datorită slujbelor pe care le aveau se îmbogăţeau rapid. Aşa se face că, în Dacia romană, sclavii publici au o poziţie socială foarte respectată (exemplu, într-o inscripţie de la Ampelum, dedicată împărătesei, sclavii publici sunt enumeraţi înaintea oamenilor liberi)[3]. De asemenea, averea le îngăduia acestor sclavi să-şi obţină, destul de repede, eliberarea[4].

Sclavii puteau fi eliberaţi pe diferite căi. Sclavii publici trebuiau să-l câştige pe guvernatorul provinciei sau pe procuratorul financiar, pentru ca acesta să le mijlocească eliberarea prin rescripte imperiale. Sclavii particularilor erau eliberaţi fie *prin testament, fie prin mijloace de eliberare inter vivos (între vii), cu excepţia eliberării prin cens* (mijloc căzut în desuetudine la începutul epocii imperiale şi care oricum nu s-ar fi putut realiza decât la Roma).

Sclavii eliberaţi (*liberţii*) deveneau, în funcţie de modul prin care şi-au câştigat libertatea, fie *cetăţeni romani* (dacă stăpânul lor, cetăţean roman îi elibera *prin vindicta sau prin testament*), fie *latini* (dacă cetăţeanul roman îi elibera prin *modurile neformaliste*), fie *peregrini* (dacă stăpânul lor era peregrin sau dacă, deşi au fost în proprietatea unui cetăţean roman, au suferit, în timpul sclaviei, pedepse infamante).

Între oamenii liberi şi sclavi se situa categoria socială a *colonilor (agricultori liberi, legaţi de pământul pe care-l cultivă)*[5]. Inscripţiile ne vorbesc despre trupele de graniţă ale burgarilor şi veredrarilor care lucrau loturi de pământ în calitate de coloni militari. De asemenea, documentele amintesc despre plângerea ţăranilor din Lycos Pyrgos (sat din Dobrogea),

---

[1] *V. Hanga*, op. cit., p. 23.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 97.

[3] *D. Firoiu*, op. cit., p. 35.

[4] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 97.

[5] *M.V. Jakotă*, op. cit.,vol. I, p. 179.

adresată guvernatorului provinciei Moesiei Inferior, în care aceştia denunţă corvezile tot mai mari la care erau supuşi în calitate de coloni[1].

2.3. Condiţia juridică a colonilor

Sunt oameni liberi. Au dreptul să încheie o căsătorie legitimă, recunoscută de *ius gentium.* Sunt legaţi de pământul pe care-l cultivă şi care aparţine fie unei cetăţi, fie unui mare proprietar[2]. Proprietarului terenului îi datorează o rentă în produse şi una în muncă (de 6 zile pe an în secolul al II-lea d.Hr.). Aceste obligaţii au sporit mult, de-a lungul timpului. Stăpânul avea drept de coerciţie asupra colonilor, având şi o acţiune reală pentru a-i readuce pe moşie pe colonii fugari.[3]

2.4. Norme juridice privind căsătoria şi familia

Căsătoria şi familia cetăţenilor romani şi ale latinilor erau guvernate de reglementările romane. Căsătoria şi familia geto-dacilor continuau să fie guvernate de cutumele geto-dace, conform opiniei juristului Gaius, care în manualul său din secolul al II-lea d.Hr. arăta că peregrinii se căsătoresc după legile şi obiceiurile specifice seminţiei lor[4].

Dacă un cetăţean roman se căsătorea cu o femeie geto-dacă, care a primit *ius connubii* (dreptul de a încheia o căsătorie după *ius civile*), atunci căsătoria aceasta era validă din punct de vedere al dreptului roman. Copii rezultaţi erau în puterea tatălui, ca şef de familie, şi erau cetăţeni romani. Soldaţii necetăţeni obţineau, concomitent cu eliberarea, o *diplomă* care le conferea atât *cetăţenia romană*, cât şi *ius connubii*, atât pentru ei, cât şi pentru femeia cu care conviețuiau. Dacă cetăţeanul roman se însura cu o femeie geto-dacă fără *ius connubii,* căsătoria lor nu era validă din punctul de vedere al dreptului roman, iar copii rezultaţi urmau condiţia juridică a mamei (adică deveneau peregrini). În situaţia în care o femeie cetăţean roman se căsătorea cu un geto-dac fără *ius connubii*, această căsătorie nu era recunoscută de dreptul roman, iar copii urmau condiţia juridică a tatălui (deveneau peregrini)[5].

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 99.

[2] *M.V. Jakotă*, op. cit., vol. I, p. 186.

[3] *V. Hanga*, op. cit., p. 23-24.

[4] Ibidem, p. 24.

[5] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 100.

Singurele cazuri în care erau valabile, după dreptul roman, căsătoriile dintre un bărbat sau o femeie care aveau cetăţenia romană şi o femeie geto-dacă, respectiv un geto-dac, fără *ius connubii,* erau acelea în care cetăţeanul roman a crezut (dintr-o eroare scuzabilă) că celălalt soţ avea cetăţenie romană. Copii rezultaţi din astfel de căsătorii dobândeau cetăţenia romană[1].

Familia sclavilor se întemeia pe un fel de căsătorie ce nu era însă recunoscută ca atare de dreptul roman. Această convieţuire dintre sclavi de sexe diferite era numită *contubernium* şi putea fi poligamă sau poliandră[2]. Inscripţiile atestă existenţa, în Dacia romană, a unor contubernia încheiate între sclavii publici şi femei libere, atrase de bogăţia şi poziţia socială a acestora[3].

Copii care se năşteau din contubernium urmau condiţia juridică a mamei. Dacă mama era liberă şi copilul sclavului era liber, iar dacă mama era sclavă, copilul ei era sclav[4].

Căsătoriile liberţilor erau supuse reglementărilor juridice aplicabile în funcţie de statutul dobândit prin eliberare (cetăţean roman, latin sau peregrin)[5].

Instituţiile dreptului familiei (tutelă, curatelă, adopţie) erau guvernate, în cazul cetăţenilor romani şi al latinilor, de *reglementări romane,* iar în cazul geto-dacilor, de cutumele acestora[6].

2.5. Persoanele morale

Acestea, definite ca fiind *colectivităţi umane, cu organizare proprie şi cu patrimoniu distinct de cel al indivizilor componenţi, care sunt titulare de drepturi şi de obligaţii,* erau recunoscute de dreptul roman, drept exemple stând municipiile, coloniile şi colegiile[7].

---

[1] *V. Hanga,* op. cit., p. 24.

[2] *M.V. Jakotă,* op. cit., vol. I, p. 160.

[3] *D. Firoiu,* op. cit., p. 36.

[4] Ibidem, p. 36.

[5] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 102.

[6] *V. Hanga,* op. cit., p. 24.

[7] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 194.

2.6. Statutul juridic al proprietăţii

Proprietatea cetăţenilor romani din Dacia era reglementată de *ius civile* (dreptul cetăţii Roma). Singura mare deosebire se referă la proprietatea asupra imobilelor din Dacia. Întrucât pământul acestei provincii (ca, de altfel, al tuturor provinciilor imperiale) era în proprietatea împăratului, ceilalţi cetăţeni romani nu aveau asupra lui decât *o posesiune sau un uzufruct, şi nu proprietatea quiritară.* Doar cetăţenii romani din Sarmisegetuza, Apulum, Potaissa, Napoca şi Dierna aveau proprietate quiritară asupra terenurilor, căci cetăţilor menţionate li se concedase *ius italicum* (o ficţiune conform căreia terenul cetăţii face parte din teritoriul Italiei)[1].

Posesiunea (sau uzufructul) asupra imobilelor din Dacia le conferea cetăţenilor romani aproximativ aceleaşi *atribute* ca şi proprietatea quiritară: *usus* (dreptul de a poseda imobilul), *fructus* (dreptul de a-l folosi), *abusus* (dreptul de a dispune de el juridic sau material). Posesiunea (sau uzufructul) asupra imobilelor din Dacia era protejată de o acţiune reală, foarte asemănătoare cu acţiunea de *rei vindicatio* (care proteja proprietatea quiritară). Iată motivele pentru care specialiştii moderni au denumit această posesiune asupra pământurilor şi clădirilor din provincii drept *proprietate provincială*[2].

Spre deosebire de proprietarul quiritar, proprietarul provincial nu putea înstrăina imobilele decât prin *tradiţiune* şi plătea un impozit (numit *vectigal*) pentru că împăratul îi permitea să-i folosească imobilele[3].

Proprietatea peregrinilor daci era guvernată de vechile cutume getodacice, fiind recunoscută şi protejată şi de reglementarea romană numită *ius gentium* (printr-o acţiune utilă asemănătoare revendicării)[4].

Succesiunea cetăţenilor romani din Dacia era guvernată de dreptul roman. Guvernatorul îndeplinea, în Dacia, atribuţiile în materie succesorală care, la Roma, le reveneau pretorilor[5].

---

[1] Ibidem, p. 194.

[2] *M.V. Jakotă*, Drept roman, Ed. „Cugetarea", Iaşi, 2002, p. 242.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 105.

[4] *V. Hanga*, op. cit., p. 25, *M.V. Jakotă*, Drept roman, Ed. „Cugetarea", Iaşi, 2002, p. 241.

[5] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 107.

Dacii, conform dreptului roman, nu aveau capacitate testamentară şi nu puteau să figureze într-un testament al unui cetăţean roman drept moştenitor sau legatar. Singura excepţie o reprezenta testamentul ostaşului roman, prin care acesta îşi putea numi, ca moştenitori, peregrini. *Succesiunea dacilor* era reglementată de *cutumele geto-dace*, care probabil recunoşteau *testamentul oral* („cu limbă de moarte")[1].

2.7. Norme juridice în materia obligaţiilor

Aplicarea dreptului roman în Dacia, în această materie, este mult mai bine documentată, cu ajutorul *tripticelor transilvane.* Acestea sunt tăbliţe cerate din secolul al II-lea d.Hr. (alcătuite din trei părţi) care au fost descoperite în minele de aur de lângă Roşia Montană (Alburnus Maior). Din cele douăzeci şi cinci de tăbliţe descoperite, doar paisprezece pot fi citite. Din cele paisprezece tăbliţe lizibile, una se referă la dizolvarea colegiului credincioşilor lui Iupiter Cerneus, o alta se referă la veniturile unei societăţi şi la cheltuielile făcute pentru un banchet, iar douăsprezece reprezintă înscrisuri probatorii ale unor contracte[2].

Cele douăsprezece tăbliţe privind contractele indică aplicarea dreptului roman clasic, dar în forme simplificate. În contractele de împrumut, părţile folosesc o singură stipulaţie atât pentru suma împrumutată, cât şi pentru dobândă, deşi dreptul clasic cerea două stipulaţii. În contractul de închiriere a forţei de muncă, părţile stabilesc că riscul forţei majore cade în sarcina lucrătorului şi nu în sarcina angajatorului (ca în dreptul clasic). De asemenea, lucrătorul îşi închiriază propria persoană, ceea ce-i permite patronului să-l constrângă pe lucrător (spre deosebire de dreptul clasic care interzice folosirea forţei în acest caz)[3].

Aşadar, în Dacia s-a aplicat un drept roman vulgar, adaptat nevoilor vieţii cotidiene.

Raporturile obligaţionale dintre geto-daci erau reglementate de cutumele geto-dace[4]. Este foarte posibil ca şi aceştia să fi folosit anumite forme romane pentru obligaţiile pe care le contractau. Astfel, există patru tăbliţe, privind contractele de vânzare-cumpărare încheiate între peregrini, care folosesc *mancipaţia* (o formă de transfer a proprietăţii rezervată exclusiv cetăţenilor romani şi latinilor). Specialiştii consideră că aceste

---

[1] Ibidem, p. 107.
[2] Ibidem, p. 108.
[3] *V. Hanga*, op. cit., p. 27.
[4] Ibidem, p. 29.

forme romane erau folosite din spirit de imitaţie, părţile fiind conştiente de nevaliditatea lor[1].

Dacii liberi, din afara provinciei romane, şi-au păstrat propriile reglementări juridice.

2.8. Dreptul penal

Delictele săvârşite de un peregrin împotriva altui peregrin erau pedepsite după cutumele geto-dace, în limitele impuse de edictul guvernatorului de provincie.

Delictele săvârşite de romani împotriva peregrinilor sau de peregrini împotriva romanilor ca şi delictele săvârşite între romani erau pedepsite după reglementări romane. Peregrinul vinovat sau peregrinul păgubit erau consideraţi, fictiv, drept cetăţeni romani pentru a li se aplica reglementarea romană[2].

Guvernatorul provinciei putea să pronunţe condamnarea la moarte, pentru delicte grave. Doar dacă făptuitorul era un fruntaş dac (un personaj respectat de daci), condamnarea lui la moarte nu o putea pronunţa decât împăratul[3].

2.9. Procedura de judecată

Este asemănătoare cu cea din alte provincii romane. Pentru litigiile dintre cetăţenii romani se aplica fie *procedura formulară*, fie *procedura extra ordinem*. În caz de pedeapsă capitală, cetăţenii romani puteau face apel la împărat.

Litigiilor dintre romani şi peregrini li se aplica una dintre procedurile de mai sus (mai probabil, cea *extra ordinem*), peregrinul fiind considerat ca un cetăţean roman, dar numai pe durata procesului[4].

Litigiile dintre peregrini, prevăzute expres în edictul provincial, erau soluţionate tot de guvernatorul provinciei sau de reprezentantul său.[5] Este probabil ca guvernatorul să fi privit multe dintre aceste litigii doar ca pe

---

[1] Ibidem, p. 27.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 115-116.

[3] *V. Hanga*, op. cit., p. 28.

[4] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 115.

[5] Ibidem, p. 115.

nişte chestiuni pur administrative şi nu ca pe nişte procese autentice, iar pe cele pe care le-a considerat vrednice de un proces să le fi judecat *extra ordinem* (fie personal, fie prin delegat)[1].

Cum reglementarea romană *ius gentium* nu conţinea norme referitoare la succesiune, la familie, la relaţiile dintre stăpâni şi sclavi, este probabil ca multe litigii în aceste materii să fi fost soluţionate de organe jurisdicţionale proprii peregrinilor[2].

Reglementările romane aplicabile pe teritoriul Daciei au contribuit hotărâtor la integrarea organică a acestei provincii în Imperiul Roman şi la împletirea civilizaţiei dacice cu cea romană[3].

IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[1] *M.V. Jakotă*, Drept roman, vol. I, Ed. Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1993, p. 16 şi 22.

[2] Ibidem, p. 28.

[3] Pentru amănunte asupra reglementărilor aplicabile în epoca romană şi bizantină în Dobrogea, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 117-124.

Capitolul III
Organizarea social-politică a Ţărilor Române şi evoluţia sistemului lor de drept în Evul Mediu

Secţiunea 1. Obştea sătească şi uniunile de obşti, ca forme de organizare social-politică a poporului român

După retragerea autorităţilor romane în sudul Dunării, populaţia daco-romană a continuat să locuiască teritoriul fostei provincii Dacia, în condiţii social-politice şi economice noi, determinate, pe de-o parte de convieţuirea cu populaţiile migratoare, iar pe de alta de reunificarea cu dacii liberi (influenţaţi şi ei, într-o oarecare măsură de civilizaţia romană)[1].

Sosirea populaţiilor migratoare, distrugerea centrelor urbane romane şi luptele dintre valurile succesive de migratori au determinat, în Dacia romană, decăderea meşteşugurilor, a comerţului şi chiar a agriculturii (pentru anumite perioade). În schimb, creşterea vitelor şi păstoritul au înflorit[2].

§1. Obştea sătească teritorială

Forma de organizare social-politică a populaţiei daco-romane, în această epocă, este *obştea sătească teritorială* (sau *vicinală*). Aceasta poate fi definită drept *comunitatea umană care stăpâneşte şi lucrează un anumit teritoriu, calitatea de membru al obştii fiind determinată de pământul pe care-l foloseşte fiecare individ şi nu de legătura de rudenie*[3]. Se cuvine să menţionăm, totuşi, că obştile săteşti teritoriale formate în regiunile neromanizate sau mai puţin romanizate prezintă şi unele aspecte genealogice (de rudenie), spre deosebire de obştile din regiunile romanizate[4].

Decăderea schimburilor comerciale şi a meşteşugurilor au orientat obştile săteşti teritoriale către o economie de subzistenţă, în care tot ce era

---

[1] Pentru argumentele continuităţii populaţiei daco-romane în nordul Dunării, a se consulta *L.P. Marcu*, Istoria dreptului românesc, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1997, p. 59-63.

[2] *V. Hanga*, op. cit., p. 31.

[3] Ibidem, p. 31 şi *D. Firoiu*, op. cit., p. 45.

[4] *V. Hanga*, op. cit., p. 34.

necesar traiului trebuia produs în interiorul comunităţii. Supravieţuirea obştii nu era posibilă decât printr-o judicioasă administrare a resurselor umane şi materiale ale comunităţii. În acest scop, obştea sătească a trebuit să-şi creeze nişte organisme administrative, pentru a căror bună funcţionare era necesară şi alocarea unei părţi din resursele şi producţia obştii săteşti.

§2. Organele de conducere ale obştilor săteşti româneşti

Acestea erau:

a) *Căpetenia aleasă* (*cneazul, judele sau voievodul*) avea atribuţii judiciare şi administrative. Cu timpul această funcţie devine ereditară.

b) *Consiliul* (*Sfatul oamenilor buni şi bătrâni*) era alcătuit din bătrânii satului şi-l ajuta pe jude în exercitarea atribuţiilor sale.

c) *Adunarea întregii obşti* (*grămada satului*) se întrunea numai în împrejurări extraordinare pentru a decide soarta comunităţii[1].

§3. Organizarea administrativă, fiscală şi militară a obştilor săteşti româneşti[2]

Pe lângă organele de conducere, obştea sătească românească şi-a creat şi un număr de *împuterniciţi cu atribuţii gospodăreşti, fiscale sau de pază*, cum ar fi spre exemplu, portarii care, pe timpul verii, păzeau porţile de intrare în sat, ori jitarii care opreau orice car care intra pe una din aceste porţi, spre a prelua, în folosul comunităţii, o parte din încărcătura transportată.

Teritoriul obştii săteşti era marcat cu semne speciale, iar accesul către ogoare era restricţionat pentru a împiedica atât distrugerea culturilor de către animale, cât şi neîndeplinirea obligaţiilor „fiscale" de către membrii comunităţii.

Obştea sătească îşi avea propriile *unităţi de măsură*, folosite de jitari pentru individualizarea cotelor-părţi din producţia membrilor comunităţii destinate satisfacerii nevoilor comune. Astfel, pentru lungime se folosea pasul, şchioapa, palma, cotul etc., pentru greutate, funtul (0.5 kg), baniţa,

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 139.

[2] Pentru organizarea administrativă, fiscală şi militară, a se consulta *L.P. Marcu*, op. cit., p. 69-70.

chila, iar pentru capacitate, cofa, litra, putineiul (6-7 kg) etc. Timpul se calcula după poziţia soarelui şi mersul astrelor (Găinuşa, Vânătorul, Cloşca cu pui).

Consemnarea informaţiilor importante se făcea cu ajutorul *răbojurilor* (baston cu coajă pe care se făceau crestături).

Toţi bărbaţii în stare să poarte armele erau obligaţi să apere obştea. Mobilizarea se făcea prin semnale sonore (buciume), optice (focuri pe dealuri) sau prin strigăte specifice (exemple: „Olai", la aromâni, „Tulai", în Transilvania etc.). Un rol însemnat în apărarea obştii revenea „grupelor de vârstă masculine" (cetele de feciori, de juni, de cuci, căluşarii etc.).

§4. Originea boierimii române

Juzii (cnezii), membrii consiliului sau împuterniciţii menţionaţi mai sus, folosindu-se de rolurile sociale încredinţate şi de privilegiile legate de acestea, s-au transformat, de-a lungul timpului, într-o adevărată *pătură conducătoare,* care va uzurpa o parte din pământurile obştii. Această diferenţiere, apărută în interiorul obştilor săteşti, conţine germenii relaţiilor sociale feudale[1].

Diferenţierea socială din sânul obştilor săteşti a fost favorizată, indirect, de populaţiile migratoare. Acestea impuneau obştilor săteşti o serie întreagă de sarcini fiscale, de a căror îndeplinire se ocupau instituţiile administrative ale obştii. Membrii obştii care activau în astfel de instituţii reuşeau adesea să-şi asigure sprijinul financiar şi militar al migratorilor împotriva eventualilor rivali, sporindu-şi astfel puterea în interiorul comunităţii[2].

Pe de altă parte, tocmai relaţiile sociale prefeudale apărute în sânul multor obşti săteşti au garantat supravieţuirea poporului român. Populaţiile migratoare, aflate în faza organizării gentilico-tribale (întemeiată pe rudenie)[3] nu au putut asimila obştile săteşti româneşti, în care criteriul rudeniei fusese înlocuit de cel al teritoriului şi în care se detaşase, deja, o pătură de proprietari de terenuri care deţineau puterea politică.

---

[1] *D. Firoiu*, op. cit., p. 42-43.

[2] Ibidem, p. 43.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 134-136.

§5. Obştea de vale şi uniunile de obşti

Obştea sătească teritorială a cunoscut, în această epocă, un proces de evoluţie, în urma căruia au apărut noi forme de organizare social-politică şi economică ale românilor. Astfel, din *obştea sătească vicinală* s-a dezvoltat *obştea de vale* (prin roirea unui sat, în cadrul propriului hotar şi prin crearea mai multor sate, cătune sau crânguri). De asemenea, necesitatea unirii forţelor pentru o economie mai eficientă, capabilă să răspundă exigenţelor sporite ale migratorilor, precum şi nevoia de apărare au determinat obştile săteşti teritoriale să se unească în diferite *uniuni de obşti* (mai multe obşti vicinale confederate care stăpânesc şi lucrează un teritoriu vast şi care, pentru buna administrare a avuţiei lor, şi-au constituit un aparat administrativ complex). În timp ce multe uniuni de obşti s-au transformat în mici state feudale, altele s-au păstrat ca atare, în cadrul statelor româneşti centralizate, pe durata întregului ev mediu (exemplu republicile ţărăneşti din Câmpulung Moldovenesc, Vrancea şi Tigheci)[1].

§6. Organe de conducere specifice obştilor de vale şi uniunilor de obşti

Obştea de vale era condusă de un *sfat mic*, alcătuit din reprezentaţii tuturor satelor şi cătunelor din obşte.

Uniunea de obşti (obştea de obşti sau „romaniile populare", după N. Iorga) era condusă de *sfatul cel mare* (alcătuit din reprezentanţii obştilor săteşti componente). Atribuţiile „sfatului cel mare" constau în: rezolvarea problemelor patrimoniale comune, soluţionarea litigiilor dintre obştile componente, organizarea apărării comune, stabilirea contribuţiei fiecărei obşti în folosul comunităţii[2].

Pe lângă aceste organe supreme reprezentative, obştea de vale sau uniunea de obşti aveau şi *căpetenii civile* (*cnejii de vale, jupanii*) sau *militare* (*voievozii, marii voievozi*). Deşi noţiunile folosite pentru a desemna conducătorii obştilor săteşti sau a uniunilor de obşti nu sunt româneşti, caracterul autohton al acestor instituţii nu poate fi negat. La români, cnezii, juzii şi voievozii sunt conducători ai unor comunităţi teritoriale mai mici sau mai mari, în vreme ce la slavi, aceste căpetenii

---

[1] *D. Firoiu*, op. cit., p. 48.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 148.

conduc comunităţi gentilico-tribale, în care elementul esenţial îl reprezintă rudenia şi nu teritoriul[1].

Denumirea uniunilor de obşti: în vreme ce *obştea sătească teritorială* era numită *câmp*, pentru *uniunea de obşti* se vor folosi denumirile generice de *câmpulung* (denumire preluată, în cele din urmă, de centrul administrativ şi politic al uniunii) sau de *ţară* (teritoriu mai mare decât moşia unei singure obşti)[2].

§7. Apariţia nucleelor statale româneşti (a micilor state feudale româneşti)

Procesul de constituire al statelor feudale româneşti a început prin asocierea mai multor uniuni de obşti sub autoritatea unor căpetenii militare (voievozi, duci) sau civile (jupani, cnezi). Această asociere a fost dictată de necesităţi militare şi economice.

Cu timpul, căpeteniile acestor uniuni de uniuni de obşti şi-au permanentizat atribuţiile. O mare parte din terenurile agricole au fost preluate şi administrate de ele, pentru a întreţine forţa militară a comunităţii. Încetul cu încetul, ostaşii devin total dependenţi economic de căpeteniile menţionate, transformându-se dintr-o armată a comunităţii într-o oştire personală a celui care îi întreţinea. Astfel, autoritatea voievozilor, jupanilor sau cnezilor se transformă într-o autentică putere politică[3].

§8. Nuclee statale româneşti, atestate documentar

În *Transilvania*, sunt atestate:

– *Voievodatul ducelui Menumorut* era situat în Crişana, cuprinzând teritoriul dintre râurile Someş şi Mureş. Capitala era în cetatea Biharea;

– *Voievodatul ducelui Glad* era situat în Banat, cuprinzând teritoriul dintre Mureş şi Dunăre. Capitala era, probabil, la Keve (Cuvin);

– *Voievodatul lui Gelu* era situat în Transilvania propriu-zisă, de la Poarta Mureşului până la izvoarele Someşurilor. Capitala era prin preajma Clujului;

– *Voievodatul lui Ahtum* era situat, în secolul al XI-lea, în Banat;

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 63.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 53.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 148.

– *Voievodatul lui Gyla* era situat, în secolul al XI-lea, în Transilvania[1].

În *Dobrogea*, existau:

– *nuclee statale de tip feudal, conduse de „jupani"* (exemplu: „jupan Dimitrie" care, potrivit unei inscripţii din 943 d. Hr., conducea o formaţiune politică locală);

– o formaţiune politică cu caracter incipient, numită *Ţara Volohilor,* care cuprindea o parte din Delta Dunării[2].

În *Moldova*, sunt menţionate :

– *Ţara Bârladului* (temută pentru armata sa numeroasă);

– *Ţara Brodnic.* Era situată în nordul Moldovei şi avea ca centru oraşul Baia, care în perioada 1174-1234 devine şi capitală a Ţării Bârladului;

– *Cumania.* Era o formaţiune politică alcătuită dintr-un amestec de români şi cumani. În secolul al XII-lea, cuprindea sudul Moldovei (probabil până la hotarele fostei Ţări a Bârladului, contopită, atunci, cu Ţara Brodnicilor) şi estul Munteniei. Capitala era la Milcov, care era şi reşedinţă episcopală catolică[3].

În *Ţara Românească* sunt menţionate, în 1247, următoarele formaţiuni politice:

– *Ţara Severinului* care cuprindea cetatea Severinului şi teritoriul din jurul ei. Este transformată în avanpost militar maghiar;

– *Ţara lui Litovoi,* situată în depresiunea Târgu Jiului, cuprinzând ambii versanţi ai Carpaţilor Meridionali;

– *Ţara lui Seneslau,* situată la stânga Oltului, în Depresiunea Titeştilor şi care mai târziu s-a întins către Ţara Făgăraşului;

– *Cnezatul lui Farcaş* (probabil în zona vâlceană);

– *Cnezatul lui Ioan* (situarea acestui cnezat nu este sigură)[4].

Apariţia acestor *ţări (confederaţii puternice de obşti)* ca verigi premergătoare statelor medievale centralizate româneşti reprezintă o particularitate a procesului de organizare teritorială a românilor[5].

---

[1] *D. Firoiu*, op. cit., p. 50-51.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 149-150.

[3] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 64.

[4] *D. Firoiu*, op. cit., p. 54.

[5] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 64.

Secţiunea a 2-a. Obiceiul juridic românesc (Ius Valachicum, Legea ţării, Obiceiul pământului)

Legea ţării (Obiceiul pământului) reprezintă ansamblul normelor juridice cutumiare create şi aplicate de poporul român în interiorul obştilor săteşti vicinale şi care au fost preluate de nucleele statale româneşti rezultate din asocierea mai multor uniuni de obşti[1].

Stăpânitorii străini ai diferitelor zone locuite de români le-au recunoscut acestora obiceiul juridic propriu şi le-au acordat privilegiul de a-l utiliza ca lege personală.[2] Documentele străine denumesc acest Obicei al pământului, *Ius Valachicum, mos, consuetudo sau lex Olatorum* (în limba latină) sau *voloskoi zakon, zakon Vlahom şi voloskie pravo* (în slavonă, sârbă şi poloneză)[3].

Naşterea şi structura Obiceiului pământului au constituit subiect de controversă. Unii cărturari (I. Nădejde, N. Iorga, G. Fotino) l-au considerat de origine tracă, alţii (D. Cantemir, B. Petriceicu-Hasdeu, V. Pârvan, Gr. Tocilescu şi Şt. G. Longinescu) l-au considerat de origine exclusiv romană, iar alţii (D. Condurachi, C. Dissescu) i-au atribuit origine migratorie, mai ales slavă. Cercetările moderne arată că *Obiceiul pământului este o creaţie juridică proprie românilor, pornind de la forme juridice trace şi romane la care s-au adăugat anumite influenţe de-ale migratorilor*[4].

§1. Reglementări juridice privind persoanele fizice

Din punct de vedere social şi juridic, obştile săteşti româneşti parcurg un proces de stratificare. Astfel, de la principiul fundamental al egalităţii tuturor membrilor obştii în drepturi şi obligaţii se va ajunge la apariţia unei *pături dominante* (a cnezilor, juzilor, jupanilor şi voievozilor) care conduce pătura *ţărănimii libere* (alcătuită din majoritatea locuitorilor). Din rândul ţărănimii libere se va forma, treptat, *categoria socială a ţăranilor aserviţi*, ca urmare a procesului de acaparare a unei importante părţi din terenurile comunităţii de către jupani, cnezi, juzi sau voievozi.

Din secolul al XI-lea, izvoarele amintesc de categoria socială a *robilor*, alcătuită, în majoritate, din tătari şi din ţigani.

---

[1] În acelaşi sens, *D. Firoiu*, op. cit., p. 57.
[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 73.
[3] *V. Hanga*, op. cit., p. 41-42.
[4] Ibidem, p. 38.

În această perioadă apare şi se dezvoltă *categoria socială a populaţiei târgurilor.*

Fiecare dintre categoriile sociale menţionate mai sus îşi avea *propriul statut juridic* (adică ansamblul normelor juridice care stabilesc drepturile şi obligaţiile fiecărui membru al păturii sociale respective). Aşadar, sistemul de drept capătă, începând cu această epocă, caracteristicile unui sistem juridic statutar, caracteristici care se vor preciza în perioada statelor feudale centralizate.[1]

Căsătoria se încheia prin liberul consimţământ al soţilor, cu ceremonie religioasă creştină.[2] Căsătoria se făcea în ordinea vârstei, iar vârsta mirelui trebuia să fie mai mare ca a miresei[3]. Soţul şi soţia trebuiau să facă parte din aceeaşi comunitate vicinală dar trebuiau să provină din familii diferite.[4]

Familia tradiţională românească era *nucleară* (adică era alcătuită doar din soţi şi descendenţii acestora), *patrilineară* şi *patrilocală* şi *de tip butuc* (adică copii îşi întemeiau, după căsătorie, propriile gospodării, cu excepţia celui mai mic care trebuia să locuiască în casa părintească).

Rudenia era: naturală, prin alianţă şi spirituală. Aceasta din urmă era creată prin ceremonia înfrăţirii („fraţi de cruce", „fraţi de moşie") şi a apărut atât din raţiuni sociale şi patrimoniale cât şi din superstiţie[5].

§2. Reglementările juridice privind proprietatea

Cutuma juridică românească distingea între bunurile mişcătoare şi cele nemişcătoare. Se considera că nemişcătoarele pot fi stăpânite nu doar de oameni ci şi de duhuri bune sau rele, fapt pentru care locurile care nu aparţineau nimănui (hotare, poduri, ape etc.) aveau un regim special.[6]

Fondul funciar era în proprietatea devălmaşă a obştii săteşti. Anual, părţile pentru agricultură erau distribuite, spre cultivare, prin tragere la sorţi. Islazul, pădurile şi apele erau folosite în comun[7].

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 57-58.

[2] Ibidem, p. 43.

[3] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 70.

[4] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 140.

[5] *L.P. Marcu*, op. cit., p . 71.

[6] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 142.

[7] Ibidem, p. 143.

În proprietate privată (individuală) se aflau casa şi ograda ei, precum şi turmele de animale. Acestea din urmă erau însemnate cu semne familiale transmise din generaţie în generaţie. Proprietatea asupra casei şi ogrăzii era condiţionată faţă de rude şi vecini, care aveau un drept de preferinţă (*protimisis*), în caz de înstrăinare prin acte între vii. De asemenea, vânzarea acestor imobile era supusă unor condiţii speciale de publicitate.

Bunurile aflate în proprietate individuală erau împărţite copiilor, cele mai multe la căsătorie, restul, după moartea părinţilor. Fetele aveau şi ele vocaţie succesorală, dar numai după reducţiunea zestrei (adică după ce bunurile date ca zestre erau readuse în masa succesorală)[1].

Menţionarea documentară a unor „mai mari ai pământului" atestă dezvoltarea proprietăţii private asupra terenurilor. Acest proces, care-i transformă pe conducătorii obştii sau a uniunii de obşti în mari proprietari de pământ accelerează stratificarea socială şi generează germenii relaţiilor feudale[2].

§3. Norme juridice privind obligaţiile

Obligaţii reciproce se năşteau, între membrii obştii, cu ocazia unor evenimente importante, cum ar fi: nunta, botezul etc., când se schimbau daruri şi contra-daruri. Chiar zestrea care se dădea miresei, cu ocazia nunţii, se pare că a avut, la început, rolul de dar care îi obliga pe socrii mari la un contra-dar[3]. De asemenea, în obştile săteşti, era obişnuită şi întrajutorarea, atunci când se strângea recolta, când un membru al obştii îşi clădea o nouă gospodărie sau în cazul evenimentelor de trecere (naştere, nuntă, înmormântare). Această întrajutorare putea îmbrăca forma *clăcii*, adică a muncii în comun sau a *întovărăşirii la plug*, adică asocierea a patru săteni care pun în comun vitele şi uneltele agricole pentru a munci, apoi, toţi, câte o săptămână la fiecare[4].

Contractele se încheiau în formă orală, cuvântul dat, datul mâinii sau jurământul fiind tot atâtea metode de a lega părţile prin contract[5].

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 71.

[2] *D. Firoiu*, op. cit., p. 58.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 142.

[4] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 71.

[5] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 143.

Oferta de vânzare a unui obiect se făcea prin intermediul următoarelor semne: fie prin însemnarea obiectului cu o cruce, fie prin expunerea lui la poartă, alături de o *ciuhă* (adică un lanț care avea, legat la un capăt, niște fân). *Arvuna* (semnul de încheiere al contractului) se plătea fie într-o proporție prestabilită din prețul bunului, fie după învoiala părților. *Adălmașul*[1] (momentul festiv, celebrat cu băutură, al încheierii contractului de vânzare-cumpărare) se desfășura în prezența unei persoane respectate, alese de părți, spre a asista la încheierea contractului de vânzare-cumpărare și care era numită *cel ce tăia mâna*[2].

§4. Dreptul penal[3]

În obștile sătești teritoriale, ca efect al proprietății devălmașe existente asupra majorității bunurilor, furtul era considerat lipsit de sens. Mai mult, cel care își însușea roadele pentru a le consuma, el și familia lui, nu era privit ca un hoț. Numai cel care și le însușea în alte scopuri era considerat fur. *Așadar, era firesc ca, obiceiul pământului (legea țării) să sancționeze, cu precădere, infracțiunile contra persoanei și mai puțin pe cele contra proprietății.*

Cea mai gravă pedeapsă era izgonirea din obște a vinovatului, ceea ce echivala cu o condamnare veșnică la sărăcie și pribegie. Alte sancțiuni constau în strigarea peste sat sau la horă a vinovaților, în poreclirea lor sau, în cazul furtului, în purtarea hoțului prin sat, împreună cu lucrul furat, spre a fi batjocorit de restul membrilor obștii.

Răzbunarea privată era și ea folosită ca sancțiune penală, mai ales în zonele în care legăturile gentilice au supraviețuit. În zonele cu obști vicinale tipice, răzbunarea privată a fost înlocuită cu principiul compoziției (plata unor valori ca pedeapsă pentru infracțiunea comisă).

---

[1] Cuvântul *adălmaș* este o formă coruptă a cuvântului maghiar *aldamas,* care reprezenta jertfa de sânge făcută cu ocazia încheierii unui jurământ. În acest sens, Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 143.

[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 71-72.

[3] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 143.

§5. Instanţele de judecată şi mijloace de probă

Atât cauzele civile cât şi cele penale erau soluţionate de *aceleaşi instanţe de judecată. Acestea erau:*

– *Judele* (care, după unii autori, provine din instituţia romană a *duumvirilor iure dicundo*, iar după alţii, din instituţia romană a lui *iudex unus* din procedura formulară), *cneazul* sau *voievodul* şi

– *Sfatul oamenilor buni şi bătrâni.* Această instanţă putea pronunţa alungarea din comunitate a celor vinovaţi de infracţiuni foarte grave[1].

În obştile săteşti vicinale, pentru stabilirea adevărului în litigiile apărute se foloseau *următoarele mijloace de probă*:

– *Jurământul cu brazda în cap*;

– *Cojurătorii*[2];

– *Mărturia.*

§6. Dreptul cnezial (*Ius kenesiale*)

Atestat documentar în Transilvania, la 3 martie 1363, reprezintă o componentă fundamentală a lui *Ius Valachicum* şi poate fi definit ca *normele juridice care reglementează rolul şi privilegiile cneazului (sau judelui)*[3]. Cu timpul, pe lângă dreptul cnezial se va dezvolta şi dreptul voievodal, pe măsura apariţiei şi consolidării instituţiei voievodatului (care, la români, însemna conducătorul unei confederaţii de cnezi).

Secţiunea a 3-a. Organizarea politico-administrativă, bisericească şi judiciară a statelor medievale centralizate româneşti

Invazia maghiară din secolul al X-lea, soldată cu cotropirea voievodatului lui Gelu, nu a însemnat distrugerea completă a celorlalte nuclee statale autohtone. Astfel, voievodatul lui Menumorut supravieţuieşte, prin diplomaţie, până în secolul al XI-lea, inclusiv. De asemenea, voievodatul lui Glad îşi continuă existenţa de sine stătătoare şi în secolul al XI-lea, când voievodul Ahtum întreţinea relaţii diplomatice, în nume propriu, cu împăratul bizantin. Mai mult, chiar voievodatul lui Gelu continuă să

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 44.

[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 72.

[3] *D. Firoiu*, op. cit., p. 59-60.

existe ca o unitate politică de sine stătătoare, chiar dacă voievodul era maghiar, urmaş al lui Tuhutum.

Românii au opus o puternică rezistenţă încercărilor maghiarilor de a încorpora Transilvania în regatul maghiar. A trebuit să treacă mai mult de un secol pentru ca maghiarii să reuşească introducerea unei noi împărţiri administrative a Transilvaniei, care continuă totuşi să rămână un voievodat autonom faţă de Ungaria. Aceste ciocniri politice, precum şi restrângerea treptată a drepturilor autohtonilor, i-au silit pe unii lideri români nemulţumiţi să părăsească Transilvania, împreună cu supuşii lor, spre mărcile militare, instituite de regele maghiar la est şi la sud de Carpaţi, ca protecţie împotriva tătarilor[1].

La sfârşitul secolului al XIII-lea şi la începutul celui de-al XIV-lea, formaţiunile statale româneşti din estul şi sudul Carpaţilor, scăpate de sub dominaţia tătărască, încercau să rupă relaţiile de vasalitate cu regele maghiar. Confruntarea inevitabilă cu armata regelui maghiar impunea unirea acestor nuclee statale româneşti. Sosirea emigranţilor transilvăneni în zonele extra-carpatice („descălecaturile" de care aminteşte tradiţia istorică) a facilitat şi accelerat procesul de unificare la răsărit şi miazăzi de Carpaţi, consolidând totodată şi orientarea politică antimaghiară.

În 1330, Basarab, voievodul Oltului, a înfrânt la Posada, oastea regelui maghiar Carol Robert. S-a născut, astfel, statul feudal centralizat Ţara Românească, al cărui teritoriu era delimitat de Carpaţi şi Dunăre (la nord şi la sud) şi de Porţile de Fier şi Bugeac (la vest şi la est).

În 1364, voievodul Maramureşului, Bogdan, şi-a părăsit voievodatul şi a pătruns în marca militară de la Baia (întemeiată în 1359 de Dragoş, un alt voievod al Maramureşului şi vasal al regelui maghiar), de unde l-a alungat pe Balc (reprezentantul regelui maghiar). Astfel, Bogdan a întemeiat statul românesc centralizat al Moldovei. În 1386, noul stat românesc i-a gonit pe tătari din sud-estul Podişului Moldovenesc. Teritoriul Moldovei se întindea între Carpaţi (la vest) şi Nistru (la est), între graniţa veche cu Polonia (la nord) şi Dunăre şi Marea Neagră (la sud)[2].

§1. Forma de guvernământ şi regimurile politice din statele medievale româneşti centralizate

Statele medievale centralizate româneşti au cunoscut aceleaşi forme de guvernământ, care se manifestau în aceeaşi perioadă în toată Europa. Este vorba de:

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 61.

[2] Ibidem, p. 62.

a) monarhia descentralizată (adică monarhia în care regele exercită doar o putere nominală asupra marilor feudali, aceştia bucurându-se de o autonomie foarte mare) s-a manifestat, sporadic, doar în Transilvania, din pricina legăturilor clanale pe care se întemeia regatul maghiar;

b) monarhia reprezentativă pe stări (adică monarhia în care regele este obligat să consulte, în problemele esenţiale, adunările de stări) s-a dezvoltat plenar în cele trei Ţări Române, atingând în Transilvania forma sa tipică. *Adunările de stări*, deşi au fost folosite, iniţial, pentru întărirea puterii centrale, au ajuns, în cele din urmă, s-o slăbească în favoarea marii nobilimi;

c) monarhie absolută şi republici orăşeneşti (adică monarhia în care regele ca unic titular al puterii politice acordă, din raţiuni comerciale, o largă autonomie politică anumitor centre urbane). Trebuie precizat faptul că republicile orăşeneşti se întâlnesc, cu precădere, în Transilvania (cetăţile săseşti) şi mai puţin în Moldova şi Ţara Românească (unde doar Baia şi Târgovişte se bucurau de anumite privilegii)[1].

Forma de guvernare a monarhiei reprezentative pe stări a cunoscut, în Ţările Române următoarele *două regimuri politice*:

– *regimul domnesc* (puterea este concentrată în mâinile şefului statului care conduce cu sprijinul păturilor producătoare libere, adică a ţăranilor şi târgoveţilor liberi). Acest regim se caracterizează printr-un aparat administrativ puternic, alcătuit din dregători-ostaşi care depindeau direct de şeful statului, printr-un Sfat Domnesc care include numai boierii cu dregătorii şi prin acordarea de privilegii ţăranilor şi târgoveţilor liberi;

– *regimul nobiliar* (puterea este împărţită între şeful statului şi marii boieri). Acest regim se caracterizează prin alegerea domnului de către marea boierime, prin controlul efectiv exercitat de aceasta asupra activităţii interne şi externe a domnitorului precum şi asupra veniturilor ţării, prin sporirea privilegiilor marii nobilimi şi prin aservirea producătorilor liberi. Acest regim va fi mai evident în Transilvania decât în Moldova şi Ţara Românească[2].

Monarhia absolută a cunoscut, în Ţările Române, *două regimuri politice*:

– *regimul fanariot* (caracterizat prin cârmuirea autoritară a domnului, însoţită de reforme social-politice cu caracter iluminist, menite să consolideze vechea orânduire) căruia îi corespunde, în Transilvania, *regimul iosefinist*;

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 78-79.

[2] Ibidem, p. 79-80.

– *regimul regulamentar* (caracterizat prin tendinţe de organizare modernă a statului şi prin încercarea de restaurare a regimului nobiliar), căruia îi corespunde, în Transilvania, *regimul postiosefinist*[1].

§2. Organele politice centrale

Organele politice centrale ale Ţărilor Române, în perioada evului mediu, au fost:

– Domnia;
– Adunările de stări;
– Sfatul Domnesc; şi
– Dregătoriile centrale.

2.1. Domnia

În Ţara Românească şi în Moldova această instituţie a fost organizată după modelul bizantin. Titulatura oficială, puterea absolută (limitată doar de obiceiul pământului), concepţia teocratică asupra puterii domnului (ilustrată de ritualul religios de încoronare, cumularea prerogativelor laice cu cele bisericeşti), doctrina virtuţilor imperiale şi asocierea la domnie sunt tot atâtea elemente împrumutate din civilizaţia bizantină[2].

Prerogativele domneşti erau numeroase, reflectând caracterul absolut şi divin al puterii domnului. Astfel, domnitorul avea:

a) *prerogativa militară* (era comandantul suprem al armatei, avea dreptul de a-i numi pe ceilalţi comandanţi, era singura autoritate care putea recruta şi mobiliza oastea ţării);

b) *conducerea politicii externe* (reprezenta ţara, încheia tratate, declara războiul sau încheia pacea, cu avizul Sfatului Domnesc sau al Adunării Stărilor, trimitea şi primea soli, acorda protecţie diplomatică supuşilor săi în străinătate);

c) *prerogativa legiuitoare* (domnul era unicul legiuitor, în calitatea sa de încarnare a voinţei lui Dumnezeu). Se exercita pe cale directă (prin acte numite *hrisov, aşezământ, testament* sau *legătură*) sau indirectă prin receptarea dreptului bizantin (canonic şi imperial) şi armonizarea lui cu obiceiul pământului. Prerogativa legiuitoare se exercită după consultarea Sfatului Domnesc şi a Adunării Stărilor (în mod excepţional);

---

[1] Ibidem, p. 155-156.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 250.

d) *prerogativa judecătorească* (domnul era judecătorul suprem al societății feudale, având drept să judece orice pricină, ca ultimă instanță ori ca primă și ultimă instanță). De asemenea, domnul mai avea, în materie juridică, următoarele atribute: dreptul de a pronunța orice pedeapsă, de a grația orice condamnat, de a-și retracta propria hotărâre și de a da instrucțiuni *(învățături)* dregătorilor asupra modului în care să judece. Domnul judeca, de regulă, împreună cu Sfatul Domnesc, dar putea judeca și singur atât pricini civile cât și penale (cum ar fi *hiclenia,* adică trădarea);

e) *prerogativa executivă* (domnul era șeful întregii administrații a țării, îi numea și îi destituia atât pe dregătorii țării cât și pe cei ai curții, acorda privilegii și ranguri boierești, aproba întemeierea de târguri și de sate, îi împământenea pe străini, adică le acorda cetățenia și aproba căsătoria fiilor sau fiicelor de boieri);

f) *prerogativa financiară* (domnul era singura autoritate care putea să stabilească ce dări trebuia să plătească fiecare colectivitate, să fixeze contribuția la plata haraciului, să înființeze noi dări, să perceapă dările și să acorde scutiri de dări). Această prerogativă se exercita cu avizul Sfatului Domnesc și în mod excepțional cu acordul Adunării Stărilor. De asemenea, domnul avea drept de a bate monedă;

g) *prerogativa bisericească* (domnul avea un drept de patronat asupra bisericii, reglementând, de acord cu reprezentanții ei, organizarea bisericii și controlând întreg aparatul bisericesc). Domnitorul decidea înființarea de mitropolii, episcopii sau mănăstiri, îi numea și îi revoca pe ierarhi, reglementa competența instanțelor bisericești și reglementa activitatea cultelor străine. El nu se putea amesteca, însă, în problemele de dogmă creștină. Și această prerogativă se exercita cu avizul Sfatului Domnesc și, în mod excepțional, cu acordul Adunării Stărilor[1].

Succesiunea la tron era guvernată de principiul electiv-ereditar [domnii erau aleși pe viață de boieri și de „țară" (adică de adunarea stărilor) dintre fii legitimi sau nelegitimi ai fostului domn sau dintre frații acestuia]. Integritatea fizică a candidatului la domnie era o condiție eliminatorie. Din secolul al XVI-lea, orice boier mare poate deveni domn (cazul Movileștilor sau al Cantacuzinilor), iar alegerea domnului nu se mai face pe viață, acesta trebuind să fie confirmat de Poartă la fiecare trei ani, iar din secolul al XVII-lea, anual. Din secolul al XVII-lea, orice boier poate

[1] Ibidem, p. 252-257.

deveni domn. Obiceiul alegerii domnului a supravieţuit până la alegerea lui Constantin Mavrocordat (în 1730), după care turcii îl vor desemna direct pe domnitor[1].

Pentru a evita competiţia cu posibilii contracandidaţi, fiul sau fratele preferat de domnitorul în funcţie putea fi, adeseori, *asociat la domnie*. Acest procedeu a fost practicat în Moldova şi Ţara Românească până în secolul al XV-lea[2].

Instituţia *locţiitorilor domneşti* a fost folosită, până la începutul secolului al XVII-lea, numai pentru perioada în care domnitorul era minor. Din momentul în care domnitorul era ales de turci, instituţia amintită a fost folosită în perioada în care domnitorul lipsea din scaun şi mai cu seamă în perioada cuprinsă între momentul învestiturii (care se făcea la Constantinopol) şi cel al înscăunării (care se făcea la Bucureşti sau la Iaşi). Locţiitorii domneşti care conduceau în perioada de minoritate a domnitorului se numeau *regenţi* şi lucrau în numele domnului, iar cei din secolele XVII-XVIII, care lucrau în perioada de absenţă a domnitorului, se numeau *ispravnici de scaun* ori *caimacami* şi conduceau în nume propriu[3].

În Transilvania, instituţia corespondentă domniei din Moldova şi Ţara Românească a fost *voievodatul* (în perioada în care Transilvania este sub stăpânire maghiară) şi *principatul* (după dispariţia regatului maghiar la 1541).

Voievodatul reprezintă transpunerea la nivelul întregii Transilvanii a unei instituţii româneşti tradiţionale. Voievodul era numit de regele Ungariei. El avea largi atribuţii militare, fiind şeful armatei din Transilvania. În calitatea sa de reprezentant al regelui maghiar şi de mare latifundiar, voievodul era administratorul veniturilor regale, din care îşi reţinea o treime. Voievodul avea atribuţii jurisdicţionale numai asupra comitatelor din Transilvania (Hunedoara, Alba, Târnava, Cluj, Dobâca şi Solnocul Interior) şi din secolul al XIV-lea şi asupra scaunelor secuieşti. Vicevoievodul conducea Transilvania în lipsa voievodului[4].

Principele era ales de Dietă şi confirmat de către Poartă (prin trimiterea însemnelor domniei). Necesitatea confirmării de către sultan a

---

[1] Ibidem, p. 251.

[2] Ibidem, p. 251-252.

[3] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 82.

[4] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 260-261.

principelui a transformat alegerea de către Dietă într-o simplă formalitate, candidatul susţinut de Poartă fiind numit principe, uneori chiar împotriva voinţei Dietei. Înscăunarea principelui se făcea la Alba-Iulia, capitala ţării. Principele era obligat, după confirmare, să jure că va respecta *capitulaţiile,* adică următoarele obligaţii (stabilite de dietele întrunite între 1542 şi 1545 şi de *Compilatele Constituţii)*:

– respectarea religiilor recunoscute în principat;

– menţinerea privilegiilor dobândite anterior de nobilii maghiari, saşi şi secui;

– garantarea averilor claselor dominante;

– aplicarea tuturor hotărârilor Dietei;

– menţinerea alianţei cu Poarta[1].

Principele avea următoarele atribuţii:

a) *atribuţii legislative* (convocarea Dietei, iniţiativă legislativă şi aprobarea proiectelor de legi votate de Dietă);

b) *atribuţii executive* (era şeful întregii administraţii, avea puterea de a numi şi de a destitui funcţionarii publici, conferea titluri de nobleţe);

c) *atribuţii de politică externă* (încheia tratate cu alte ţări, declara războiul sau încheia pacea, trimitea şi primea soli);

d) *atribuţii judecătoreşti* (era judecătorul suprem al ţării atât în procesele penale cât şi în cele civile, putea graţia, amnistia sau comuta orice pedeapsă şi avea puterea de a legitima, prin rescript, copii nelegitimi);

e) *atribuţii bisericeşti* (era şeful cultelor recunoscute şi îi numea şi confirma pe înalţii prelaţi);

f) *atribuţii militare* (era comandantul suprem al armatei);

g) principele *moştenea succesiunile vacante* ale nobililor decedaţi fără moştenitori şi avea *dreptul de a organiza târguri şi iarmaroace*[2].

Principele era ajutat în guvernare de *Consiliul Principelui,* alcătuit din câte şapte reprezentanţi ai fiecărei naţiuni privilegiate (unguri, saşi şi secui)[3].

Odată cu includerea Transilvaniei în Sfântul Imperiu Roman de Naţiune Germană, împăratul Leopold I de Habsburg emite *Diploma Leopoldină* (1691), care era noua constituţie a principatului. Conform acestui act normativ, împăratul de la Viena era şi principe al Transilvaniei. Pentru buna administrare a principatului împăratul desemna un guvernator ales dintre nobilii ţării. Guvernatorul şi adjunctul său trebuiau să aparţină

---

[1] Ibidem, p. 262.

[2] Ibidem, p. 262.

[3] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 83.

uneia din cele patru religii recunoscute oficial în Transilvania (astfel, ortodocşii erau împiedicaţi să ocupe această funcţie). Puterea legislativă era distribuită între împărat şi Dietă, puterea executivă era exercitată de către împărat în temeiul Diplomei, iar puterea judecătorească era independentă de celelalte puteri în stat. Prin Diplomă, împăratul se obliga să respecte vechea organizare judecătorească şi vechile legiuiri din Transilvania[1].

2.2. Adunările de stări

Adunarea de stări este instituţia fundamentală a Ţărilor Române care reprezintă, în mod natural, structura de stări a societăţii feudale româneşti. Membrii adunării de stări sunt fie aleşi, fie desemnaţi autoritar de către domn. În majoritatea cazurilor, membrii adunării de stări aparţin stărilor sociale privilegiate, cu excluderea ţăranilor şi a sărăcimii din oraşe[2].

Denumirile adunărilor de stări: *sobor, mare sobor, sfat de obşte, sfat a toată ţara sau adunare a toată ţara (în Moldova şi Ţara Românească) şi dietă sau congregaţie (în Transilvania).*

Adunările de stări îşi au originea atât în instituţia tradiţională a adunărilor de obşti vicinale şi de vale, cît şi în adunările laice şi în soboarele mixte (alcătuite din clerici şi mireni) convocate frecvent în Imperiul Bizantin. Dezvoltarea acestei instituţii în spaţiul românesc a fost accelerată şi de influenţe polone, ruseşti sau ungare[3].

Adunările de stări pot fi clasificate după următoarele patru criterii: după obiectul lor, după teritoriu, după procedura de convocare şi după valoarea juridică a deciziilor pe care le luau aceste adunări[4].

După *obiectul deliberării lor*, adunările de stări erau:

– adunări privind probleme interne;
– adunări privind probleme externe; şi
– adunări pentru judecarea unor procese[5].

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 262-263.

[2] Ibidem, p. 264-265.

[3] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 83.

[4] Ibidem, p. 83.

[5] Pentru exemple de procese judecate de Adunarea de stări, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 269 şi 273.

După *mărimea teritoriului pe care vieţuia populaţia reprezentată*, adunările de stări erau:

– *generale* (reprezentau, în sensul medieval al cuvântului, populaţia de pe întreg teritoriul statului); şi

– *regionale* sau *provinciale* (reprezentau populaţia care locuia într-o regiune a statului). În Ţara Românească şi în Moldova nu sunt atestate adunări regionale[1].

După *procedura convocării*, adunările de stări se clasificau în:

– adunări convocate din iniţiativa domnului; şi

– adunări convocate de domn sub presiunea unei categorii sociale.

După *valoarea juridică a hotărârilor* pe care le luau, adunările de stări erau:

– *pur consultative* (decizia luată de adunare constituia doar un aviz pentru domn, acesta din urmă transformând-o într-un document de stat obligatoriu prin semnarea unui act redactat de cancelaria domnească); şi

– *adunări ale căror decizii se impuneau domnului.* Exemplu: adunarea judiciară din Ţara Românească din 1694 a luat hotărâri care nu au fost împărtăşite de către domnitor[2].

Efectivele adunărilor de stări din Ţara Românească şi Moldova nu par să fi depăşit două sute de persoane. În mod frecvent, aceste adunări cuprindeau o sută douăzeci de membri. Uneori însă efectivul lor a scăzut până la treizeci de persoane. Cele mai numeroase adunări par a fi fost, pentru Moldova cele din 1475, 1574, 1741-1742, 1749, 1765-1767, iar pentru Ţara Românească cele din 1596, 1631 şi 1746.

Dieta Transilvaniei era alcătuită din: Scaunul Gubernial cu consilierii şi prelaţii, Tabla Regească, înalţii funcţionari ai comitatelor, provinciilor şi scaunelor secuieşti, ai provinciilor săseşti şi ai oraşelor libere sau taxaliste[3].

2.3. Sfatul Domnesc

Sfatul Domnesc era alcătuit din marii boieri pe care domnul îi consulta pentru soluţionarea diverselor probleme ridicate de guvernarea statului.

Acest organism politic a apărut odată cu statele medievale centralizate, fiind denumit fie prin perifraza „sfatul boierilor mari şi credincioşi" (în prima atestare documentară din 11 februarie 1400), fie prin

---

[1] Ibidem, p. 271.

[2] Ibidem, p. 272.

[3] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 84.

termenii de „svat" în Moldova şi „sfatul ţării" în Ţara Românească, sau prin termenul „divan", împrumutat din limba turcă, unde însemna, printre altele, consiliul sultanului. Membrii sfatului erau denumiţi cel mai des cu termenii de „boieri" (cuvânt de origine slavă care însemna, la început, stăpân de domeniu feudal, iar mai târziu, dregător), „dregători" (cuvânt de origine latină care îi desemna pe cei care orânduiau împlinirea diferitelor sarcini) sau „jupani" (cuvânt traco-ilir cu sensul de stăpâni)[1].

Compoziţia Sfatului a evoluat de la o majoritate de boieri fără dregătorii (secolele al XIV-lea şi al XV-lea) la o majoritate de dregători (a doua jumătate a secolului al XV-lea), pentru ca din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea să fie constituit exclusiv din dregători. Numărul persoanelor din sfat a variat în jurul cifrei de 12[2].

Dregătorii membri ai sfatului erau, în secolul al XVI-lea şi în prima jumătate a secolului al XVII-lea:

– În Ţara Românească: marele ban, marele logofăt, marele spătar, marele visitiernic, marele comis, marele paharnic, marele postelnic, marele stolnic, marele clucer, marele sulger şi marele pitar;

– În Moldova: marele logofăt, marii vornici ai Ţării de Sus şi ai Ţării de Jos, hatmanul, marele postelnic, marele spătar, marele paharnic şi marele vistiernic, la care se adăugau cei patru ierarhi ai bisericii. Din vremea lui Ştefan cel Mare, în Sfat au fost incluşi şi pârcălabii cetăţilor. Aceştia nu mai sunt menţionaţi însă ca membri ai sfatului în secolul al XVII-lea[3].

Divanul are, din secolul al XVII-lea, o componenţă mai largă decât cea a vechiului Sfat Domnesc, în secolul al XVIII-lea fiind primiţi în Divan, pe lângă membrii Sfatului, toţi marii boieri, dregătorii de al doilea şi dregătorii de al treilea[4].

Atribuţiile Sfatului Domnesc corespundeau prerogativelor domneşti. Astfel, Sfatul Domnesc avea:

a) *atribuţii politice interne şi externe* (încheierea tratatelor internaţionale, orientarea raporturilor cu Imperiul Otoman se făceau cu avizul Sfatului);

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 279.

[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 84.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 280.

[4] Ibidem, p. 280.

b) *atribuţii judiciare* (Sfatul îl ajuta pe domnitor să cerceteze şi să hotărască în pricinile supuse judecăţii domneşti). Din secolul al XVIII-lea, un colectiv restrâns de membri ai Divanului erau însărcinaţi de către Domn să cerceteze o anumită pricină şi să-i propună o soluţie juridică printr-un document care s-a numit, iniţial, *zapis de mărturie, carte de mărturie sau de judecată*, pentru ca, după 1740, să primească denumirea grecească de *anafora* (adică raport, înştiinţare). Această carte de judecată sau anafora dobândea putere executorie doar dacă domnitorul o aproba. Domnul avea puterea să modifice soluţia propusă prin anafora sau putea rejudeca speţa în plenul Divanului. Competenţa judecătorească a Divanului este, ca şi cea a domnitorului, nelimitată. Sfatul Domnesc avea şi puterea de a autentifica acte printr-o *carte de mărturie* (sau zapis) care avea forţa probantă a unui înscris autentic;

c) *atribuţii financiare* (Sfatul era consultat de Domn în privinţa stabilirii unor noi taxe şi impozite sau în privinţa măsurilor ce se impun pentru combaterea evaziunii fiscale). Sfatul Domnesc nu a avut însă puterea de a controla efectiv veniturile şi cheltuielile vistierii, ci doar corectitudinea vistiernicului (în Moldova secolului al XVIII-lea);

d) *atribuţii bisericeşti* (era consultat de Domn în privinţa alegerii sau caterisirii ierarhilor sau a egumenilor mănăstirilor importante, în privinţa mutării reşedinţelor mitropolitane sau episcopale şi în materia închinării mănăstirilor către Locurile Sfinte);

e) *atribuţii militare* (Sfatul era consultat în problemele militare majore). În cadrul dezbaterilor cu acest obiect rolul cel mai important îl aveau dregătorii militari (marii vornici, marele spătar şi hatmanul). Chiar Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul (deşi erau talentaţi conducători de oşti) şi-au consultat Sfatul Domnesc în chestiunile militare[1].

Şedinţele Sfatului Domnesc erau secrete, atunci când se dezbăteau probleme de stat, şi publice atunci când se judecau diverse pricini[2].

În Transilvania, *în perioada voievodatului*, voievodul era ajutat în guvernarea ţării de mai mulţi vasali numiţi familiares (familiarii). În prima perioadă a principatului autonom (1541-1691), principele trebuia să conducă statul cu ajutorul unui Consiliu alcătuit, iniţial, din 21 de persoane (câte şapte din fiecare naţiune privilegiată) şi în cele din urmă din 12 persoane. Acest Consiliu îi includea pe următorii dregători (care vor fi enumeraţi folosindu-se denumirile româneşti echivalente celor latine):

---

[1] Ibidem, p. 280-284.

[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 84.

prefectul curţii, spătarul, logofătul, vistiernicul, postelnicul, stolnicul, vornicul, paharnicul, comisul, intendentul, căpitanul de aprozi şi şeful poştelor. Conform legilor principatului, membrii Consiliului jurau credinţă atât principelui, cât şi ţării, iar funcţia Consiliului consta în a-l consilia pe principe în acord cu legislaţia în vigoare, sub pedeapsa „necredinţei veşnice" (când membrii Consiliului erau sancţionaţi ca şi cum ar fi uneltit împotriva statului). Principele era obligat, spre deosebire de celelalte două Ţări Române, să ţină seama de sfaturile Consiliului, cu excepţia cazului în care acestea erau ilegale. Nici consilierii şi nici principele nu pot primi „puteri excepţionale" care să-i scutească de respectarea obligaţiilor pe care le au faţă de păturile privilegiate[1]. Diploma Leopoldină (1691), care inaugurează cea de-a doua perioadă a principatului transilvan, prevedea că pe lângă Guvernator va funcţiona *Consiliul Intim*, alcătuit din 12 persoane după modelul Consiliului din prima perioadă. Din 1693, Consiliul Intim devine *Gubernium*. Acest organism politic, condus de Guvernator, îi includea pe: comandantul suprem al trupelor, şeful Cancelariei, tezaurierul, preşedintele Dietei şi pe consilierii intimi. Guberniul reprezenta organul executiv al puterii centrale. Reşedinţa sa a fost situată, succesiv, în: Turda, Cluj, Alba-Iulia, Sibiu şi din nou în Cluj[2].

Activitatea Guberniului şi a Guvernatorului Transilvaniei era controlată, din 1694, de Cancelaria Aulică (*Kaiserliche Hofkanzei*) din Viena. Acest organism era condus de un Cancelar, numit de împărat dintre marii nobili şi cuprindea, în organigramă, consilieri aulici, referenţi, secretari, notari juraţi, precum şi un registrator de taxe, un protocolist şi un expeditor. Autoritatea Cancelariei Aulice a sporit, de-a lungul timpului, actele Guberniului fiindu-i înaintate spre soluţionare. Din secolul al XVIII-lea, Cancelaria Aulică a primit, de la împărăteasa Maria Tereza, puterea de a ordona nemijlocit Guberniului, chiar fără aprobarea prealabilă a împăratului[3].

2.4. Dregătoriile centrale

Dregătoriile centrale (instituţiile sociale formale necesare pentru existenţa statului şi pentru deservirea curţii domneşti şi a persoanei domni-

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 287.

[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 85.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 288.

torului) au devenit tot mai numeroase pe măsura consolidării statului medieval centralizat.

Trăsăturile generale ale dregătoriilor centrale au fost:

a) *atribuțiile fiecărui dregător nu erau strict delimitate ca în dreptul public contemporan.* Domnul putea delega unui dregător o atribuție care, în mod obișnuit, era de competența altuia. Totuși, fiecare dregătorie avea anumite atribuții care îi erau specifice;

b) *până la reforma lui Constantin Mavrocordat, dregătorii nu primeau leafă.* Ei erau recompensați prin danii domnești de sate sau pământuri care se transmiteau ereditar (ocine), prin scutire de vămi sau prin concedarea unor venituri domnești dintr-un anume ținut, ori printr-o cotă-parte din veniturile domniei pe care ei le colectau. Unii dregători trăiau din darurile pe care le aduceau subalternii;

c) *Dregătorii au fost, întotdeauna, organizați ierarhic, fiecare dintre ei având un anumit rang.* Această ierarhie a fost diferită atât în timp, cât și în Țara Românească și Moldova. Marii dregători din serviciul statului erau considerați mai importanți decât cei din serviciul domnului;

d) *Dregătorii erau numiți, confirmați și revocați de domn.* Numirile se făceau, în general, la începutul domniei sau pe parcursul acesteia, atunci când dregătoria devenea vacantă. La numirea dregătorului, Domnul lua în considerare rudenia, averea și încrederea pe care i-o inspira candidatul. La începutul fiecărui an, dregătorii trebuiau confirmați de către Domn, care putea, astfel, să-i înlocuiască pe aceia care-l dezamăgiseră. Dregătorii puteau fi înlocuiți și pe parcursul anului;

e) *La numire și la confirmare, dregătorii prestau un jurământ solemn de credință față de Domn*[1].

A. Clasificarea dregătorilor centrali

După *însemnătatea funcției,* dregătorii centrali erau *mari* și *mici.*

După *participarea lor la Sfatul Domnesc restrâns,* dregătorii erau *de sfat* și *de divan.*

După caracterul civil sau militar al dregătoriei și după destinatarul serviciilor prestate, dregătorii centrali se clasifică în:

– *dregători civili de stat (*banul, vornicul, logofătul, vistiernicul, postelnicul, portarul);

– *dregători militari de stat* (spătarul, hatmanul, pârcălabul, armașul, aga, serdarul și șătrarul);

---

[1] Ibidem, p. 289-290.

– *dregători de curte şi ai Domnului* (paharnicul, stolnicul, comisul, medelnicerul, clucerul, sulgerul, jitnicerul, pitarul, cămăraşul, căminarul şi vameşul)[1].

B. Principalele atribuţii ale dregătorilor centrali[2]

I. Dregători civili de stat

Marele ban al „Ţării de peste Olt" era al doilea mare dregător după Domnul Ţării Româneşti. El era locţiitorul Domnului în Oltenia. Avea competenţă jurisdicţională generală şi putea condamna la moarte. Avea drept de a colecta venituri şi de a strânge oaste pentru apărarea hotarelor şi pentru nevoile dregătoriei.

Marele logofăt era şeful Cancelariei Domneşti (instituţie care se ocupa cu întocmirea documentelor domneşti, având un personal alcătuit din grămătici, dieci sau uricari) şi păstrătorul sigiliului domnesc. Judeca litigii civile privind stăpânirea pământului, precum şi infracţiunile de falsificare de înscrisuri oficiale sau de strămutare a semnelor de hotar.

Marele vornic avea în competenţă administrarea unor ţinuturi şi judecarea unor pricini atât penale (omor, furt, tâlhărie, adulter, incestul, vătămări corporale, stricăciunile produse de vitele de pripas), cât şi civile (stăpânirea pământurilor, a rumânilor sau a robilor).

Marele vistier (marele vistiernic) supraveghea veniturile şi cheltuielile vistieriei şi soluţiona litigiile în materie fiscală.

Marele postelnic era administratorul curţii domneşti, îi introducea pe ambasadorii străini la Domn, era şi translator şi avea oricând acces la Domn, el fiind, la început, paznicul iatacului domnesc. Avea atribuţii jurisdicţionale asupra întregului personal de la curtea domnească.

Marele portar (marele uşar) avea ca principală atribuţie primirea şi găzduirea turcilor la curtea domnească, trebuind, astfel, să cunoască limba turcă. În Ţara Românească, era reprezentantul Domnului atunci când se stabileau hotarele moşiilor şi tot el organiza depunerea jurământului de către jurători în orice pricini.

II. Dregătorii militari de stat

Marele spătar purta la ceremonii spata (sabia) domnească, ca simbol al dreptului de viaţă şi de moarte al Domnului asupra tuturor supuşilor.

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 85-86.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 291-298.

Comanda o parte a armatei. Își judeca subalternii după dreptul militar bizantin și după cutuma militară românească. Deși în Țara Românească această dregătorie se bucura de un prestigiu deosebit, fiind a treia mare dregătorie, în Moldova ea era ierarhizată abia pe locul al șaselea, printre dregătoriile de curte.

Hatmanul a fost un mare dregător specific Moldovei, până la jumătatea secolului al XVIII-lea, când apare și în Țara Românească. El comanda întreaga oștire și avea competență jurisdicțională extinsă atât asupra subalternilor săi, cât și asupra pricinilor civile sau penale referitoare la robii domnești.

Pârcălabii erau comandanții cetăților. Ei erau câte doi de fiecare cetate. Aveau atribuții militare și asigurau apărarea ordinii feudale, judecând orice pricini civile sau penale din ținut și având dreptul de condamna la moarte.

Marele armaș trebuia să-i prindă, să-i cerceteze și să-i întemnițeze la „grosul armășiei" pe criminali. De asemenea, el executa hotărârile domnești, mai ales pe cele care pedepseau cu moartea. În Țara Românească, el comanda artileria, iar în Moldova, fanfara militară. Avea adjuncți și subalterni (armași și armășei) răspândiți în tot teritoriul și organizați militărește. Era un dregător temut.

Marele agă comanda, în Țara Românească, dorobanții și seimenii, iar în Moldova, pedestrimea. În timp de pace avea atribuții de poliție și de judecată în materie penală, în materie contravențională și chiar în unele pricini civile unde era delegat de Domn. În Țara Românească competența lui se limita doar la capitala țării și la capitalele de județ, în vreme ce în Moldova nu au existat aceste limitări.

Marele serdar era, în Țara Românească, adjunctul spătarului și comandantul mazililor (al foștilor dregători). Judeca pricinile subalternilor săi, precum și orice alte pricini, dacă primea delegație domnească. În Moldova, marele serdar trebuia să apere granițele răsăritene, comandându-i, în acest scop, pe „călărașii de margine" și pe mazilii din Orhei, Lăpușna și Soroca. Avea largi atribuții jurisdicționale, dar, din 1730, nu putea strica judecata făcută de pârcălabi.

Marele șetrar trebuia să asigure încartiruirea armatei. În Moldova, comanda și artileria.

III. Dregători în serviciul Domnului sau al Curții

Marele paharnic (ceașnic) trebuia să guste băutura Domnului, pentru a-l încredința că nu este otrăvită, să aprovizioneze pivnițele domnești și să

administreze viile domneşti. Avea şi atribuţii militare şi jurisdicţionale, judecând orice pricină privind viile. Avea rang înalt.

Marele stolnic supraveghea pregătirea şi servirea bucatelor la ospeţele domneşti, dovedindu-i domnitorului că mâncarea nu este otrăvită. De asemenea, strângea dijma domnească de peşte.

Marele medelnicer îl ajuta pe Domn să se spele pe mâini după ce mânca.

Marele clucer supraveghea cămările de provizii domneşti. Strângea dijma domnească de grâu.

Marele sulger aproviziona curtea cu carne şi administra vitele confiscate.

Marele pitar asigura pâinea necesară curţii. Din secolul al XVII-lea are în grijă şi caleştile şi carele domneşti.

Marele comis răspundea de caii şi de grajdurile domneşti.

Marele cămăraş administra veniturile averii Domnului, cumpăra şi păstra articolele de lux necesare pentru fastul curţii şi controla instrumentele de măsură ale negustorilor, putându-i amenda pe contravenienţi.

Marele vameş centraliza toate veniturile provenite din vămi. Era subordonat marelui cămăraş.

Marele căminar aduna dijmele domneşti de ceară şi dările pentru cârciumi, pentru prăvălii şi pentru cazanele de horilcă.

Marii dregători centrali aveau ajutoare de gradul doi (*vtori*) sau de gradul al treilea (*tretii*)[1].

În Transilvania, în perioada voievodatului, exista un aparat dregătoresc restrâns, alcătuit din *familiares (vasali ai voievodului).* Cel mai important dregător era *vicevoievodul*, care guverna Transilvania în lipsa voievodului. De asemenea, documentele atestă existenţa unui *notar al ţării*, al unui *protonotar* şi al unui *jude al curţii voievodului.* În epoca principatului, Consiliul care-l ajuta pe principe era alcătuit din 12 mari dregători ale căror denumiri şi atribuţii coincideau cu cele din Moldova şi Ţara Românească[2].

§3. Organizarea administrativă

Pentru strângerea veniturilor şi pentru asigurarea supremaţiei puterii de stat, statele centralizate medievale româneşti şi-au creat organe regio-

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 86.

[2] A se vedea paragraful privind Sfatul Domnesc, supra, p. 40-41.

nale şi locale cu atribuţii fiscale, militare şi judecătoreşti. Precizarea competenţei lor teritoriale a impus crearea unităţilor administrativ-teritoriale.

Ţinuturile, în Moldova şi *judeţele*, în Ţara Românească, sunt cele mai vechi unităţi administrativ-teritoriale, avându-şi originea în formaţiunile politice anterioare constituirii statelor medievale centralizate[1].

Denumirea de *judeţ* vine de la *judicium (instanţă de judecată)* şi atestă atribuţia judecătorească străveche a acestor unităţi administrative, precum şi prestigiul de care se bucura, la români, activitatea de soluţionare a litigiilor. Judeţele au preluat, în general, numele apelor de-a lungul cărora s-au format[2]. Denumirea de *ţinut* vine, probabil, din latinescul *tenutum* şi a fost introdus sub inspiraţia documentelor poloneze redactate în limba latină. Ţinuturile s-au format pe unităţi geografice sau în legătură cu cetăţile şi oraşele[3].

Judeţele erau conduse de dregători locali denumiţi *judeţi, bani de judeţ* (în Oltenia) sau *vornici de judeţ*. *Ţinuturile* erau cârmuite de dregători numiţi *sudeţi* (pentru ţinuturile fără cetăţi), de *pârcălabi* (pentru ţinuturile cu cetăţi) sau de *staroşti* (pentru ţinuturile de graniţă). În secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, ţinuturile cu cetăţi puteau fi cârmuite şi de doi pârcălabi. *Atribuţiile conducătorului de judeţ* constau în judecarea tuturor ţăranilor liberi din judeţ, în strângerea dărilor şi slujbelor cuvenite domniei şi în reprimarea comportamentelor contrare ordinii sociale. Aceste atribuţii se realizau cu ajutorul unor slujbaşi cu denumiri şi atribuţii diverse, precum: globnici, birari, podvodnicari sau cu ajutorul unităţilor militare de curteni şi de slujitori, aflate sub comanda marilor vătafi. *Atribuţiile conducătorilor de ţinuturi* erau judecătoreşti, fiscale, militare şi executive. Pârcălabii de ţinuturi aveau în subordine unităţi militare alcătuite din curteni sau din slujitori, comandate de *marii vătafi de ţinuturi* (în sec. al XVI-lea), apoi de *căpitanii de ţinut* (căpitanii de slujitori) şi *de marii căpitani* (în decursul secolului al XVII-lea)[4].

Atât Ţara Românească, cât şi Moldova au cunoscut *mari subdiviziuni administrative*. Este vorba despre *Bănia Olteniei* (în Ţara Românească),

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 82.

[2] Ibidem, p. 82.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 307.

[4] Ibidem, p. 307-308.

cârmuită de Marele Ban, şi de *Ţara de Sus* (ţinuturile Hotin, Dorohoi, Hârlău, Cernăuţi, Suceava, Neamţ şi Bacău) şi de *Ţara de Jos* (ţinuturile Iaşi, Cârligătura, Roman, Vaslui, Tutova, Tecuci, Putna, Covurlui, Fălciu, Lăpuşna, Orhei şi Soroca) din Moldova. Aceste ţări erau conduse de mari vornici, cu sediul la Dorohoi (pentru Ţara de Sus), respectiv la Bârlad (pentru Ţara de Jos)[1].

Organizarea administrativ-teritorială a voievodatului Transilvania s-a cristalizat treptat, atingând, în secolul al XIV-lea, forma definitivă. Teritoriul Transilvaniei era împărţit în: *comitate, districte şi scaune. Comitatul* (unitate administrativ-teritorială specifică populaţiei maghiare) era condus de un *comite* (ales de către rege sau de către voievodul Transilvaniei) şi de un locţiitor al acestuia, numit *vicecomite* (ales din 1435 de către nobilimea din comitat). În exercitarea atribuţiilor ce le reveneau, comitele şi vicecomitele erau ajutaţi de către juzii nobililor, aleşi de obştea nobilimii comitatului, întrunită în adunarea proprie (numită *congregatio comitatensis*). *Districtul* reprezintă forma de organizare administrativ-teritorială specifică populaţiei româneşti din Transilvania. Cele mai însemnate districte româneşti erau cele din Banat, Ţara Făgăraşului, Ţara Haţegului, Ţinutul Valea Rodnei şi Ţinutul Maramureş. Aceste districte erau conduse fie de către un *comite sau castelan*, ajutat de un *crainic* (cele din Banat), fie de *obştea boierilor şi a cnejilor* (Ţara Făgăraşului, Ţara Haţegului, Ţinutul Valea Rodnei). Pentru voievodatele Maramureş şi Ţara Făgăraşului, puterea era împărţită între voievod şi adunarea cnezilor. *Scaunul* este forma de organizare administrativ-teritorială a ţinuturilor locuite de secui sau de saşi. Denumirea de „scaun" provine de la termenul „scaun de judecată" care desemna instanţa supremă organizată în cel mai important oraş al acelui ţinut. Scaunul secuiesc era condus de doi dregători: *căpitanul* (mai marele oştirii) şi subordonatul său ierarhic, *judele pământean* (numit, din secolul al XIV-lea, judele scaunului). Autoritatea supremă asupra secuilor o avea *comitele secuilor*, care prezida *Adunarea Secuilor* (obştea Secuilor). Din secolul al XV-lea, *comitele secuilor* este reprezentat, în fiecare din cele şapte scaune secuieşti, de câte un *jude regal* care supraveghea justiţia scaunală. *Scaunul săsesc* era condus de un *jude regal* (cu aceleaşi atribute ca şi comitele) şi de un *jude scaunal.* Toate scaunele săseşti erau conduse de *comitele Sibiului*, subordonat voievodului Transilvaniei şi ales de către *Obştea Săsească* (care

[1] Ibidem, p. 305.

crea norme juridice pentru întregul teritoriu locuit de saşi şi exercita drepturile populaţiei săseşti)[1].

Oraşele şi târgurile erau unităţi administrative alcătuite din meşteşugari, intelectuali, negustori şi agricultori care locuiau un teritoriu cu un regim juridic privilegiat ce le asigura o oarecare autonomie.

Teritoriul oraşului era împărţit în trei zone: *vatra* (adică centrul urban propriu-zis), *hotarul* (terenul înconjurător, cultivat de orăşeni) şi *ocolul* (satele învecinate oraşului, care alcătuiau o unitate gospodărească sub autoritatea dregătorilor domneşti din târg)[2].

Oraşele erau comunităţi închise, aşezarea străinilor pe teritoriul lor fiind posibilă doar cu aprobarea conducerii orăşeneşti.

Administraţia oraşelor din Ţara Românească şi Moldova se caracteriza prin coexistenţa a două categorii de organe administrative:

a) unele alese de către orăşeni:

– *judeţul şi pârgarii*, în Ţara Românească, *şoltuzul şi pârgarii*, în Moldova (mandatul lor era de un an);

– *adunarea generală*, ca autoritate supremă.

b) şi altele numite fie de Domn, fie de persoana căreia Domnul îi cedase oraşul:

– *vornicul de târg, pârcălabul de oraş;*

– *alţi dregători cu atribuţii administrative şi fiscale.*

În *Transilvania*, oraşele se bucurau de autonomie, recunoscută de puterea centrală prin *charta* fiecărei aşezări urbane. Conducerea lor era exercitată de *consiliul municipa*l, alcătuit din doisprezece cetăţeni de vază (*Bürger*). *Consiliul municipal* era prezidat de *primar sau de jude (Bürgermeister, iudex),* ales anual. Unele oraşe transilvane cunosc şi instituţia *administratorului (Hann)*[3].

Satele aveau organe administrative proprii, competente în toate domeniile. *Obştea* reprezintă instituţia administrativă menită să reprezinte comunitatea sătească faţă de puterea centrală şi locală. Satele libere erau subordonate judeţului sau ţinutului, fiind, astfel, controlate de domnie prin intermediul conducătorilor de judeţ ori de ţinut. Satele boiereşti erau administrate şi judecate de stăpânul moşiei, în limitele prevăzute de hrisovul de imunitate al acestuia. Doar infracţiunile extrem de grave erau

---

[1] Ibidem, p. 309-311.

[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 90.

[3] Ibidem, p. 90-91.

judecate de dregătorii domneşti. Comunităţile rurale din Transilvania erau organizate pe temeiul principiilor statornicite anterior întemeierii statului feudal centralizat. Conducătorii satelor, juzi sau cnezi, aveau atribuţii administrative, militare, fiscale şi judiciare (acestea din urmă fiind exercitate conform lui *ius valachicum*)[1].

Sloboziile erau sate care se bucurau de un regim juridic special, în ciuda faptului că erau aşezate pe pământ domnesc, boieresc sau mănăstiresc şi în pofida faptului că erau populate cu ţărani aserviţi. Pentru a atrage oameni din alte ţinuturi sau alte ţări în acea aşezare, Domnul le acorda locuitorilor scutiri temporare (de la unu la zece ani) pentru toate dările şi muncile datorate domniei sau stăpânului feudal, cu excepţia birului şi a datoriei militare. Regimul judecătoresc şi administrativ al sloboziilor era foarte asemănător cu cel al obştilor săteşti libere[2].

Pentru unităţile administrativ-teritoriale din teritoriile româneşti transformate în raiale sau paşalâcuri, a se consulta Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, *Istoria dreptului românesc,* vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 321-326.

§4. Organizarea fiscală

Principalele venituri ale Ţării Româneşti şi Moldovei au provenit din *dări* (în muncă, în natură şi în bani) şi din *impozitele regulate şi periodice* (introduse pentru întreţinerea armatei permanente)[3].

Cheltuielile celor două state româneşti erau legate atât de acoperirea nevoilor curţii domneşti şi de întreţinerea unui aparat civil şi militar în continuă creştere, cât şi de îndeplinirea obligaţiilor impuse de Poarta otomană (aceste din urmă obligaţii determină transformarea tuturor dărilor, din secolul al XVIII-lea, în dări în bani)[4].

Ţara Românească şi Moldova au avut trei instituţii financiare de stat:

1. *Tezaurul* (rizniţa în Ţara Românească ori scroviştea în Moldova) reprezenta rezerva de metale preţioase şi obiecte de mare valoare, aflată la

---

[1] *V. Popa, A. Bejan*, Instituţii politice şi juridice româneşti, Ed. All Beck, Bucureşti, 1998, p. 59.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 318.

[3] *V. Popa, A. Bejan*, op. cit., p. 60.

[4] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 94.

dispoziţia Domnului şi de care acesta se folosea numai în situaţii extreme. Era compus din obiecte alienabile, considerate drept avere personală a Domnului şi din obiecte inalienabile (însemnele Domniei), care aparţineau ţării. La sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, tezaurul cade în desuetudine, Domnul preferând depozitele de bani şi bijuterii la băncile din străinătate, în special, la cele din Viena ori Veneţia;

2. *Vistieria* (condusă *de marele vistiernic)* este instituţia centrală a organizării fiscale a Ţărilor Române. Aici se ţinea evidenţa contribuabililor şi a materiilor impozitate, de aici plecau dispoziţiile de repartiţie a dărilor şi aici se concentrau sumele provenite din impozite. Vistieria folosea veniturile strânse pentru acoperirea necesităţilor publice (întreţinerea oastei şi a cetăţilor, plata lefurilor dregătorilor, întreţinerea curţii domneşti şi achitarea obligaţiilor faţă de puterea suzerană).

3. *Cămara* (condusă de *marele cămăraş*) reprezenta instituţia financiară centrală care trebuia să acopere nevoile Domnului şi ale familiei sale. Veniturile strânse aici proveneau de pe domeniul domnesc, din ocne, din amenzi şi din vămi, iar din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea şi din dările de cotitate (vinărici, oierit, dijmărit, goştină etc.). Aceste venituri erau proprietatea Domnului. Separaţia Cămării de Vistierie s-a făcut încă din prima jumătate a secolului al XV-lea[1].

Repartizarea dărilor şi a impozitului era invers proporţională cu poziţia persoanei în ierarhia feudală. Cu cât persoana avea un rang mai înalt, cu atât avea mai puţine obligaţii fiscale. Marea boierime, clerul înalt şi mănăstirile s-au bucurat, până în secolul al XVI-lea de scutire totală sau parţială de dări (nu, însă, şi de impozit). Din secolul al XVII-lea, în ambele Ţări Române, populaţia a fost împărţită după obligaţiile fiscale în:

– *Bresle fiscale* care cuprindeau peste treizeci de grupuri social-economice cum ar fi: cele două bresle ale marii boierimi (criteriul de diferenţiere fiind îndeplinirea unei dregătorii), breslele naţionale ale negustorilor, clerul înalt şi mănăstirile, sutaşii, slujitorii, vameşii, dărăbanţii etc. Breslele fiscale trebuiau să îndeplinească de la trei la cincisprezece obligaţii fiscale;

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 330.

– *Birnicii*, categorie fiscală care includea întreaga ţărănime. Aceştia trebuiau să îndeplinească între treizeci şi cinci şi patruzeci de obligaţii fiscale, foarte oneroase[1].

În interiorul aceleaşi categorii fiscale, dările se repartizau proporţional cu averea[2].

Pe întreaga durată a evului mediu, în materia colectării dărilor şi a impozitului a funcţionat *principiul răspunderii solidare la dări a întregii categorii fiscale*. Conform acestui principiu, întreaga colectivitate, începând cu rudele şi terminând cu ceata, cu satul sau chiar cu celelalte sate din jur, răspundeau de neplata dărilor de către un contribuabil. Mai mult chiar, stăpânul moşiei răspundea cu averea lui de neplata dărilor de către rumânii săi. De asemenea, cei care strângeau birul răspundeau cu averea lor pentru birurile necolectate. Această răspundere colectivă era consecinţa sistemului de impunere prin *cisluire* (adică prin împărţirea sumei cerute de Domnie pe judeţe, apoi pe categorii fiscale şi în cele din urmă pe celule fiscale). Breslele fiscale achitau dările pe *sistemul ruptorilor* (breasla fiscală îşi trimitea reprezentanţii pentru a plăti, direct la vistierie, o sumă fixă, stabilită în urma negocierilor dintre domnie şi reprezentanţii breslei)[3].

În Transilvania, ţărănimea dependentă avea trei categorii de obligaţii fiscale:

– *faţă de stat;*
– *faţă de stăpânul de moşie; şi*
– *faţă de Biserică*[4].

Venitul cămării (plătit, la început, în natură, apoi printr-o sumă de bani) reprezenta *principala obligaţie fiscală a ţăranilor aserviţi faţă de stat*. Tot statului, ţăranii trebuiau să-i plătească *o dare de pământ* (*terragium*), care cu timpul se transformă într-un fel de cens (impozit pe avere). Darea de pământ se achita fie pe gospodării, fie global, pe unităţi administrative.

Ţăranii dependenţi aveau obligaţii fiscale importante şi faţă de stăpânul moşiei, iar cei de religie catolică erau obligaţi să plătească şi o dijmă bisericească.

În perioada principatului, în Transilvania apare distincţia între *veniturile curiale sau camerale* (de care principele dispunea după cum dorea)

---

[1] Ibidem, p. 335-336.
[2] Ibidem, p. 328.
[3] Ibidem, p. 328 şi 341.
[4] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 96.

și cele *provinciale* (care proveneau din impozitele permanente extraordinare, aprobate de Dietă, și care se plăteau pe națiuni, proporțional cu numărul de gospodării). Gestionarea fondurilor provinciale era controlată de Dietă. Aceste fonduri au sporit mereu, odată cu creșterea haraciului față de Poartă.

Dominația habsburgică sporește sarcinile fiscale ale țărănimii dependente. Împărăteasa Maria Tereza stabilește plata unui impozit pe persoană (capitația) și a unui impozit pe averea imobiliară[1].

Unitatea fiscală pentru impozitarea iobagilor era *poarta iobăgească* (care, inițial desemna gospodăria iobagului cu pământurile pe care le lucra acesta, indiferent de numărul de persoane care locuiau în respectiva gospodărie, iar în vremea principatului, ajunge să desemneze zece persoane)[2].

Statele feudale românești și-au dezvoltat un sistem bine organizat de impunere și percepere a dărilor, prin slujbași specializați pentru fiecare operațiune fiscală. Acești slujbași erau denumiți, generic, *birari* (Țara Românească), *dăbilari* (Moldova) și dijmuitori (Transilvania). Habsburgii preiau administrarea finanțelor Transilvaniei și înființează în acest scop, un *oficiu de tezauriat,* condus de către un *tezaurer* numit de împărat. Atribuția funcțională a acestuia consta în supravegherea strângerii impozitelor de către funcționarii trimiși de la Viena[3].

Taxele vamale reprezentau o importantă sursă de venit. Regimul lor juridic se stabilea prin convenții și tratate încheiate de Domn cu alți șefi de state sau prin privilegii comerciale acordate de Domn anumitor asociații de negustori sau anumitor centre comerciale străine.

§5. Organizarea militară[4]

Vechea obligație a localnicilor de a apăra obștea vicinală s-a convertit, după întemeierea statelor medievale centralizate, în obligația de a apăra autoritatea centrală de stat (adică Domnia) și teritoriul asupra căreia aceasta își exercita suveranitatea. Țăranii liberi, locuitori ai obștilor vici-

---

[1] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 337-338.

[2] Ibidem, p. 338.

[3] Ibidem, p. 342-344.

[4] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 99-100.

nale libere, au reprezentat temelia principalei instituţii militare a Ţării Româneşti şi a Moldovei: *oastea cea mare.* Această oaste cuprindea, pe lângă ţărănimea liberă, ţărănimea dependentă (începând cu secolul al XV-lea)[1], precum şi oştirea permanentă.

Chemarea la oaste se făcea prin anunţarea poruncii domneşti de adunare a oştii celei mari într-o anume localitate, în funcţie de situaţia strategică.

Atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova funcţiona un sistem de recompensare a ostaşilor care se remarcaseră în luptă.

Către mijlocul secolului al XVI-lea, instituţia oştii celei mari decade până la dispariţie din cauza folosirii pe scară mare a armelor de foc, care nu puteau fi procurate de către ţărani şi care făceau inutile armele albe cu care luptau aceştia, precum şi din pricina dominaţiei otomane care nu mai îngăduie Ţărilor Române ridicarea unor oştiri numeroase.

În Transilvania, în perioada voievodatului, *chemarea la oaste a tuturor locuitorilor ţării (inclusiv a iobăgimii) se realiza doar în cazuri de pericol extrem*, cum a fost în 1442, când Iancu de Hunedoara încerca să respingă invazia otomană. În general, însă, doar o parte a populaţiei masculine apte era chemată sub arme. Astfel, în vremea lui Matei Corvin, în caz de mare necesitate, sunt chemaţi la oaste numai nobilii şi ceilalţi proprietari de pământ, iar în majoritatea cazurilor, fiecare naţiune privilegiată trebuia să furnizeze un anumit număr de ostaşi şi fiecare nobil trebuia să trimită un anumit număr de iobagi, după numărul gospodăriilor de iobagi pe care le stăpânea. În epoca principatului, Dieta s-a preocupat constant de îmbunătăţirea organizării armatei. Ea a menţinut mobilizarea generală a tuturor locuitorilor în caz de mare primejdie şi a fixat obligativitatea serviciului militar astfel: pentru secui, la un sfert din numărul lor, pentru saşi, la 2000 de pedestraşi şi pentru iobagi, la un călăreţ pentru zece sau şaisprezece porţi[2].

Oştirea permanentă reprezintă a doua instituţie militară fundamentală a Ţărilor Române (şi singura, după dispariţia oştirii celei mari). În Moldova şi în Ţara Românească era alcătuită din curteni, slujitori şi mercenari, iar în Transilvania din trabanţi (recrutaţi dintre români) la care se adaugă, de la începutul secolului al XVIII-lea, haiducii.

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 352.

[2] Ibidem, p. 355-357.

Comandantul suprem era Domnul sau Principele, singurul care putea decreta mobilizarea armatei. El putea delega comanda operaţională a oştirii oricărui mare dregător. În mod obişnuit, comanda operaţională aparţinea hatmanului, în Moldova şi marelui spătar, în Ţara Românească.

Fiecare categorie de oşteni îşi avea propriul comandant, din rândul dregătorilor. Astfel, curtenii erau comandaţi de marele logofăt (în Moldova) şi de marele postelnic (în Ţara Românească), dorobanţii erau comandaţi de marele agă, iar călăraşii, de un mare căpitan. De asemenea, existau şi *comandanţi teritoriali*, precum *pârcălabii* (comandanţi ai cetăţilor, sub ordinele cărora se adunau oştenii din ţinuturi), *căpitanii de margine* (care asigurau paza şi administrarea regiunilor de graniţă) şi *marele serdar* (care în Moldova, asigura, după 1650, paza zonelor de frontieră din răsărit).

Efectivele armatelor Moldovei şi Ţării Româneşti au avut, în secolul al XV-lea, maxim 40.000 de oameni, pentru ca din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, efectivele să scadă (cu excepţia domniilor lui Vasile Lupu şi Matei Basarab, când se atinge din nou cifra de 40.000 de oameni). La sfârşitul secolului al XVII-lea, Moldova avea o armată de 1500 de oameni, iar Ţara Românească de maxim 2000 de oameni[1].

Un element esenţial al organizării militare al Ţărilor Române l-a reprezentat *sistemul de cetăţi*. Transilvania avea un sistem de fortificaţii mai bine dezvoltat decât al celorlalte două Ţări Române. Primele cetăţi transilvane datau din secolele IX-XI, fiind ridicate de cnezii şi voievozii români. După cucerirea maghiară, s-au construit numeroase fortificaţii nobiliare, orăşeneşti şi ţărăneşti. Menţionăm, de asemenea, existenţa bisericilor fortificate. Moldova avea numeroase cetăţi dispuse la graniţe (Hotin, Orhei, Tighina, Cetatea Albă, Chilia) sau în interiorul ţării (Suceava, Neamţ, Roman). Unele dintre aceste citadele au fost cucerite de turci (Chilia şi Cetatea Albă în 1484, Hotinul, în 1715), iar celelalte au fost demolate la cererea turcilor în secolele XVI şi XVII. Ţara Românească avea cetăţi aşezate pe Dunăre (Turnu Severin, Turnu Măgurele, Giurgiu) sau spre Transilvania (Cetatea Dâmboviţa şi Poienari). Cetăţile de la Dunăre au fost cucerite de către turci, în 1417. Cetăţile din interior au decăzut în secolele XV-XVI[2].

§6. Organizarea ecleziastică

Creştinismul, răspândit concomitent cu încorporarea unei părţi din Dacia în Imperiul Roman, a jucat un rol deosebit în dezvoltarea istorică a

[1] Ibidem, p. 365.
[2] Ibidem, p. 365.

populaţiei daco-romane din nordul Dunării. Izvoarele arheologice şi documentare atestă continuitatea Bisericii Creştine în spaţiul geografic locuit de români, în perioada cuprinsă între retragerea autorităţilor romane şi crearea statelor medievale centralizate[1].

Biserica Ortodoxă a reprezentat un instrument foarte important pentru consolidarea statelor medievale centralizate. Pe plan intern, ea a propovăduit acceptarea ierarhiei sociale stricte, specifică feudalismului, iar pe plan extern a reprezentat o pavăză contra prozelitismului catolic, care ascundea, în acea epocă, intenţiile expansioniste maghiare. Iată de ce eforturile pentru crearea unei Biserici Ortodoxe autonome, centrate pe problemele specifice ale Ţării Româneşti şi ale Moldovei, încep aproape imediat după formarea acestor entităţi statale. Astfel, în 1359 se înfiinţează Mitropolia Ţării Româneşti (a Ungro-Vlahiei). În Moldova, deşi procesul de emancipare a Bisericii Ortodoxe locale debutează în vremea voievodului Laţcu, Patriarhul Constantinopolului va recunoaşte juridic Mitropolia Moldovei abia în timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432)[2].

Tradiţia bizantină a făcut ca între Biserica Ortodoxă şi Domnie să existe o relaţie strânsă de sprijin reciproc şi de colaborare. Domnitorul trebuia să apere dreapta credinţă creştină cu o râvnă egală cu cea a clericilor. El patrona Biserica, influenţându-i organizarea, avea dreptul de a judeca atât abaterile ierarhilor, cât şi orice proces de competenţa instanţelor ecleziastice. De asemenea, Domnul putea rejudeca orice cauză soluţionată anterior de către o instanţă bisericească şi colabora în materie judiciară cu Biserica, fie acordând delegaţie unui ierarh pentru a efectua cercetarea într-o anume cauză, fie intervenind în diverse litigii ecleziastice, la solicitarea vreunui ierarh. Problemele mai importante de drept canonic erau rezolvate de cele mai importante organe de stat (care includeau clerici): Adunarea Ţării, Sfatul Domnesc şi Divanul. Mitropolitul, conducătorul bisericii, era a doua persoană în stat, după Domn. El îl ungea pe Domn, întocmea hotărârile domneşti (*anafora*), lua parte la promulgarea actelor normative, avea atribuţii judecătoreşti şi trebuia să locuiască în cetatea de scaun a ţării. Documentele atestă existenţa unor litigii soluţionate de justiţia domnească cu încălcarea competenţei instanţelor ecleziastice (cum ar fi procesele legate de moştenire) şi care au fost rejudecate de instanţele ecleziastice la cererea unei părţi. Trebuie subli-

[1] Ibidem, p. 366.
[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 102.

niat faptul că Biserica Ortodoxă s-a resemnat în faţa tendinţelor instanţelor laice de a-i încălca competenţa judiciară[1].

Biserica avea o *organizare ierarhică* bine conturată. În vârful ierarhiei se afla *mitropolitul*. Imediat după acesta, veneau *episcopii*. Pe treapta ierarhică următoare se aflau *protopopii şi stareţii* (egumenii). Urmau, apoi, *preoţii şi ieromonahii*, apoi *diaconii* şi *restul cinului monahicesc*. Aşezămintele ecleziastice (mitropoliile, episcopiile şi mănăstirile) au dobândit întinse domenii (care includeau terenuri arabile, păduri, vii, bălţi, heleştee etc.) şi numeroase imunităţi (fiscale, jurisdicţionale etc.). Această avere asigura înalţilor ierarhi (mitropolitului şi episcopilor) o poziţie socială asemănătoare celei a marii boierimi. În schimb, clericii de jos aveau o situaţie un pic mai bună faţă de cea a ţăranilor din parohie, fiind, uneori, aserviţi şi depinzând, adesea, mai mult de stăpânul feudal decât de ierarhia ecleziastică[2].

Biserica a avut, pe întreaga durată a evului mediu, *atribuţii jurisdicţionale într-o serie de litigii prescrise de obicei şi de practică*. Domnitorii au conservat, întotdeauna, aceste atribuţii, extinzându-le chiar în unele epoci. În secolul al XVI-lea, actele domneşti confirmă competenţa episcopilor de a-i judeca pe clericii vinovaţi de încălcarea disciplinei bisericeşti, dar şi pe mirenii care săvârşesc anumite fapte precum: profanarea altarelor, incestul, abandonul de familie sau nerespectarea postului. În secolul al XVII-lea, Biserica are dreptul de a-i judeca şi pe laicii din serviciul ei (pe ţârcovnici) şi pe restul mirenilor în litigiile privind familia şi unele încălcări ale canoanelor creştine. În această epocă, toate infracţiunile săvârşite de clerici (cu excepţia omorului) erau judecate de către episcopul în eparhia căruia se afla inculpatul (preot, diacon, monah ori ţârcovnic). Dacă inculpatul era episcop, acesta era judecat de adunarea episcopilor, prezidată de Mitropolit. La sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea, competenţa jurisdicţională ecleziastică se extinde şi asupra breslelor meşteşugăreşti (Mitropolitul şi episcopii confirmau statutele breslelor şi judecau procesele dintre membrii breslei şi dintre aceştia şi starostele breslei). În secolul al XVIII-lea, Biserica îşi păstrează competenţa jurisdicţională atât asupra clericilor, monahilor şi cântăreţilor bisericeşti (cu excepţia unor infracţiuni foarte grave), cât şi

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 370-371.

[2] Ibidem, p. 369-370.

asupra mirenilor (în cauzele privind dreptul familiei: înrudire, căsătorie, adulter, filiaţie şi moştenire. Până şi fii necăsătoriţi ai preoţilor erau supuşi jurisdicţiei ecleziastice. *Instanţele bisericeşti care soluţionau, în mod obişnuit, aceste cauze erau: episcopul şi Mitropolitul.* În litigiile privind abaterile disciplinare de mai mică însemnătate, competenţa jurisdicţională ordinară aparţinea *protopopilor.* Aceştia trebuiau să facă cercetări în cazul abaterilor mai grave (incestul, răpirile de fete şi căsătoria nelegală) şi să prezinte raportul lor episcopului care era singurul competent să le judece.

Competenţa jurisdicţională ecleziastică a fost frecvent încălcată de către autorităţile laice, în ciuda numeroaselor intervenţii domneşti. Cu toate acestea, instanţele bisericeşti continuă să colaboreze cu cele de stat. Astfel, clericii condamnaţi pentru diverse infracţiuni de către justiţia domnească erau trimişi înaintea instanţei ecleziastice competente pentru a fi caterisiţi[1].

Instanţele bisericeşti aplicau *dreptul canonic*, adică *ansamblul normelor statornicite de sinoadele bisericeşti cu privire la organizarea vieţii ecleziastice şi la conduita credincioşilor.* Izvoarele dreptului canonic constau în nomocanoanele bizantine (redactate în greceşte sau slavonă), în *Legea pentru judecarea mirenilor* a lui Methodie, la care se adaugă din secolul al XVII-lea şi pravila românească numită *Îndreptarea legii*[2].

În Transilvania, până în secolul al XVI-lea, poziţia dominantă a avut-o Biserica Catolică, care era sprijinită de regele şi de nobilimea maghiară. Biserica Ortodoxă, considerată schismatică, nu era recunoscută de către stat, deşi asigura călăuzirea duhovnicească a populaţiei majoritare româneşti. În secolul al XVI-lea, nemulţumirile legate de starea Bisericii Catolice i-au îndemnat pe saşi să se convertească la luteranism, în vreme ce o mare parte a populaţiei maghiare s-a convertit la calvinism. Maghiarii protestanţi au încercat să-i convertească şi pe români, însă fără succes. Românii care au obţinut ranguri nobiliare au preferat şi în această epocă să se convertească la catolicism (spre exemplu, Nicolae Olahus, regentul Ungariei şi Mihail Csaki, zis „Valahul", locţiitorul Principelui Transilvaniei). Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, mitropoliţii ortodocşi sunt acceptaţi oficial. În urma hotărârii din 21 octombrie 1579 a Dietei Transilvaniei (întrunită, atunci, la Turda), prin care se permitea alegerea episcopilor ortodocşi de către preoţi, preoţii români îl aleg, în 1580, ca

---

[1] Ibidem, p. 372-374.

[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 104.

mitropolit al întregului ţinut al Ardealului şi Orăzii Mari pe *Ghenadie.* Hirotonisirea acestuia a avut loc la Târgovişte, iar sediul mitropolitan se afla la Bălgrad (Alba-Iulia). În vremea lui Mihai Viteazul, bisericile ortodoxe din Transilvania ajung sub ascultarea Mitropolitului Ungro-Vlahiei (al Ţării Româneşti), pentru ca, după intrarea domnitorului în Transilvania, să ajungă sub jurisdicţia Episcopiei şi Mitropoliei Bălgradului, Vadului, Silvaşului, Făgăraşului, Maramureşului şi Ţării Ungureşti. În secolul al XVII-lea, principii Transilvaniei adoptă o atitudine binevoitoare faţă de preoţii şi ierarhii ortodocşi. Odată cu intrarea Transilvaniei sub dominaţie austriacă se intensifică presiunile pentru unirea cu Roma a Bisericii Ortodoxe din Transilvania. Preoţilor ortodocşi li se promitea o poziţie identică cu cea a slujitorilor celorlalte culte recunoscute oficial, iar enoriaşilor li se făgăduiau drepturi politice şi civile asemănătoare cu cele ale maghiarilor, saşilor şi secuilor. În 1617, la Sinodul de la Alba-Iulia (convocat de episcopul Teofil) se hotărăşte unirea de principiu cu Biserica Romano-Catolică. În 1698, un grup de 38 de protopopi semnează un manifest pentru unire, prin care solicită aceleaşi privilegii ca şi preoţii catolici, sub condiţia păstrării unor canoane şi ceremonii ale Bisericii Ortodoxe. Consacrarea juridică a unirii Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Biserica Romano-Catolică se realizează în 1699, printr-o diplomă a împăratului Leopold. Se năştea, astfel, *Biserica Greco-Catolică (Unită).* Promisiunile făcute de către austrieci au fost onorate parţial, întrucât numai preoţii uniţi au căpătat situaţia slujitorilor cultelor recunoscute oficial, în vreme ce situaţia enoriaşilor nu s-a ameliorat. Unirea nu a fost acceptat de totalitatea preoţilor şi a credincioşilor ortodocşi, astfel încât Biserica Ortodoxă din Transilvania continuă să existe şi după 1699[1].

Activitatea jurisdicţională a ambelor biserici române transilvănene se desfăşura prin intermediul *scaunelor protopopeşti şi episcopale.* Aceste organisme, sub preşedenţia protopopului, respectiv a episcopului, erau alcătuite din preoţi din protopopiatul respectiv ori din protopopi din eparhia respectivă (pentru scaunele episcopale), în calitate de asesori, precum şi din reprezentanţi ai mirenilor înstăriţi (începând cu secolul al XVII-lea). Instanţa ecleziastică superioară scaunelor episcopale şi celor protopopeşti era *soborul mare al clericilor dintr-o anumită eparhie* (care se întrunea periodic). Această instanţă era prezidată de către episcop şi îi reunea pe

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 368-369.

toţi protopopii eparhiei şi pe toţi sau pe o parte a preoţilor din eparhie. Atunci când soborul îl alegea, îl judeca sau depunea pe episcop, acesta nu făcea parte din sobor. De asemenea, soborul îi alegea pe asesorii clerici din componenţa scaunelor episcopale sau protopopeşti.

O instanţă ecleziastică specifică Bisericii Greco-Catolice o reprezintă *forurile vicariale* (instanţe cu organizare şi competenţă asemănătoare scaunelor protopopeşti şi care funcţionau pe teritoriile regimentelor grănicereşti). Aceste instanţe îi judecau pe clerici pentru majoritatea pricinilor, iar pe mireni doar pentru cauze legate de taina căsătoriei[1].

§7. Organizarea judecătorească

Întrucât termenul de *justiţie* a pătruns în limba română abia în secolul al XIX-lea, românii utilizau termenii de *drept, dreptate şi judecată* pentru a desemna totalitatea organelor şi a activităţilor ce vizează împărţirea dreptăţii. Expresiile *a lua lege* sau *a da lege* desemnau soluţionarea judecătorească a unui litigiu, soluţionare privită prin prisma părţilor (a lua lege) sau din punctul de vedere al judecătorului (a da lege)[2].

În Moldova şi în Ţara Românească, justiţia a fost înfăptuită de următoarele organe:

a) *Domnul şi Divanul* (Domnul, în calitatea sa de judecător suprem, cerceta pricinile împreună cu Divanul, iar din secolul al XVII-lea, el a delegat Divanul să efectueze singur cercetarea judecătorească). Întotdeauna, însă, hotărârea a fost luată numai de Domn, care, din secolul al XVII-lea, confirma sau infirma astfel propunerea de hotărâre înaintată de către Divan. Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, acest nivel superior jurisdicţional s-a extins prin înfiinţarea *departamentelor*;

b) *dregătorii centrali şi locali (precum şi subalternii acestora)*. Aceştia judecau fie în temeiul funcţiei pe care o îndeplineau, fie în baza delegaţiei domneşti. Cea mai mare putere jurisdicţională o avea marele vornic în Moldova şi marele ban şi marele vornic în Muntenia (puteau pronunţa pedeapsa cu moartea). Subalternii acestor dregători (banii de judeţ, vornicii mici şi armăşeii) aveau şi ei dreptul de a judeca;

c) anumite *organe de conducere ale oraşului*, precum şi *organele de conducere ale breslelor* (justiţia orăşenească);

d) *stăpânul feudal* (laic sau bisericesc) care îşi exercita jurisdicţia asupra ţăranilor dependenţi;

---

[1] Ibidem, p. 374-376.

[2] Ibidem, p. 377.

e) *megieșii sau oamenii buni și bătrâni* pentru țăranii liberi;

f) *clericii (protopop, episcop, mitropolit și soborul episcopilor)* pentru clerici și pentru mireni (aceștia din urmă erau judecați de instanțele ecleziastice în pricini civile și penale care aveau o legătură cât de mică cu canoanele ortodoxe, cum ar fi, spre exemplu, litigiile privind căsătoria, divorțul, actele civile, testamentul, danii, jurământ și sperjur, vini contra bunelor moravuri, răpiri de fecioare etc.). Judecarea unei pricini de către o instanță bisericească nu împiedica judecarea aceleiași pricini și de către o instanță domnească[1].

În Transilvania, în *epoca voievodatului*, justiția se înfăptuia prin intermediul următoarelor instanțe (denumite generic *scaun, szék ori Stuhl*):

a) *instanțele domaniale* (prin care feudalul laic sau ecleziastic își exercita jurisdicția asupra țăranilor dependenți);

b) *instanțele comitatense* (scaunele nobiliare care judecau apelurile împotriva hotărârilor instanțelor domaniale și, în primă instanță, diferite litigii cu un obiect de o anumită valoare și care îi privea atât pe nobili, cât și pe oamenii de rând);

c) *instanțele orășenești* (alcătuite din judele și jurații orașului, aleși anual de către cetățeni pentru a le judeca pricinile civile și penale ale acestora);

d) *instanțele ecleziastice catolice* (instanța arhidiaconală, cea episcopală, cea arhiepiscopală și Sf. Scaun) care îi judecau pe clerici în virtutea *privilegiului forului* (care impunea judecarea clericilor doar de către instanțe bisericești) și pe mireni în anumite cauze legate de o taină bisericească. Litigiile privind domeniile bisericești erau de competența instanței laice a suveranului donator.

e) *instanța voievodală* (Scaunul de Judecată al Voievodului sau Vicevoievodului, ținut din secolul al XIV-lea, cu ocazia adunărilor obștești) îi judeca atât pe nobili (cu excepția clericilor), cât și pe oamenii de rând, asupra nobililor având competență penală exclusivă. De asemenea, Scaunul Voievodal funcționa ca instanță de apel împotriva hotărârilor instanțelor comitatense.

f) *instanța curții regale maghiare* era instanța supremă, judecând în ultimă instanță apelurile declarate împotriva unor hotărâri pronunțate de instanțele locale.

În *epoca principatului*, organizarea judecătorească transilvană se complică. Instanțele judecătorești din Principatul Transilvania erau:

---

[1] Ibidem, p. 377.

a) *Principele* care reprezintă, teoretic, instanţa supremă a principatului, având drept de graţiere a oricărei pedepse, fiind ajutat în exercitarea acestei atribuţii de *palatinus curiae* (membru al Consiliului, cu atribuţii asemănătoare marelui vornic). Principele şi-a exercitat, în mod direct, această atribuţie foarte rar, preferând să delege anumiţi dregători;

b) *Tabla Principelui* funcţiona, în practică, drept instanţa supremă transilvană. Era alcătuită din juraţi nobili, prezidaţi de un *primarius iudex.* Ca instanţă de apel, judeca apelurile declarate de oamenii liberi contra hotărârilor instanţelor comitatense, ale Scaunului General Secuiesc şi ale Scaunului Universităţii Săseşti, iar în primă şi ultimă instanţă judeca pricini mai importante, cum ar fi cele privind dreptul de proprietate;

c) *Dieta* judeca infracţiunea de înaltă trădare;

d) *instanţele domaniale, cele comitatense şi scaunele orăşeneşti* continuă să funcţioneze şi în această epocă, păstrându-şi competenţa materială şi personală. Instanţele comitatense reprezintă instanţa ultimă la care aveau acces iobagii;

e) *scaunul judecătorului de plasă* (prezidat de pretor) şi *scaunul de judecată sătesc* (alcătuit din judele sătesc şi din juraţi şi care judeca litigiile de mică importanţă dintre ţărani) sunt atestate, ca instanţe inferioare, în perioada principatului;

f) *instanţele ecleziastice* îşi păstrează competenţa materială şi personală. În vremea principatului apar şi instanţe ecleziastice aparţinând Bisericii Reformate, Bisericii Calvine şi Bisericii Unite (Greco-Catolice).

La începutul dominaţiei habsburgice asupra Transilvaniei, conform prevederilor Diplomei Leopoldine, va fi menţinută organizarea judecătorească a principatului. Pe parcursul secolului al XVIII-lea, organizarea judecătorească a Transilvaniei a fost reformată în spiritul ideilor iluministe. Hotărârile instanţelor transilvane puteau fi atacate, din nou, înaintea unor instanţe extraprovinciale, situate de această dată la Viena[1].

Pe lângă instanţele judecătoreşti generale, prezentate mai sus, în Transilvania au funcţionat şi o serie de instanţe speciale[2].

Justiţia medievală, inclusiv cea din spaţiul românesc, prezintă următoarele caracteristici:

---

[1] Ibidem, p. 382-384.

[2] Pentru detalii, Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 386-392.

a) *inexistența principiului separației puterilor în stat* (același dregător avea atât atribuții executive cât și jurisdicționale);

b) *confuzia jurisdicției civile cu cea penală* (aceeași instanță judecătorească judecă, deopotrivă, cauze civile și penale);

c) *inexistența autorității lucrului judecat* (aceeași cauză, judecată deja, putea fi redeschisă în timpul altui domnitor sau chiar în vremea aceluiași domn, întrucât puterea domnească avea un caracter personal). Cu timpul, apare regula conform căreia un proces poate fi redeschis doar sub trei domnii diferite.

d) *autonomia justiției față de puterea suzerană* (cea otomană). Hotărârile judecătorești din Țările Române nu se pronunțau în numele sultanului și nu trebuiau confirmate de acesta[1].

§8. Statutul internațional al Țărilor Române

Din pricina zonei strategice pe care o ocupau și a bogățiilor teritoriului, Țările Române au devenit obiectul disputei marilor puteri vecine și rivale (Ungaria, Polonia, Imperiul Otoman). Țările Române au exploatat aceste rivalități prin alianța cu câte una sau două din aceste puteri, în scopul menținerii structurilor politice proprii și a libertății.

Recunoașterea suzeranității uneia din marile puteri vecine, sau chiar a unei duble suzeranități nu anula suveranitatea Țărilor Române, ci dădea naștere unor drepturi și îndatoriri reciproce care îngrădeau, doar ocazional și numai în condițiile expres prevăzute în tratatul de vasalitate, anumite atribute ale suveranității (cum ar fi dreptul de a bate monedă, de a declara război și de a încheia pace). În termeni moderni, tratele de vasalitate ar trebui calificate ca tratate de alianță inegală (în care aliații sunt parteneri, dar nu au aceleași drepturi și obligații).

În condițiile în care Imperiul Otoman devenea cea mai importantă putere din sud-estul Europei, principalul domeniu al activității internaționale a Țărilor Române a constat în stabilirea și menținerea raporturilor cu această superputere a timpului.

După eroica rezistență armată din secolul al XV-lea, Țările Române ajung sub suzeranitate otomană, statutul juridic al fiecăreia dintre ele fiind stabilit printr-o serie de tratate internaționale numite *ahdname, sultannname* sau *capitulații*. Izvoarele istorice românești și occidentale ale timpului descriu situația Țărilor Române față de Imperiul Otoman ca pe o

[1] Ibidem, p. 377-378.

stare de vasalitate, ceea ce este inexact din punctul de vedere al dreptului islamic. Aceasta întrucât dreptul islamic nu cunoştea instituţia vasalităţii, în sens occidental. Din punct de vedre islamic, lumea era împărţită în *Casa Păcii* (ţările locuite de musulmani) şi *Casa Războiului* (ţările locuite de necredincioşi şi care trebuiau aduse la islam prin jihad – războiul sfânt)[1]. Neputând să cucerească o serie de state necredincioase, sultanul (care era în acelaşi timp şi Calif, adică conducătorul suprem al musulmanilor) a fost nevoit să creeze categoria *Casei Armistiţiului* (care cuprindea acele state locuite de necredincioşi care au solicitat bunăvoinţa sultanului spre a nu fi cucerite, obligându-se, în schimb, să plătească un tribut numit haraci). În *Casa Armistiţiului* au fost incluse şi Ţările Române. *Aşadar, din punctul de vedere otoman, starea de dependenţă a Ţărilor Române a avut caracterul unei situaţii internaţionale privilegiate, dobândite în schimbul unor prestaţii materiale în creştere, situaţie care era provizorie, sultanul putând decide, oricând, transformarea lor în paşalâcuri*[2]. Ţările Române îşi păstrau suveranitatea şi autorităţile proprii în schimbul plăţii haraciului şi a unor limitări în sfera politicii externe (aliaţele trebuiau aprobate de către sultan, iar domnitorii nu puteau declara război şi nu puteau încheia pace). Odată cu slăbirea puterii otomane, din secolul al XVII-lea, domnitorii români au înlăturat restricţiile în sfera politicii internaţionale prin tratative secrete cu puterile creştine[3].

În epoca domniilor fanariote, Moldova şi Ţara Românească şi-au păstrat suveranitatea, poziţia lor internaţională faţă de imperiul otoman suferind doar nişte modificări de grad şi nu de esenţă[4].

Secţiunea a 4-a. Dreptul aplicabil în statele medievale centralizate româneşti

§1. Izvoarele juridice formale ale dreptului medieval din Ţările Române

În evul mediu, dreptul Ţărilor Române a avut două categorii de izvoare formale:

---

[1] *N. Anghelescu*, Introducere în islam, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 56.
[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 106.
[3] *V. Popa, A. Bejan*, op. cit., p. 62.
[4] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 108.

1. *cutuma* (care, din punctul de vedere al sferei de reglementare, era preponderentă în Moldova şi Ţara Românească, în vreme ce în Transilvania, ea va fi îngrădită şi chiar înlocuită de norme juridice scrise); şi

2. *dreptul scris*, care la rându-i cuprindea următoarele tipuri de acte normative:

– *legea scrisă* (*pravila*), izvor juridic foarte important pentru Moldova şi Ţara Românească datorită atât caracterului precis şi sistematic, preluat din dreptul romano-bizantin, cât şi datorită rolului unificator al românilor de pretutindeni (prin circulaţia legiuirilor româneşti în toate cele trei state româneşti). Pravilele oficiale cu caracter laic au avut, chiar din momentul apariţiei acestui gen de reglementări (secolul al XVII-lea), un rol subsidiar cutumei[1];

– *hrisoavele domneşti legislative* care apar din secolul al XVI, în Ţara Românească şi Moldova, devenind tot mai numerose în epoca fanariotă. Spre exemplu, Aşezământul lui Mihai Viteazul interzicea urmărirea şi readucerea pe moşii a iobagilor fugiţi, înainte de 1595, din Ţara Românească în Oltenia, aceştia, aidoma ţăranilor liberi care lucrau pe moşii, devenind iobagi ai stăpânilor pe al cărui pământ se aflau la data emiterii Aşezământului. În Moldova, Ştefan Tomşa şi Miron Barnovschi au emis aşezăminte cu dispoziţii asemănătoare celui emis de Mihai Viteazul[2];

– *decretele regale şi constituţiile princiare*, ce reprezintă principalul izvor juridic formal pentru Transilvania şi care începând din secolul al XV-lea sunt adunate în coduri şi colecţii, cum ar fi *Corpus Iuris Hungarici, Tripartitul* lui Ştefan Werböczi (1517), *Approbatae Constitutiones* (1655) şi *Compilatae Constituiones* (1669);

– *privilegiile regale sau princiare* acordate unor colectivităţi sau unor persoane din Transilvania;

– *statutele*, izvoare juridice formale specifice anumitor teritorii sau comunităţi transilvănene;

– *convenţiile*, acte normative încheiate prin negocieri între reprezentanţii unor comunităţi sau clase sociale transilvane diferite, prin care se statorniceau o serie de privilegii, drepturi şi obligaţii;

– *patentele (diplomele) imperiale* care au devenit principalul izvor juridic formal atunci când Transilvania intră sub dominaţia habsburgică.

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 99.

[2] Ibidem, p. 130.

1.1. Legile scrise din Moldova şi Ţara Românească

Primele legi scrise, apărute în Ţara Românească şi în Moldova au fost traducerile în limba slavonă (limba de cult şi de cancelarie, în epocă) ale unor legiuiri bizantine privind organizarea bisericească şi conduita clerului şi a mirenilor. Cea mai apreciată dintre aceste legiuiri bizantine (judecând după numărul traducerilor) a fost *Sintagma lui Matei Vlastares* (un repertoriu alfabetic de legi bisericeşti, scris în 1353, la Salonic)[1]. Această lucrare a fost tradusă în slavonă de cel puţin patru ori: în 1452, la Târgovişte, de către gramaticul Dragomir, în 1474, de Ghervasie de la Neamţ (care îi anexează *Sintagmei*, traduceri slavone după scrierile lui Ioan Postnicul, Nichita Critul, Ioan Critul şi Nichifor al Constantinopolului, precum şi un vocabular de termeni latini), în 1495, de grămăticul Damian şi în 1636, la Mănăstirea Bistriţa din Oltenia. Această din urmă traducere este identică cu cea a lui Ghervasie de la Neamţ din 1474, ceea ce atestă existenţa unei intense circulaţii a valorilor culturale dintre cele două Ţări Române. Alte pravile slavone ale căror manuscrise au fost descoperite în ţara noastră sunt: *Pravila de la Bisericani* (1512), *Pravila de la Neamţ* (1557), *Pravila de la Putna* (1581), *Pravila de la Bistriţa* din Moldova (1618), *Sbornicul* de la Agapia (din secolul al XVII-lea) etc[2].

Cele mai vechi pravile redactate în limba română datează din secolul al XVI-lea. Dintre acestea le amintim doar pe cele mai însemnate:

a) *Nomocanonul lui Ioan Postnicul* (prima legiuire tipărită în româneşte, pe la sfârşitul secolului al XVI-lea şi care s-a păstrat doar în fragmentele din *Pravila de la Ieud*)[3];

b) *Pravila Sfinţilor Apostoli (Pravila de la Ieud)*, tipărită de către diaconul Coresi la Braşov, între 1560-1562. Se mai numeşte şi Pravila de la Ieud deoarece un exemplar din această legiuire a fost descoperit, în 1921, la Ieud, în Maramureş. Textele folosite la alcătuirea acestei pravile au circulat sub formă de manuscrise în Moldova, în secolul al XVII-lea;

c) *Pravila aleasă*, alcătuită de logofătul Eustatie din Moldova, în 1632. El a tradus, practic, *Nomocanonul* lui Manuil Malaxos (1561) din greceşte în româneşte;

---

[1] *D. Firoiu*, op. cit., p. 98.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 207.

[3] Ibidem.

d) *Pravila de la Govora (Pravila cea mică)*, tipărită în 1640, din porunca lui Matei Basarab. A fost alcătuită pe baza unor legiuiri scrise mai vechi şi a fost publicată în două ediţii identice, una destinată Ţării Româneşti şi alta destinată românilor din Transilvania[1].

Toate aceste pravile aveau un conţinut extrem de variat, cuprinzând norme juridice nesistematizate (regulile de drept canonic se amestecă cu cele de drept penal sau civil), extrase din lucrări religioase, date istorice despre sinoade şi biografii ale părinţilor bisericii, tabele de calculare a timpului şi formulare pentru diverse acte juridice[2].

În secolul al XVII-lea sunt tipărite cele mai importante izvoare scrise ale dreptului românesc medieval. Este vorba despre:

a) *Carte românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe*, tipărită la Iaşi, în 1646, la Mănăstirea Trei Ierarhi din porunca lui Vasile Lupu. Aceasta este *prima legiuire românească laică oficială* (respectarea ei era impusă prin forţa de constrângere a Domnului Moldovei). A fost alcătuită de logofătul Eustratie (Dragoş Istrate), ajutat, se pare, de un colectiv. Izvoarele legiuirii constau în scrierile lui Zonara, Balsamon şi Vlastares, precum şi în lucrarea *Praxis et theoricae criminalis*, scrisă de italianul Prosper Farinaccius (din prima jumătate a secolului al XVII-lea), toate aceste texte fiind sintetizate într-un mod original. Legiuirea are 252 de capitole (glave), împărţite în paragrafe (zaceale) şi cuprinde norme privitoare la agricultori, infracţiuni, familie, succesiuni şi altele;

b) *Îndreptarea legii cu Dumnezeu care are toată judecata arhierească şi împărătească de toate vinile preoţeşti şi mireneşti (Pravila cea mare)*, a fost alcătuită de către Daniil Panoneanul (viitorul mitropolit al Ardealului), din porunca lui Matei Basarab, în 1652. Această pravilă include *Carte românească de învăţătură*, traducerea *Nomocanonului* lui Manuil Malaxos şi a altor canoane bizantine, precum şi prezentarea unor probleme de interes general din medicină, gramatică, filosofie şi teologie. Are 417 de glave cu numeroase zaciale[3].

Dispoziţiile celor două pravile sunt, în linii generale, asemănătoare.

În Moldova şi în Ţara Românească, pe lângă dreptul cutumiar şi cel scris, create în spaţiul românesc, s-au aplicat şi vechile legiuiri bizantine:

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 128.

[2] Ibidem.

[3] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 114-115 şi *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 131.

Bazilicalele, *Sinopsisul Bazilicalelor*, *Hexabiblosul* (sau *Prohiron*) lui Constantin Harmenopulos etc. Aceste legiuiri bizantine, aplicate în cele două Ţări Române până în secolul al XIX-lea, şi-au datorat extraordinara longevitate prelucrării şi adaptării lor la realităţile timpurilor, precum şi armonizării lor cu Obiceiul pământului.

Legiuirile elaborate într-un stat românesc au circulat şi în celelalte două. Astfel, *Pravila de la Govora* este editată special pentru Transilvania, *Carte românească de învăţătură* (Moldova) este încorporată în *Îndreptarea legii* (Muntenia), iar această pravilă este tradusă de către autorităţile austriece din Transilvania (1722) pentru folosul românilor transilvăneni. Se formează, astfel, o unitate a viziunii juridice şi a practicii judiciare între cele trei Ţări Române şi în materia dreptului scris, nu doar în cea a dreptului obişnuielnic.

1.2. Izvoarele juridice scrise ale Transilvaniei

Decretele regale şi constituţiile princiare erau legile edictate de regele maghiar (în vremea voievodatului), respectiv de Principe (în epoca principatului), în urma consultării sau în urma iniţiativei legislative a stărilor privilegiate (întrunite, în timpul principatului, în Dietă)[1]. Se cuvine să arătăm că decretele regale aveau o valabilitate limitată doar la durata domniei regelui emitent. Ea se putea însă prelungi şi după moartea acestui rege, dacă succesorul său reînnoia anumite decrete sau în cazul apariţiei unei cutume juridice întemeiate pe respectivul decret. Regele Matei Corvin, prin *Decretum Maius* din 1486, a impus efectul juridic nelimitat al decretelor regale care se aflau atunci în vigoare şi a celor care vor fi adoptate în viitor, astfel că în vremea principatului se înrădăcinase principiul puterii juridice permanente ale constituţiilor princiare (numite şi hotărâri ale Dietei). Cele mai multe decrete regale au fost adunate de către Martin Szentivanyi, în 1696, într-o colecţie de legi, numită *Corpus Iuris Hungarici*[2]. Însă, cea mai veche formă de codificare a dreptului scris şi cutumiar aplicat în Transilvania este cu o sută şaptezeci şi nouă de ani

---

[1] Conform definiţiei date de *Şt. Werböczi* în *Opus tripartitum iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*, II, 3, § 2, 4, apud *Şt. Pascu, V. Hanga*, Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului R.P. R., vol. II (Feudalismul I), Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 442.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 213-214 şi 220.

mai veche. Este vorba despre *Lucrarea în trei părţi despre dreptul obişnuielnic al vestitului regat ungar* (*Opus tripartitum iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae)* a juristului Ştefan Werböczi, publicată la Viena, în 1517 (după răscoala lui Gh. Doja). Acest *Tripartitum* este alcătuit dintr-un prolog, în care sunt înfăţişate principiile juridice generale (de inspiraţie romană) şi din alte trei părţi care corespund, în linii generale, celor trei mari diviziuni ale *Instituţiilor* lui Gaius sau ale lui Iustinian (Dreptul persoanelor, Dreptul lucrurilor şi Dreptul acţiunilor)[1]. În aceste trei părţi sunt prezentate norme juridice de drept civil, penal, procesual etc, cea de-a treia parte concentrându-se, cu precădere, asupra particularităţilor reglementărilor aplicabile în Transilvania faţă de cele comune întregului regat ungar. Este important de reţinut faptul că, deşi *Tripartitumul* nu a fost promulgat (deci, edictat oficial) de către regele maghiar Vladislav al II-lea, care-l şi comandase, el s-a aplicat în practica judecătorească până la 1848, fiind şi îmbogăţit prin strădania profesorului Martin Bodenarius din Viena, care în 1553 îl transformă în Quadrupartit[2]. Constituţiile princiare (numite şi hotărârile Dietei) au făcut şi ele obiectul muncii de codificare. Astfel, lucrările *Constituţiile aprobate ale regatului Transilvaniei şi a părţilor Ungariei* (*Approbatae constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem anexarum*) şi *Constituţiile compilate ale regatului Transilvaniei şi a părţilor Ungariei* (*Compilatae constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem anexarum*), publicate în 1655, respectiv 1669, reprezintă sinteze ale hotărârilor Dietei edictate între 1540-1653, respectiv între 1653-1669[3].

Privilegiile regale (sau cele princiare, în epoca principatului) sunt definite de către Werböczi drept „un beneficiu îngăduit de către principe, adesea împotriva dreptului obişnuit"[4]. Privilegiile erau de două feluri: generale (acordate unei obşti, unui colegiu, oraş sau mănăstiri) şi speciale (acordate unei persoane). În vreme ce privilegiile generale erau veşnice, cele speciale erau viagere.

Statutele reprezentau acte normative elaborate fie de locuitorii unei anumite regiuni, fie de membrii unei comunităţi etnice ori profesionale şi

---

[1] *D. Firoiu*, op. cit., p. 101.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 134 şi *D. Firoiu*, op. cit., p. 101.

[3] *L.P. Marcu*, op. cit.,p. 116.

[4] Apud *Şt. Pascu, V. Hanga*, op. cit., vol. II (Feudalismul I), Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 442.

se aplicau doar în regiunea unde au fost edictate sau în comunitatea respectivă. În viziunea lui Werböczi, statutele reprezentau izvorul juridic formal al *dreptului civil municipal sau statutar*[1]. Ca exemple de statute, amintim *Statutele Ţării Făgăraşului* (1508) şi *Constituţiile Ţării Făgăraşului* (1657 şi 1690) cuprinzând, cu precădere, norme cutumiare de drept penal, organizare judiciară şi procedură, cristalizate în această regiune şi la a căror formare au contribuit şi românii localnici, prin membrii păturii privilegiate, membri ai scaunelor de judecată locale. O însemnătate deosebită pentru Transilvania au avut-o *statutele oraşelor săseşti,* codificate în secolul al XVI-lea, în lucrarea *Statutele dreptului municipal saxon (Statuta iurium municipalium Saxonum)*[2].

Cele mai importante convenţii au fost cea încheiată la 6 iunie 1437 între reprezentanţii ţăranilor răsculaţi şi cei ai claselor dominante, după bătălia de la Bobâlna, prin care ţărănimea română şi ungurească era recunoscută ca stare socială cu drept de participare la congregaţii şi *Unio trium nationum,* adoptată tot în 1437, după înfrângerea răscoalei, prin ale cărei dispoziţii românilor li se refuzau orice drepturi politice, în calitate de popor distinct[3].

Instaurarea dominaţiei habsburgice asupra Principatului Transilvaniei nu aduce modificări de esenţă în materia izvoarelor formale de drept. Conform art. 3 al Diplomei Leopoldine (1691), împăratul romano-german recunoştea puterea de lege a Tripartitului, a Constituţiilor aprobate, a Constituţiilor Compilate, a Statutelor municipale săseşti, precum şi a oricăror decrete şi constituţii în vigoare în acel moment. În această epocă au continuat să fie edictate statute şi constituţii locale, constituţii princiare în perioada 1744-1748 (cunoscute sub numele de *Articuli Novellares*) şi vor mai fi acordate privilegii. Apare, însă şi un nou izvor formal de drept. Este vorba de actele normative edictate de către împăratul romano-german şi care erau numite *diplome sau patente.* Spre deosebire de vechile decrete regale sau de constituţiile princiare, aceste acte normative au fost edictate fără concursul Dietei (fie pentru că aceasta nu mai funcţiona, fie pentru că s-a dorit ocolirea acesteia). Diplomele sau patentele imperiale

---

[1] Ibidem, p. 448-449.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 217.

[3] *V. Georgescu,* Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre. Ediţia a III-a, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 51.

referitoare la Transilvania au fost emise începând cu secolul al XVII-lea și terminând cu secolul al XIX-lea. Ca exemple de astfel de diplome amintim Diploma Leopoldină (1691) care reglementează noul cadru constituțional al Principatului și diplomele din 1699 și 1701 (prima și a doua diplomă a Unirii) care au reglementat drepturile clericilor și mirenilor greco-catolici[1].

§2. Instituții de drept privat

2.1. Statutul persoanelor[2]

Dreptul Țărilor Române conferea personalitate juridică atât omului privit ca subiect de drepturi și obligații (adică *persoanei fizice*), cât și asociațiilor cu patrimoniu, scop și organizare proprii, titulare de drepturi și obligații distincte de cele ale membrilor săi (adică *persoanei juridice).*

Noțiunea de *persoană* nu a fost folosită ca atare de vechile pravile. În schimb, această noțiune era înlocuită cu cea de *om.* Pravilele din secolul al XVII-lea au folosit, cu același sens, noțiunea de *obraz* (cu pluralul *obraze*)[3].

Orice ființă omenească devenea din momentul nașterii sau, pentru anumite situații, din momentul concepției, persoană, adică titular de drepturi și îndatoriri. Vârsta, sănătatea mintală, sexul, starea de libertate, de persoană căsătorită, originea etnică, religia sau condamnarea penală nu influențau calitatea de persoană a omului respectiv. Ele atrăgeau însă anumite restrângeri ale capacității de folosință și de exercițiu, menite să protejeze interesele generale ale societății.

Calitatea de *persoană* înceta prin moarte ori prin dovedirea morții prezumate (care se presupunea în situația în care, vreme de cinci ani, unul dintre soți nu mai primea nicio veste de la soțul luat în robie sau plecat în altă parte spre a-și câștiga existența).

Capacitatea de folosință era recunoscută tuturor oamenilor, dar întinderea ei diferea în funcție de categoria socială (starea) din care făcea

---

[1] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 220-221;

[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 118 și 120.

[3] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 427.

parte. Cu cât starea socială a persoanei era mai înaltă, cu atât ea avea mai multe drepturi şi mai puţine obligaţii. *Această diferenţiere a capacităţilor de folosinţă în funcţie de categoria socială a persoanei reprezintă trăsătura definitorie a oricărui sistem de drept medieval.* Aşadar, în dreptul medieval nu se putea vorbi, cum se face astăzi, de o capacitate unică de folosinţă, ci de nouă capacităţi de folosinţă diferite, fiecare corespunzând uneia dintre următoarele categorii sociale:

1. marea boierime (marea nobilime);
2. clerul înalt;
3. boierii de rând;
4. clerul inferior;
5. orăşenii bogaţi;
6. orăşenii săraci;
7. ţăranii liberi;
8. ţăranii dependenţi şi
9. robii.

Deosebirile existente între capacităţile de folosinţă ale diverselor categorii sociale au determinat *diferenţierea socială a dreptului pozitiv*, adică elaborarea şi aplicarea paralelă a unui *drept nobiliar*, a unui *drept orăşenesc* şi a unui *drept al ţăranilor* (valabil atât pentru cei liberi, cât şi pentru cei aserviţi), fiecare dintre acestea cuprinzând reglementări corespondente ale raporturilor juridice de drept privat. Dreptul penal nu a suferit un astfel de proces de diferenţiere, deşi categoria socială a inculpatului determina atât încadrarea juridică a faptei periculoase social, cât şi procedura de judecată şi pedeapsa.

Capacitatea juridică a persoanei (atât cea de folosinţă, cât şi cea de exerciţiu) *a fost diferenţiată în funcţie de originea etnică şi de religia căreia îi aparţinea.* Astfel, în Moldova şi Ţara Românească străinii creştini (în special grecii şi armenii) aveau dreptul de a se stabili în târguri şi oraşe, de a face comerţ şi de a avea şcoli şi biserici în limba proprie. În schimb, nu puteau dobândi dreptul de proprietate asupra pământului, iar în unele cazuri li se putea interzice accesul în anumite târguri, precum şi desfăşurarea comerţului lor în condiţii de egalitate cu „pământenii"[1].

[1] Existenţa unor astfel de restricţii rezultă din interpretarea *per a contrario* a Privilegiul din 25 ianuarie 1463 acordat de Ştefan cel Mare negustorilor lioveni, precum şi din Privilegiul din 3 ianuarie 1472, acordat de acelaşi voievod negustorilor braşoveni, privilegii, redate în *Şt. Pascu, V. Hanga*, op. cit., vol. II (Feudalismul I), Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 612.

Străinii creştini se puteau „împământeni" fie prin căsătoria lor cu o „pământeancă", fie prin numirea lor într-o dregătorie. Turcilor le erau interzise, prin capitulaţii, stabilirea în ţară, practicarea religiei lor şi dobândirea dreptului de proprietate asupra terenurilor. În Transilvania, românii nu puteau fi admişi în ordinele nobiliare şi nici nu puteau ocupa funcţii politico-administrative, atâta vreme cât nu renunţau la ortodoxism pentru a se converti la catolicism (religia oficială a voievodatului). Chiar în epoca principatului, românii care doreau să obţină statutul de grăniceri trebuiau să fie de confesiune greco-catolică. Străinii erau subordonaţi, în temeiul principiului teritorialităţii, actelor normative în vigoare în Transilvania. Capacitatea lor juridică era restrânsă în materiile proprietăţii imobiliare şi a drepturilor politice. Ţiganii şi tătarii erau consideraţi robi) ai domnului, ai boierilor şi ai mănăstirilor) şi trăiau sub reglementările „dreptului robilor". Erau lipsiţi de libertate, fiind legaţi de casa şi moşia stăpânului din generaţie în generaţie, puteau fi tranzacţionaţi prin acte juridice solemne (supuse aprobării domnului), iar stăpânii aveau dreptul de a-i trata cum doreau (fără a-i ucide, în Moldova şi Ţara Românească). Robii nu răspundeau civil pentru pagube produse terţilor, în locul lui răspunzând stăpânul. Acesta putea repara paguba prin transferul robului în proprietatea păgubitului (la fel se proceda şi în situaţia în care robul ucisese un alt rob al unei alte persoane). În Transilvania, robii puteau avea în proprietate case şi vite[1].

Capacitatea de exerciţiu a persoanei fizice era diferenţiată în funcţie de vârstă şi sex. Aceste elemente creau incapacităţi temporare sau definitive de exerciţiu.

În dreptul obişnuielnic, incapacitatea pricinuită de vârstă înceta în momentul în care tânărul sau tânăra se căsătorea. Atingerea vârstei potrivite pentru căsătorie se serba prin ritualul primirii persoanei fizice în cauză la horă. Tinerii fără barbă nu erau însă admişi la sfat, chiar dacă erau căsătoriţi, fiind consideraţi anormali. *Vârsta înaintată nu atrăgea, în dreptul cutumiar, vreo restrângere a capacităţii de exerciţiu,* conferindu-i individului un prestigiu social deosebit, părerea lui asupra problemelor importante ale comunităţii fiind întotdeauna cerută.

Pravilele din secolul al XVII-lea acordau capacitatea de exerciţiu deplină doar după împlinirea vârstei de 25 de ani. Dacă persoana fizică

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 489.

dovedea capacităţi deosebite pozitive sau negative, înainte de 25 de ani, ea era socotită majoră, fiind răsplătită ori pedepsită corespunzător. Conform aceloraşi pravile, vârsta de peste 50 de ani atrăgea o deteriorare treptată a discernământului, drept pentru care vârstnicii erau asimilaţi tinerilor (adică celor sub 25 de ani) în privinţa răspunderii[1].

În Transilvania, persoana fizică parcurgea, în funcţie de vârstă şi de capacitatea de exerciţiu corelativă, trei etape:

a) *impubertatea (illegitima aetas)* care dura pentru băieţi până la 14 ani şi pentru fete până la 12 ani. Tripartitul prevedea că şi băieţii erau impuberi doar până la12 ani. În această etapă persoana fizică nu avea capacitate de exerciţiu;

b) *pubertatea (legitima aetas)* care dura pentru băieţi între 14 (12) şi 24 de ani, iar pentru fete între 12 şi 16 de ani. În această etapă persoana fizică avea o capacitate de exerciţiu restrânsă;

c) *majoratul (perfecta aetas)* se dobândea de băieţi la 24 de ani, iar de către fete la 16 ani. Din acest moment, persoana fizică obţinea capacitate deplină de exerciţiu[2].

Emanciparea (adică scoaterea copilului de sub puterea părintească) se realiza prin împărţirea de către părinte a averii sale către fiii de vârstă puberă (*legitima aetas*). Din momentul partajului, fii dobândeau capacitate deplină de exerciţiu.

Sexul persoanei fizice implica o restrângere a capacităţii de exerciţiu, atât în dreptul obişnuielnic, cât şi în cel scris. Astfel, în dreptul cutumiar femeia era socotită inferioară bărbatului. Aceeaşi poziţie de inferioritate este consacrată şi de pravilele din secolul al XVII-lea, care o motivează pe considerentul neputinţei şi slăbiciunii firii femeieşti. În consecinţă, pravilele recomandă supunerea absolută a femeii faţă de bărbat şi îi recunoaşte acestuia din urmă dreptul de corecţie asupra femeii (materializat în puterea de a o bate des, dar fără ură şi în puterea de a o lipsi de libertate)[3]. În Transilvania, sexul persoanei fizice a stat la temelia instituţiei curatelei femeii nemăritate şi la restrângerea capacităţii de folosinţă a femeii în materie succesorală. Singura latură pozitivă a acestei situaţii juridice a femeii se regăseşte în dreptul penal, unde pedepsele aplicate femeii erau mult mai blânde faţă de cele aplicate bărbaţilor.

---

[1] Ibidem, p. 489.
[2] Ibidem, p. 490.
[3] Ibidem, p. 491.

Instituţia *tutelei incapabililor* a fost reglementată în toate cele trei state româneşti şi nu doar la nivelul dreptului scris, ci şi la nivelul cutumei juridice. Astfel, în sistemul popular copii se aflau în îngrijirea părinţilor, iar în lipsa acestora, în grija rudelor celor mai apropiate, de sex masculin (bunic, frate mai mare care trebuia să-şi înzestreze surorile orfane etc.). Conform pravilelor din secolul al XVII-lea, tutorele (numit *ispravnic*) putea fi numit de către un părinte prin testament sau putea fi instituit de către Domn, în lipsa unei astfel de numiri. Ispravnicul avea datoria de a conserva patrimoniul pupilului, sub ameninţarea unei despăgubiri duble faţă de valoarea pagubei. Tutela înceta odată cu împlinirea vârstei de 14 ani pentru băieţi şi de 12 ani pentru fete. În Transilvania, tutela apare ca instituţie într-un decret din 1500 al regelui Vladislav al II-lea, iar în *Tripartit* se bucură de o reglementare amănunţită. Conform *Tripartitului* lui Werböczi, tutela se clasifica, după modul de constituire, în legală, testamentară şi dativă, iar scopul ei esenţial consta în conservarea succesiunii, drept pentru care tutorele era numit după ordinea succesorală. Aceeaşi codificare prevedea că băieţii vor fi sub tutelă până la 12 ani, iar femeile nemăritate vor fi supuse unui tutore, indiferent de vârstă (cu precizarea că după ce fata nemăritată împlinea 12 ani, tutorele ei era numit curator). Tutorele prelua şi preda averea pupilului pe bază de inventar, trebuind să dea socoteală pentru actele juridice efectuate.

Curatela a fost o instituţie juridică cunoscută doar în Transilvania. *Era definită ca o formă de îngrijire a unui incapabil (minor puber de peste 12 ani sau major risipitor, alienat mintal ori absent), care se acordă, în general, la cererea celui ocrotit (cu excepţia cazului incapabilului absent ori alienat mintal).* Scopul curatelei consta în reprezentarea incapabililor în diverse acte juridice. Curatorul avea o răspundere identică cu cea a unui tutore[1]. Reamintim faptul că în Transilvania şi fetele mai mari de 12 ani, dar nemăritate, erau ocrotite prin curatelă.

Persoanele juridice (Mitropolia, episcopiile, mănăstirile, şcolile, spitalele, breslele de meşteşugari şi negustori) erau guvernate de reglementările obiceiului şi ale dreptului scris. Persoanele juridice luau fiinţă fie prin voinţa autorităţii statale (întemeierea episcopiilor), fie prin acordul de voinţă al membrilor (breslele de meşteşugari şi asociaţiile de negustori), fie prin actul de fundaţie al ctitorului ori al executorului său testamentar (în cazul şcolilor şi instituţiilor de binefacere). Capacitatea de

[1] Ibidem, p. 491-492.

folosinţă şi cea de exerciţiu a persoanelor juridice erau specializate conform scopului pe care fiecare dintre ele trebuia să-l realizeze. Persoanele juridice îşi încetau existenţa fie prin manifestarea de voinţă a autorităţilor statului, fie prin acordul de voinţă al membrilor, ori prin lipsa mijloacelor necesare atingerii obiectivului.

O persoană juridică aparte o reprezenta Fiscul. Acesta desemna, în Transilvania, statul ca subiect de drept privat, titular de drepturi şi obligaţii asemănătoare cu cele ale persoanelor fizice şi juridice. Fiscul era proprietarul bunurilor statului şi el reprezenta statul în procesele de drept privat cu particularii. Lui îi reveneau moştenirile vacante şi averile confiscate. Bunurile lui nu puteau fi uzucapate decât după scurgerea termenului de o sută de ani[1].

2.2. Rudenia şi familia

A. Rudenia

Aceasta reprezenta, în Ţările Române, legătura care se stabilea între persoanele fizice prin intermediul a cinci fapte juridice (în sensul larg al termenului):

1. naştere;
2. adopţie;
3. căsătorie;
4. botez; şi
5. înfrăţirea.

Rudenia se stabilea întâi după tată şi apoi după mamă. Recunoaşterea de către tată a copilului se făcea în Moldova şi în Transilvania prin gesturi speciale. Astfel, în Moldova, tatăl îşi ridica în braţe copilul, aşezat pe pământ. Dacă tatăl nu era cunoscut, atunci rudenia se socotea doar după mamă.

Gradele de rudenie se stabileau în acelaşi mod ca astăzi. În linie directă, ascendentă sau descendentă se numărau generaţiile (naşterile) care despărţeau cele două persoane, în vreme ce în linie colaterală, se numărau generaţiile dintre un colateral şi autorul comun şi dintre acesta şi celălalt colateral.

---

[1] Conform *Şt.Werböczi, Opus tripartitum iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*, II, 3, § 2, 4, apud *Şt. Pascu, V. Hanga*, Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului R.P. R., vol. II (Feudalismul I), Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 502.

Rudenia prin căsătorie (cuscrenia) conferea socrilor soţilor statutul de părinţi, iar fraţilor soţiei, după obicei, anumite drepturi în familia soţului. Rudenia prin căsătorie este asimilată de pravile cu rudenia firească (prin naştere) şi reprezenta un impediment la căsătorie.

Rudenia prin botez îi unea pe naş şi pe familia lui cu finul botezat şi familia acestuia. Finul îi datora naşului respect (materializat prin daruri) şi ascultare, în vreme ce naşul trebuia să-l ocrotească pe fin. Naşul trebuia să participe în această calitate şi la cununia finului. Juristul bizantin Harmenopol, în *Hexabiblos* (Cartea a IV-a, Titlul al VIII-lea, paragraful 6), amintea de canonul 53 al sinodului de la Trulla, care considera rudenia sufletească mai importantă decât rudenia trupească, gradele rudeniei spirituale stabilindu-se asemeni gradelor rudeniei fireşti[1].

Adopţia („luarea de suflet") crea între adoptat şi adoptator o legătură de rudenie identică cu cea firească (prin naştere), cu toate drepturile şi obligaţiile corelative. Adoptatul primea numele de familie al adoptatorului, iar dacă era singurul moştenitor era obligat să se îngrijească de pomenirea adoptatorului. O particularitate a dreptului cutumiar consta în păstrarea legăturii de rudenie firească dintre adoptat şi familia de origine, adopţia medievală semănând, astfel, cu înfierea cu efecte restrânse, reglementată iniţial de Codul Familiei din 1953. Adopţia se încheia cu consimţământul părinţilor naturali ai adoptatului.

Înfrăţirea (pentru bărbaţi) şi *surăţia* (pentru femei) reprezentau modalităţi de înrudire frecvent utilizate în Ţările Române. Sunt cunoscute înfrăţirile dintre copiii născuţi în aceeaşi zi (ziuateci), în aceeaşi lună (lunateci), botezaţi în aceeaşi apă (fraţi de cristelniţă) sau alăptaţi de aceeaşi doică (de lapte), precum şi frăţiile de cruce ori de moşie. Toate aceste înfrăţiri aveau drept scop stabilirea solidarităţii între două sau mai multe persoane fizice. Acestea trebuiau să se comporte unele faţă de altele ca şi cum ar fi fost fraţi buni. Înfrăţirea de moşie avea şi un scop patrimonial. Prin intermediul ei, o persoană străină de obştea ţărănească dobândea drept de proprietate asupra unor terenuri ale obştii, ocolind dreptul de preferinţă al rudelor şi vecinilor „fratelui de moşie"[2].

---

[1] Apud *Şt. Pascu, V. Hanga*, Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului R.P.R., vol. II (Feudalismul I), Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 628.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 502-504.

B. Termenul de „familie"

Acest termen introdus, în Ţările Române, după 1696, prin filieră neogreacă, *desemnează grupul social format din soţi şi copii lor*, grup numit, până atunci „fămeie" (de la latinescul *familia*). Acest termen se opune celui de „casă", care desemna, în principal, grupul de persoane fizice solidarizate prin legături de sânge şi prin interese clientelare[1].

Familia românească a avut un caracter nuclear, copii construindu-şi propria gospodărie, după ce se căsătoreau. Se observă cum apariţia unei noi familii era condiţionată de căsătorie.

C. Căsătoria

Era definită de pravile drept legătura dintre bărbat şi femeie şi comunitatea întregii vieţi, ea reprezentând una dintre cele şapte taine ale Bisericii[2]. Căsătoria era precedată de *logodnă* (numită şi *făgăduială* sau *învoială*). Acest act juridic pregătitor al căsătoriei era posterior sau concomitent cu momentul negocierii şi acceptării de către viitorul ginere a zestrei fetei. De aceea, în secolul al XVIII-lea, în Muntenia martorii care semnau foaia de zestre se numeau „logoditori". Logodna se încheia prin promisiunea de căsătorie în faţa martorilor, care putea fi urmată, cel mai frecvent, de schimbul de inele şi de sărutarea tinerilor, de schimbul de daruri de logodnă, de o ceremonie religioasă şi de un ospăţ. Această ceremonie religioasă dădea legăturii dintre cei doi tineri valoarea unei cununii pe jumătate săvârşită. Pentru încheierea logodnei era necesar atât consimţământul părinţilor, cât şi cel al logodnicilor. În situaţia în care părinţii unuia dintre logodnici nu se înţeleg asupra logodnei, opinia bărbatului avea prioritate. Logodna se poate desface pentru anumite motive prevăzute de pravilă, cum ar fi: fata însărcinată cu altul, vârsta mai mică decât cea admisă, îndrăcirea unuia dintre logodnici, dorinţa unui logodnic de a se călugări etc. În practică, multe dintre logodne se desfăceau din pricina opoziţiei unuia dintre logodnici sau a părinţilor. La desfacerea logodnei, vinovatul trebuie să restituie tot ce a primit de la celălalt logodnic şi adesea trebuie să plătească şi daune[3].

---

[1] *V. Barbu, De bono coniugali.* O istorie a familiei din Ţara Românească în secolul al XVII-lea, Ed. Meridiane, Bucureşti, 2003, p. 22.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 505.

[3] *C. Ghiţulescu*, În şalvari şi cu işlic. Biserică, sexualitate, căsătorie şi divorţ în Ţara Românească în secolul al XVIII-lea, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2004, p. 175-181.

Căsătoria se încheia valid numai dacă soții îndeplineau anumite condiții, dacă nu existau impedimentele prevăzute de obicei și de dreptul scris și dacă se respectau formele ceremoniale prescrise pentru această ocazie. Dacă una dintre aceste condiții de fond sau de formă nu era îndeplinită, căsătoria era lovită de nulitate.

D. Condițiile de fond ale căsătoriei

Acestea erau:

1. *Vârsta viitorilor soți* trebuia să fie de minim 14 ani pentru băiat și de minim 12 ani pentru fată. Un cuplu reușit era acela în care vârsta mirelui era mai mare decât a miresei.

2. *Consimțământul părinților și al tinerilor.* Consimțământul părinților este cu mult mai important decât consimțământul tinerilor, cel puțin în cazul căsătoriilor boierești și al țăranilor avuți. Aceasta întrucât fără binecuvântarea părinților, noua familie nu-și poate închega averea necesară susținerii căsniciei, iar în cazul în care fiul sau fiica protestau împotriva alegerii părinteşti puteau fi dezmoşteniți. Consimțământul viitorilor soți, deși cerut întotdeauna de pravile, capătă mai multă însemnătate doar în situația în care aceştia au atins vârsta majoratului[1].

3. *Inexistența impedimentelor la căsătorie.* Căsătoria era interzisă între rudele de sânge, între cele spirituale și între afini până la gradul opt, precum și între cei înfrățiți (în dreptul cutumiar). De asemenea, nu se puteau căsători două persoane de religii diferite, tutorele cu pupila sa (atâta vreme cât îi administra averea). Căsătoria era interzisă dacă exista o altă căsătorie nedesfăcută, iar cel care fusese căsătorit de trei ori nu se mai putea căsători a patra oară. Se interzicea căsătoria adoptatorului cu adoptata, a răpitorului cu fata răpită (tinerii neputând ocoli prin răpirea fetei voința părinților) și a robilor, slugilor și a dezrobiților cu stăpâna lor (respectiv cu fosta lor stăpână). De asemenea, văduva nu se putea recăsători decât după expirarea termenului de viduitate de un an[2].

F. Condițiile de formă ale căsătoriei

1. *Ceremonia religioasă era obligatorie* în Țările Române. Lipsa acestei ceremonii permitea despărțirea cuplului și recăsătorirea separată a concubinilor.

---

[1] Ibidem, p. 129-133.

[2] Pentru detalii asupra condițiilor de fond și de formă ale căsătoriei, a se vedea *I.T. Amuza*, Căsătoria și divorțul în vechiul drept românesc, Ed. Sylvi, București, 2001.

2. *Căsătoria trebuia să fie publică.* În Moldova şi Ţara Românească publicitatea era asigurată prin prezenţa martorilor la cununie, prin ceremonialul complicat al nunţii, iar în unele cazuri prin înscrisuri (cum este cel prin care domnitorul Petru Şchiopul vesteşte că s-a căsătorit pe 17 ianuarie 1591, la „trei ceasuri", cu Irina Botezat)[1]. În Transilvania, publicitatea era asigurată în rândul catolicilor atât prin anunţurile prealabile de căsătorie, cât şi prin prezenţa martorilor la căsătorie şi prin registrele parohiale (impuse de Conciliul din Trent, 1545-1563)[2].

Încălcarea condiţiilor de fond şi de formă ale căsătoriei atrăgeau nulitatea actului juridic. Astfel, căsătoria era lovită de nulitate absolută atunci când se celebrase în ciuda existenţei unui impediment la căsătorie. Nulitatea relativă apărea, mai ales în dreptul transilvănean, în cazul viciilor de consimţământ.

G. Obligaţiile dintre soţi

Căsătoria genera *obligaţii personale* şi *patrimoniale* între soţi.

Obligaţiile personale ale soţilor erau reciproce şi unilaterale. Ca *obligaţii personale reciproce* pravilele amintesc: obligaţia de fidelitate (deşi infidelitatea masculină este privită mai îngăduitor de societate decât cea feminină) şi obligaţia de sprijin moral. Femeii îi reveneau următoarele *obligaţii personale unilaterale*: obligaţia de a-şi asculta soţul (acestuia revenindu-i dreptul corelativ de a o bate „pre vina ei" şi „puţintel"), obligaţia de a convieţui cu soţul şi de a-l urma şi obligaţia de a-şi aştepta soţul plecat (fie vreme de trei ani când afla că soţul trăia cu alte femei, fie vreme de 5 ani dacă nu a primit nicio veste de la el). În Transilvania, femeilor nobile li se permitea să fie nesupuse faţă de soţ, atunci când acesta le cerea servicii înjositoare.

În dreptul Moldovei şi al Munteniei, *obligaţiile patrimoniale ale soţilor aveau caracter unilateral.* Astfel, soţia trebuia să-i dea în administrare soţului un număr de bunuri (ce constituiau *dota*). Aceste bunuri reprezentau partea care i se cuvine fetei din averea familiei de origine şi nu puteau fi înstrăinate de către soţ, ele rămânând în proprietatea soţiei. Bărbatul trebuia să-i asigure femeii întreţinerea (chiar şi în cazul în care fusese alungată din gospodăria comună) şi asistenţa medicală. Aceste

---

[1] Ibidem, p. 59.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 507-509.

obligații încetau în cazul în care soția se făcea vinovată de adulter sau era la închisoare[1]. Soțul, indiferent de starea materială, trebuia să restituie dota în cazul divorțului pronunțat din vina lui, în situația morții soției, dacă erau copii din căsătorie sau dacă mai trăia ruda care o înzestrase cu clauză expresă de reîntoarcere a dotei în cazul decesului femeii[2]. În Transilvania, existau trei *regimuri matrimoniale de drept comun* (norme juridice care reglementează relațiile patrimoniale dintre soți și dintre soți și terți, în lipsa unei convenții încheiate între soți), corespunzând nobililor, nobililor de robă (oameni de rând care prin învățătură ajunseseră medici, avocați, arhitecți, farmaciști) și nenobililor. Nobililor le corespundea regimul dotal (alatură), regim care avea aproximativ aceleași caracteristici cu cel din Moldova și Țara Românească, cu deosebirea că părinții fetei sau frații ei nu erau obligați prin lege să constituie zestrea. Nobililor de robă (onoratiori) le corespundea un regim matrimonial mixt între alatură și coachiziție (bunurile pe care soții le dobândeau din alți bani decât din onorariul soțului erau comune). Pentru orășeni și pentru iobagi, regimul matrimonial de drept comun era cel de achiziție (toate bunurile obținute în timpul căsătoriei erau comune)[3].

Soții dobândeau asupra copiilor născuți din căsătorie puterea părintească care, conform dreptului scris, își producea efectele cât timp trăiau părinții. În Moldova și Țara Românească această putere asupra copiilor din căsătorie era absolută, copilul neputând să se plângă, în justiție, contra bătăilor aplicate de părinți decât în cazul unor vătămări grave. În Transilvania, puterea părintească nu avea caracter absolut, legea reglementând precis și obligațiile părintelui: întreținerea, creșterea și educația copiilor și conservarea averii lor. Alte izvoare ale puterii părinteşti erau: adopția și legitimarea (procedeu prin care copilul născut în afara căsătoriei capătă statutul unui copil născut din căsătorie, având, astfel, drept de moștenire a tatălui).

Divorțul se putea realiza fie prin repudiu (carte de despărțire), fie în fața judecătorilor (el mai adesea clerici), fie prin separație de corp (în cazul catolicilor). Repudiul femeii era îngăduit pentru următoarele motive: uneltire împotriva vieții soțului, nedenunțarea unor astfel de uneltiri,

---

[1] *I.T. Amuza*, op. cit., Ed. Sylvi, București, 2001, p. 68-69.

[2] *P. Vasilescu*, Regimuri matrimoniale. Parte generală, Ed. Rosetti, București, 2003, p. 123.

[3] Ibidem, p. 128-130.

pentru adulter dovedit şi pentru că lipseşte de acasă fără permisiunea soţului. Soţia îl putea repudia pe soţ pentru uneltire contra stăpânirii, pentru punerea în pericol a vieţii, pentru îndemnuri la prostituţie şi pentru adulterul persistent al soţului. Judecătorii acordau divorţul pentru impotenţa bărbatului vreme de trei ani, atunci când unul dintre soţi se călugărea sau când unul dintre soţi era dat dispărut de cinci ani. Cu timpul, instituţia repudiului a căzut în desuetudine, motivele de repudiu trebuind să fie dovedite înaintea judecătorilor ecleziastici, care pronunţau despărţenia. Separaţia de corp se acorda de autorităţile Bisericii Catolice pentru aceleaşi motive care justificau la ortodocşi divorţul. Soţii separaţi nu se puteau recăsători, în vreme ce măcar unul dintre soţii divorţaţi se putea recăsători. După Reforma, protestanţii din Transilvania recunoşteau şi permiteau cu multă uşurinţă divorţul, generând anumite practici frauduloase cum ar fi „căsătoria sibiană" (nobilii catolici austrieci deveneau unitarieni, divorţau, după care se reîntorceau în sânul Bisericii Catolice)[1].

Dacă divorţul era pronunţat din vina soţului, acesta trebuia să-i restituie fostei soţii dota şi darurile de nuntă. Dacă divorţul se pronunţa din vina soţiei, aceasta îşi pierdea dota, iar, în Muntenia şi Moldova, chiar şi darurile de nuntă.

Băieţii erau încredinţaţi, după divorţ, tatălui, iar fetele, mamei.

2.3. Regimul bunurilor şi regulile succesorale

După titularul lui, dreptul de proprietate medievală românească se poate clasifica în:

– drept de proprietate al domnitorului (proprietatea domnească);
– drept de proprietate al boierilor şi al clericilor (proprietatea feudalilor);
– drept de proprietate al orăşenilor (proprietatea urbană); şi
– drept de proprietate al ţăranilor liberi şi aserviţi (proprietatea ţărănească).

A. Dreptul de proprietate al domnitorului

Dreptul de proprietate al domnitorului (*dominium eminens* = proprietate superioară) consacră stăpânirea domnitorului asupra terenurilor care nu aparţineau nimănui (fie pentru că nu fuseseră apropriate de altă

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 514.

persoană, fie pentru că fuseseră abandonate), asupra apelor curgătoare şi a bălților mari, asupra podurilor, asupra terenurilor confiscate şi asupra succesiunilor vacante. Domnul obişnuia să dăruiască din aceste bunuri persoanelor care îi aduseseră servicii. Cu toate că, prin această danie, bunurile intrau în proprietate privată, dreptul de proprietate superior al domnitorului continua să existe, el putându-se manifesta prin *predalică (*adică prin revocarea daniei, ceea ce făcea ca dreptul de proprietate privată să se stingă, bunul reintrând în domeniul public).

B. Dreptul de proprietate al boierilor şi al clericilor

Acest drept de proprietate se exercita atât asupra imobilelor, cât şi asupra mobilelor. Proprietatea boierească s-a dobândit prin: *donația domnească* (însoțită sau nu de *darea cupei sau a calului,* ceea ce semnifica renunțarea la predalică), prin moştenire, prin acte între vii (care trebuiau confirmate de către Domn) sau prin moduri originare (defrişări, înființarea de slobozii etc.). Şi Domnul era titular al dreptului de proprietate boierească, exercitat asupra bunurilor pe care le dobândise în calitate de mare boier. Aceste bunuri erau *separate* de cele obiect ale lui *dominium eminens*. Dacă boierul se făcea vinovat de trădare (hiclenie), întreaga sa avere era confiscată. Proprietatea bisericească s-a format în special prin danii făcute de către credincioşi în scopul pomenirii veşnice. Mănăstirile şi bisericile nu puteau înstrăina bunurile donate. De asemenea, mănăstirile şi-au sporit proprietatea atât prin acte între vii sau din cauză de moarte, cât şi prin defrişări, înființarea de vii etc. Prin procedura *închinării,* mănăstirile de la Muntele Athos sau din Țara Sfântă au ajuns să dispună de foloasele produse de o mare parte a proprietății bisericeşti. Din cele de mai sus se observă că dreptul de proprietate al feudalilor nu a fost un drept exclusiv şi nici perpetuu, întrucât feudalul nu putea dispune liber de terenurile pe care le avea în proprietate, ci numai cu aprobarea Domnului şi nici nu era sigur de existența veşnică a dreptului său de proprietate (din pricina *predalicii*).

C. Proprietatea urbană

Proprietatea urbană imobiliară a apărut prin danii domneşti şi s-a exercitat asupra vetrei oraşelor şi a teritoriului din apropiere. Comunitățile urbane au dobândit şi dreptul de a-şi apăra aceste proprietăți. Terenurile incluse în hotarul târgului erau repartizate spre cultură, anual, de către şoltuz şi pârgari[1].

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 127-128.

D. Dreptul de proprietate al ţăranilor liberi

Acest drept de proprietate se exercită fie *în devălmăşie*, asupra păşunilor, pădurilor şi apelor amenajate de obşte, fie *personal,* asupra casei şi ogrăzii, asupra terenurilor desţelenite, asupra ţarinii moştenite, numită *ocină, baştină sau dedină*, asupra poienilor amenajate prin muncă personală, asupra prisăcilor şi braniştilor (porţiuni de pădure care pot fi apropriate) etc. În obştea aservită, terenurile care-i constituiau hotarul erau doar în folosinţa membrilor obştii (fiind în proprietatea stăpânului). Ţăranul aservit avea drept de proprietate asupra casei şi asupra bunurilor create prin munca lui (prisăci, vii, iazuri, terenuri desţelenite). El trebuia însă să-i plătească stăpânului zeciuiala[1].

Din cele de mai sus, se observă că *modurile de dobândire a proprietăţii medievale* erau: donaţia domnească, moştenirea legală, testamentul, diverse acte juridice între vii, precum şi desţelenirea, ocupaţiunea etc.

Actele de înstrăinare între vii erau valabile numai dacă se respectase dreptul de protimisis al anumitor persoane (rude, devălmaşi, vecini sau stăpânul feudal).

Dreptul de protimisis este un drept real, legal, opozabil *erga omnes*, în temeiul căruia persoanele care se găseau în anumite raporturi durabile de solidaritate cu stăpânul silit să-şi înstrăineze anumite bunuri către o persoană din afara cercului respectiv de solidaritate puteau dobândi lucrul însuşi sau folosinţa lui, plătind preţul de înstrăinare şi făcând, astfel, să fie preferate dobânditorului străin[2].

În Transilvania, pe lângă modurile de dobândire a proprietăţii mai sus menţionate, era reglementată şi *prescripţia achizitivă* (uzucapiunea). *Uzucapiunea* reprezintă modalitatea de dobândire a proprietăţii sau a altor drepturi reale care constă în posedarea neîntreruptă a bunului în termenul şi în condiţiile prevăzute de lege[3]. Conform *Tripartitului,* bunurile şi drepturile de moşie regeşti, vândute, luate în stăpânire şi înstrăinate în orice chip, se prescriu în o sută de ani, cele ale bisericii în patruzeci de ani, cele ale nobililor în treizeci şi doi, iar cele ale orăşenilor în doisprezece ani. Bunurile sătenilor se prescriu în termen de un an şi o zi[4].

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 106-107.

[2] Definiţie dată de *O. Sachelarie şi N. Stoicescu*, apud *Gh. Bonciu*, Istoria dreptului românesc, Ed. Cartea Universitară, Bucureşti, 2004, nota de subsol de la p. 111.

[3] *E. Safta-Romano*, Dreptul de proprietate privată şi publică în România, Ed. Graphix, Iaşi, 1993.

[4] Apud *Şt. Pascu, Vl. Hanga*, Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului R.P. R., vol. II (Feudalismul I), Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 502.

Tot în Transilvania, era organizată și *publicitatea imobiliară* prin instituția cărților funciare. Cea mai veche carte funciară cunoscută în Transilvania este *registrum taxe*, menționat în 1475 în Brașov[1].

Succesiunea (moștenirea) reprezintă o transmisiune a patrimoniului, a unor fracțiuni ale acestuia ori a unor bunuri sau valori determinate, care au aparținut unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane fizice în viață, către una sau mai multe persoane juridice sau către stat, în baza unor norme de drept prestabilite[2].

Momentul deschiderii succesiunii era reprezentat de clipa decesului lui de cuius (adică a titularului averii de moștenit). Excepția o reprezenta, în Muntenia și în Moldova, succesiunea persoanei care se călugărea. Aceasta se deschidea de două ori: prima oară la tunderea în monahism (pentru patrimoniul dobândit până în acea clipă) și a două oară în momentul decesului (pentru bunurile dobândite de monah prin muncă sau de la rude, în perioada călugăriei)[3].

Succesiunea era de două feluri: *testamentară* (transmiterea patrimoniului se făcea conform dispozițiilor lăsate de *de cuius* într-o manifestare de ultimă voință, numită *diată* sau *testament*) și *legală* (transmiterea patrimoniului se făcea, în lipsa testamentului, conform normelor juridice ale pravilei și ale obiceiului).

Diata (testamentul) era un act juridic solemn, care putea avea formă scrisă sau orală (*limbă de moarte*), prin care *de cuius* dispune de patrimoniul său, după moartea sa.

Dacă testamentul nu era semnat de mâna testatorului sau era oral, atunci era obligatorie prezența martorilor (în general, în număr de șapte dacă erau bărbați și de nouă dacă erau femei). Deseori, pentru credibilitatea testamentului, se alegeau martori din rândul clerului sau din rândul boierilor divaniți și se includeau în text blesteme contra celui care ar îndrăzni să-l încalce.

Condițiile de fond ale testamentului erau:

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 128.

[2] *D. Macovei*, Drept civil (Succesiuni), Ed. Fundației „Chemarea", Iași, 1993, p. 5.

[3] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 526, unde se vorbește despre devoluțiunea succesorală a bunurilor câștigate în timpul vieții monahale, ceea ce implică un al doilea moment al deschiderii succesiunii, situat după tunderea în monahism.

– *capacitatea de a testa* (minim 14 ani pentru băieţi şi 12 ani pentru fete);

– *testatorul să aibă discernământ la momentul întocmirii testamentului* („mintea întreagă şi sănătoasă" din *Îndreptarea Legii*); şi

– *voinţa lui să nu fie viciată*[1].

Testamentul putea fi revocat oricând, în timpul vieţii lui *de cuius* printr-un testament ulterior.

Testamentele medievale româneşti foloseau *substituţiile ordinare şi substituţiile fideicomisare. Substituţia* reprezintă dispoziţia testamentară prin care o persoană este chemată să moştenească, în lipsa moştenitorului desemnat iniţial. *Substituţia fideicomisară* reprezintă dispoziţia testamentară prin care testatorul îl obligă pe cel gratificat să conserve bunurile primite şi să le transmită, la moartea sa, unei alte persoane, desemnată tot de către testator. În Moldova şi în Ţara Românească, substituţia fideicomisară se limita la un singur grad (adică se desemna doar un rând de succesori ai legatarului actual al bunului).

Dreptul de a face liberalităţi era limitat de existenţa *rezervei succesorale a descendenţilor* (adică a acelei porţiuni din activul net al moştenirii care, independent de voinţa lui *de cuius*, se transmite anumitor persoane, expres desemnate de lege, în cazul de faţă, descendenţilor). Orice liberalitate care încălca această rezervă erau sancţionate cu *reducţiunea,* ceea ce presupunea readucerea obiectului lor în masa succesorală. În Îndreptarea Legii, *falchidia* (rezerva succesorală) era de 1/3 din averea *de cuius*-ului dacă acesta avea până în patru copii şi de 1/2, dacă avea peste cinci copii[2].

Dacă *de cuius*-ul nu întocmise un testament valabil, atunci patrimoniul său era moştenit în temeiul dispoziţiilor cutumei şi ale pravilei.

În cele trei Ţări Române, succesiunea legală opera în favoarea următoarelor clase de moştenitori:

1. *moştenitorii legitimi* (descendenţii, ascendenţii şi colateralii, rude cu *de cuius*-ul, născuţi din părinţi căsătoriţi între ei);

2. *adoptatul,* pentru moştenirea adoptatorului (era considerat moştenitor legitim);

3. *copilul din afara căsătoriei,* dar numai pentru moştenirea mamei şi a rudelor ei (care, la rându-le, îl pot moşteni);

---

[1] Ibidem, p. 527.

[2] Ibidem, p. 529.

4. *soţul supravieţuitor*;
5. *autorităţile publice* (domnul, fiscul, cutia milelor).

Descendenţii îi înlăturau de la moştenire pe ascendenţi, iar aceştia îi înlăturau, conform dreptului scris, pe colaterali. În interiorul aceleiaşi clase de moştenitori, moştenitorul cu grad de rudenie mai apropiat îi înlătura pe cei cu grad de rudenie mai îndepărtat.

Era cunoscută instituţia *reprezentării succesorale*, prin care copii unui descendent de prim grad al lui *de cuius* (mort înaintea acestuia) vin în concurs cu ceilalţi descendenţi de prim grad pentru a culege partea din moştenirea lui *de cuius* ce i s-ar fi cuvenit descendetului de prim grad predecedat.

În Ţara Românească şi în Făgăraş, între sfârşitul secolului al XV-lea şi mijlocul secolului al XVII-lea, şi în Transilvania, în familiile nobile sau în rândul ţăranilor români de acolo, descendenţii lui *de cuius* moşteneau conform *principiului masculinităţii*. În temeiul acestui principiu, fiii şi nepoţii lui *de cuius* le excludeau de la moştenirea părinţilor pe fiice, dar numai dacă le înzestrau (dându-le din averea părinţilor partea ce li se cuvine, dar numai în bani sau în alte bunuri mobile, imobilele fiind moştenite exclusiv de către băieţi). *Îndreptarea legii* va consacra însă *principiul egalităţii sexelor la împărţirea moştenirii*[1].

Soţul supravieţuitor era chemat la moştenirea legală a lui *de cuius* în situaţiile în care acesta nu a lăsat rude de sânge până la gradul al şaselea (în Muntenia şi Moldova) sau copii (în Transilvania). Din interpretarea dispoziţiilor contradictorii ale pravilelor, deducem că soţul supravieţuitor va moşteni o jumătate din masa succesorală, cealaltă jumătate revenindu-i Domnului. În Transilvania, soţia supravieţuitoare moştenea toate bunurile mobile ale soţului şi dobândea un drept de uz asupra imobilelor, care exista atâta vreme cât ea nu se recăsătorea. De asemenea, darurile de logodnă şi bunurile care au constituit zestrea rămâneau în proprietatea exclusivă a soţiei, ele fiind excluse din masa succesorală. Soţia supravieţuitoare a iobagului, decedat fără moştenitori legitimi şi fără testament, moştenea doar o treime din bunurile mobile ale soţului, restul de două treimi, împreună cu toate imobilele, fiind moştenite de către stăpânul feudal[2].

---

[1] Ibidem, p. 521.

[2] Pentru drepturile succesorale ale văduvei în Transilvania, a se vedea *Şt. Pascu, V. Hanga*, Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului R.P. R., vol. II

Moştenirea (legală şi testamentară) a pământurilor şi a satelor dăruite de Domn se putea face numai dacă Domnul renunţase expres la exercitarea dreptului său de retract, care îi permitea să întoarcă imobilele donate în domeniul domnesc, la moartea persoanei căreia i le dăruise. Această renunţare se consemna prin următoarele formule: „prădalică să nu fie" (pentru Muntenia), „să le fie lor de la noi uric cu tot venitul, lor şi copiilor lor şi nepoţilor lor şi strănepoţilor lor şi întregului neam (...)" (pentru Moldova) şi „le dăruiesc pe veci" (pentru Transilvania). Prin formule asemănătoare se consemna şi aprobarea Domnului pentru a-i permite unei fiice a unui boier să moştenească imobile[1].

Moştenitorilor legali li se recunoştea dreptul de a accepta sau de a refuza moştenirea. Moştenirea putea fi acceptată pur şi simplu ori sub beneficiu de inventar (caz în care, moştenitorii răspundeau de datoriile moştenirii doar în limita activului masei succesorale, adică a valorilor pe care le moşteneau).

Partea sufletului (trimiria) reprezenta partea din masa succesorală rezervată acoperirii cheltuielilor de înmormântare şi de pomenire a lui *de cuius*. Această parte a sufletului era, îndeobşte, de o treime din moştenire.

2.4. Obligaţii şi contracte

În dreptul medieval din Ţările Române, obligaţiile juridice izvorau din contracte şi din delicte.

În această perioadă, dreptul scris reglementează, mai mult sau mai puţin detaliat, următoarele tipuri de contracte:

a) contracte reale: împrumutul spre folosinţă şi cel spre consum, gajul şi depozitul;

b) contracte consensuale: vânzarea-cumpărarea, schimbul, donaţia, închirierea, mandatul, societatea etc.

Împrumutul spre folosinţă (comodatul) era un contract real care dădea naştere unei singure obligaţii în sarcina celui care primea în folosinţă gratuită bunul. Această obligaţie consta în restituirea la termen şi în bună stare a bunului împrumutat. Dacă bunul împrumutat pierea în timp ce era

---

(Feudalismul I), Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 670-671 şi Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 533.

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 520- 521.

utilizat în scopul cunoscut de creditor, debitorul nu era ținut răspunzător. Din contra, el răspundea față de debitor dacă bunul pierea în timp ce era folosit în alte scopuri. Utilizarea bunului împrumutat în alte scopuri nu atrăgea răspunderea debitorului dacă acesta dovedea că se bizuise pe convingerea că va obține consimțământul creditorului sau dacă proba că o situație extremă l-a determinat să dea o nouă utilizare bunului. Statutele săseşti prevedeau obligația debitorului de a depune aceeaşi stăruință în conservarea lucrului împrumutat pe care o manifestă în păstrarea propriilor lucruri[1].

Împrumutul de consum, manifestat, în special, în împrumutul de bani, era, de asemenea, un contract unilateral. Debitorul avea obligația de a restitui la termen ori la cererea creditorului suma împrumutată şi dobânda datorată. Dacă restituirea sumei de bani nu era posibilă, ea se înlocuia cu pământuri sau cu alte bunuri a căror valoare era echivalentă. Dobânda (baş), neplătită la termen, se capitaliza, percepându-se, astfel, dobândă la dobândă[2]. În caz de neplată a datoriei, datornicul era urmărit fie în averea sa, fie, dacă nu avea avere, în persoana sa, pierzându-şi libertatea. Acest contract a fost reglementat în detaliu, conform dreptului roman, în Statutele municipale săseşti care, spre deosebire de pravilele din Moldova şi Muntenia, distingeau între împrumutul spre consum şi cel de folosință.

Contractul de gaj (zălogul) a fost la început, în dreptul din Transilvania, un element constitutiv al contractului de împrumut spre consum. Regele Coloman a condiționat încheierea anumitor contracte de împrumut de acordarea unui zălog care în caz de neachitare a datoriei trecea în proprietatea creditorului. Din secolul al XIII-lea, contractul de gaj devine, în Transilvania, un contract de sine stătător, care fie garantează, fie stinge obligația debitorului. Contractul de gaj a fost cunoscut şi aplicat pe scară largă atât în Moldova, cât şi în Muntenia. Bunurile oferite ca zălog erau fie mobile, fie imobile (neexistând distincția contemporană între ipotecă şi gaj). Frecvent, se ofereau ca gaj iobagi cu delniţele lor. Dacă zălogirea se făcea fără termen, creditorul avea drept de folosință a bunului zălogit. Dacă contractul de gaj se încheia cu termen, contractul putea conține o clauză conform căreia nerăscumpărarea zălogului atrăgea trecerea acestuia în proprietatea creditorului. Dacă contractul nu conținea o astfel de clauză, nerăscumpărarea zălogului îi dădea dreptul creditorului de a

[1] Ibidem, p. 572.

[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 121.

evalua bunul lăsat drept gaj şi de a-l vinde. Din preţul obţinut, el îşi reţinea partea cuvenită, iar restul i-l înmâna debitorului. Situaţia creditorului, care deţinea gajul şi care, în acelaşi timp, putea proba că i-a plătit debitorului o sumă de bani, a făcut ca zălogirea să fie considerată o vânzare temporară[1].

Ca modalitate de garantare a obligaţiilor, în evul mediu românesc se folosea şi *chezăşia* (contract prin care una sau mai multe persoane, numite chezaşi, se angajează faţă de creditorul unei alte persoane să-i plătească acestuia datoria respectivei persoane, dacă aceasta nu o va plăti, ea însăşi, la scadenţă).

Contractul de depozit era cunoscut în toate cele trei Ţări Române şi era folosit frecvent. Cea mai completă reglementare a acestui contract real se găseşte în Statutele municipale săseşti. Depozitarul trebuia să manifeste diligenţă în păstrarea bunului dat în depozit, trebuia să-l înapoieze la cererea deponentului sau a moştenitorilor săi şi i se interzicea să folosească bunul depozitat, cu excepţia banilor număraţi care puteau fi folosiţi sub condiţia restituirii întregii sume către deponent. Bunul depozitat nu putea fi uzucapat, iar dacă pierea prin caz fortuit sau din cauză de forţă majoră, depozitarul şi succesorii săi nu răspundeau de pagubă.

Contractul de vânzare-cumpărare era, ca şi astăzi, un contract consensual, translativ de proprietate. Consimţământul părţilor, ca de altfel în cazul tuturor contractelor prezentate în acest paragraf, trebuia să fie liber, neviciat şi irevocabil. Dacă consimţământul fusese obţinut prin constrângere („prin silă"), contractul era nul. În cazul vânzării de terenuri, pe lângă consimţământul părţilor era obligatoriu şi consimţământul altor persoane, titulare ale dreptului de protimisis, iar în cazul vânzării unor terenuri primite de la Domn era necesar şi consimţământul acestuia, cu respectarea normelor privind darea calului sau a cupei şi a celor privind renunţarea la predalică. Prin contractul de vânzare-cumpărare se puteau tranzacţiona şi fiinţe umane, accesorii ale terenurilor înstrăinate, cum ar fi iobagii, robii şi chiar copii. Cumpărarea cu ştiinţă a lucrului furat se pedepsea. Prezumţia de furt opera în situaţia în care preţul bunului era mult sub valoarea sa sau în situaţia în care era vândut de către un negustor care nu era specializat în comercializarea unor bunuri de acel tip. Preţul

[1] Această calificare apare în Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 578.

consta în bani (aspri, zloţi, taleri, lei) sau în bunuri, obligatoriu evaluate în bani. El se plătea integral în momentul încheierii contractului sau în rate, în acest caz plata celorlalte rate din preţ fiind garantată cu un zălog. Contractul de vânzare-cumpărare se întocmea în scris sau oral (prezenţa martorilor în acest caz fiind obligatorie). În Transilvania a existat o reglementare amănunţită a obligaţiei vânzătorului şi a urmaşilor săi de a-l menţine pe cumpărător şi pe urmaşii acestuia în posesia liniştită a lucrului vândut, apărându-i împotriva oricărei tulburări venite din partea unui terţ (obligaţia de garantare contra evicţiunii). Dacă vânzătorul nu reuşea să-l menţină pe cumpărător în posesia lucrului vândut era obligat să-i restituie preţul primit. Pentru ca restituirea preţului să opereze, era necesar ca vânzătorul să fi fost chemat în garanţie de cumpărător, în cursul judecăţii acţiunii de revendicare introduse de terţ[1].

Contractul de schimb avea ca obiect aceleaşi bunuri ca şi contractul de vânzare-cumpărare. Contractul de schimb îmbrăca, cel mai des, forma scrisă. Dacă se referea la terenuri donate, cândva, de Domnie, schimbul trebuia aprobat de către Domn şi de Divan. Conform dreptului scris, bunurile schimbate trebuiau să fie echivalente ca valoare. În Transilvania, părţile contractului de schimb se garantau reciproc împotriva evicţiunii.

Un rol important l-a avut în această epocă *contractul de donaţie*. Acest contract se încheia între Domn sau alţi particulari (ca donatori) şi mănăstiri, biserici şi alte persoane private (ca donatari). Donaţia era, conform dreptului scris, irevocabilă. Ea se putea revoca numai în situaţiile de nerecunoştinţă evidentă din partea donatarului, cum ar fi: insulta, lovirea, punerea în pericol a vieţii sau a averii donatorului, iar în cazul donaţiei domneşti, hiclenia. Donaţiile de imobile care fuseseră, cândva, proprietate domnească, încheiate între particulari, trebuiau confirmate de către Domn şi de Sfatul Domnesc.

Statutele municipale săseşti au cunoscut şi *contractul de închiriere* sub forma contractului de închiriere a locuinţelor sau a contractului de închiriere a serviciilor. Dreptul transilvănean reglementa şi *contractul de arendă* (o variantă a contractului de închiriere) care se încheia cu privire la folosinţa unor imobile (terenuri, cârciume, târguri, velniţe de rachiu)

---

[1] Despre obligaţia de garanţie contra evicţiunii, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 578-580.

sau cu privire la anumite activităţi de interes public (perceperea vămilor, mineritul, perceperea dijmelor, schimbul aurului).

Contractul de societate era reglementat atât în Transilvania, cât şi în Moldova şi Muntenia. Asociatul care cheltuia capitalul în folosul propriu sau care împărţea câştigul în mod abuziv era pedepsit aspru. Dacă un asociat din Asociaţia A se întovărăşea cu asociaţii din Asociaţia B, restul asociaţilor din Asociaţia A nu deveneau asociaţi ai Asociaţiei B.

În dreptul medieval, obligaţiile se năşteau şi din *delicte* (fapte ilicite care dăunează altei persoane). Răspunderea delictuală opera atât pentru fapta proprie, cât şi pentru fapta altei persoane sau chiar pentru pagubele produse de animale. Astfel, pentru uciderea sau vătămarea unei vite se dădea alta în schimb sau se plătea o sumă de bani, iar dacă oamenii angajaţi să păzească vitele sau oile unei persoane vătămau animalele altei persoane, atunci patronul păstorilor trebuia să repare paguba. Stăpânul animalelor domestice care îi pricinuiseră altuia o pagubă era dator, conform dreptului din Transilvania, să repare prejudiciul cauzat.

Proba obligaţiilor se făcea în principal prin intermediul martorilor, prin înscrisuri şi prin răboaje.

Stingerea obligaţiilor se făcea prin plată, novaţie, compensaţie, confuziune sau dispariţia lucrului datorat[1].

§3. Dreptul penal

Infracţiunea este fapta care întruneşte, cumulativ, următoarele trei condiţii: prezintă pericol social, este prevăzută de lege şi este săvârşită cu vinovăţie. În evul mediu, infracţiunea a purtat următoarele denumiri: „vină", „păcat", „faptă", „faptă rea", „greşală mare" etc.

Dreptul penal din Ţările Române, spre deosebire de cel germanic, făcea deosebirea între infracţiunile săvârşite cu intenţie şi cele săvârşite din culpă, acestea din urmă fiind sancţionate mai blând. De asemenea, în cele trei Ţări Române erau incriminate formele de participare la infracţiune, după cum urmează: în Transilvania, erau incriminate şi pedepsite instigarea, coautoratul, complicitatea şi tăinuirea, în vreme ce în Moldova şi Muntenia erau incriminate tăinuirea şi complicitatea.

În timp ce pravilele din Muntenia şi Ţara Românească incriminau tentativa şi recidiva, în Transilvania doar recidiva era sancţionată, ten-

---

[1] *Gh. Bonciu*, Istoria dreptului românesc, Ed. Cartea Universitară, Bucureşti, 2004, p. 114.

tativa nefiind pedepsită, din pricina concepției conform căreia răspunderea penală se naște doar din rezultatul activității infracționale. Dreptul penal din cele trei Țări Române prevedea anumite circumstanțe atenuante ale pedepsei, iar legitima apărare înlătura caracterul penal al faptei[1].

Răspunderea penală era, în principiu, individuală, dar existau două situații în care ea era colectivă:

a) *răspunderea penală colectivă a obștii săteşti* în cazul în care membrii ei nu reuşeau să identifice şi să prindă persoana care a săvârşit o infracțiune pe teritoriul obștii, răspundere care atrăgea plata unei amenzi numită în Moldova şi în Țara Românească *duşegubină*;

b) *răspunderea colectivă a familiei infractorului* (practicată până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în contra pravilelor, de domnitorii Moldovei şi Munteniei, în cazul infracțiunii de trădare). În Transilvania, răspunderea colectivă a familiei pentru anumite infracțiuni, deşi prezentă la începutul evului mediu, a dispărut, fiind înlocuită de principiul personalității pedepselor şi a intransmisibilității lor către alte persoane. Acest principiu avea o singură excepție în cazul pedepselor pecuniare care se transmiteau moştenitorilor[2].

Răspunderea colectivă a obștii săteşti indica restrângerea competențelor jurisdicționale penale în favoarea statului feudal.

Din multitudinea de infracțiuni incriminate în evul mediu, în Țările Române, vom insista, în continuare, doar asupra celor mai importante.

3.1. Fapte care aduceau atingere dogmelor creştine

Dreptul scris incrimina o serie de *fapte care aduceau atingere dogmelor creştine*. Astfel, *erezia* (adică abaterea voită de la dogmele bisericii, dovedită prin fapte sau declarată, verbal, drept adevărată credință) era sancționată cu „moarte cumplită", adică ardere pe rug. Această pedeapsă a fost însă foarte rar aplicată în Moldova şi în Muntenia, datorită toleranței religioase mari a românilor, care au oferit azil unor secte din Occident, considerate eretice acolo (exemplu: Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare le permit husiților să se stabilească în Moldova şi să înființeze târgul Huşi). *Apostazia* consta în renunțarea călugărului la cinul călugăresc şi în reîntoarcerea în viața laică. Sancțiunea acestei infracțiuni

---

[1] Academia de Ştiințe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 434-435.

[2] Ibidem, p. 432 şi 434.

era graduală: fostul călugăr era blestemat de două ori, de fiecare dată fiind invitat să reintre în ordinul călugăresc, iar dacă şi după a doua afurisenie îşi menţinea hotărârea, era adus înaintea judecătorului laic, care îl putea pedepsi cum dorea. *Ierosilia* cuprindea orice faptă prin care omul aducea atingere bisericii. Această infracţiune se materializa cel mai adesea printr-un act sexual în biserică sau cu o călugăriţă (a se vedea cazul episcopului de Râmnic, achitat în martie 1723 de acuzaţia de a fi violat o călugăriţă) sau prin furtul de obiecte sfinte din biserică. Conform legii, faptele de ierosilie trebuiau pedepsite cu arderea pe rug. În practică însă aceste fapte, şi în special relaţiile sexuale cu călugăriţe, nu erau pedepsite atât de greu, ci cu plata unei amenzi (gloaba). Magia neagră era incriminată sub numele de *vrăjitorie* şi era sancţionată cu pedepse canonice, în Muntenia şi în Moldova, în secolul al XVII-lea, în vreme ce în Transilvania, era pedepsită cu arderea pe rug. Pravilele incriminau şi jurământul mincinos (adică „mărturisirea" sub jurământ a unor fapte neadevărate). Deşi pravilele prevedeau pedeapsa tăierii limbii, aceasta s-a aplicat foarte rar în practică, fiind înlocuită cu gloaba. Aceste infracţiuni erau judecate, în primă instanţă, de către instanţele bisericeşti[1].

3.2. Faptele contra Domniei

O categorie importantă de infracţiuni era constituită din faptele contra Domniei: *hiclenia* (hainia sau *nota infidelitatis*), *neascultarea, lezmajestatea* şi *falsificarea de monede* (calpuzănia). *Hiclenia (*numită în Transilvania *nota infidelitatis)* consta în încălcarea obligaţiei de credinţă faţă de Domn, adică faţă de personificarea statului. Dacă se încălca obligaţia de fidelitate faţă de Înalta Poartă, infracţiunea de trădarea se numea *hainlâc (*de la turcescul *hain,* adică trădător). Hiclenia se săvârşea sub diverse forme: râvnirea tronului, răscoala armată contra Domnului, închinarea către un pretendent la tron, fuga peste hotare, neprezentare la chemarea Domnului. Această infracţiune avea un conţinut şi o sferă atât de elastice, încât puteau fi absorbite, aici, şi alte infracţiuni, cum ar fi neascultarea, delapidarea sau furtul, sau, în Transilvania, uciderea părinţilor sau a copiilor. Astfel, hoţul care i-a furat calul lui Petru Rareş a fost pedepsit, în aprilie 1550, pentru hicleşug. Pedeapsa pentru hiclenie era moartea şi confiscarea averii. Deşi, teoretic, ea era strict personală, ea se extindea şi asupra familiei trădătorului. Domnul putea să judece singur aceste infracţiuni. Judecarea infracţiunilor de hiclenie a reprezentat un domeniu

[1] Ibidem, p. 436-437 şi 445-446.

în care Țările Române și-au afirmat puternic autonomia judiciară față de Poartă. Astfel, Sultanul solicita, adesea, extrădarea boierilor haini. Dar Domnitorii refuzau să-i extrădeze, îi judecau și îi executau ei și le trimiteau capetele la Istanbul. *Neascultarea* reprezenta fapta unei persoane de a nu se supune poruncii domnești sau hotărârii judecătorești, precum și fapta țăranului aservit de a nu-și asculta stăpânul. Pedepsele aplicate erau diverse, plecând de la gloaba (amenda), trecând prin bătaie (aplicată atât boierilor – dar numai de Domn – cât și oamenilor simpli) sau închisoare și culminând cu pedeapsa capitală (banul Preda Brâncoveanu a fost tras în țeapă de Mihnea al III-lea pentru că s-a opus dorinței Domnului de a începe lupta antiotomană). *Lezmajestatea (sudalma)* reprezenta insulta adusă Domnului de către un supus. Pedeapsa era lăsată la alegerea judecătorului. Cei care rostiseră aceste insulte sub imperiul nebuniei sau la beție nu erau pedepsiți. În afară de tragerea în țeapă a unor boieri în vremea lui Vlad Țepeș, documentele din Moldova și Muntenia nu amintesc de această infracțiune. Falsificarea monedei (calpuzănia) aducea atingere dreptului exclusiv al Domnului de a bate monedă. Dreptul scris prevedea, în Moldova și în Muntenia, pedepse înfricoșătoare pentru falsificatori: decapitarea, urmată de arderea cadavrului. Nu există niciun document care să dovedească aplicarea acestei sancțiuni. Dimpotrivă, două documente din secolul al XVII-lea atestă iertarea unor falsificatori[1].

3.3. Infracțiuni contra vieții și integrității corporale a persoanei

Cele mai însemnate infracțiuni contra vieții și integrității corporale a persoanei, incriminate în evul mediu, erau: *omorul* (cu forma sa agravată, *paricidul*), *rănirile și lovirile*. *Omorul* („ucidere" sau „moarte de om") era considerat o infracțiune gravă și era judecat de către justiția domnească. Conform pravilelor, gama pedepselor pentru omor era foarte variată: moartea, mutilarea, ocna, închisoarea, confiscarea averii, tortura, surghiunul și amenda (gloaba). În mod obișnuit, ucigașul își putea răscumpăra vina prin plata gloabei, care se împărțea între dregătorul domnesc și familia victimei. La individualizarea pedepsei, judecătorul trebuia să țină seama de existența sau nu a intenției de a ucide, precum și de felul uciderii („grabnică", adică spontană sau „vajnică", adică premeditată). Omorul comis asupra părinților, copiilor, fraților sau soției (paricidul) era considerat mai grav. Dreptul scris sancționa paricidul cu „moarte cum-

[1] Ibidem, p. 437-438, 444 și 446.

plită", lăsându-i, totuşi, judecătorului o mare libertate în alegerea pedepsei. În Transilvania, paricidul era asimilat trădării, aşa cum am arătat mai sus[1]. *Rănirile* erau de două feluri: *simple* (ale căror pedepse erau lăsate la latitudinea judecătorului) şi *de moarte* (care primeau aceeaşi sancţiune ca şi uciderea). În practică, cea mai frecventă sancţiune penală pentru răniri era amenda (gloaba sau hatalmul) care avea, în anumite cazuri, un cuantum exorbitant, care-l obliga pe inculpat să-şi vândă ocina şi pe sine ca rumân. Lovirile cu palma sau toiagul erau sancţionate cu o pedeapsă aleasă de judecător. În practică, cea mai frecventă sancţiune o reprezenta tot gloaba. Nu erau sancţionate lovirile aplicate, „cu măsură şi pre vină", de:

– tată, feciorului;
– de fratele mai mare, celui mai mic;
– de soţ, soţiei;
– de dascăl, învăţăcelului;
– de stăpân, angajatului sau robului;
– de boier, omului de rând care-l insultase. De asemenea, loviturile aplicate de oamenii Domniei nu erau sancţionate[2].

3.4. Infracţiuni privitoare la viaţa sexuală

În perioada medievală, dreptul scris din Ţările Române incrimina următoarele infracţiuni privitoare la viaţa sexuală: *răpirea de femeie, seducţia, sodomia, curvia, preacurvia (adulterul)* şi *amestecarea de sânge. Răpirea de fată sau femeie* era considerată o infracţiune foarte gravă, a cărei judecată era rezervată Domnului şi a cărei pedeapsă era moartea şi despăgubirea victimei cu averea răpitorului. În majoritatea speţelor însă pedeapsa aplicată era gloaba (duşegubina). Pentru existenţa acestei infracţiuni trebuiau îndeplinite, cumulativ, următoarele condiţii:

a) transportarea fetei răpite dintr-un loc într-altul;
b) raport sexual obţinut prin violenţă.

Dacă fata consimţise la răpire, judecătorul avea libertate în alegerea pedepsei. *Seducţia* consta în obţinerea raportului sexual cu o fată, folosind cuvinte frumoase, mângâieri, daruri şi făgăduinţe mincinoase de căsătorie. Sancţiunea era lăsată la alegerea judecătorului. *Sodomia* cuprindea orice legătură sexuală nefirească, pornind de la diverse forme de

[1] Ibidem, p. 439 şi 446.
[2] Ibidem, p. 440-441.

satisfacere a instinctului sexual între două persoane de sex opus și terminând cu relațiile homosexuale și zoofile. Dreptul scris sancționa această infracțiune cu moartea, excepție făcând cazurile de zoofilie care erau sancționate cu tăierea penisului. Documentele nu amintesc însă decât puține infracțiuni de sodomie. *Curvia* (desfrânarea) reprezenta orice relație sexuală firească, în afara căsătoriei. Era sancționată cu amendă. Femeia care năștea un copil fără a fi căsătorită era obligată să plătească „șugubina muierii" (sau „gloaba pântecului"). *Preacurvia* a fost, inițial, fapta soției de a avea o legătură sexuală în afara căsătoriei. Mai târziu, s-a acceptat ideea că această infracțiune poate fi comisă și de soț. Dreptul scris îi permitea soțului să-și ucidă nevasta adulteră, surprinsă în flagrant delict, fără a fi pedepsit. De asemenea, el putea să o pună în lanțuri și să o închidă în pivniță, fără să mai recurgă la ajutorul autorităților. În practică, numeroasele cazuri de adulter au fost sancționate cu sume mari de bani care trebuiau să o salveze pe vinovată de la execuție („plata capului") și cu pierderea zestrei în favoarea soțului. *Amestecarea de sânge (incestul)* consta în relații sexuale între două persoane de sex diferit între care căsătoria era oprită. Dreptul scris sancționa această infracțiune cu moartea, tăierea nasului sau bătaia. În mod obișnuit, sancțiunea consta în interdicția de la împărtășanie și gloaba[1].

3.5. Infracțiuni contra patrimoniului

Cele mai importante infracțiuni contra patrimoniului incriminate în această perioadă au fost *tâlhăria, furtișagul, încălcarea hotarelor și incendierea caselor și a holdelor. Tâlhăria (jăcuirea sau jaful)* consta în furtul însoțit de violență. Pedeapsa prevăzută în pravilă era moartea prin spânzurătoare sau surghiunul (aplicabil doar celor care jefuiau neînarmați), în vreme ce cutuma prevedea moartea, fără deosebire. Cu toate acestea, tâlharul își putea răscumpăra capul prin plata unei amenzi foarte mari. *Furtul* (furtișagul) consta în însușirea pe nedrept și în mod clandestin a lucrului altuia. Furtul avea o varietate de sancțiuni, mergând de la pedeapsa capitală (pentru furtul prin efracție sau repetat de trei ori), trecând prin ocnă, mutilare, bătaie sau surghiun și terminând cu gloaba. Dacă hoțul nu era prins, gloaba era plătită de întregul sat pe teritoriul căruia se săvârșise furtul. Satul nu răspundea dacă arăta că urmele hoțului ies din sat. Furtul de fructe neculese nu se pedepsea dacă hoțul furase atât cât îi era necesar

[1] Ibidem, p. 441-443.

ca să mănânce. Furtul este foarte des menţionat în documentele vremii. Încălcarea hotarelor consta în acţiunea de distrugere, însuşire, mutare sau nesocotire a semnelor de hotar şi a hotarelor. Această infracţiune era sancţionată atât penal (plata hatalmului, dacă s-a săvârşit fără violenţă, şi bătaia, dacă s-a săvârşit cu violenţă), cât şi civil (prin pierderea seminţei plantate, respectiv a fructelor apărute pe pământul altuia). Incendierea caselor şi a holdelor, din răzbunare, era pedepsită cu moartea. Cei care ardeau plantaţii de viţă-de-vie sau pomi trebuiau însemnaţi cu fierul roşu pe mâini, bătuţi şi puşi să plătească dublul pagubei. În practică, justiţia se îngrijea în cel mai înalt grad de repararea pagubei, uitând, uneori, de pedepsirea infractorului[1].

3.6. Infracţiune contra bunului mers al justiţiei

O infracţiune foarte gravă contra bunului mers al justiţiei era socotită *sudalma mare* (învinuirea mincinoasă, făcută verbal sau în scris, a unei persoane pentru săvârşirea unei infracţiuni). Această infracţiune era sancţionată cu gloaba, sau în situaţia în care urmările au fost deosebit de grave, cu moartea.

3.7. Pedepsele

Pedepsele au avut, în dreptul medieval românesc, următoarele trăsături fundamentale:

a) scopul lor era triplu: reprimarea infractorului, repararea pagubei şi intimidare. Nu se punea problema corectării infractorului;

b) puteau fi aplicate pedepse care nu erau prevăzute de pravilă, individualizarea lor fiind lăsată în cele mai multe cazuri la voia judecătorului;

c) era admis cumulul de pedepse;

d) pedepsele pentru aceeaşi infracţiune, difereau după starea socială a infractorului;

e) răzbunarea sângelui nu a existat ca pedeapsă legală;

f) pedepsele erau surse de venit pentru domnie şi dregători, fiind foarte frecventă *compoziţiunea,* adică răscumpărarea vinovatului de la moarte sau de la altă pedeapsă corporală, contra unei sume de bani sau a unor bunuri[2]. Această răscumpărare (numită gloabă) se împărţea între dregătorul care judecă şi victimă sau familia victimei.

---

[1] Ibidem, p. 439-441.

[2] Ibidem, p. 434 şi 431.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

Majoritatea pedepselor se aplicau individual. În Transilvania, din secolul al XVI-lea, Statutele municipale săseşti insistă asupra caracterului educativ al pedepsei, precum şi asupra personalităţii şi intransmisibilităţii ei.

Pedepsele admise în dreptul penal medieval din Ţările Române au fost clasificate de Petru Strihan, astfel:

a) pedepse corporale (cu moartea, mutilarea, arderea cu fierul roşu, bătaia);

b) pedepse privative de libertate (ocna, temniţa, grosul, varta, exilul);

c) pedepse pecuniare (duşegubina, confiscarea, gloaba);

d) pedepse accesorii sau complementare (tortura, degradarea civică şi raderea bărbii)[1].

Grosul reprezenta arestul preventiv, iar *varta* era închisoarea datornicilor. *Duşegubina* se referă la sancţiunea pecuniară colectivă aplicată obştii săteşti care nu reuşea să identifice infractorul, iar *gloaba* desemna amenda plătită Domniei de către infractor.

§4. Dreptul procesual civil şi cel penal

Dreptul procesual desemnează totalitatea normelor juridice care reglementează instanţele judecătoreşti competente, modul de judecată a litigiilor, precum şi modul de executare silită a hotărârilor judecătoreşti pronunţate în soluţionarea acestor conflicte.

În evul mediu, în Ţările Române, dreptul procesual nu era bine diferenţiat, ca astăzi, în drept procesual civil şi în drept procesual penal. Aceeaşi instanţă judeca, la rând, atât procese civile, cât şi penale, procedura de judecată fiind aproximativ aceeaşi, cu mici diferenţieri care vor fi subliniate.

Părţile unei pricini (conflictul de interese adus în faţa judecătorilor spre a fi rezolvat de aceştia) erau:

– *reclamantul*, numit şi pârâş, jăluitor, prigonitor sau actor (în Transilvania); şi

– *pârâtul*, numit şi prigonit, în procesul civil, sau învinuit, în procesul penal. În Transilvania, el se numea *reus* [2].

Puteau apărea, în calitate de pârât sau de reclamant, oamenii liberi şi persoanele juridice. Oamenii dependenţi puteau să apară ca parte în proces doar în procesul privind starea lor de dependenţă. Femeia căsă-

---

[1] Ibidem, p. 447.

[2] Ibidem, p. 404 şi 407-408.

torită nu avea capacitate procesuală deplină, ea putând apare într-un proces doar asistată de soţul ei sau reprezentată de acesta. Femeile văduve şi cele necăsătorite se bucurau de capacitate procesuală deplină. Robii fără stăpân aveau capacitate procesuală doar în procesele referitoare la persoana lor, iar cei cu stăpân nu se bucurau de o astfel de capacitate, în locul lor fiind chemat stăpânul. În dreptul transilvan, pentru a fi reclamant, trebuia să ai vârsta legiuită şi calitatea de om liber. Robii, cei condamnaţi pentru infracţiuni grave, sau cei sancţionaţi cu pierderea onoarei (infamia) nu puteau să aibă calitatea de reclamant. Femeile căsătorite şi cei care nu aveau vârsta legiuită nu puteau să introducă acţiunea direct, ci prin intermediul soţului, respectiv, al titularului puterii părinteşti.

Cu excepţia Transilvaniei, unde pentru anumite infracţiuni grave, acţiunea se exercita din oficiu, în Ţările Române, în epoca medievală, procesul începea prin plângerea reclamantului. Plângerea (pâră, jalbă, *libellus actionalis*) putea fi orală sau scrisă (forma obişnuită a chemării în judecată, din Transilvania).

Instanţa sesizată cu plângerea fixa *termenul de judecată.* Citaţia era apoi comunicată pârâtului, printr-un slujbaş domnesc. În Transilvania, spre deosebire de celelalte două Ţări Româneşti, termenele se fixau în raport de octave şi de quindenele. Octavele reprezentau termene de judecată fixate în a opta zi socotită de la o sărbătoare religioasă, începând cu ziua sărbătorii. Quindenelele erau termene fixate pentru anumite procese, în a cincisprezecea zi de la lăsarea la vatră a oastei[1].

Părţile se puteau prezenta la judecată în persoană sau puteau să trimită un reprezentant (numit vătaf, ispravnic şi procatar, în Transilvania). Doar învinuitul în procesul penal trebuia să se prezinte în persoană. Dacă una dintre părţi nu se prezenta la termenul de judecată şi nu trimisese niciun reprezentant, instanţa acorda un nou termen, la care absentul era adus de către un slujbaş domnesc (în Moldova şi în Ţara Românească), căruia cel care lipsise trebuia să-i achite cheltuielile de deplasare (treapăd sau ciubote). În situaţii asemănătoare, în Transilvania, pârâtul era amendat. Dacă în urma citărilor repetate, partea refuza să apară, atunci ea pierdea procesul.

În Ţările Române, în perioada medievală se aplica principiul conform căruia cel care face o afirmaţie în instanţă trebuie să o dovedească. Mijloacele de probă cunoscute în această epocă erau: mărturisirea, măr-

[1] Ibidem, p. 408-409.

turiile, cojurătorii, jurământul, blestemul și cartea de blestem, înscrisurile, prezumțiile, expertiza, cercetarea la fața locului și cunoștințele personale ale judecătorului[1].

Mărturisirea era recunoașterea de către o parte din proces a pretențiilor celeilalte părți. Odată făcută, mărturisirea îi permitea judecătorului să se pronunțe fără să mai cerceteze și alte probe. În Transilvania, în procesul penal, recunoașterea îl scutea pe învinuit de tortură.

Dacă niciuna dintre părți nu mărturisea, se folosea *jurământul.* Pretenția unei părți era dovedită prin recunoașterea sub jurământ a acestei pretenții, de către cealaltă parte, sau era respinsă prin negarea ei sub jurământ. Jurământul era decizoriu (pentru soluționarea litigiului) ori supletoriu (pentru a suplini unele lacune ale probelor). Jurământul se lua în biserică, în prezența mai multor preoți sau ierarhi și era întărit, adesea, prin blestem.

Blestemul și cartea de blestem reprezentau imprecații rostite sau scrise, emise de către ierarhi bisericești, din oficiu ori la solicitarea părților. Prin blestem se chema mânia divină asupra celui care jura fals [exemplu: „(...) Ci de să fie așa și temându-vă de Dumnezeu și de sufletele voastre de veți mărturisi adevărul cine precum veți ști și va fi să fiți iertați și blagosloviți, iar (...) cine din mahalagii și vecini împrejurași veți ști de faptele aceștii femei de iaste curvă (...) care va tăgădui adevărul, acela să fie proclet și afurisit de Domnul nostru Iisus Cristos și de 318 sfinți părinți de la Nicheia și de sfintele soboare, aşişderea și de smerenia noastră. Hierul și pietrele să să topească și să să risipească, iar trupul aceluia după moarte să rămâie întreg și nedezlegat (...)[2]]. Cartea de blestem era remisă protopopului, care o dădea preotului paroh. Acesta le-o citea în biserică celor ce trebuiau să jure. După citirea cărții de blestem se presta jurământul, preotul întocmind un act constatator semnat și de martori. Acest act era trimis instanței.

Mărturiile reprezentau atestările unor fapte importante pentru soluționarea procesului, atestări făcute de un grup de persoane de aceeași condiție socială cu partea sau de o condiție superioară. Au existat procese unde una dintre părți aduce să mărturisească 150 de persoane sau 100 de persoane din șase sate. Numărul mare de martori conferea și un gir moral faptelor relatate. În Moldova și în Muntenia, martorii se foloseau

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 135.

[2] Apud *C. Ghițulescu*, op. cit., p. 82.

frecvent pentru dovedirea faptelor şi actelor de stare civilă (întrucât nu existau registre de stare civilă), precum şi a oricăror acte juridice, neexistând vreo limitare în acest sens. În Transilvania, martorii nu erau audiaţi direct de instanţă, ci de o delegaţie special constituită (cu excepţia martorilor din procesele judecate de către instanţele orăşeneşti). Audierea putea avea loc în prezenţa ambelor părţi sau doar în prezenţa reclamantului[1].

Cojurătorii erau persoane de aceeaşi condiţie socială cu partea pentru care jurau (mai târziu ei vor fi numiţi dintre boieri), care jurau, în procesele penale, cu privire la reputaţia unei părţi, iar în procesele civile, cu privire la partea care are dreptate. Aceşti cojurători erau, de obicei, în număr de: şase sau doisprezece sau douăzeci şi patru sau douăzeci şi opt. Această probă, numită *lege*, era mai puternică decât înscrisurile. Despre partea care câştiga procesul datorită cojurătorilor se spunea că „s-a apucat de lege", în vreme ce despre cea care a pierdut se spunea că „a rămas de lege". Partea care a pierdut procesul ca urmare a cojurătorilor putea cere rejudecarea procesului pe baza jurământului unui număr dublu de cojurători. Această probă se numea „lege peste lege"[2].

Înscrisurile erau oficiale (hrisoavele, cărţile domneşti, literrae regales, chartae ecclesiasticae) şi private (zapisele). Dacă numai una dintre părţi prezenta înscrisuri, iar cealaltă nu le combătea, partea cu înscrisuri câştiga procesul. Dacă ambele părţi prezentau înscrisuri, atunci se dădea crezare actului celui mai vechi şi originalului faţă de copie. Înscrisurile puteau fi confirmate sau combătute cu ajutorul martorilor. În caz de pierdere sau deteriorare a înscrisurilor, acestea puteau fi reconstituite, pe baza martorilor, de către Sfatul Domnesc.

Expertiza desemna lămuririle pe care anumite persoane cu cunoştinţe de specialitate le dădeau instanţei asupra unor fapte şi împrejurări care solicitau astfel de cunoştinţe şi care erau esenţiale pentru soluţionarea litigiului. Experţii aveau de constatat mai mult nişte stări de fapt sau valoarea obiectelor în litigiu. Astfel, Domnul a trimis un dregător pentru a strânge boieri, oameni buni şi meşteri cu care să constate dacă morile unei mănăstiri sunt „necate" de morile megieşilor.

Prezumţia reprezintă presupunerea făcută de către legiuitor sau judecător cu privire la un fapt necunoscut, pornind de la un alt fapt cunoscut.

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 415.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 125.

Dreptul medieval din Ţările Române a cunoscut astfel de presupuneri. Spre exemplu, locuitorii satului răspundeau pentru omuciderea sau furtul cu autori necunoscuţi, petrecute pe teritoriul satului, întrucât legiuitorul presupunea că infracţiunea a fost comisă de unul dintre locuitori, care este protejat de către ceilalţi. Această prezumţie putea fi combătută prin prinderea infractorului, prin dovedirea comiterii infracţiunii de către un străin de sat (după urmele lăsate de acesta) sau prin jurământul a doi membri respectaţi ai comunităţii conform căruia nu există tâlhari în satul acela[1].

Cunoştinţele personale ale judecătorului (ceea ce ştia el cu privire la litigiu) puteau să constituie fundamentul hotărârii judecătoreşti. Se considera că nu există altă mărturie mai de preţ decât cea a judecătorului.

Ordalia (încercare la care este supusă una dintre părţi pentru a i se dovedi vinovăţia sau inocenţa) şi *duelul judiciar* au fost cunoscute şi practicate doar în Transilvania.

După administrarea probelor, se dezbătea fondul cauzei, părţile putând fi asistate de vechili (avocaţi). După dezbateri se pronunţa *hotărârea* (carte de judecată sau anafora – această denumire fiind rezervată hotărârilor Divanului). În acest înscris se menţionau numele părţilor, dacă au fost prezenţi la judecată sau dacă au fost reprezentaţi, obiectul plângerii, probele administrate, susţinerile părţilor, soluţia dată şi confirmarea de către Domn a soluţiei (necesară pentru ca hotărârea să aibă putere executorie).

Hotărârile nu se bucurau de autoritate de lucru judecat. Procesul putea fi rejudecat în timpul altui Domn sau chiar în cursul aceleiaşi domnii. Pentru a se asigura stabilitatea hotărârilor judecătoreşti şi pentru a se descuraja judecarea la nesfârşit a aceloraşi pricini, în Ţările Române, s-au utilizat următoarele procedee: blestemul şi plata unei sume de bani către Domnie (zaveasca, prada şi gloaba).

Hotărârea civilă se executa asupra averii debitorului sau, în lipsă, asupra persoanei debitorului. Procedura executării silite era precedată de o somaţie (conform căreia nesupunerea va fi sancţionată prin trimiterea unui dregător care va lua măsurile necesare pentru executarea întocmai a hotărârii), după care urma *ordinul de executare* trimis de către Domn, dregătorului sau clericului care a judecat pentru a-i da curs[2].

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 414.

[2] Ibidem, p. 418.

În Transilvania, se cunoştea *tranzacţia* (înţelegerea intervenită între părţi în cursul procesului, dar înainte de darea hotărârii), care-l obliga pe judecător să dea o hotărâre conformă cu înţelegerea intervenită şi *arbitrajul* (judecarea pricinei de nişte persoane pe care părţile le-au ales drept judecători, obligându-se totodată să respecte hotărârea acestora). Asigurarea executării hotărârii arbitrale revenea instanţei oficiale, în faţa căreia începuse procesul.

În Moldova şi Ţara Românească nu era cunoscut *apelul împotriva unei hotărâri judecătoreşti*. Părţile nemulţumite puteau redeschide procesul, printr-o plângere depusă la o instanţă judecătorească superioară. Această plângere nu avea efect suspensiv de executare asupra hotărârii deja pronunţate (aceasta se executa până apărea o nouă hotărâre judecătorească). Anaforalele dregătorilor puteau fi rejudecate de Divan (condus sau nu de Domn). Dacă Divanul fusese condus de Mitropolit şi nu de Domn, atunci anaforaua dată de Divan putea fi rejudecată de Domn împreună cu Divanul. La fel, anaforalele date, în primă instanţă, de Divanul prezidat de Mitropolit puteau fi rejudecate de Domn împreună cu întreg Divanul. Hotărârea luată de Domn împreună cu întreg Divanul se executa pe loc. În Transilvania, partea nemulţumită avea un drept de apel (*appelatio*) la instanţa superioară. Apelul s-a definit ca instituţie începând cu secolul al XIV-lea, în legătură cu activitatea instanţelor orăşeneşti şi domaniale. Orăşenii aveau drept de apel la instanţele superioare, iar iobagii aveau drept de apel la instanţele comitatense. Hotărârile date de instanţele comitatense, în perioada voievodatului, puteau fi apelate la voievodul Transilvaniei şi de la acesta se putea ajunge la regele Ungariei. Secuii aveau drept de apel împotriva hotărârilor instanţelor de scaun, la scaunul de la Odorhei, apoi la comitele secuilor şi în ultimă instanţă la rege. Saşii aveau drept de apel împotriva hotărârilor instanţelor de scaun la Scaunul celor Şapte Judecători, apoi la Universitatea Săsească şi în final, la rege[1]. Pentru detalii asupra instanţelor abilitate să judece apelurile în Transilvania, a se vedea şi capitolul IV, secţiunea 1, §4.

Având în vedere însemnătatea deosebită a proprietăţii funciare, în această epocă, *procedura hotărnicirii era una dintre cele mai importante proceduri speciale*. În Moldova şi Ţara Românească, hotarnicii, delegaţi de către Domn, după ce depuneau un jurământ de imparţialitate, se deplasau la faţa locului şi în prezenţa megieşilor încercau să reconstituie,

[1] Ibidem, p. 416-417 şi 420.

pe baza dovezilor, dreptul de proprietate al fiecărei părți. Pe baza acestei reconstituiri se trasau hotarele și se stabileau semnele de hotar (memorate, adesea, de către anumiți copii, stimulați în acest sens prin bătaie, administrată la fiecare semn de hotar). În lipsă de alte probe, în procedura hotărniciei se recurgea la „jurământul cu brazda în cap"(Moldova) sau la „jurământul cu traista de pământ pe umeri" (Muntenia). Pământul purtat în cap sau pe umeri era divinitatea fecundității chemată să-l pedepsească pe cel care jura strâmb în privința hotarelor. Persoana care jura în acest mod trebuia să umble cu pământul în cap, pe umeri sau în poală pe hotarul dintre cele două moșii, făcându-l cunoscut hotarnicilor. Întreaga procedură de hotărnicie era consemnată într-un raport, semnat de hotarnici și de părți, raport care era înaintat Domnului, care în lipsa vreunei contestații îl confirma prin „carte de hotărnicie".

Procedura penală medievală, din Țările Române, era aproape identică cu cea civilă. Astfel, normele procesuale penale, asemeni celor civile, erau stabilite de cutumă. Nu existau instanțe judecătorești dedicate doar soluționării proceselor penale. Același dregător judeca atât pricini civile cât și pricini penale. Acțiunea penală era pusă în mișcare mai ales prin plângerea părții vătămate (care trebuia să îndeplinească, în Transilvania, aceleași condiții ca și acțiunea civilă). Cu toate acestea, existau situații (mai numeroase în Transilvania) în care acțiunea penală se punea în mișcare și din oficiu. Actele procesuale, ca și în civil, au fost orale până la reforma lui Constantin Mavrocordat. Judecata se desfășura, în general, în public. Diferențe între procesul civil și cel penal apăreau în materiile sarcinii administrării probelor, a probelor utilizate și a executării hotărârilor judecătorești penale. În procesul penal, sarcina adunării și studierii probelor revenea judecătorului dregător, care, în Transilvania, putea folosi, legal, tortura pentru a obține mărturisirea celui inculpat de alte dovezi. În procesele penale, mijloacele de probă folosite cel mai frecvent erau martorii și jurătorii (în Transilvania, folosindu-se, însă, și proba fierului roșu și mărturisirea sub tortură). Executarea hotărârilor penale se făcea de către armași și nu de către aprozi (care executau hotărârile civile). Infractorii erau deținuți în ocnă ori în temniță, în vreme ce debitorii insolvabili erau deținuți la vartă[1].

În Transilvania, infracțiunile flagrante erau judecate cu o procedură mult mai scurtă și mai simplă decât infracțiunile consumate de ceva vreme.

---

[1] Ibidem, p. 456-457.

Dreptul de graţiere individuală (de împiedicare a executării pedepsei pronunţate printr-o hotărâre judecătorească de condamnare) a fost cunoscut de la începuturile epocii medievale şi putea fi exercitat fie de către Domn, fie de dregători superiori celui care pronunţase condamnarea. *Dreptul de amnistie* (de a înlătura răspunderea penală a persoanelor care au săvârşit un anumit tip de infracţiuni) a apărut spre sfârşitul epocii medievale şi aparţinea exclusiv Domnului. Astfel, în Transilvania au fost mai multe amnistii date de împăratul din Viena pentru dezertorii care se întorceau acasă.

§5. Începuturile doctrinei juridice în spaţiul românesc

Folosirea pe scară largă a înscrisurilor doveditoare, în Transilvania, a născut încă din secolul al XIII-lea, nevoia pregătirii unor jurişti profesionişti care să îndeplinească atribuţiile juridice ale cancelariilor laice, ale conventurilor şi ale capitlurilor. Pentru satisfacerea acestei nevoi, în regatul maghiar şi în Transilvania, s-au înfiinţat şcoli juridice de diferite categorii şi grade. Astfel, încă din secolul al XIII-lea, au început să funcţioneze diverse şcoli capitluare (ecleziastice) de diverse grade. Cea mai renumită dintre ele era Universitatea capitluară din Veszprém, focar al studiului dreptului roman şi posesoare a unei mari biblioteci. Cadrele didactice care predau aici aveau titlul de doctori în disciplinele pe care le predau.

La formarea culturii juridice în spaţiul transilvănean, o contribuţie însemnată a avut-o Universitatea din Bologna (unul dintre cele mai importante centre de studiere a dreptului roman), unde au învăţat numeroşi clerici transilvăneni, încă din secolul al XIII-lea.

În epoca principatului, cultura juridică a înflorit în cadrul Universităţii din Cluj, întemeiate în 1581 de principele Ştefan Báthory. Una din cele trei facultăţi ale acestei universităţi era Facultatea de Drept. Universitatea a fost închisă în 1603 şi a fost redeschisă în 1698[1]. Alte instituţii de învăţământ superior s-au deschis la Oradea, Sibiu şi Braşov.

Răspândirea cunoştinţelor juridice este atestată, în Transilvania, de achiziţionarea unor opere juridice celebre pentru bibliotecile particulare, de elaborarea unor lucrări de drept originale şi prin elaborarea unor acte normative deosebit de importante. Astfel, comitele sas Albert Hus (decedat în 1607) avea în bibliotecă un exemplar din *Instituţiile lui Iustinian.*

[1] Ibidem, p. 598.

Mihail Halici (umanist din secolul al XVII-lea) avea în bibliotecă mai multe lucrări juridice celebre. Dintre scrierile juridice originale elaborate în Transilvania în această perioadă amintim: *De administratione Transsylvaniae dialogus (Dialog despre administrarea Transilvaniei)*, elaborată de cancelarul Wolfgang Kováchoczy (1584), monografia privind funcția căpităniei de Oradea, întocmită de Paul Gyulai în 1585 și *Syntagma institutionum iuris (*din 1593) a lui Ioan Baranyzi Decsi. Episcopul Nicolae Olahus tipărește, în 1560, la Viena, o lucrare apreciată privind ritul și canoanele Bisericii Catolice. În 1543, Ioan Honterus alcătuiește legea *Constitutiones Scholae Coronensis* (Statutele Școlilor din Brașov), iar în 1544 începe munca de codificare a dreptului săsesc. Această operă de codificare, continuată de Toma Boelius și terminată, în 1583, de Matei Fronius s-a materializat în tipărirea *Statutelor Municipale Săseşti.*

Și în Moldova și Țara Românească, în perioada medievală, cunoașterea și teoretizarea dreptului realizează progrese importante. Ca și în Transilvania, primele focare de cultură au fost marile mănăstirii, cum ar fi Bistrița, Putna, Neamț, Dragomirna ș.a. din Moldova. Pe măsura dezvoltării centrelor urbane, au început să funcționeze școli orășenești care au fost în măsură să asigure absolvenților cunoștințe solide de latină, aritmetică și, probabil, de drept. Orășeni mai bogați au absolvit cursurile unor universități celebre din epocă. Astfel, în registrele universităților din Praga și Viena figurează mulți moldoveni, dintre care o parte s-au întors și au activat ca profesori în Moldova (de exemplu în 1431, la Baia, preda magistrul Herman, licențiat în medicină). Presupunem că s-au întors în Moldova și licențiați în științe juridice și nu doar în medicină. În privința începuturilor învățământului academic, în Moldova și Muntenia (învățământ care aproape sigur cuprindea și studiul normelor de Drept bizantin, norme preluate de către Biserica Ortodoxă) trebuie să menționăm următoarele puncte de reper: înființarea, în 1562, de către Despot-Vodă, a unui colegiu cu predare în limba latină, la Cotnari (colegiu care va funcționa după detronarea domnitorului, ca școală de gramatică latină, sprijinită de catolici), întemeierea, în 1640, de către Vasile Lupu, a Școlii de la Trei Ierarhi, cu sprijinul Mitropolitului Kievului, Petru Movilă (școală care stă la temelia învățământului universitar ieșean), înființarea, în 1646, de către stolnicul Constantin Cantacuzino a Școlii grecești și latine din Târgoviște (adevărat colegiu academic) și întemeierea, între 1673-1678, a Colegiului de limbă greacă de la București (care devine, în vremea lui Șerban Canta-

cuzino, Şcoala de la Sfântu Sava)[1]. În secolul al XVII-lea, atât în Moldova, cât şi în Muntenia existau savanţi care erau la curent cu literatură juridică atât din Orient, cât şi din Occident. Dintre aceştia îi menţionăm pe: cretanul Meletie Sirigos (profesor la Şcoala de la Trei Ierarhi) şi pe Ignatie Petriţi şi Pantelimon (Paisie) Ligaridis (profesori la Şcoala greacă şi latină de la Târgovişte). Cele mai importante lucrări cu caracter juridic redactate în această perioadă sunt *Carte românească de învăţătură* şi *Îndreptarea Legii*. Aceste lucrări au fost adevărate manuale de drept civil şi penal, întemeiate nu doar pe literatura juridică bizantină, ci şi pe lucrări occidentale contemporane (tratatul lui Prosper Farinaccius). Elaborarea acestor lucrări a unit cărturari români din toate cele trei Ţări Române. Astfel, *Carte românească de învăţătură*, redactată în Moldova, a fost îmbogăţită de eruditul transilvănean Daniil Panoneanul (viitor Mitropolit al Ardealului) şi a fost prefaţată de Mitropolitul Ardealului Simion Ştefan. *Îndreptarea Legii* (forma îmbogăţită a *Cărţii româneşti de învăţătură*) a fost studiată şi aplicată atât în Ţara Românească cât şi în Transilvania.

Prin aplicarea aceloraşi dispoziţii civile şi penale în rândul românilor din Moldova, Muntenia şi Transilvania şi prin colaborarea cunoscătorilor dreptului din cele trei ţări s-au pus bazele unei doctrine juridice româneşti unitare.

BCU IAŞI / CENTRAL

[1] Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Istoria Universităţii din Iaşi, Ed. Junimea, Iaşi, 1985, p. 3-4 şi 11.

Capitolul IV
Începuturile procesului de modernizare a organizării de stat şi a dreptului din Ţările Române[1]

Secţiunea 1. Modificări survenite în organizarea politico-administrativă şi judecătorească a Ţărilor Române

Secolul al XVIII-lea reprezintă unul dintre cele mai tumultuoase perioade din istoria românilor, din pricina declinului evident al Imperiului Otoman şi a expansiunii ruseşti şi austriece în Europa. Dominaţia Imperiului Habsburgic asupra Transilvaniei (instaurată prin Pacea de la Carlowitz, 1699) se consolidează. Duşmănia existentă între cele trei imperii şi teama Porţii că Ţările Române ar putea renunţa la alianţa otomană au determinat, în acest veac, intensificarea controlului turcesc asupra Moldovei şi a Ţării Româneşti (prin numirea, ca domnitori, a unor greci loiali sultanului), devastarea şi ciuntirea celor două Ţări Române prin cinci războaie, la care s-au adăugat şi o serie de calamităţi naturale.

Această influenţă tripartită asupra Ţărilor Române se va perpetua, în grade diferite şi în secolul următor, influenţând considerabil dezvoltarea istorică a Ţărilor Române.

§1. Forma de guvernământ şi regimul politic

În secolul al XVIII-lea, *forma de guvernământ a celor Trei Ţări Române a fost monarhia absolută luminată* (în care monarhul, având putere absolută, introduce reforme, inspirate de filosofia iluministă şi destinate sporirii puterii statului).

Monarhia absolută a cunoscut *două regimuri politice*:

a) *regimul politic fanariot* (în Moldova şi în Ţara Românească, pe parcursul secolului al XVIII-lea şi în primele două decenii ale secolului al XIX-lea) şi *regimul politic iosefinist* (în Transilvania); Reformele încearcă să adapteze societatea feudală la noile provocări ale secolului.

---

[1] În acest capitol vom studia transformările organizării politice şi ale dreptului survenite în perioada 1711-1858 pentru Moldova şi Ţara Românească, respectiv 1691-1861 pentru Transilvania).

b) *regimul politic regulamentar*, în Moldova şi Ţara Românească, la începutul secolului al XIX-lea (caracterizat prin restrângerea puterii Domnului de către boierime şi prin apariţia Marii Adunări a Ţării, care îi va include şi pe reprezentanţii burgheziei) şi *regimul politic post iosefinist*, în Transilvania, din vremea domniei împăratului Leopold al II-lea. Acest regim se caracterizează prin acordul dintre împărat şi stările privilegiate din Transilvania, în scopul restaurării vechilor instituţii şi imunităţilor nobiliare[1].

§2. Organele politice centrale

În perioada studiată, organele politice centrale ale Ţărilor Române au fost:

– Domnul;

– Organele reprezentative (Sfatul de Obşte şi marea Adunare a Ţării, în Moldova şi în Muntenia şi Dieta, în Transilvania);

– Divanul şi Sfatul Administrativ (în Moldova şi în Valahia) şi Guberniul şi Cancelaria Aulică (în Transilvania) şi

– Dregătoriile centrale.

2.1. Domnul

Domnitorul, în Moldova şi în Ţara Românească, a fost ales şi numit de către Înalta Poartă, până în 1821. Din 1802, Poarta a acceptat propunerea Imperiului Ţarist de a renunţa la schimbarea intempestivă a domnilor, garantându-le acestora o domnie de şapte ani. După revoluţia lui Tudor Vladimirescu, Poarta a acceptat să aleagă şi să numească în Moldova şi Muntenia, domni pământeni. În 1826, prin Convenţia de la Akkerman, s-a stabilit ca Domnii să fie aleşi de Divan, dintre boierii pământeni, pentru un interval de şapte ani[2]. Domnii, astfel aleşi, trebuiau să fie confirmaţi de Poartă şi de Rusia. Conform Regulamentelor organice din 1831-1832, domnii trebuiau aleşi pe viaţă de către Obştească Adunare Extraordinară, dintre boierii pământeni, în vârstă de minim 40 de ani. Prin Convenţia de la Balta Liman, domnia se restrânge la şapte ani, pentru ca prin Convenţia de la Paris, din 1858, domnia să redevină viageră.

Rangul Domnului, în ierarhia monarhilor, continuă să fie cel de principe[3].

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 156.

[2] *D. Firoiu*, op. cit., p. 141.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 95.

După instaurarea dominației habsburgice asupra Transilvaniei, împăratul de la Viena a devenit *Principe,* iar cel mai înalt funcționar din această provincie a fost *Guvernatorul.* Guvernatorul era ales de către împărat dintre mai mulți candidați votați în acest sens de către Dietă. În 1718, Banatul a intrat și el sub stăpânirea austriacă. Această provincie a fost condusă de un *Președinte*, ales de împărat dintre generali. Acest președinte cumula atribuțiile civile cu cele militare[1].

În această epocă, Domnul și-a păstrat puterile obișnuite, dar Regulamentele organice au restrâns anumite prerogative, prin împărțirea lor între Domn și alte organe de stat. Astfel, Domnul a exercitat, în perioada studiată, următoarele puteri:

a) *puterea legislativă,* Domnul întărind expres, prin hrisov, legile întocmite de specialiști. Domnul a pus de acord, prin hrisoave, prevederile vechilor pravile cu cele ale cutumei, introducând numeroase dispoziții noi. Prin Regulamentele organice, prerogativa legislativă a fost exercitată, în comun, de Domn și de Obștească Obișnuită Adunare. Inițiativa legislativă îi aparținea Domnului, proiectele erau dezbătute, modificate și votate de Obștească Obișnuită Adunare, iar hotărârile acesteia nu căpătau valoare de lege decât după ce erau sancționate de către Domn, care putea să refuze, nemotivat, această iscălire și pecetluire a legii. Odată sancționată, Domnul poruncea tipărirea legii în foaia oficială[2];

b) *puterea executivă* (Domnul numea dregători, elibera pașapoarte, acorda titluri de noblețe, aproba înființarea de localități etc.). Regulamentele organice au restrâns această prerogativă. Domnul nu mai putea numi dregători decât în dregătorii reale și numai dintre pământeni. Titlurile de noblețe nu se puteau acorda decât unei persoane care îndeplinea o slujbă însemnată și numai cu acordul Obșteștii Obișnuite Adunări. Convenția de la Paris (1858) consacra exercitarea puterii executive de către Domn, însă desființa privilegiile și titlurile nobiliare, inclusiv dreptul Domnului de a le acorda;

c) *dreptul de a judeca.* Domnul judeca o pricină numai după ce pricina fusese deja cercetată și judecată de o altă instanță formată din boieri, ale cărei concluzii și hotărâri erau trecute într-o anafora. Domnul avea

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 157.

[2] *I. Bărbătescu*, Cursul dreptului civil român sau Explicarea paragrafelor de legi civile dupe ordina Pravilei lui Caragea, Tipografia lui Iosef Copainig, București, 1849, p. 17.

prerogativa de a sancţiona sau nu anaforaua, admiţând dreptul părţii nemulţumite de a solicita rejudecarea pricinii de către Domn şi Divan. Prin Regulamentele Organice, Domnul nu mai păstrează decât dreptul de a întări hotărârile judecătoreşti definitive. El nu mai are puterea de a rejudeca hotărârile date de instanţele judecătoreşti. Acestea judecau în numele Domnului şi erau independente. Convenţia de la Paris consacră, de asemenea, înfăptuirea justiţiei în numele Domnului. Autonomia judecătorească a Moldovei şi a Munteniei, faţă de Înalta Poartă, s-a menţinut şi în această epocă;

d) *prerogativele financiare* au fost restrânse continuu. Poarta îi obligase pe Domni să achite haraciul din veniturile Cămării domneşti (deci din veniturile proprii ale Domnului) şi nu din Vistierie. Această reglementare nu a fost respectată, Vistieria continuând să suporte atât plata haraciului, cât şi întreţinerea curţii. Regulamentele organice au desfiinţat Cămara şi au fixat veniturile necesare Domnului şi curţii în limitele unei liste civile, plătite de Visterie. Domnului îi era interzis să solicite alte sume de bani în afara celor prevăzute de lista civilă. De asemenea, Domnul a pierdut dreptul de a acorda scutiri de dări. Boierii erau scutiţi prin dispoziţiile Regulamentelor şi nu prin favoarea Domnului;

e) *prerogativele în materia politicii externe* au fost mult restrânse atât de puterea suzerană (Imperiul Otoman), cât şi de puterea protectoare, prevăzută de Tratatul de la Kuciuk-Kainargi, din 1774 (Rusia). Domnul nu avea voie să aibă o politică externă proprie, nu putea încheia tratate, nu putea să declare război sau să încheie pace şi nu avea dreptul de a trimite soli. Cu toate acestea, Domnul avea reprezentanţi diplomatici la Înalta Poartă (capuchehăi) şi agenţi diplomatici în principalele capitale europene (aceştia trebuiau să culeagă informaţii pentru Imperiul Otoman). Politica externă otomană a fost, adesea, influenţată de Domnii din Muntenia şi Moldova, aceştia jucând uneori rolul unor mediatori între cele trei imperii rivale din Europa de Sud-Est;

f) *prerogativele militare* se păstrează. Domnul era comandantul suprem şi numea comandanţii oştirii. Însă, armata s-a redus considerabil, ea având rolul de gardă personală a Domnului şi de poliţie internă. Conform Regulamentelor organice, oastea avea rolul de „miliţie naţională" care păzea graniţele ţării şi îndeplinea, sub comanda Domnului, diverse slujbe interne;

g) *puterea bisericească* s-a conservat până la apariţia Regulamentelor organice, când a suferit anumite limitări şi precizări. Domnul avea dreptul de a stabili organizarea ecleziastică, aprobând înfiinţarea de mitropolii,

episcopii şi mănăstiri, de a numi şi revoca ierarhii, de a stabili competenţa de judecată asupra mirenilor a instanţelor bisericeşti şi de a închina mănăstiri către locurile Sfinte. Toate aceste prerogative se exercitau cu consultarea Sfatului de Obşte. Domnul nu putea legifera în domeniul ecleziastic decât cu acordul Bisericii. Dreptul de legiferare în domeniul bisericesc s-a manifestat pregnant prin Hrisovul din 15 iulie 1764 al lui Grigore Al. Ghica (Domnul Moldovei)[1].

În Transilvania, prin hotărârile Dietei din 1790-1791, activitatea legislativă era exercitată de Împărat împreună cu Dieta. Împăratul nu mai avea voie să conducă principatul prin intermediul patentelor. Împăratul era şeful puterii executive pe care trebuia să o exercite conform prevederilor legale[2].

Instituţia *locţiitorilor domneşti* a existat în această epocă doar sub forma *căimăcămiei*, întrucât regenţa nu mai era posibilă (Domnii erau numiţi şi schimbaţi de către turci, aşa că era imposibil ca un minor să moştenească tronul). Caimacamii au fost numiţi de către Domn, până în 1826, când prin Convenţia de la Akkerman, caimacamii vor fi numiţi de către Divan. Prin Regulamentele organice şi prin Convenţia de la Paris, instituţia caimacamilor numiţi este înlocuită cu cea a caimacamilor de drept (Prezidentul Înaltului Divan, Ministrul de Interne şi cel de Justiţie deveneau, toţi trei caimacami în temeiul funcţiei pe care o îndeplineau). Numărul caimacamilor a variat până când Regulamentele organice l-au fixat la trei. Prin excepţie, în 1856, pentru a zădărnici unirea Moldovei cu Muntenia, Turcia a numit în ambele principate doar câte un caimacam.

Atribuţiile caimacamilor erau:

– prezenţa permanentă în capitală (paza scaunului);

– preluarea vistieriei de la Domnul mazilit şi administrarea ei până la sosirea noului Domn;

– judecarea în ultimă instanţă şi întărirea hotărârilor Divanului. Regulamentele organice le-au luat această putere;

– dreptul de graţiere; şi

– exercitarea altor atribute domneşti cu excepţia celor strict personale (cum ar fi donaţiile din bunurile Domnului), al numirii de dregători

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 100.

[2] *D. Firoiu*, op. cit., p. 143.

definitivi şi al acordării titlurilor de nobleţe (acestea din urmă interzise prin Regulamentele organice)[1]. Prin Convenţia de la Paris, caimacamii rămân doar cu atribuţii administrative.

Caimacamii erau răspunzători, uneori cu viaţa, pentru modul în care şi-au îndeplinit atribuţiile.

2.2. Adunările reprezentative

În această epocă, funcţia de reprezentare naturală (adică a celor slabi prin cei puternici) a fost împărţită, în Moldova şi în Valahia, între Sfatul de Obşte şi Marea Adunare a Ţării. În Transilvania, funcţia de reprezentare a fost îndeplinită de către Dietă.

A. Sfatul de Obşte

A fost organul reprezentativ natural al societăţii din Moldova şi Valahia, consultată de Domnii fanarioţi în probleme importante. El era diferit de Marea Adunare a Ţării, în sensul că era alcătuit doar din clerul înalt (mitropolitul, episcopii şi arhimandriţii), marii boieri în dregătorie şi foştii mari dregători (numiţi mazili). În mod obişnuit, Sfatul cuprindea 12-14 membri. Se observă că Sfatul de Obşte nu reprezenta stările societăţii feudale româneşti, aşa cum făcea Marea Adunare a Ţării. De asemenea, nu exista o procedură de alegere a membrilor acestui sfat, doar dregătoria prezentă sau trecută şi originea socială fiind singurele cerinţe indispensabile pentru a fi inclus în acest organ de stat. Competenţa acestui organism central cuprindea probleme însemnate legate de alegerea mitropoliţilor şi a episcopilor, de organizarea Bisericii, de legislaţie, de impozite, de organizarea administrativă a ţării dar şi de împărţirea dreptăţii, Sfatul judecând împreună cu Domnul anumite procese, alese de către acesta din urmă. Oricum competenţele judiciare ale Sfatului de Obşte sunt cu mult mai restrânse decât cele ale Marii Adunări a Ţării. Sfatul de Obşte era, în general, convocat de către Domn la curte şi, până în 1821, nu putea adopta o hotărâre decât prin unanimitate de voturi. Din anul menţionat, hotărârile erau adoptate cu majoritatea voturilor. Nu există prea multe date despre organizarea şi funcţionarea acestei instituţii, din pricina lipsei de documente relevante. Hotărârile Sfatului (numite *anaforale*) erau trimise Domnului, care le adopta, modifica sau respingea prin *hrisoave*. Anaforaua şi hrisovul corespunzător se depuneau la Mitropolie şi la

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 101.

Divan (unde se transcriau într-o condică) şi se comunicau în restul ţării. Aceste hrisoave erau protejate împotriva modificării lor de către un nou Domn prin mijloace nejuridice, indirecte.

B. Marea Adunare a Ţării

În forma ei de imagine a stărilor feudale ale societăţii din Moldova şi Muntenia a dobândit, în această epocă, un rol simbolic şi paralegal. Ea a transmis Sublimei Porţi mesaje de mulţumire, de fidelitate şi de felicitare, dar şi revendicările marii boierimi româneşti, în lupta ei de limitare a puterilor cvasi-absolute ale Domnului şi ale slujitorilor săi greci. Această adunare a fost rar convocată din porunca Domniei şi mai des în contra voinţei Domnului. Domnitorul a trebuit să tolereze întrunirea acestei vechi instituţii reprezentative şi, uneori, să ţină cont de hotărârile ei, întrucât ea era ocrotită de către Sublima Poartă[1].

Lupta continuă dintre cele două organisme reprezentative, Sfatul de Obşte şi Marea Adunare a Ţării, deschide drumul Parlamentului modern, primul pas fiind făcut în acest sens în 1831-1832 prin constituirea, conform Regulamentelor organice, a Adunării Obşteşti.

Conform Regulamentelor organice, Obştească Adunare a exercitat, împreună cu Domnul, dreptul de a legifera. Adunarea cuprindea 42 de membri în Valahia şi 35 în Moldova, iar preşedintele ei era Mitropolitul. Durata Obşteştii Adunări era de cinci ani şi lucra în sesiuni ordinare, de câte două luni, convocate de către Domn. În cazul unor probleme urgente se puteau convoca sesiuni extraordinare. Obştească Adunare nu avea iniţiativă legislativă (care aparţinea exclusiv Domnului). Ea trebuia doar să discute propunerile legislative ale Domnului. De asemenea, ea aproba bugetul de stat, stabilea lista civilă a Domnului, controla execuţia bugetară şi administraţia şi înainta rapoarte Domnului asupra situaţiei ţării şi asupra problemelor importante ale acesteia, propunând şi măsurile necesare pentru rezolvarea acestora. Obştească Adunare nu a avut atribuţii jurisdicţionale, acestea fiind rezervate instanţelor judecătoreşti. Potrivit Regulamentelor organice, alegerea Domnului se făcea de Adunarea Obştească Extraordinară, alcătuită din 190 de membri, în Ţara Românească şi din 132 de membri, în Moldova, din care 27 de membri reprezentau corporaţiile orăşeneşti, restul fiind reprezentanţii boierilor[2].

---

[1] Ibidem, p. 101-106.

[2] *D. Firoiu*, op. cit., p. 142.

În Transilvania, *Diploma leopoldină* (4 decembrie 1691) a recunoscut Dietei generale şi celor provinciale, competenţa de a discuta afacerile publice, de a lua cunoştinţă de poruncile împărăteşti şi de a administra justiţia. Orice hotărâre a Dietei trebuia aprobată de către Împărat. Dieta a suferit, în timp, un proces de restrângere a atribuţiilor sale şi nu a fost convocată pe perioade destul de lungi (spre exemplu, între 1811-1834). Cu toate acestea, prin legile votate de către Dietă în această epocă s-a consacrat principiul separaţiei puterilor în stat. Puterea legislativă aparţinea Împăratului (care nu mai putea emite ordonanţe şi patente) şi Dietei. Puterea executivă îi aparţinea doar Împăratului, care trebuia să o exercite conform legilor. Legea nr. VII a limitat atribuţiile jurisdicţionale ale Împăratului, acesta neputând modifica arbitrar alcătuirea şi competenţa instanţelor de judecată şi nici modifica sau împiedica executarea hotărârilor judecătoreşti. Între 1848-1861, Dieta a fost desfiinţată, Transilvania devenind o provincie strict controlată de la Viena[1].

2.3. Divanul, Sfatul Administrativ, Guberniul şi Cancelaria Aulică

În exercitarea atribuţiilor sale Domnul (Principele, în Transilvania) era ajutat de către Divan (respectiv de către Guberniu şi Cancelaria Aulică).

În Moldova şi Ţara Românească, ocupaţiile militare străine frecvente au avut drept consecinţă sporirea autorităţii Divanului şi desprinderea lui de sub controlul absolut al Domnului. Astfel, vreme de cinci ani, între 1769-1774, Moldova ocupată de ruşi a fost guvernată de către Divan. Autonomia sporită a Divanului faţă de Domnie s-a reflectat şi în denumirea pe care a purtat-o. În secolul al XVIII-lea, denumirea de „Divan Domnesc" a fost înlocuită cu cea de „Divanul Knejiei Moldovei", respectiv de „Divanul Prinţipatului Valahiei"[2].

Până la Regulamentele organice, Divanul a fost alcătuit din dregători boieri de clasa I (numiţi şi „divaniţi"), dar şi din marele clucer şi marele paharnic (ajunşi acum boieri de clasa a II-a). Deşi prin dublarea şi triplarea unor mari dregătorii, numărul membrilor Divanului a sporit considerabil, în cele mai multe cazuri acesta funcţiona tot cu doisprezece membri, care erau aleşi şi convocaţi de către Domn. Prin Aşezământul din 25 mai 1830, iniţiat de generalul rus Pavel Kiselef, numărul membrilor

---

[1] Ibidem, p. 129-131.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 106.

Divanului a fost statornicit la 24 de membri. În acest număr erau incluşi membrii Divanului Judecătoresc (secţiunea Divanului care exercita atribuţii jurisdicţionale), Preşedintele Departamentului Străinilor Pricini (adică al Instanţei care judeca pricini în care erau implicaţi străini) şi Mitropolitul (care prezida şedinţele).

Până la Regulamentele organice, Divanul şi-a păstrat atribuţiile din perioada precedentă, adică a avut:

a) *atribuţii politico-administrative*, ajutându-l pe Domn, în rezolvarea complicatelor probleme de politică internă şi externă, financiare şi administrative. Convenţia de la Akkerman, din 1826, îi conferea Divanului puterea de a-l alege pe Domn, pentru o perioadă de şapte ani, în vreme ce prin Tratatul de pace de la Adrianopol, din 1829, se prevedea obligaţia Domnului de a guverna în înţelegere cu Divanul;

b) *atribuţii legislative* (Divanul era consultat de către Domn pentru edictarea legislaţiei obişnuite şi, în calitate de parte componentă a Sfatului de Obşte, aproba şi legiuirile mai importante, cum ar fi Pravilniceasca Condică, Manualele de legi ale lui Mihai Fotino, Legiuirea Caragea şi Codul Calimach). Una din principalele sale îndatoriri consta în cunoaşterea obiceiului juridic şi a legilor, el trebuind să-i ofere consultanţă juridică Domnului. Astfel, Divanul Moldovei a elaborat, la ţidula (cererea) Domnului din 29 octombrie 1829, un raport asupra evoluţiei legislaţiei ţării de la Alexandru cel Bun şi până la Scarlat Calimach[1];

c) *atribuţii financiare* (Divanul era consultat în problema dărilor şi a scutirilor de dări);

d) *atribuţii militare* (Divanul trebuia să asigure plata armatei şi trebuia să se pronunţe în problemele legate de organizarea armatei). Astfel, în aprilie 1830, Divanurile din Moldova şi Valahia au aprobat proiectul de lege privind organizarea armatei naţionale, act normativ care a fost inclus în Regulamentele organice[2];

e) *atribuţii bisericeşti* (Divanul era consultat în materia organizării Bisericii, la alegerea mitropoliţilor, a episcopilor etc);

f) *atribuţii jurisdicţionale* (Divanul avea dreptul de a judeca orice pricină, atât în primă instanţă cât şi în apel). Prin reforma judiciară a lui Alexandru Ipsilanti, Divanul a devenit mai ales o instanţă de apel, el putând judeca, în primă instanţă, doar la sesizarea Domnului[3].

---

[1] Ibidem, p. 110.

[2] Ibidem, p. 111.

[3] Ibidem, p. 173.

La începutul secolului al XIX-lea, se manifestă tendinţa scindării Divanului într-un *Divan Judecătoresc* (care să exercite exclusiv atribuţiile jurisdicţionale ale Divanului) şi într-un *Divan Împlinitor* (care să exercite restul atribuţiilor Divanului). Astfel, în Moldova, în 1829, Divanul Judecătoresc avea şase membri, la fel ca Divanul Împlinitor, acesta din urmă având în subordine Hătmănia şi Agia. Prin Asezământul din 25 aprilie 1830, sancţionat de Kiseleff, s-a consacrat separarea Divanului Împlinitor de Divanul Judecătoresc. Prin Regulamentele organice, Divanul Împlinitor a fost desfiinţat şi înlocuit cu *Sfatul Administrativ (Ocârmuitor)*, alcătuit în mod obişnuit,din Ministrul de Interne (care era şi preşedintele Sfatului), Ministrul Finanţelor şi Marele Postelnic. Sfatul Administrativ avea ca principală atribuţie elaborarea proiectelor de legi, care după aprobarea lor de către Domn, erau trimise spre dezbatere Obşteştii Adunări. Când Domnul convoca Sfatul Administrativ, el era cel care prezida şedinţa respectivă. Divanul Judecătoresc continuă să existe şi în epoca Regulamentelor organice, sub numele de *Înaltul Divan* (Valahia) şi *Divanul Domnesc* (Moldova), ca al treilea grad de jurisdicţie.

Divanul îşi avea sediul la curtea domnească şi îşi ţinea şedinţele fie în Sala Divanului Mare, fie în Sala Divanului Mic. Uneori, la porunca Domnului, Divanul se întrunea la Mitropolie, sub preşedenţia Mitropolitului. Până la Regulamentele organice, Divanul se deplasa, în mod excepţional, împreună cu Domnul pentru a judeca la faţa locului[1].

Boierii divaniţi erau obligaţi să se întrunească zilnic la curtea domnească. Doar când trebuiau discutate probleme excepţionale şi urgente, convocarea Divanului se făcea prin *pitacul* (Valahia), respectiv *ţidula* (Moldova) Domnului. Şedinţele erau prezidate de către: Domn (când participa la dezbateri), de Mitropolit sau de cel mai de seamă dintre marii boieri (în Moldova, de marele logofăt). Frecvent, Domnul, deşi nu era prezent în sala de şedinţă, urmărea dintr-o încăpere alăturată dezbaterile Divanului. Şedinţele judecătoreşti ale Divanului erau publice, în vreme ce acelea în care se dezbăteau alte chestiuni erau secrete. Chiar publicitatea şedinţelor de judecată era restrânsă, în sensul că accesul în sala de judecată le era permis doar părţilor. Chiar şi după apariţia regulamentelor organice, care prevedeau expres publicitatea şedinţelor de judecată, această veche practică a continuat. Mihail Kogălniceanu a fost pedepsit, în 1844, cu exilul pe şase luni, pentru că, în calitate de avocat, a obligat Divanul să permită accesul în sala de şedinţă şi a altor persoane decât părţile[2].

---

[1] Ibidem, p. 111.

[2] Ibidem, p. 112.

În Transilvania, Consiliul Intim (deşi recunoscut de *Diploma leopoldină* din 1691), a fost înlocuit, din 1693, cu *Guberniul* care a devenit principalul organ al puterii executive din provincie. În 1694, la Viena, a fost înfiinţată *Înalta Cancelarie Aulică a Transilvaniei*, care a devenit în scurt timp, „adevăratul guvern al Transilvaniei" (Al. Papiu-Ilarian)[1]. Pentru amănunte, a se vedea capitolul III, secţiunea a 3-1, §2.

2.4. Dregătoriile centrale[2]

În perioada studiată au intervenit modificări importante în modul de selecţionare şi de numire a dregătorilor, în ierarhizarea şi recompensarea lor, dar şi în materia atribuţiilor. Astfel, spre deosebire de perioada anterioară, când pentru numirea ca dregător se folosiseră în special criteriile încrederii domneşti şi al rudeniei, în epoca studiată o importanţă covârşitoare a avut-o criteriul puterii financiare. Cel care putea da o sumă mai mare de bani, acela căpăta dregătoria. Dezvoltarea procedeului de vânzare a dregătoriilor poate fi explicată prin faptul că ocuparea unei dregătorii era deschisă nu doar membrilor familiilor boiereşti, ci şi oamenilor de rând, dacă voia Domnul (încredinţarea unei dregătorii echivalând cu boierirea). Astfel, în epocă s-a creat o cale prin care oameni ambiţioşi, fără origine nobilă, dar cu mulţi bani, puteau să dobândească statutul privilegiat de boier. Această cale de parvenire a fost stimulată de Domnie, ea fiind un mijloc prin care Domnul îşi recruta un personal credincios care ştia să facă rost de banii atât de necesari menţinerii în scaun. Acest sprijin domnesc s-a manifestat pe deplin prin dublarea sau triplarea vechilor dregătorii şi prin crearea dregătorilor fără atribuţii (spre exemplu: marele spătar şi marele ban, în Moldova), categorie care i-a îngăduit Domnului să deschidă un înfloritor comerţ cu titluri de nobleţe[3]. În continuare, numirea şi revocarea dregătorilor se făcea de către Domn. Numirile de dregători se făceau la începutul domniei şi al fiecărui an, revocarea dregătorilor putându-se face şi în cursul anului. Marile dregătorii puteau fi ocupate şi de străinii creştini (dar mai ales de către greci), care prin ocuparea dregătoriei se împământeneau, adică deveneau supuşi moldoveni sau valahi. În secolul al XIX-lea, dregătoriile erau deschise şi fiilor de domni, renunţându-se la regula conform căreia beizadelele (vlăstarele domneşti) nu puteau ocupa astfel de posturi.

---

[1] Ibidem, p. 130.
[2] Ibidem, p. 112-128.
[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 145.

Domnitorul Constantin Mavrocordat, prin reformele realizate în perioada 1739-1741, atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova şi sintetizate în Constituţia din 7 februarie 1741(publicată în gazeta „Mercure de France" în iulie 1742) a împărţit boierimea în doua categorii:

1. *Marii dregători (veliţii),* de la marele ban până la clucerul de arie; şi
2. *Toţi ceilalţi dregători.*

Descendenţii dregătorilor erau şi ei împărţiţi în două categorii:

a) *Neamurile* (toţi descendenţii marilor dregători);

b) *Mazilii* (descendenţii celorlalţi dregători).

Categoria I de boieri şi neamurile erau scutite de aproape toate dările, în vreme ce categoria a II-a şi mazilii erau scutiţi doar de vinărit şi dijmărit.

Se observă instituirea principiului conform căruia calitatea de boier decurgea doar din slujba încredinţată de către Domn şi nu din mărimea moşiilor.

Categoria I de boieri s-a scindat în două clase:

– *Protipendada* îi cuprindea pe boierii divaniţi, adică pe cei care erau membri cu drepturi depline ai Divanului; şi

– Clasa marilor dregători care aveau doar dreptul de a asista la şedinţele Divanului.

În concluzie, boierimea din Moldova şi Ţara Românească a fost împărţită în trei clase: *protipendada, marii dregători şi restul dregătorilor.* În Moldova, *protipendada* era alcătuită din doi mari logofeţi, doi mari vornici, hatmanul menzilurilor (acesta elibera paşapoartele pentru călătorii peste Prut), hatmanul cel mare, vornicul obştii (care deferea tutele şi împărţea moşteniri), vistierul cel mare şi postelnicul cel mare. Clasa a II-a îi cuprindea pe: aga, spătarul, vornicul de aprozi (care se ocupa cu citarea părţilor într-un proces şi cu executarea silită a hotărârilor judecătoreşti civile), pe ban şi pe comis. Clasa a III-a era alcătuită din dregători precum: căminarul, paharnicul, serdarul, stolnicul, medelnicerul, clucerul etc.

Protipendada se bucura de cele mai mari privilegii. Când s-a reintrodus electivitatea Domnului, acesta putea fi ales doar dintre boierii de clasa I. Catalogul boierilor de orice rang se numea *Arhondologie* şi era ţinut de către Vistierie. Domnul putea porunci radierea unui boier din Arhondologie, ca pedeapsă pentru anumite abateri.

Dregătorii au continuat să exercite, prin delegaţie domnească, atribuţii străine de dregătoria lor. Acest obicei avea o asemenea amploare în secolul al XVIII-lea, încât dregătorii ajunseseră să nu-şi mai cunoască cu precizie atribuţiile, fiind necesară crearea instituţiei *logofătului de obiceiuri (*care pe lângă sarcini istorice şi de protocol, trebuia să păstreze, în

Condica de obiceiuri, evidența precisă a tuturor dregătorilor și a atribuțiilor lor). Până la Regulamentele organice, dregătorii exercitau atât atribuții administrative, cât și jurisdicționale[1].

Din vremea lui Constantin Mavrocordat, pentru exercitarea atribuțiilor conferite, dregătorii au primit *leafă, fixă, lunară*. Acestea se cumulau cu *havaeturile* (diverse venituri și avantaje obținute în exercitarea dregătoriei). Leafă au primit și foștii dregători (care păstrau denumirea dregătoriei pierdute la care adăugau particula „biv", adică „fost"), până în timpul ocupației ruse din 1806-1812. De asemenea, dregătorii beneficiau și de scutiri de dări și de un anumit număr de *scutelnici* (țărani care plăteau dări stăpânului lor și nu statului, chiar și după mazilirea stăpânului din dregătorie). Marele ban avea dreptul la optzeci de scutelnici, acest număr descrescând pe scară ierarhică până la șătrar, care avea dreptul doar la trei scutelnici.

Regulamentele organice au adus modificări în sistemul dregătoriilor. În primul rând a avut loc o disociere între dregătorie și titlul de noblețe. Numirea într-o dregătorie nu mai atrăgea automat și înnobilarea. Titlurile nobiliare se acordau pentru servicii aduse statului, doar prin diplomă votată de Obștească Obișnuita Adunare și cu întăritura domnească. Nu mai puteau fi acordate discreționar de către Domn, prin pitac. Dregătorilor li s-a interzis să cumuleze atribuțiile administrative cu cele jurisdicționale; Regulamentele organice consacrând expres separația puterii ocârmuitoare de cea judecătorească. Dregătoriile fără atribuții au fost interzise (deși practica lor a continuat, sporadic). Salariile dregătorilor (numiți funcționari publici) trebuiau stabilite de Domn împreună cu Obștească Adunare. Havaeturile au fost interzise, dar s-au stabilit pensii pentru foștii funcționari. Dintre marii dregători au fost păstrați doar șase:

1. marele logofăt (marele vornic în Muntenia) ca ministru de interne;
2. marele vistier ca ministru de finanțe;
3. marele logofăt al dreptății ca ministru de justiție;
4. marele postelnic ca secretar al statului și ministru de externe;
5. marele hatman (marele spătar în Valahia), care comanda miliția pământească și

---

[1] Pentru detalii asupra atribuțiilor dregătorilor din cele trei clase, a se consulta Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Editura Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 116-125.

6. marele logofăt al credinţei ca ministru al cultelor, doar în Valahia[1].

Aceşti şase dregători (miniştri) aveau rol consultativ şi conduceau ministere.

Regulamentele organice au creat ministerele şi alte organe centrale de stat, precum Obştescul Control (subordonat direct Domnului şi care controla veniturile şi cheltuielile statului), Eforia Caselor Făcătoare de Bine, Eforia Şcoalelor şi Obştească Epitropie a Orfanilor.

§3. Organizarea administrativă

În această perioadă, pe plan administrativ s-au manifestat trei tendinţe inovatoare:

– extinderea preocupărilor administrative şi în alte domenii decât strângerea impozitelor şi menţinerea ordinii publice;

– separarea administraţiei de justiţie (ideal propus de Alexandru Ipsilanti, dar realizat abia în vremea Regulamentelor organice);

– salarizarea organelor administrative şi combaterea abuzurilor acestora[2].

În epoca studiată, atât Moldova, cât şi Valahia (din 1761, din vremea lui Constantin Mavrocordat) erau împărţite în *două mari unităţi administrative şi judecătoreşti numite: Ţara de Sus şi Ţara de Jos*. În Moldova, spre deosebire de Muntenia, Ţara de Jos avea o importanţă mai mare decât cea de Sus. Fiecare dintre aceste mari unităţi teritorial-administrative erau conduse de către doi mari-vornici în Moldova şi de câte un mare vornic în Muntenia. În Moldova, pentru fiecare din cele două ţări exista câte un mare logofăt.

Bănia Craiovei şi-a pierdut o parte din autonomia administrativă, funcţia de Mare ban devenind onorifică. Întrucât marele ban, după 1765 locuieşte în Bucureşti, conducerea Olteniei este asigurată de un caimacam al Craiovei, numit de Domn şi subordonat direct acestuia.

Regulamentele organice au desfiinţat toate aceste mari unităţi administrative şi judecătoreşti[3].

Vechile unităţi administrativ-teritoriale (*ţinuturile*, în Moldova şi *judeţele*, în Valahia) au continuat să existe. Deşi aveau mare însemnătate, ele nu se

---

[1] *D. Firoiu*, op. cit., p. 141.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 148.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 170.

bucurau de personalitate juridică. Numărul ţinuturilor şi al judeţelor a cunoscut un proces de diminuare. Astfel, în vremea Regulamentelor organice, Moldova ciuntită în urma pierderii Bucovinei (1775) şi a Basarabiei (1812), mai rămăsese doar cu 16 ţinuturi din 23 câte erau în epoca lui Dimitrie Cantemir. În 1835, numărul ţinuturilor Moldovei a scăzut la 13, întrucât s-au desfiinţat ţinuturile Herţa, Hârlău şi Cârligătura. În Valahia, în 1844, numărul judeţelor s-a diminuat de la 18 la 17, prin desfiinţarea judeţului Săcueni[1].

Ţinuturile şi judeţele erau cârmuite de câte doi *ispravnici* (introduşi prin reformele lui Constantin Mavrocordat). Ei erau reprezentanţii Domniei şi aveau largi atribuţii politice, fiscale, administrative, poliţieneşti şi judecătoreşti. Ispravnicii erau numiţi de către Domn dintre foştii mari dregători, dar erau subordonaţi marelui vistier. Cu toate acestea, ei se puteau adresa direct Domnului[2]. De asemenea, fiecare ţinut sau judeţ aveau un funcţionar subordonat marelui vistier, care se numea *sameş* (însărcinat cu păstrarea contabilităţii). În fiecare ţinut sau judeţ exista câte o unitate militară (de *panţâri sau călăraşi*, în Moldova, sau de *dorobanţi*, în Muntenia) în subordinea ispravnicilor. În Ţara Românească, Alexandru Ipsilanti a înfiinţat, în 1775, în fiecare judeţ, câte o *polcovnicie* (alcătuită din zapcii, adică agenţi de executare) care avea ca principală atribuţie prinderea răufăcătorilor. Conducerea polcovniciei era asigurată de câte un *polcovnic*, subordonat marelui spătar.

Prin Regulamentele organice au fost modificate procesul de selectare, denumirea şi atribuţiile ispravnicilor. Ei erau aleşi de către Domn dintre candidaţii propuşi de Sfatul Administrativ şi numiţi în post pe termen de trei ani. Ispravnicii (numiţi „ocârmuitori de judeţe" în Ţara Românească şi „ispravnici-administratori" în Moldova) erau subordonaţi Ministerului Trebilor Dinlăuntru şi aveau doar atribuţii administrative.

Domnitorul Constantin Mavrocordat a introdus, întâi în Ţara Românească şi apoi în Moldova, o subdiviziune administrativă a judeţului, respectiv a ţinutului. Această nouă subdiviziune s-a numit *plasă* (în Ţara Românească) şi *ocol* (în Moldova). Plăşile din zona de munte a Ţării Româneşti se numeau *plaiuri* şi grupau satele de plăieşi, care aveau o

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 50.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 142.

organizare autonomă încă din vremea domniei lui Matei Basarab. Plăieşii aveau ca principală atribuţie paza frontierei, ei trebuind să-i împiedice pe răufăcători şi pe birnicii fugari să plece din ţară. *Plasa* era condusă de *zapciul de plasă*, în vreme ce *ocolul* era *cârmuit de ocolaş*. Atât zapciul de plasă, cât şi ocolaşul erau numiţi de către ispravnici şi erau salariaţi. În Ţara Românească, domnitorul Alexandru Ipsilanti a dispus, în 1775, ca zapcii de plasă să fie numiţi direct de către Domn. Deşi conducătorii de plăşi sau de ocoale nu aveau drept de a judeca, ei primeau, adesea, delegaţie în acest sens de la ispravnici, ajungând chiar să aresteze împricinaţii. În Ţara Românească, aceste abuzuri au fost curmate, în 1797, de către Alexandru Ipsilanti, în vreme ce în Moldova au fost interzise prin Aşezământul lui Constantin Mavrocordat. Plaiurile erau conduse de câte un *vătaf de plai*. Aceşti vătafi erau numiţi direct de către Domn, dintre plăieşi şi erau plătiţi în natură şi se bucurau de scutiri de dări. Erau obligaţi însă să-i plătească anual marelui vornic un havaet de 180-380 de taleri. Ei trebuiau să asigure paza frontierei, să strângă dările de la plăieşi, să numească pârcălabii satelor de plăieşi şi să judece pricinele de mică importanţă. Din pricina abuzurilor la care se dedau, vătafii de plai erau porecliţi „biciul lui Dumnezeu".

Regulamentele organice au adus modificări în organizarea plăşilor şi a ocoalelor. Acestea erau conduse de către *subocârmuitor* (în Ţara Românească) şi de către *privighitorul de ocol* (în Moldova). Funcţia de *vătaf de plai* a fost desfiinţată, plăieşii pierzându-şi atribuţiile şi privilegiile. Paza frontierei a fost încredinţată jandarmeriei, iar conducerea plaiurilor a fost încredinţată subocârmuitorilor. Atât privighitorii de ocol cât şi subocârmuitorii erau aleşi de către locuitorii ocolului sau plăşii prin intermediul vorniceilor satelor din ocol sau al unui număr de şase deputaţi ai plăşii. Candidaţii la aceste funcţii trebuiau să fie boieri, boiernaşi sau mazili şi să stăpânească un imobil în ocolul sau în plasa respectivă. Aleşii erau confirmaţi de către Domn şi primeau salariu. Subocârmuitorii şi privighitorii trebuiau să menţină ordinea, sănătatea şi drumurile publice, să combată abuzurile şi celelalte infracţiuni şi să ia măsurile necesare în cazul calamităţilor naturale. Deşi puteau face arestări, ei nu se bucurau de dreptul de a avea închisori proprii[1].

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 151-152.

În secolul al XVIII-lea, autonomia oraşelor şi a târgurilor a fost considerabil redusă. Astfel, organele de conducere orăşeneşti (şoltuzul şi pârgarii) şi-au pierdut din atribuţii sau au dispărut, iar vechile privilegii ale aşezărilor urbane au fost înlocuite cu raporturile feudale dintre orăşeni şi stăpânii cărora Domnul le vânduse sau dăruise respectivele oraşe şi târguri. În Moldova, 85% dintre oraşe ajunseseră în tot sau în parte în stare de dependenţă, în vreme ce în Muntenia, 60% dintre oraşe erau dependente. În vreme ce locuitorii oraşelor aşezate pe terenuri domneşti erau consideraţi liberi, locuitorii oraşelor dependente erau grevaţi de o serie de servituţi, cum ar fi respectarea dreptului de monopol pe care îl avea stăpânul asupra morăritului ori asupra deschiderii de cârciume sau neprimirea în oraş a ţăranilor care aveau drept de hrană pe moşia stăpânului. Diminuarea puterii vechilor organelor de conducere orăşeneşti a fost compensată prin sporirea competenţelor de administrare urbană a unor dregători domneşti sau prin apariţia unor noi organe de conducere cum ar fi *Adunarea Generală a Orăşenilor* şi *Epitropia Obştirii*. Astfel, ispravnicii aveau drept de intervenţie în administrarea oraşului, anchetau şi judecau litigiile dintre cetăţeni, organizau potere, furnizau oamenii şi mijloacele necesare pentru strângerea impozitelor, aduceau la cunoştinţa publicului poruncile domneşti şi aveau atribuţii sanitare şi edilitare (mai ales în Moldova). Toţi agenţii puterii de stat din oraşe erau subordonaţi direct ispravnicilor, care-i puteau pedepsi pentru săvârşirea de abuzuri. *Adunarea Generală a Orăşenilor* avea atribuţii în materia proprietăţilor funciare ale oraşului şi aproba sarcinile fiscale neprevăzute sau împovărătoare. *Epitropia Obştii* reprezenta organul creat de locuitorii unui oraş, cu încuviinţare domnească, cu scopul de a răscumpăra moşiile şi târgurile care aparţinuseră cândva aşezării. Epitropia avea şi atribuţii gospodăreşti, edilitare şi de asistenţă socială. Alexandru Ipsilanti (cel care în 1775 a creat acest organ de administraţie), a încredinţat Obşteştii Epitropii a Bucureştiului, în octombrie 1797, şi grija şcolilor obşteşti, transformând-o în *Departamentul Epitropiei* (condus de un *vornic al obştirilor,* care era plasat în ierarhie după vel vornicul Ţării de Jos). În Moldova, au existat epitropii în Iaşi, Bârlad, Botoşani, Bacău, Târgu Frumos şi Galaţi. Fiecare oraş avea *cancelarie* şi *arhivă proprie,* precum şi *sigiliu,* folosit pentru autentificarea actelor administrative.

Breslele au jucat un rol important în administrarea aşezărilor urbane, prin apărarea intereselor profesionale ale producătorilor şi distribuitorilor de bunuri. Breslele (isnafurile) se înfiinţau numai cu aprobarea Domnului şi a marelui vistier. Ele erau conduse de un staroste. Hotărârile starostelui

erau apelabile la fruntaşii breslei sau în faţa adunării tuturor membrilor breslei. Starostele trebuia să aprobe angajarea ucenicilor. Litigiile dintre membrii breslei erau judecate de staroste şi de fruntaşii breslei, iar în cazuri mai grave de adunarea generală a breslei sub preşedenţia starostelui.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în oraşe au apărut *servicii de pază* care în Moldova erau conduse de *căpitani*. Aceştia erau subordonaţi unui vel-căpitan care la rându-i era sub conducerea marelui hatman.

Legislaţia urbană era reprezentată de:

– *Hrisovul lui Alexandru Scarlat Ghica din 12 mai 1768* pentru reglementarea construcţiilor noi în oraşe (care prelua dispoziţiile din *Hexabiblul* lui Harmenopol completate cu *Basilicalele*);

– Cartea a V-a din Manualul lui M. Fotino din 1777;

– texte din *Pravilniceasca condică şi Legiuirea Caragea*;

– *alte dispoziţii de drept domnesc.*

Regulamentele organice le-au retrocedat oraşelor libere personalitatea juridică. De asemenea, le-au conferit şi dreptul de a se administra printr-un Sfat Orăşenesc, ales de cetăţeni şi confirmat de Domn. Domnitorul desemna, dintre membrii Sfatului, un primar. Oraşele aservite erau conduse de *eforii* (noua denumire a epitropiilor). Acestea erau alese direct de către cetăţeni în Moldova şi indirect, în Ţara Românească. Regulamentul organic la Moldovei subordona eforiile Ministerului Dinlăuntru, care media, astfel, legătura dintre Domn şi aceste organe administrative urbane. În Moldova, numărul eforiilor a sporit, între 1836 şi 1845, de la cinci la treisprezece (adăugându-se eforiile din Roman, Bacău, Huşi, Tecuci, Fălticeni, Târgu Frumos, Piatra şi Ocna). Eforii erau obligaţi să prezinte fruntaşilor urbei o dare de seamă asupra veniturilor şi cheltuielilor oraşului. Ca o curiozitate, amintim faptul că sigiliul eforiilor moldoveneşti era alcătuit din două jumătăţi. Una era în păstrarea unui efor, în vreme ce cealaltă se afla în păstrarea casierului Eforiei. Orice act al Eforiei trebuia să fie sigilat cu ambele jumătăţi[1].

Satele au continuat să fie organizate sub forma obştilor săteşti, menţinându-şi organele de conducere: Adunarea Obştească, Oamenii Buni şi Bătrâni şi alţi slujitori cu sarcini speciale, în ciuda intensificării procesului de aservire. *Vornicul* (în Moldova) şi *pârcălabul de sat* (în Ţara Românească) au continuat să asigure legătura dintre obşte şi stăpânul feu-

[1] Ibidem, p. 152-156.

dal (în cazul obştilor aservite) ori dintre obşte şi Domnie (în situaţia obştilor libere). Atât vornicul cât şi pârcălabul erau aleşi de către obşte şi confirmaţi fie de stăpânul feudal, fie de Domn.

Prin Regulamentele organice, organizarea obştilor săteşti a fost reformată. *Pârcălabul* sau *vornicelul* erau aleşi de către obşte pentru o perioadă de un an, cu posibilitatea de a fi realeşi. Principala îndatorire a vornicelului (a pârcălabului) consta în strângerea şi depunerea birului la conducătorul ţinutului (a judeţului). De asemenea, Regulamentele instituiau *o conducere colectivă a obştii (Sfatul Sătesc)*, care trebuia să gestioneze banii comunităţii. Această conducere era alcătuită din opt membri: şase dintre cei mai respectaţi membri ai obştii, preotul şi proprietarul. Cei şase membri trebuiau aleşi de către restul obştii. A fost înfiinţată şi o *cutie a obştii*, adică un loc în care se adunau veniturile proprii ale obştii rezultate din zeciuiala care se plătea peste bir, din banii recuperaţi de la satul care primise un birnic fugar etc. Din aceste venituri trebuiau plătite salariul vornicelului şi al dorobanţilor, cota din bir care revenise unor locuitori decedaţi între două recensăminte etc. Toate aceste venituri şi cheltuieli trebuiau notate într-un *catastih*. Din păcate, cutia obştii nu a funcţionat corespunzător, veniturile adunate acolo fiind adeseori risipite. În Ţara Românească, prin Legea agrară din 1851, Barbu Ştirbei a reorganizat *Sfatul Sătesc*. Pe lângă proprietar şi preot, din acest sfat făceau parte doi sau patru reprezentanţi ai sătenilor birnici. Din punct de vedere al atribuţiilor, Sfatul Sătesc a devenit doar un organ executiv, care cumula şi unele atribuţii jurisdicţionale (în materia litigiilor de mică importanţă între săteni şi a celor dintre proprietari şi clăcaşi).

Păstorii transhumanţi din Transilvania (numiţi şi *ungureni,* deşi erau români) s-au bucurat de un regim administrativ special, atât în Moldova, cât şi în Ţara Românească. Astfel, satele de ungureni beneficiau de regimul juridic de slobozii şi de privilegii legate de plata birului, circulaţia turmelor şi de desfacerea produselor pastorale, atât pe piaţa internă, cât şi pe cea otomană. Întrucât gospodăriile din satele de ungureni nu aveau în proprietate terenuri, locuitorii lor s-au specializat în creşterea turmelor mari de animale. În secolul al XVIII-lea şi la începutul celui de-al XIX-lea, pentru administrarea satelor de ungureni, atât în Moldova, cît şi în Ţara Românească au funcţionat *isprăvniciile de ungureni.* Aceste isprăvnicii au fost desfiinţate prin Regulamentele organice[1].

În perioada studiată, Transilvania şi-a menţinut organizarea administrativă tradiţională (comitate, scaune secuieşti, scaune săseşti, districte,

[1] Ibidem, p. 157-160.

oraşe şi sate), cu excepţia perioadei 1783-1790, când împăratul Iosif al II-lea a împărţit-o în 10 şi apoi în 11 comitate, desfiinţând orice altă unitate administrativă autonomă.

După înăbuşirea Revoluţiei de la 1848, mai precis în 1850, Transilvania a fost împărţită în şase *districte* (conduse de ofiţeri superiori imperiali), districte care la rându-le erau împărţite în *cercuri* şi *subcercuri.* Ulterior au fost create *prefecturile* şi *subprefecturile.* Scopul acestei reorganizări administrative era cel al centralizării puterii în scopul reprimării mişcărilor de eliberare naţională[1].

§4. Organizarea fiscală

În epoca studiată, sistemul fiscal din Ţara Românească şi Moldova dobândeşte următoarele caracteristici noi:

1. evidenţe precise ale contribuabililor;

2. repartiţia dărilor prin considerarea unor factori geografici precum: fertilitatea solului, apropierea de zonele de desfacere a mărfurilor, caracteristicile cadrului natural al satelor etc;

3. crearea, după 1775, a unor unităţi fiscale ideale de impunere (cu putere economică egală), numite *liude* sau *lude* (un număr de gospodării aparţinând ţăranilor fruntaşi, mijlocaşi şi săraci, astfel repartizate încât puterea contributivă a fiecărei liude să fie egală);

4. salarizarea dregătorilor;

5. crearea unor categorii fiscale care aveau obligaţii doar faţă de stăpânii feudali, nu şi faţă de Domn (scutelnicii, poslușnicii)[2].

Aparatul fiscal era alcătuit din:

– *organele fiscale centrale*: marele vistier, vistierul al doilea şi vistierul al treilea, ajutaţi de o cancelarie foarte bine organizată (*Logofeţia Vistieriei*), compusă din *logofeţi* specializaţi în impozitarea diverselor categorii sociale. Nici un logofăt nu putea fi mutat dintr -un serviciu al Logofeţiei Vistieriei într-altul;

– *ispravnicii şi sameşii,* în ţinut (în judeţ), *zapcii,* în plăşi *şi vătafii de plai,* pe plaiuri, iar în sate, *pârcălabul, preotul şi bătrânii satelor.*

---

[1] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 148.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 185.

Toţi dregătorii fiscului primeau lefuri şi aveau dreptul de a primi plocoane de la subalterni. Dregătoriile fiscalo-administrative se cumpărau pe bani grei. Astfel, un post de ispravnic de judeţ te costa între 4-5000 de taleri. Această investiţie se recupera însă destul de repede, având în vedere că leafa de ispravnic era, în 1822, în Ţara Românească, de 12000 de taleri pe an[1]. Încercând să-şi mulţumească mai marii şi voind să-şi recupereze „investiţiile", organele fiscale ale timpului săvârşeau o mulţime de abuzuri, care-i determinau pe contribuabili să fugă. Pentru a preveni ruinarea statului prin micşorarea numărului de contribuabili şi pentru a se asigura că nu sunt înşelaţi, domnitorii au exercitat un control strict asupra întregului aparat fiscal, de la marele vistiernic şi până la zapciu, încercând să combată abuzurile acestora, dar mai mult cu ameninţări de pedeapsă decât cu fapte.

Între 1750-1830, sursa principală de venituri ale celor două principate româneşti continuă să fie *birul*. Existau şi alte surse de venit reprezentate de *dările de cotitate* (cum ar fi oieritul şi vinăriciul), de vămi, ocne, amenzi şi de dările excepţionale. Constantin Mavrocordat a introdus o dare unică, plătibilă în patru rate trimestriale (numite *sămi)*, în locul dărilor multiple. Cota-parte din bir care revenea fiecărui contribuabil era consemnată într-un „răvăşel", încredinţat acestuia spre păstrare. Cercetările indică faptul că din banii strânşi la Vistierie, aproximativ 45% trebuiau plătiţi Porţii, peste furniturile de război, cumpărăturile de domnie şi mucarer (recunoaşterea Domnului). Cum în această epoca, turcii au purtat pe teritoriul celor două Principate, patru războaie, vreme de douăzeci de ani, nu este de mirare că birul perceput de la contribuabil a crescut de douăzeci de ori între 1750 şi 1830, iar ratele în care trebuia plătit au sporit de la 4 la 6[2].

Constantin Mavrocordat a iniţiat modificări în privinţa categoriilor de contribuabili:

a) episcopiile, mănăstirile şi boierii erau scutiţi de dări (episcopiile, mănăstirile şi boierii veliţi, total, iar mazilii, parţial);

b) contribuabilii se împărţeau în: *bresle* şi *birnici*. *Breslele* se bucurau de un regim fiscal avantajos, în vreme ce *birnicii* (ţărănimea liberă şi clăcaşii) trebuiau să plătească toate dările;

c) *scutelnicii şi posluşnicii* (ţărani scutiţi de dările către stat, în schimbul unor obligaţii către marii proprietari feudali). Crearea acestor două

[1] Ibidem, p. 193.

[2] Ibidem, p. 197 şi 189.

categorii fiscale era o compensaţie acordată stăpânilor feudali, pentru desfiinţarea iobăgiei (1746, în Ţara Românească şi 1749, în Moldova).

Prin Regulamentele organice, veniturile ţării au fost separate de cele ale Domniei (*lista civilă*), iar Obştească Adunare a dobândit dreptul de a hotărî asupra veniturilor şi cheltuielilor, precum şi puterea de a exercita controlul asupra modului în care funcţiona Vistieria. În Moldova, *Sfatul Administrativ* controla socotelile anului expirat, înainte de a fi prezentate Adunării Obşteşti. Taxele vamale externe au devenit venituri ale statului şi nu ale Domnului. În 1847, vama dintre cele două principate este desfiinţată, iar în 1848 se adoptă un tarif vamal comun. De asemenea, prin Regulamentele organice dijmele au fost desfiinţate, ele fiind înlocuite, în materie comercială, cu *patenta* (dare unică datorată statului), birul a fost redus şi precis reglementat asemenea obligaţiilor orăşenilor faţă de administraţia urbană. Se pun astfel temeliile unui *sistem de finanţe publice*, care ulterior avea să fie consolidat prin *disciplină bugetară* şi *control jurisprudenţial*. *Convenţia de la Paris* (1858) va impune obligativitatea bugetului de venituri şi cheltuieli, elaborat prin grija Domnului şi pus în executare numai după aprobarea lui de către Obştească Adunare[1].

În Transilvania, *Tezauriatul* reprezenta organul superior local însărcinat cu administrarea veniturilor fiscale. Reşedinţa lui a fost, în cea mai mare parte a timpului, la Sibiu. Acest organism a fost împărţit în două secţii:

– una pentru veniturile din sare, vămi, domenii şi dijme fiscale; şi

– a doua pentru veniturile din mine şi păduri.

Conducerea acestui organ era asigurată de *tezaurar*.

În această epocă, obligaţiile faţă de stat, în Transilvania, au fost dările după porţi, după animale, pentru întreţinerea armatei, capitaţia şi muncile obşteşti. În 1754, împărăteasa Maria Tereza a stabilit două categorii de impozite directe plătibile statului:

– impozitele pe avere; şi

– impozitul pe persoană (*taxa capitis*)[2].

Împăratul Iosif al II-lea a încercat să oblige nobilii la plata impozitelor, în funcţie de suprafeţele de teren pe care le aveau în proprietate. Din pricina opoziţiei foarte puternice, această reformă fiscală nu a mai fost transpusă în practică.

---

[1] Ibidem, p. 186 şi 194.

[2] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 154.

§5. Organizarea militară

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, efectivele armatelor din Moldova şi Ţara Românească au fost reduse considerabil, domnitorii păstrând doar câteva detaşamente de arnăuţi pentru protecţia proprie. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea însă s-a desfăşurat o operaţiune de reorganizare rapidă a oştirii celor două principate. În Ţara Românească, Alexandru Ipsilanti (1774-1782) împarte trupele în *oastea dinlăuntru* (mercenari care asigurau paza capitalei şi a curţii domneşti) şi *oastea dinafară* (care păzea graniţele ţării). În Moldova, în 1776, Grigore Ghica al III-lea a înfiinţat corpurile de seimeni, vânători, călăraşi, dărăbani (organizaţi în căpitănii) care aveau, de asemenea, atribuţiile de gardă a curţii şi de pază a hotarelor[1].

În 1812, atât în Moldova, cât şi în Ţara Românească s-au înfiinţat *miliţia* (alcătuită din săteni) şi *garda orăşenească* (alcătuită din locuitori ai oraşelor). Aceste corpuri recrutate din popor reprezintă începuturile oştirii pământene[2].

Conform Regulamentelor organice, armata celor două principate era de două feluri:

– oastea permanentă;

– oastea cu schimbul (însărcinată cu paza hotarelor şi cu păstrarea ordinii interne la sate).

Oastea se recruta prin tragere la sorţi sau prin înrolarea unor contingente de voluntari, oferite de sate pe bază de înscris. Puteau fi înrolaţi doar tineri între 20 şi 30 de ani. Serviciul militar avea o durată de şase ani.

Comandantul suprem la oştirii era Domnul, iar comandantul direct al armatei era hatmanul, ajutat de un stat-major (în Moldova) şi spătarul, ajutat de un ştab (în Ţara Românească)[3].

Armata moldoveană şi cea din Ţara Românească aveau o organizare similară care a facilitat cooperarea şi unificarea lor. Prin Convenţia de la Paris (1858), cele două armate româneşti au primit o organizare identică.

Drapelul militar moldovenesc consta într-o cruce albastră pe câmpul roşu al steagului (în pătratele roşii din colţurile drapelului fiind inscrip-

---

[1] Ibidem, p. 154.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 200.

[3] Ibidem, p. 202.

ţionată monograma „M"), iar stindardul militar muntenesc era tricolorul, culorile fiind aşezate orizontal în următoarea ordine: roşu, sus, la mijloc galben şi jos albastru[1].

În perioada domnitorilor Mihail Sturza (1834-1849, în Moldova) şi Gheorghe Bibescu (1842-1848, în Ţara Românească), s-a acordat o deosebită atenţie echipării celor două armate şi dezvoltării şi modernizării artileriei. În această perioadă s-a îmbunătăţit şi reglementarea juridică a armatei prin edictarea *Pravilei ostăşeşti* (Moldova) şi a *Aşezământului ostăşescu pentru straja pământeană a Valahiei.*

În timpul Revoluţiei de la 1848, idealul iluminist al înarmării poporului a fost pus în practică prin înfiinţarea *gărzilor naţionale* din Valahia (comandate de generalul Magheru) şi prin *legiunile* lui Avram Iancu, din Munţii Apuseni.

Învăţământul militar modern îşi află începuturile în *Sfatul Ostăşesc* (înfiinţat în Valahia, în 1849 de Barbu Ştirbei) şi în şcoala militară întemeiată, la Iaşi, în 1858, de Grigore Alexandru Ghica.

În Transilvania s-au aflat la sfârşitul secolului al XVII-lea două feluri de trupe: trupe austriece, comandate de un general austriac, şi oastea ţării comandată de un general ardelean (desfiinţată în urma răscoalei lui Rákoczi). În vremea împărătesei Maria Tereza, sistemul militar transilvănean se completează prin înfiinţarea unei *oştiri de câmp, a escadronului pretorian unguresc şi a regimentelor grănicereşti româneşti* (în număr de două) şi *secuieşti* (în număr de trei). Teritoriile celor două regimente grănicereşti româneşti (de la Orlat şi de la Năsăud) se aflau sub administraţie militară (erau districte militare). Populaţia din aceste districte era guvernată de o legislaţie specială atât în viaţa civilă cât şi în cea militară. Conducerea tuturor trupelor din Transilvania era exercitată de către *Comandamentul General* (Prefectura Militară Chesaro-Crăiască), condus de un general-comandant. *Comandamentul* era subordonat *Consiliului Aulic de Război*, cu sediul în Viena[2].

§6. Organizarea bisericească

În perioada studiată organizarea ecleziastică îşi păstrează cea mai mare parte a vechilor trăsături. Cu toate acestea, puterea seculară (statul) va impune o serie de modificări organizatorice care vor restrânge treptat

[1] Ibidem, p. 203.
[2] Ibidem, p. 200 şi 206.

rolul social al autorităţilor bisericeşti, aducându-le pe acestea într-o stare de deplină subordonare.

În Moldova şi în Ţara Românească, Biserica Ortodoxă rămâne organizată sub forma câte unei mitropolii (a Moldovei şi a Ungro-Vlahiei), aflate sub ascultarea Patriarhiei de la Constantinopol. În decembrie 1864, printr-un decret organic care a înfiinţat o autoritate sinodală centrală, cele două mitropolii au ieşit de sub ascultarea Constantinopolului şi au alcătuit Biserica Ortodoxă Română, biserică autocefală (de sine-conducătoare)[1].

Mitropolia Moldovei, cu sediul în Iaşi, avea jurisdicţie asupra a trei episcopii: de Roman, de Huşi şi de Rădăuţi. Aceasta din urmă, fiind anexată de austrieci, în 1775, va fi transformată în 1777 în Mitropolia Bucovinei şi a Dalmaţiei, iar sediul îi va fi mutat la Cernăuţi. Mitropolia Ungro-Vlahiei, cu sediul în Bucureşti, avea în jurisdicţia sa tot trei episcopii: de Râmnic, de Buzău şi de Argeş. Jurisdicţia Mitropoliei Ungro-Vlahiei asupra Transilvaniei încetase odată cu constituirea Bisericii Unite (Greco-Catolice), în 1699. În 1872, printr-o lege organică, teritoriul României din acea epocă a fost împărţit în şase episcopii, câte trei pentru fiecare din cele două mitropolii. Astfel, Mitropolia Moldovei avea în subordine episcopiile de Roman, Huşi şi a Dunării de Jos (cu sediul la Galaţi), în vreme ce Mitropolia Ungro-Vlahiei îşi păstra vechile episcopii.

În Transilvania, autorităţile austriece au permis înfiinţarea unei mitropolii ortodoxe româneşti, abia în 1868. Sediul mitropolitan era la Sibiu. Scaunul de mitropolit putea fi ocupat doar de candidatul preferat de Curtea din Viena, chiar dacă acesta obţinuse mai puţine voturi decât altul (aşa au fost aleşi: Atanasie Rednic, în 1764 sau Andrei Şaguna, în 1847).

Clerul ortodox se împărţea în:

– cler superior, cu drept de a oficia liturghia (episcopi sau arhierei, protoiereul sau protopopul şi preoţi); şi

– cler inferior (diaconi, cântăreţi şi ceteţi).

Mitropolitul (cel dintâi dintre episcopii unei mitropolii) convoca sinodul, hirotonisea noi episcopi şi judeca abaterile de la credinţa şi morala creştină. De asemenea, ceilalţi episcopi aveau dreptul de a hirotoni noi preoţi, de a-i îndruma pe credincioşi şi de a-i judeca pe cei care săvârşeau abateri.

Protopopul (protoiereul) avea atribuţii administrative. El era ajutorul episcopului şi supraveghea transmiterea şi aplicarea hotărârilor acestuia

[1] Ibidem, p. 211.

în teritoriu. Această demnitate ecleziastică a funcţionat mult timp fără o reglementare juridică scrisă, aceasta apărând abia printr-o lege organică din 1873[1].

Cel mai important organ de conducere ecleziastică era *sinodul*. În funcţie de clericii şi credincioşii reprezentaţi, el putea fi mitropolitan sau eparhial. Sinodul se convoca de către mitropolit, cu precizarea datei, a locului şi a prezidentului. Şedinţele erau publice şi conduse de prezident care participa atât la dezbateri, cât şi la vot. În caz de paritate, votul prezidentului era decisiv. Hotărârile sinodale aveau o importanţă deosebită. Astfel, sinodul de la Iaşi din 1750 a statornicit principiul alegerii clerului superior numai dintre pământeni, iar hotărârile sinodurilor eparhiale din Transilvania l-au sprijinit pe Andrei Şaguna în lupta pentru redobândirea autonomiei religioase a românilor.

Din 6 decembrie 1864, se înfiinţează *Sinodul Central,* ca organ suprem de conducere al Bisericii Ortodoxe Române (apărută prin asentimentul mitropoliilor din Moldova şi Ţara Românească). El era alcătuit din mitropoliţi, episcopi, arhiereii titulari şi din câte trei deputaţi pentru fiecare eparhie. Aceştia din urmă erau aleşi numai din rândul preoţilor de mir sau al laicilor cu pregătire teologică. Conform Legii organice din 1872, Sinodul Bisericii Autocefale Române (cum a fost redenumit Sinodul Central) era alcătuit din: doi mitropoliţi, şase episcopi şi din opt arhierei titulari. Acest sinod putea hirotoni mitropoliţi şi episcopi şi putea hotărî în probleme teologice, disciplinare şi administrative (stabilind atribuţiile celorlalte organe administrative ecleziastice). La nivelul fiecărei eparhii a B.O.R. funcţiona câte un sinod eparhial, alcătuit din: episcopul respectiv (ca prezident), trei membri ai clerului local (aleşi pentru sinodul central), din decanii facultăţilor de teologie (dacă era cazul) şi din rectorii seminariilor teologice[2].

Protopopii, episcopii, mitropoliţii şi sinodul şi-au păstrat, în această perioadă, atribuţiile jurisdicţionale, în ciuda eforturilor puterii seculare de a le restrânge. Instanţele ecleziastice, menţionate mai sus, judecau litigiile cu caracter bisericesc (privind respectarea sfintelor canoane ori averea Bisericii). În mentalitatea epocii, litigiile bisericeşti aveau o sferă mult mai cuprinzătoare decât cea de astăzi. Ele cuprindeau, pe lângă abaterile

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 211.

[2] Ibidem, p. 211-212.

săvârşite de membrii clerului, şi cauzele de dreptul familiei, cele de drept civil, legate însă de patrimoniul familiei, precum şi litigiile de drept penal cu implicaţii canonice. Astfel, erau de competenţa instanţelor ecleziastice: desfacerea logodnei, neînţelegerile dintre soţi şi divorţurile, litigiile privind zestrea, conflictele dintre părinţi şi copii, anularea testamentelor şi alte cauze privind succesiunea, dar şi violurile, răpirile de fete, amestecarea de sânge, prostituţia, bigamia, sodomia, seducerile etc.[1] Instanţele bisericeşti aveau competenţă jurisdicţională personală atât asupra clerului, cât şi asupra laicilor. Episcopii puteau fi judecaţi doar de mitropolit, în vreme ce acesta putea fi judecat numai de sinod. Cel mai important tribunal bisericesc era cel constituit pe lângă mitropolit şi care se numea *dicasterie, sobor* sau *Mitropolie* (pentru că funcţiona la sediul Mitropoliei). În lumina celor de mai sus, cititorul va înţelege pe deplin ce voia să spună Anton Pann prin maxima: „Că pe mulţi îi văz/Duminecă cununie/şi luni la Mitropolie"[2].

Autoritatea laică a depus eforturi pentru a limita puterea judecătorească a Bisericii. Astfel, începând din 1776 şi până în 1800 au apărut dispoziţii domneşti prin care instanţele bisericeşti îşi pierdeau competenţa jurisdicţională asupra cauzelor civile şi penale. În ciuda acestor prevederi, documentele perioadei (1776-1800) indică cooperarea strânsă dintre instanţele laice şi dicasterie. Instanţele laice sesizate cu un proces de amestecare de sânge (spre exemplu) cercetau cauza şi apoi o trimiteau Domnului pentru ca acesta să ceară şi părerea dicasteriei. Dicasteria cerceta şi ea cauza, formula o hotărâre, pe care o supunea spre aprobare Domnului. Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea se ajunge în situaţia în care dicasteria şi instanţele civile ajung să judece aceleaşi cauze, partea care pierdea procesul la una din aceste instanţe, sesizând-o pe cealaltă[3]. Regulamentele organice conţineau dispoziţii prin care instanţele bisericeşti ale mitropolitului şi ale episcopilor eparhioţi erau competente să judece numai pricini bisericeşti, cele politiceşti (civile, chiar penale) neputând fi soluţionate de aceste tribunale, nici în situaţia în care s-ar fi găsit „amestecate cu cele duhovniceşti"[4]. De asemenea, episcopii şi mitropolitul trebuiau judecaţi con-

---

[1] *C. Ghiţulescu,* op. cit., p. 23.

[2] *A. Pann,* Culegere de proverburi sau Povestea vorbii, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982, p. 175.

[3] *C. Ghiţulescu,* op. cit., p. 23-25.

[4] Academia Română. Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Regulamentul organic al Moldovei, Ediţie integrală realizată de *D. Vitcu şi G. Bădărau,* cu sprijinul lui *C. Istrati,* Ed. Junimea, Iaşi, 2004, p. 526 (art. 298).

form aceloraşi regulamente, pentru „duhovniceşti greşale", de 12 arhierei eparhioţi şi titulari (selectaţi fie din Principate, fie din alte ţări), iar în caz de instigare la revoltă sau în situaţia neascultării poruncilor legale ale domnitorului, de cei 12 arhierei la care se adăugau 12 boieri, aleşi de Adunarea Obştească şi confirmaţi de Domn. Preoţii de mir au devenit, tot în temeiul Regulamentelor organice, preşedinţii unor instanţe de judecată numite „judeţi săteşti", incluse în sistemul tribunalelor laice şi care trebuiau să împace părţile în procese civile cu un obiect cu o valoare între 10-15 lei[1]. Procesul de restrângere a competenţei jurisdicţionale a instanţelor bisericeşti în favoarea celor etatice se desăvârşeşte prin edictarea Codului civil (1864) şi a Codului de procedură civilă (1865). Prin aceste acte normative, soluţionarea litigiilor privind rudenia, căsătoria şi divorţul sunt transferate din competenţa instanţelor ecleziastice în competenţa instanţelor laice (care aveau să le tranşeze pe baza dreptului laic).

În exercitarea atribuţiilor jurisdicţionale, instanţele ecleziastice aplicau dreptul canonic (ale cărui norme erau stabilite de Evanghelii, de tradiţie, de canoanele apostolice, de hotărârile sinodale şi de scrierile sfinţilor părinţi, adunate în culegeri precum *Îndreptarea Legii* şi *Pidalionul*). Învăţarea canoanelor şi a principiilor dreptului canonic a fost considerabil uşurată de lucrările mitropolitului Andrei Şaguna[2] şi de scrierile lui Gheorge Mârzescu (profesor al Facultăţii de Drept de la Iaşi).

Procesul de restrângere a sferei de competenţă a instanţelor bisericeşti a fost dublat de un proces de restrângere a sferei de reglementare a dreptului canonic şi de subordonare a acestuia faţă de dreptul laic. În temeiul dreptului de patronat (conferit celui ce ridica sau întreţinea o biserică, de Novela 123 a împăratului Iustinian), Alexandru Ioan Cuza, asemeni împăratului habsburgic, a intervenit în treburile bisericii, transformându-i pe clerici în funcţionari publici (*Legea pentru numirea de mitropoliţi şi episcopi eparhioţi în România*, din 11 mai 1865) şi limitând drastic puterea bisericii şi a dreptului canonic asupra mirenilor (prin *Legea comunală* din 1864, actele de stare civilă au fost transferate în competenţa primarilor, înmormântările în curţile bisericilor au fost interzise prin *Legea înmormântărilor* din 24 martie 1864, iar legislaţia civilă din 1864 era menită să se aplice şi în litigiile privind starea civilă şi familia, domenii prin excelenţă ale dreptului canonic). În Transilvania, procesul de laicizare a dreptului, început în vremea împăratului Iosif al II-lea s-a desă-

[1] Ibidem, p. 532-533 (art. 319).

[2] Elementele dreptului canonic (1854) şi Compendiu de drept canonic (1868).

vârşit prin Legea nr. XLIV/1895, prin care se suspenda orice jurisdicţie bisericească asupra raporturilor de drept penal şi de drept civil. Şi în Transilvania, bisericile (inclusiv cea catolică) au ajuns subordonate puterii de stat. Spre exemplu, *Statutul organic din 1869 al Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, care reglementa organizarea acestei biserici, deşi a fost adoptat de autoritatea bisericească, nu a intrat în vigoare până nu a fost sancţionat de împărat.

Aservirea Bisericii faţă de Stat s-a reflectat şi în organizarea bisericească. Legea organică din 1872 constituie *consistoriile eparhiale*, noile instanţe bisericeşti cu competenţă limitată strict la problemele religioase şi la cler, iar Legea sinodală din 1873 a introdus funcţia de *defensor ecleziastic*, care trebuia să raporteze direct ministrului Cultelor orice abatere a clericilor[1]. De asemenea, averile Bisericii au fost controlate tot mai strict de către stat. Acest proces a început în vremea domnitorilor Constantin Mavrocordat şi Alexandru Moruzi, a fost continuat prin edictarea Regulamentelor organice (art. 414 şi 416) şi a fost desăvârşit prin secularizarea averilor mănăstirilor pământene (1859) şi a celor închinate (17 decembrie 1863).

§7. Organizarea judecătorească

În perioada studiată, sistemul judecătoresc al celor trei ţări române a suferit multiple reforme, menite să înlăture gravele neajunsuri statornicite în administrarea justiţiei.

În Ţara Românească şi în Moldova, sistemul de organizare judecătorească a fost modificat fundamental în epoca lui Constantin Mavrocordat (1739-1740, în Ţara Românească şi 1741-1743, în Moldova), în vremea lui Alexandru Ipsilanti (1774-1780, în Ţara Românească şi 1786-1788, în Moldova) şi în perioada Regulamentelor organice (1831, pentru Ţara Românească şi 1832 pentru Moldova).

Domnitorul Constantin Mavrocordat a introdus o nouă instanţă de fond în materie civilă: *isprăvnicia de ţinut sau de judeţ*. Ispravnicii de ţinut sau de judeţ aveau şi *competenţă penală*, limitată însă la fapte de mică importanţă. Pentru omoruri, tâlhării, furtişaguri etc., ispravnicii făceau doar cercetări pe care le consemnau în scris, după care trimiteau

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 212 şi 214.

cauza Divanului. Inițial, ispravnicii (boieri de rangul I sau II) aveau competență jurisdicțională și asupra marii boierimi din ținut sau din județ. Însă această competență personală le-a fost retrasă, mai întâi în Țara Românească (1780) și ulterior în Moldova (1827)[1]. Ispravnicii nu aveau dreptul să intervină în justiția orășenească și le era interzis să rejudece o cauză dacă trecuse o sută de ani de la prima ei soluționare sau dacă fusese întărită de domnitor. Li se interzicea să perceapă „bani de gros" la liberarea celor închiși sau să perceapă gloabă, în alte pricini decât în cele penale privind fapte de competența Divanului. Erau obligați să judece cauzele fără întârziere, permanent, în prezența părților și în mod public, putând fi sancționați pentru denegare de dreptate. Ispravnicilor le era interzis să folosească angajați personali care să le preia atribuțiile jurisdicționale. Pentru a-i ajuta pe ispravnici să-și îndeplinească cu succes rolul de judecători, Constantin Mavrocordat a introdus, pe lângă fiecare isprăvnicie, câte unul sau doi judecători de profesie, salarizați de către domnitor. Se prefigurează separația puterii judecătorești de cea executivă.

Constantin Mavrocordat a făcut eforturi pentru *raționalizarea activității jurisdicționale*. Astfel, a introdus obligativitatea stabilirii unui termen de judecată, a introdus obligativitatea consemnării speței și a hotărârii în *cartea de judecată* (document care se consemna în registrul isprăvniciei și care se înmâna și părții ce câștigase procesul) și a obligat isprăvniciile să țină un registru, în două exemplare, în care să se înscrie toate cărțile de judecată. De ce era acest registru în două exemplare? Un exemplar trebuia trimis, la sfârșitul fiecărei luni, în capitală pentru a fi controlat de domnitor[2].

Atribuțiile jurisdicționale ale marilor dregători au fost menținute și în noua organizare judecătorească. Astfel, marele logofăt judeca litigii privind proprietatea asupra pământurilor, marele hatman judeca litigiile dintre stăpâni și robi, marele vistiernic judeca plângerile privind impunerea și perceperea dărilor. Marii dregători erau plătiți de către domnitor și le era interzis să mai perceapă plocoane.

Divanul devine, prin această reformă, o *instanță de apel în materie civilă*. Dar cu delegație domnească, Divanul putea soluționa o pricină civilă și în primă instanță. Pentru infracțiunile grave, *Divanul avea rol de primă instanță*. Boierii mari (velliți), după ce examinau cauza civilă sau

---

[1] Ibidem, p. 167.

[2] Ibidem, p. 23.

penală întocmeau o *anafora* (referat) către domn, în care propuneau hotărârea. Domnitorul putea confirma anaforaua sau putea rejudeca cauza împreună cu întregul Divan.

În ciuda ameninţărilor domneşti, ispravnicii şi dregătorii nu au respectat interdicţiile privind perceperea plocoanelor şi a diverselor taxe, aşa cum nu şi-au exercitat, întotdeauna, atribuţiile jurisdicţionale cu seriozitatea cerută de domnitor.

Între 1774-1780, în Ţara Românească şi între 1786-1788, în Moldova, domnitorul Alexandru Ipsilanti a creat un sistem ierarhic de instanţe judecătoreşti, cu atribuţii bine delimitate pe fiecare treaptă de jurisdicţie. Aceste instanţe, enumerate de la baza piramidei ierarhice spre vârful acesteia, erau:

– judecătoria de judeţ (în Moldova, de ţinut);
– cele două departamente civile egale în grad (Departamentul al II-lea din Moldova) şi Departamentul „Vinovaţilor" (sau de Cremenalion);
– departamentul Veliţilor Boieri şi Departamentul Străinilor (Departamentul Străinelor Pricini din Moldova);
– Divanul (prezidat sau nu de domnitor).

Judecătoria de judeţ era alcătuită dintr-un judecător, ajutat de un logofeţel, însărcinat atât cu transcrierea cărţilor de judecată în condică, cât şi cu ţinerea condicilor cu înscrisurile privind proprietatea moşiilor. Când ispravnicul dorea, putea să intre în compunerea acestei instanţe pentru a judeca o anumită cauză. Judecătoria de judeţ avea *competenţă civilă* asupra ţăranilor. *Competenţa sa penală* era limitată la vini uşoare, cele grave (uciderii, preacurvii, răpiri de fecioare, furtul de obiecte sfinte, tâlhării) fiind de competenţa Departamentului Vinovaţilor. În astfel de cauze penale grave, ispravnicii erau obligaţi să facă „eczamenul" (cercetarea penală) şi apoi să trimită cauza, împreună cu vinovaţii la Bucureşti sau la Craiova. Acolo, domnitorul sau caimacamul îi trimiteau spre judecare *Departamentului Vinovaţilor* (sau de Cremenalion) din oraşul respectiv.

Departamentele erau instanţe care judecau *cauze civile* (Departamentul de Opt, respectiv Departamentul de Şapte[1]) sau *penale* (Departa-

[1] Denumirile ilustrează numărul de membri ai completului de judecată. Ele au fost cunoscute în epocă drept Departamentul II (cel de opt) şi Departamentul III (cel de şapte). Aceste denumiri li s-au dat după Hrisovul din 1775 al lui Alexandru Ipsilanti şi în ciuda prevederilor Capitolului al III-lea din Pravilniceasca Condică, unde cele două instanţe sunt considerate „al doilea departamenturi".

mentul Vinovaţilor, Departamentul de Cremenalion sau, simplu, Criminal - în Moldova). În vreme ce Departamentul de Şapte sau Departamentul de Opt soluţionau cauzele civile după *pravilă şi obiceiul pământului*, Departamentul Vinovaţilor judeca după anumite porţiuni din *Basilicale*, porţiuni traduse în româneşte şi adunate de Domnie într-un cod special. Doar infracţiunile săvârşite de robii ţigani erau sancţionate după obiceiul pământului. Aplicarea normelor penale era foarte strictă, judecătorilor Departamentului Vinovaţilor fiindu-le interzisă modificarea în vreun fel a pedepsei legale. Singurul care putea micşora sau mări pedeapsa era Domnul, cu ocazia verificării anaforalei întocmite de judecătorii Departamentului Vinovaţilor[1]. Este important de reţinut faptul că cele două departamenturi civile (de Şapte şi de Opt) erau egale în grad. Hotărârea unuia nu putea fi apelată la celălalt. În Moldova, Departamentele de Şapte şi de Opt nu au funcţionat. În locul lor, a activat o *instanţă unică*, cu o competenţă jurisdicţională identică, numită *Departamentul al II-lea*. Acest departament apare în documentele moldoveneşti abia din 1793. Specialişti reputaţi consideră că el a fost introdus de Alexandru Ipsilanti în vremea domniei moldovene dintre 1786-1788[2]. Această instanţă a fost alcătuită la început din 4 boieri, pentru ca, din 1810, să fie alcătuită doar din trei. Departamentul Criminalicesc a apărut în Moldova între 1774-1789, se pare tot în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti în acest principat. Organizarea departamentului a fost reglementată, în Moldova, prin *Criminalicească Condică* (1820-1826). În Valahia, Departamentul de Cremenalion era alcătuit din 3 membri. Preşedinţii departamentelor (civile sau criminaliceşti) din ambele Ţări Române au fost jurişti de marcă precum Mihai Fotino, Athanasie Hristopol, Anania Cuzanos, Saul Nazir, Andronache Donici etc.

Departamentul Veliţilor Boieri judeca apelurile împotriva hotărârilor departamentelor civile inferioare. Pentru soluţionarea apelului, această instanţă trebuia să cerceteze cu atenţie motivarea hotărârii apelate (fără a mai putea să-i citeze, pentru explicaţii, pe judecătorii care o emiseseră) şi să asculte partea nemulţumită. După aceste etape, Departamentul Veliţilor Boieri alcătuia o anafora care era trimisă spre aprobare Domnului. Acesta era singurul în drept să-i pedepsească pe judecătorii care pronunţaseră

---

[1] *V.Al. Gerorgescu, P. Strihan*, Judecata Domnească în Ţara Românească şi Moldova (1611-1831). Partea I. Organizarea judecătorească. Vol. II (1740-1831), Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1981, p. 79 şi 84.

[2] Ibidem, p. 81.

hotărârea casată. Anaforalele Departamentului Veliților Boieri trebuiau motivate în drept (după pravilă și obicei) și trebuiau consemnate într-o condică specială. Conform *Hrisovului cu ponturi în ce chip să urmeze dumnealor boierii judecători de pe la rânduitele mese (*mai cunoscut în doctrină ca *Hrisovul lui Alexandru Ion Ipsilante din 1775 cu privire la organizarea judecătorească a Țării Românești*), departamentul acesta (*Departamentul Dintâi*, cum îl numește documentul) judeca în primă instanță pricinile trimise de către Domn. Conform *Pravilniceștii Condici,* la rându-i, Departamentul Veliților Boieri putea delega judecarea pricinilor directe departamentelor inferioare. Acest departament, asemenea Departamentului al II-lea și celui de-al III-lea, își are originea în reforma organizatorică a Divanurilor celor două principate, înfăptuită de feldmareșalul Rumianțev, în vremea celei de-a doua ocupații ruseşti (1769-1774), ca răspuns la memoriul boierilor moldoveni, din 1769, către împărăteasa Ecaterina a II-a. Astfel, în 1771, Divanul Valahiei a fost împărțit în patru departamente (secții specializate) din care două erau administrative și celelalte două, judecătorești. Cele două departamente judecătorești aveau competență și alcătuire diferențiată. Departamentul I Judecătoresc era alcătuit din boieri de rangul I și judeca pricini privind imobilele și fugarii, iar Departamentul al II-lea Judecătoresc, alcătuit din boieri de rangul I și II, judeca toate celelalte litigii. Toate cele patru departamente alcătuiau Adunarea Generală a Divanului Valahiei care funcționa ca instanță de apel în procesele judecate de unul din cele două departamente judecătorești. Divanul Knejiei Moldovei a avut multă vreme (probabil până în vremea domniei moldovene a lui Alexandru Ipsilanti, 1786-1788), doar un singur Departament Judecătoresc[1]. Aceste secții specializate ale Divanului au fost transformate în instanțe exterioare Divanului prin reformele judecătorești ale lui Alexandru Ipsilanti. Iată originea Departamentului I și Departamentului al II-lea și al III-lea din Hrisovul din 1775 al lui Alexandru Ipsilanti cu privire la organizarea judecătorească. Alcătuirea Departamentului Veliților Boieri a cunoscut anumite schimbări. Dacă prin Hrisovul din 1775, Departamentul I era alcătuit numai din mari boieri mazili (foști mari dregători), prin Pravilniceasca Condică (1780), Departamentul I trebuia alcătuit din mari boieri în funcție (haliia) și doar din trei boieri mazili.

Departamentul Străinilor (*Departamentul Străinilor Pricini* din Moldova) era instanța care judeca litigiile dintre supușii străini non-otomani și

[1] Ibidem, p. 72-74.

pământeni. Acest departament a apărut întâi în Moldova, între 1792-1793. În Valahia, departamentul (numit şi Logofeţia Pricinilor Străine) a fost înfiinţat la 30 noiembrie 1812. Departamentul Străinilor a reprezentat soluţia instituţională prin care domnitorii din Principatele Române au luptat împotriva aplicării abuzive de către marile puteri creştine a prevederilor capitulaţiilor legate de activitatea jurisdicţională (în temeiul acestora, străinii creştini puteau fi judecaţi doar de consulul de care depindeau, sub supravegherea unui cadiu). Departamentul Străinilor era sesizat cu judecarea procesului fie direct de cei interesaţi (prin intermediul consulatului), fie de către Domn. Pe tot parcursul dezbaterilor, străinul era asistat de un reprezentant al consulatului de care depindea. De o asistenţă asemănătoare se bucura străinul şi în faţa Departamentului Criminalicesc. Prin abuz, consulii străini au extins acest privilegiu şi la faza deliberării, pretinzând să fie prezenţi la momentul în care judecătorii chibzuiesc asupra hotărârii. Acestei practici i s-a pus capăt, printr-o Circulară a Ministerului Dreptăţii din 9 iunie 1859[1]. Atât în Moldova, cât şi în Valahia, acest departament era prezidat de către vel-logofăt. În Valahia, vel-logofătul mai era asistat de doi sau de trei asesori. Printre preşedinţii acestui departament din Moldova şi Valahia îi amintim pe Andronache Donici (autorul unui celebru manual juridic), pe Nestor Craiovescu şi pe Atansie Hristopol (redactorii Legiuirii Caragea).

Divanul era instanţa supremă. El şi-a păstrat competenţa jurisdicţională generală atât în materie civilă, cât şi penală, deşi în practică organizarea departamentelor a făcut ca Divanul să judece, în general, doar apelurile împotriva hotărârilor departamentelor. În mod excepţional, Divanul judeca în primă instanţă anumite litigii considerate importante, care îi erau trimise de către Domn (spre exemplu litigiile supuşilor otomani cu pământenii sau litigiile privind hotărniciile, moştenirile etc.). În soluţionarea oricăror litigii, Divanul emitea două tipuri de acte, după cum şedinţa de judecată se desfăşurase sub preşedenţia Domnului sau a Mitropolitului. Astfel, dacă şedinţa de judecată fusese condusă de Domn, litigiul era soluţionat prin *carte de judecată.* Dacă şedinţa de judecată se desfăşurase sub preşedenţia Mitropolitului, atunci litigiul era soluţionat printr-o *anafora,* trimisă spre aprobare Domnului[2]. Soluţia propusă de Divan avea pentru Domn valoarea uni aviz. Aşadar, Domnul putea primi soluţia Divanului sau putea să o respingă. În această situaţie, Domnul

[1] Ibidem, p. 60-61 şi p. 86-89.
[2] Ibidem, p. 69-71.

soluționa litigiul printr-o nouă judecată, în fața Divanului, prezidat de el. Există și exemple de litigii în care, în fața puternicii opoziții a Divanului, Domnul a fost nevoit să adopte soluția propusă de acesta (cazul lui Ion Caragea într-un litigiu în care reclamantă era Safta Dudescu, soția beizadelei Grigore Șuțu, cazul lui Alexandru Ipsilanti, etc)[1].

Acestor instanțe laice li se adaugă instanțele ecleziastice, care, în ciuda încercărilor Domniei de a le lipsi de competența civilă ori penală asupra laicilor, și-au continuat colaborarea fructuoasă cu justiția domnească, așa cum dovedesc documentele epocii.

Conform *Pravilniceștii condici,* pe lângă instanțele de mai sus au funcționat și două instanțe speciale: *Judecătoria ot (de la) Vel Spătar* și *Judecătoria ot Vel Agă.* Judecătoria ot Vel Spătar judeca infracțiunile de mică importanță, precum furtul mic, bătaia, înjurăturile și adulterul, săvârșite în mahalalele Bucureștiului și în interiorul breslei spătărești (militare). Această instanță nu putea judeca litigii civile sau țărănești. Ea era alcătuită din marele spătar și dintr-un judecător mazil. Judecătoria ot Vel Aga avea competență penală (infracțiunile de mică însemnătate săvârșite în centrul Bucureștiului, cele privind falsificarea măsurilor și a greutăților etc.), civilă și comercială (pricinile mai importante ale breslelor, litigiile dintre orășeni privind proprietatea locurilor de casă și de prăvălie etc.). Această judecătorie era organizată asemănător celei de pe lângă vel spătar. Hotărârile pronunțate de aceste instanțe puteau fi atacate cu apel la Divan și la Departamentul Veliților Boieri[2].

Organizarea judecătorească a Valahiei și a Moldovei, în urma reformelor lui Alexandru Ipsilanti, se caracteriza prin:

– crearea instituției moderne a judecătorilor profesioniști, salariați ai statului;
– introducerea procedurii scrise;
– instituirea controlului domnesc asupra activității judecătorești[3].

Procesul de reformare a sistemului juridic românesc a fost continuat prin *Regulamentele organice* (intrate în vigoare în 1831, în Țara Românească și în 1832, în Moldova). Aceste acte normative cu valoare constituțională au continuat eforturile de separare a justiției de administrația

---

[1] Ibidem, p. 69.

[2] Ibidem, p. 136 și 145-146.

[3] *C. Voicu*, Istoria statului și dreptului românesc. Curs universitar, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 227.

publică, de creare a unui corp judecătoresc specializat, salarizat de către stat şi nu de către părţi şi de scurtare a cursului judecăţii.

Regulamentele înfiinţau *instanţe judecătoreşti ordinare şi instanţe extraordinare* (cele militare şi ecleziastice). La rându-le *instanţele ordinare* se împărţeau în *instanţe ordinare* (adică cu o competenţă materială şi personală generală) şi *instanţe speciale* (cu o competenţă materială sau/şi personală limitată).

Litigiile de drept civil (în sensul larg al termenului) erau judecate de următoarele *instanţe ordinare*:

a) *Judecătoria de judeţ de întâia cercetare* (*tribunalul de ţinut*, în Moldova). Ca primă instanţă, avea competenţă materială civilă sau comercială generală. În ultimă instanţă, ea judeca pricinile al căror obiect era mai mic de 150 de taleri (Valahia) sau 1500 de piaştri (Moldova). Era alcătuită dintr-un preşedinte şi doi membri, la care se adăuga, în Valahia, un procuror. Atunci când judecau pricini comerciale, tribunalele din Botoşani, Focşani şi Galaţi (din 1835, Iaşi) cuprindeau şi doi comercianţi de frunte.

b) *Divanul judecătoresc* din Bucureşti, Craiova sau din Iaşi. Era alcătuit din 7 judecători. Judeca apelurile declarate împotriva hotărârilor civile şi comerciale ale judecătoriilor de judeţ (tribunalelor de ţinut). Asemeni Valahiei, unde funcţionau două divanuri judecătoreşti cu competenţă teritorială diferită (cel din Bucureşti judeca apelurile împotriva hotărârilor pronunţate de judecătoriile din stânga Oltului, în vreme ce divanul din Craiova judeca apelurile împotriva hotărârilor pronunţate de judecătoriile din dreapta Oltului), din 1835, Divanul judecătoresc din Iaşi se scindează în *Divanul de Ţara de Sus* şi *Divanul de Ţara de Jos*. Fiecare dintre aceste divanuri era compus din 5 judecători (1 preşedinte şi 4 asesori). De asemenea, aceste două divanuri sunt calificate drept „divanuri de apelaţie". Din 1854, se revine în Moldova la un singur divan de apelaţie, compus din 7 judecători.

c) *Înaltul Divan* (*Divanul Domnesc*, în Moldova). Această instanţă judeca toate apelurile împotriva hotărârilor divanurilor judecătoreşti (sau de apelaţie). În Valahia era alcătuit din marele ban (ca preşedinte) şi din şase judecători (fiecare dintre aceştia putând fi înlocuit de unul din cei doi membri supleanţi). În Moldova era alcătuit din Domn (ca preşedinte) şi din şapte membri (patru numiţi de Domn şi trei numiţi de Obştească Obicinuită Adunare). Hotărârea Divanului putea fi rejudecată la cererea Domnului, dacă hotărârea, adoptată cu majoritatea voturilor era contrară

hotărârilor instanţelor inferioare, iar opinia separată a minorităţii era identică cu cea a instanţelor inferioare (în Valahia) sau în situaţia în care hotărârea Divanului avea lacune sau încălca formele cerute de lege (în Moldova). Hotărârea Divanului dată în rejudecare era obligatorie pentru Domn. Şi în această epocă, orice hotărâre judecătorească a Înaltului Divan sau a celui Domnesc trebuie confirmată de Domn. Regulamentele organice au introdus principiul autorităţii lucrului judecat, prevăzând că orice pricină hotărâtă de Înaltul Divan (Divanul Domnesc) şi întărită de Domn este definitiv terminată. Ea nu va putea fi redeschisă nici de Domnul actual şi nici de Domnii următori[1].

Instanţele speciale care judecau litigii de drept civil (în sensul larg al termenului) erau:

a) *judecătoria sătească* judeca în ultimă instanţă pricinile dintre săteni al căror obiect nu depăşea suma de 10-15 lei. În celelalte litigii dintre săteni, judecătoria sătească încerca să împace părţile şi dacă nu reuşea trebuia să le dea un certificat pe baza cărora părţile puteau să se adreseze judecătoriei de judeţ sau tribunalului de ţinut. Această judecătorie era alcătuită preotul satului şi din trei juraţi, aleşi anual de locuitorii satului. Şedinţele acestei judecătorii se ţineau duminica şi în alte zile de sărbătoare;

b) *judecătoriile comerciale* din Bucureşti şi Craiova (*tribunalul de comerţ* de la Iaşi, mutat, din 1835, la Galaţi). Judecătoriile comerciale din Valahia judecau apelurile împotriva hotărârilor prin care judecătoriile de judeţ soluţionaseră pricinile comerciale. Tribunalul de Comerţ din Iaşi (ulterior, din Galaţi) judeca în primă instanţă toate pricinile al căror obiect este evaluat între 1000-5000 de lei, ce se nasc din actele de comerţ (vânzarea-cumpărarea de mărfuri, comisioane, înfiinţarea de manufacturi, transportul de mărfuri, creditele comerciale etc.), precum şi pricinile privind falimentul. În apel, Tribunalul de Comerţ din Iaşi a judecat apelurile împotriva cauzelor comerciale soluţionate de tribunalele din Botoşani, Focşani şi Galaţi. Din 1835, Tribunalul de Comerţ mutat la Galaţi judeca în primă instanţă pricinile comerciale cu un obiect între 1500-20.000 de lei, în schimb îşi pierduse competenţa de instanţă de apel, hotărârile comerciale ale tribunalelor din Botoşani, Focşani şi Iaşi fiind apelabile

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 178.

numai la Divanurile de Apelaţie corespunzătoare regiunii unde funcţionau (Ţara de Sus sau de Jos). Tribunalul de Comerţ a fost alcătuit, până în 1835, din cinci judecători (trei boieri şi doi negustori), iar din 1835 din trei judecători (un boier şi doi negustori)[1].

Litigiile de drept penal erau soluţionate, în Valahia, de următoarele *instanţe ordinare*:

a) *judecătoria de judeţ de întâia cercetare.* Aceasta judeca în primă instanţă infracţiunile pedepsite de lege cu închisoarea de la patru zile la cel mult un an. Pentru infracţiunile cu pedepse mai mari (omor, tentativă de omor, tâlhărie, furt prin efracţie etc.) ea realiza doar urmărirea penală, competenţa de judecată aparţinând Divanului Judecătoresc;

b) *divanurile judecătoreşti penale* (de la Bucureşti şi Craiova). Judecau în primă instanţă infracţiunile pentru care legea prevedea pedeapsa cu închisoarea mai mare de un an. Ca instanţă de control judeca apelurile declarate împotriva hotărârilor penale emise de judecătoriile de judeţ. Erau alcătuite din şase membri (preşedintele, patru judecători şi procurorul);

c) *Înaltul Divan.* Judeca apelurile împotriva deciziilor emise de divanurile judecătoreşti penale.

În Moldova, jurisdicţia penală era realizată de *Tribunalul de Pricini Criminaliceşti.* El judeca orice infracţiuni pentru care legea prevedea închisoarea mai mare de cinci zile. Putea fi sesizat fie prin raportul întocmit de tribunalele de ţinut (care arestau infractorii şi îi anchetau), fie prin plângerea persoanei vătămate. Această instanţă era alcătuită din trei membri. Părţile aveau dreptul să fie asistate de câte un avocat în timpul judecăţii. Hotărârile acestui tribunal erau trimise săptămânal Divanului Domnesc spre verificare şi nu deveneau executorii decât prin întăritura domnească obţinută în urma acestei verificări[2].

Instanţele penale speciale erau Judecătoria Poliţiei (în Valahia) şi Tribunalul de Poliţie Îndreptătoare(în Moldova). Aceste instanţe, evoluate din Judecătoria ot Vel Spătar şi din Judecătoria ot Vel Agă, judecau certurile, bătăile şi alte fapte ce tulburau liniştea publică, săvârşite în Bucureşti sau în Iaşi. Pentru ca o faptă să poată fi judecată de această instanţă, sancţiunea legală a ei nu trebuia să depăşească trei zile de închisoare sau 50 de toiege (în Valahia) sau cinci zile de închisoare (în

---

[1] Academia Română. Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Regulamentul organic al Moldovei, op. cit., p. 316 şi 535.

[2] Ibidem, p. 319 şi 539.

Moldova). Dacă pedeapsa era mai mare, atunci vinovații erau deferiți judecătoriilor de județ sau tribunalelor de ținut. În vreme ce judecătoria de județ îi putea judeca și condamna pe vinovați, tribunalul de ținut realiza numai urmărirea penală, trimițând cauza spre judecată la Tribunalul de Pricini Criminalicești. În afara capitalei, atribuțiile acestei instanțe erau exercitate de cârmuitorii de județe (în Valahia) și de ispravnicii ocârmuitori (în Moldova). Atât Judecătoria Poliției, cât și Tribunalul de Poliție Îndreptătoare judecau în complet de trei judecători[1].

Regulamentul organic al Valahiei, spre deosebire de cel al Moldovei, reglementa *Ministerul Public*. Această instituție avea procurori pe lângă fiecare judecătorie și pe lângă divanurile judecătorești. Principalele lor atribuții constau în apărarea legii și în întocmirea de rapoarte periodice cu privire la activitatea instanței pe lângă care funcționau și nevoile acesteia[2].

Judecătorii de la toate instanțele (cu excepția celor de la instanțele comerciale, aleși de negustori) erau numiți de Domn și judecau în numele Domnului. Funcția de judecător era cu durată determinată (3 ani), cu posibilitatea prelungirii. După exercitarea funcției de judecător timp de 9 ani, în Moldova și de 10 ani în Țara Românească, judecătorii deveneau inamovibili, dacă Adunarea Obștească considera că adoptarea acestui principiu se poate face fără probleme. În practică însă judecătorii nu au devenit inamovibili[3].

Ideea organizării judecătorești care să aibă ca instanțe superioare curți de apel și o Înaltă Curte (care să revizuiască, în anumite situații, hotărârile pronunțate de curțile de apel) apare în legile adoptate în Valahia, în perioada 1840-1847. Divanurile judecătorești s-au transformat în curți de apelație, iar Înaltul Divan a devenit Înalta Curte (cu doar 9 membri), căruia Domnul îi trimitea spre judecată hotărârile curților apelative dacă aceste decizii nu erau conforme cu niciuna din hotărârile instanțelor inferioare, dacă legea fusese încălcată sau dacă nu se respectaseră formele prevăzute de lege. Prin aceste legi apare în organizarea judecătorească românească ideea de instanță de recurs[4].

---

[1] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 179-181.

[2] Ibidem, p. 179.

[3] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 152.

[4] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 179-181.

În epoca fanariotă au funcţionat primele *instanţe militare*. Acestea erau, conform Pravilniceştii Condici, *Judecătoria ot Vel Spătar* şi *Judecătoria ot Vel Agă*, care pe lângă competenţă jurisdicţională penală asupra civililor aveau şi competenţa de a judeca pricini ostăşeşti, aplicând „pravilele ostăşeşti". Legiuirea Caragea (1818, Valahia) şi Codul Criminal al lui Ioniţă Sandu Sturza (1826, Moldova) au transformat Judecătoria ot Vel Spătar (sau pe cea a hatmanului, în Moldova) în instanţă cu competenţă jurisdicţională numai asupra militarilor, în vreme ce Judecătoria ot Vel Agă a devenit Judecătorie de Poliţie. Prin Regulamentele organice (care conţin prevederi privind abaterile disciplinare săvârşite de militari, pedepsele ce pot fi aplicate şi procedura de judecată a acestora) au fost înfiinţate următoarele instanţe militare:

– instanţa celor mai apropiaţi şefi (pentru abaterile disciplinare uşoare, sancţionate cu arest de la 1-6 zile);

– judecătoria mică ostăşească de pe lângă fiecare regiment, batalion sau companie (pentru abaterile disciplinare grave, sancţionate cu pedepse corporale sau cu închisoarea);

– judecătoria mare ostăşească (pentru abaterile disciplinare penale, sancţionate cu pedepse disciplinare, amenzi, sau cu trimiterea în judecata civilă penală pentru a fi pedepsiţi ca ucigaşi).

Instanţa celor mai apropiaţi şefi era alcătuită din gradelor de la acolonel (polcovnic) la sublocotenent. *Judecata mică ostăşească* era alcătuită din trei ofiţeri ai regimentului, batalionului ori companiei. *Judecătoria mare ostăşească* era alcătuită dintr-un preşedinte (mare comandant) şi din şase membri. În funcţie de gradul inculpatului existau trei tipuri de judecătorie ostăşească mare: Judecătoria Ostăşească Mare pentru Judecarea Şefului Strajei Pământeşti şi a Polcovnicilor, Judecătoria Mare Ostăşească pentru Judecarea Ofiţerilor Superiori şi Judecătoria Ostăşească Mare pentru Judecarea Gradelor Mici.

Condica penală ostăşească cu procedura ei din 1852, alcătuită din iniţiativa domnitorului Valahiei, Barbu Ştirbei, stabilea următoarele instanţe militare pentru vreme de pace:

– comisiile corecţionale permanente de pe lângă regimente;

– comisiile judecătoreşti permanente pe lângă marile unităţi;

– Sfatul de Revizie (instanţă de recurs). Acesta era alcătuit din patru membri sub preşedenţia unui colonel şi dintr-un auditor şi un secretar.

În timpul *stării de asediu* (care se decreta de către Domnitor în unităţile administrative în care se constata un pericol iminent pentru ordinea

şi siguranţa publică), instanţele militare dobândeau competenţa de a-i judeca şi pe militari şi pe civili, conform legilor militare[1].

În Transilvania, după anexarea ei de către Casa de Habsburg, vechile instanţe judecătoreşti au continuat să funcţioneze. Noua stăpânire a introdus totuşi o serie de reforme menite să îmbunătăţească funcţionarea acestor instanţe. Astfel, s-a încercat separarea funcţiei judecătoreşti de funcţia administrativă prin permanentizarea şi separarea vechilor instanţe de organele administrative. Sistemul judecătoresc al Transilvaniei a fost alcătuit, în această epocă, din următoarele instanţe permanente:

1. *Tabla Regească* (instanţa superioară a Transilvaniei). Şi-a avut sediul la Mediaş, Târgu Mureş şi temporar la Sibiu. Iosif al II-lea i-a adăugat două *table districtuale* (din Cluj şi din Târgu Mureş) care judecau cauzele majore din cinci, respectiv şase comitate. Tabla Regească rămânea instanţa superioară de apel, în vreme ce instanţa supremă în vremea lui Iosif al II-lea a fost *diviziunea judecătorească a Guberniului* (*Iudicale gubernium*), tot o inovaţie a aceluiaşi împărat. Aceste inovaţii au fost abolite după moartea lui Iosif al II-lea, organizarea judecătorească transilvăneană reluându-şi vechea formă.

2. *Tablele permanente ale comitatelor şi scaunelor* (din 1764, noua denumire a instanţelor comitatense şi a scaunelor de judecată). Ele funcţionează ca primă instanţă (pentru anumite cauze) şi ca instanţe de apel (pentru cauzele judecate de forurile inferioare).

3. *magistratele orăşeneşti* (noua denumire a instanţelor din oraşe) şi *forurile vicariale*

4. forurile domaniale (vechile instanţe ale stăpânilor feudali, permanentizate, de această dată).

În această perioadă, au fost înfiinţate şi instanţe speciale cum ar fi: Judecătoria Montană de la Zlatna (1764) care judeca cauzele miniere („montanistice şi metalurgice") şi instanţele militare grănicereşti (care soluţionau litigiile dintre locuitorii teritoriilor regimentelor de graniţă).

Instanţele grănicereşti, conform Regulamentului din 1766, erau:

a) *comandanţii companiilor* (pentru litigiile civile cu o valoare mai mică de şase florini). Hotărârile date în aceste cauze erau susceptibile de apel la Tribunalul Regimentului. În litigiile civile cu o valoare mai mare de şase florini, comandanţii companiilor erau obligaţi să încerce împăca-

---

[1] Ibidem, p. 207-209 şi *P. Zidaru*, Tribunalele militare. Un secol şi jumătate de jurisprudenţă (1852-2000), Ed. Universul Juridic, Bucureşti,2006, p. 32.

rea părţilor şi să raporteze despre rezultatul demersului. În cauzele penale, comandanţii companiilor aveau obligaţia de a asigura arestarea preventivă a infractorului şi de a întocmi ancheta preparatorie;

b) *Tribunalul Regimentului* (Regimentsgericht) era alcătuit dintr-un judecător (auditor) şi din asesori (un căpitan, un locotenent, un sublocotenent, un sergent, un caporal, un fruntaş şi un soldat de rând). Preşedintele acestui tribunal trebuia să aibă un grad superior părţilor implicate. Competenţa jurisdicţională materială a acestui tribunal era deplină, cu excepţia cauzelor civile cu o valoare mai mică de şase florini. Competenţa jurisdicţională personală era, de asemenea, generală, cu excepţia comandantului regimentului care era judecat de instanţele Comandamentului General din Sibiu şi cu excepţia preoţilor în cauzele extrapatrimoniale (care erau judecaţi, în astfel de litigii, de *forurile vicariale*). Tribunalul Regimentului funcţiona sub controlul comandantului regimentului. Procedura în faţa acestui tribunal era gratuită şi rapidă. Părţile nu puteau fi asistate sau reprezentate de avocaţi. Trebuiau să-şi susţină personal cauza;

c) *Curtea Militară de Apel*, organizată pe lângă Comandamentul General, judeca apelurile declarate împotriva sentinţelor Tribunalului Regimentului. Grănicerii din Transilvania erau în jurisdicţia Curţii Militare de Apel de la Sibiu, iar cei din Banat în jurisdicţia Curţii Militare de Apel de la Petrovaradin. Din 1810, toţi grănicerii sunt în jurisdicţia unei singure Curţi Militare de Apel, care a fost situată iniţial la Petrovaradin şi apoi la Viena.

Gränz-Prokuratoren era apărătorul grănicerilor în litigiile dintre un grănicer şi un civil. Aceşti procuratori erau plătiţi cu soldă de către regiment şi interveneau în faţa instanţelor provinciale în cauzele reale ale grănicerilor ce locuiau în comune alcătuite atât din grăniceri cât şi din „provincialişti"[1].

§8. Statutul internaţional al Ţărilor Române

Secolul al XVIII-lea a readus centrul şi estul continentului în atenţia marilor puteri europene ale timpului. Ascensiunea Rusiei şi declinul evident al Imperiului Otoman din această epocă au alertat Imperiul Habsburgic şi celelalte puteri occidentale, interesate să beneficieze cât mai mult de pe urma decăderii puterii sultanilor. Ţările Române, aliate Sublimei

[1] Ibidem, p. 184.

Porți, au intrat, astfel, în sfera preocupărilor puterilor europene de partajare a moștenirii otomane.

Promovarea intereselor habsburgice, țariste, otomane sau ale altor puteri europene (Franța, Marea Britanie) în răsăritul european au provocat numeroase războaie care s-au purtat pe teritoriul Moldovei sau al Valahiei. Ca urmare, cele două Țări Române au fost sub ocupație străină (rusească, austriacă, turcă) vreme de 21 de ani în perioada 1740-1831, adică aproape un sfert din această perioadă[1]. Ocupațiile străine au avut și efecte pozitive. Ele au accelerat procesul de modernizare culturală și socială a populației din cele două Țări Române[2]. Boierimea moldovenească și cea valahă au avut ocazia să prezinte cancelariilor occidentale poziția juridică specială a Țărilor Române față de Sublima Poartă. Prin circa 200 de proiecte de reforme și memorii, românii revendicau o reală autonomie a țărilor lor, care să corespundă păcii negociate ce constituia temeiului juridic al relațiilor româno-otomane[3]. Această tenacitate de a pleda cauza suveranității celor două Țări Române stă la originea tratatelor internaționale ale epocii care se preocupă în mod special de soarta Principatelor Române.

În cele ce urmează, vom studia statutul juridic al Moldovei și al Valahiei față de Sublima Poartă și statutul juridic internațional al acestor principate față de marile puteri europene ale epocii.

8.1. Statutul juridic al Țărilor Române față de Sublima Poartă

A cunoscut în epoca fanariotă o puternică degradare, manifestată în principal prin îngrădirea dreptului acestor principate de a-și alege conducătorii, prin sporirea cheltuielilor directe și indirecte legate de relațiile cu Imperiul Otoman și prin renunțările teritoriale consimțite de sultan pe socoteala acestor principate. Prin Hatișeriful din 1802, domnitorii celor două țări puteau fi numiți doar dintre dragomanii Porții (translatorii oficiali ai sultanului, care erau toți creștini din Fanar) și nu aveau voie să aibă în proprietate imobile pe teritoriul Moldovei sau al Valahiei. Prin

---

[1] *V.Al. Gerorgescu, P. Strihan*, Judecata Domnească în Țara Românească și Moldova (1611-1831). Partea I. Organizarea judecătorească. Vol. II (1740-1831), Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981, p. 63.

[2] Pentru modernizarea moravurilor în Țările Române, în vremea ocupațiilor ruseți, a se consulta *N. Djuvara*, Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848), Ed. a III-a, Ed. Humanitas, București, 2005, p. 110-115.

[3] Ibidem, p. 221.

Firmanul din 1 ianuarie 1819, scaunele domneşti din Principatele Române putea fi ocupate numai de reprezentanţi ai următoarele patru familii din Fanar: Calimach, Alexandru Şuţu, Mihail Şuţu şi Moruzi[1]. Haraciul a rămas constant în această perioadă, dar au sporit mult prestaţiile în muncă şi în natură precum şi peşcheşurile destinate întregii ierarhii otomane de la sultan şi marele vizir până la *amendi efendi* (cel mai mic funcţionar al Divanului) şi la cadânele sultanului. Circa o treime din bugetul fiecărei Ţări Româneşti era cheltuită cu întreţinerea relaţiilor cu Imperiul Otoman. Imperiul Otoman, în ciuda faptului că, după dreptul islamic, Principatele Româneşti constituiau entităţi distincte, cu autonomie şi instituţii proprii, confirmate sau modificate prin hatişerife[2], a consimţit, prin tratate internaţionale la cedări teritoriale pe seama acestor state, fără a le consulta sau chiar înăbuşindu-le protestul. Astfel, prin Convenţia în patru articole de cesiune teritorială şi demarcaţie între Austria şi Turcia din 26 aprilie 1775, o parte din nordul Moldovei (10.442 km^2, cu o populaţie alcătuită în proporţie de 78% din români) a fost cedată Austriei, ca răsplată pentru sprijinul acordat Imperiului Otoman la încheierea păcii de la Kuciuk-Kainargi şi pentru a se îmbunătăţi comunicarea cu teritoriile poloneze anexate de Habsburgi în 1773. Domnitorul Moldovei Grigore Ghica al III-lea, care a protestat printr-o scrisoare adresată sultanului împotriva acestei nedreptăţi, a fost sugrumat în Iaşi, pe 12 octombrie 1777, iar capul i-a fost trimis la Constantinopol. Se pare că sultanul a ordonat uciderea domnitorului şi din pricina simpatiilor ruseşti ale acestuia. Prin *Tratatul de pace de la Bucureşti* (16 mai 1812), Imperiul Otoman a renunţat la toate drepturile sale asupra teritoriului de pe malul stâng al Prutului în favoarea ţarului Alexandru I. Pierderea Basarabiei, oricât de dureroasă a fost, a avut şi un efect pozitiv. Restul Moldovei a continuat să existe ca un principat autonom, deşi la negocierile de la Giurgiu din 1811, ruşii ceruseră întâi toată Moldova, iar mai târziu au cerut tot teritoriul Moldovei de la Nistru la Siret[3]. Un aspect luminos al relaţiilor româno-otomane

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 164.

[2] Hatişerifele se emiteau doar pentru regiunile privilegiate ale Imperiului, în care nu funcţiona administraţia otomană (defter) şi în care haraciul se plătea ca o sumă forfetară şi nu ca un impozit funciar.

[3] Despre modul de negociere şi încheiere a Păcii de la Bucureşti din 1812, a se vedea *L. Casso*, Rusia şi bazinul dunărean, Ed. Saeculum Vizual, Bucureşti, 2003, Capitolul al II-lea – Congresul din 1811 de la Giurgiu – şi Capitolul al III-lea – Ultima iernare în Muntenia.

din epocă l-a constituit dreptul recunoscut negustorilor români de a naviga cu nave proprii pe Dunăre şi de a face comerţ în alte oraşe sau porturi ale Sublimei Porţi. Acest drept a fost acordat de către Poartă prin *Tratatul de pace ruso-turc de la Adrianopol* din 2 septembrie 1829[1].

8.2. Statutul juridic al Moldovei şi al Valahiei faţă de puterile europene

Statutul juridic faţă de puterile vremii a fost stabilit printr-o serie de tratate internaţionale bilaterale sau multilaterale, încheiate între Imperiul Otoman şi puterile europene (cele mai interesate de acest statut, fiind Rusia şi Imperiul Habsburgic). Aceasta întrucât Ţările Române, fiind dependente de Sublima Poartă, nu puteau intra în raporturi diplomatice directe cu alte state. Domnitorii Ţărilor Române aveau doar rolul de „informatori" ai Porţii asupra evenimentelor care se derulau în Europa, drept pentru care aveau dreptul să achiziţioneze cărţi şi să se aboneze la gazetele importante ale timpului[2]. Cele mai însemnate tratate internaţionale din această epocă privind Principatele Române au fost:

1. *Tratatul de pace de la Kuciuck-Kainargi*, încheiat între Rusia şi Imperiul Otoman la 10 iulie 1774 şi Convenţia explicativă a Tratatului de la Kuciuk-Kainargi, încheiat la Constantinopol la 10 martie 1779. Prin aceste tratate se consacra dreptul de intervenţie al Rusiei la Înalta Poartă, în favoarea Principatelor. Amestecul otoman în Principate este, astfel, limitat.

2. *Tratatul de pace de la Bucureşti* (16 mai 1812) şi *Convenţia de la Akkerman* (25 septembrie 1826). Aceste două tratate au fost încheiate tot între Imperiul Otoman şi Rusia. Aceste acte juridice internaţionale sunt strâns legate, Convenţia de la Akkerman explicând Tratatul de la Bucureşti. Prin aceste tratate se restabilea autonomia internă a Ţărilor Române, se limitau obligaţiile faţă de Poartă şi se stipula libertatea comerţului exterior al acestor ţări. Prin actul adiţional al Convenţiei de la Akkerman se reglementa organizarea internă a Ţărilor Române şi raporturile dintre Domn şi boieri. Domnii trebuiau aleşi dintre boierii pământeni, pe o durată de 7 ani. Se acorda amnistie boierilor fugiţi în timpul evenimentelor din

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 229.

[2] *V. Ciobanu*, Statutul juridic al Principatelor Române în viziune europeană (secolul al XVIII-lea), Ed. Universităţii „A.I. Cuza", Iaşi, 1999, p. 17.

1821 şi li se garantau privilegiile şi averile. Divanurile trebuiau să adopte câte un regulament general pentru fiecare principat. În caz de vacanţă a scaunului domnesc, se numea un caimacam care administra ţara până la înscăunarea unui nou Domn. Convenţia de la Akkerman este primul act internaţional dedicat poziţiei politico-juridice a Principatelor Române[1].

3. *Tratatul ruso-turc de la Adrianopol* (2 septembrie 1829) cuprindea, în actul adiţional, norme ce asigurau suveranitatea internă a Ţărilor Române şi deplina libertate economică a acestora. Prin acest tratat, au fost delimitate frontierele dintre Ţările Române şi Imperiul Otoman. Frontiera trecea prin mijlocul albiei Dunării (thalweg-ul Dunării), toate fortificaţiile şi raialele otomane de pe malul stâng (Giurgiu, Brăila etc.) fiind restituite Principatelor. Mahomedanii nu puteau domicilia în Principate, iar circulaţia lor în aceste ţări nu era permisă decât pe bază de firman şi în scop de afaceri. Principatele obţineau dreptul de a avea armate proprii şi de a organiza cordoane sanitare şi carantine. Se restabilea domnia electivă şi viageră. Imperiul otoman recunoştea dreptul Principatelor de a-şi elabora, sub ocupaţia rusească, regulamente de organizare internă pe care se angaja să le respecte.

4. Prin *Convenţia ruso-turcă de la Balta Liman* (1 mai 1849) statutul juridic internaţional al Principatelor Române s-a deteriorat faţă de cel consacrat la Adrianopol. Astfel, Domnul era declarat funcţionar al sultanului şi urma să fie numit de acesta pe o perioadă de 6 ani. Adunările Obşteşti erau suspendate. Funcţiile lor erau preluate de Divanuri Ad-Hoc (formate din mari boieri şi din clerul înalt). Aceste Divanuri trebuiau să stabilească impozitele.

5. *Tratatul de pace de la Paris* (18 martie 1856), care punea capăt Războiului Crimeii (1853-1856), reprezintă primul act juridic internaţional prin care marile puteri (Austria, Franţa, Marea Britanie, Rusia, Imperiul Otoman, Prusia şi Sardinia) recunosc calitatea de subiect de drept internaţional a Moldovei şi a Valahiei. Cele două principate erau considerate tot sub suzeranitate otomană, dar protectoratul rusesc a fost înlocuit cu protectoratul celor şapte puteri europene parte la tratat (se instituia astfel un control juridic asupra modului în care se exercita suzeranitatea Porţii)[2]. Tratatul confirma vechile privilegii şi imunităţi ale celor două

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 228.

[2] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 159.

principate, iar Moldovei îi restituia Basarabia de Sud şi toată Delta Dunării, interzicând, însă, intrarea în Marea Neagră a navelor de război ale oricărei naţiuni. Conform art. 24, în fiecare din cele două principate urmau să se constituie câte un divan ad-hoc, care aveau aptitudinea, recunoscută internaţional, de a exprima sub formă de „doleanţe", revendicările românilor.

6. *Convenţia de la Paris* din 7 august 1858 a fost rezultatul prezentării rezoluţiilor divanurilor ad-hoc Conferinţei celor Şapte Puteri Europene de la Paris. Această convenţie a reprezentat actul juridic fundamental care a reglementat organizarea modernă a Principatelor Române până la adoptarea, prin referendum, în 1864, a Statului dezvoltător al Convenţiei de la Paris[1]. Acest tratat internaţional permitea Moldovei şi Valahiei să îşi trimită reprezentanţi diplomatici la Constantinopol (astfel, capuchehăile erau transformaţi în adevăraţi membri ai corpului diplomatic acreditat la Constantinopole)[2].

În Moldova şi în Ţara Românească, noţiunea de „cetăţean" a fost introdusă în perioada Revoluţiei de la 1848. Până în acea epocă şi chiar după aceea, pentru a denumi o persoană fizică legată juridic şi politic de Moldova ori de Valahia se utiliza noţiunea de „pământean". Persoana fizică care nu avea o astfel de legătură cu cele două Ţări Române era numită „străin".

Calitatea de „pământean" era strâns legată de proprietatea personală ori colectivă asupra terenului agricol situat în una din cele două Ţări Române şi de cultivarea lui. Prin transmiterea proprietăţii asupra unui teren din Moldova sau din Valahia se transmitea automat şi calitatea de „pământean" al ţării respective. Instituţia protimisisului (a dreptului de preferinţă a anumitor persoane desemnate de lege la cumpărarea terenurilor) acţiona ca un mecanism juridic de control ce împiedica împământenirea pe calea cumpărării de terenuri a unui număr prea mare de străini. Alte modalităţi de împământenire: stabilirea în anumite condiţii într-un oraş din Moldova sau din Valahia (asigura împământenirea urmaşilor), participarea la înfiinţarea sloboziilor, atribuirea de ranguri şi funcţii de către Domn, căsătoria cu o boieroaică pământeancă sau înscrierea în catas-

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 166 şi 188.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 231.

tiful vistieriei[1]. Copilul găsit pe teritoriul ţării şi nerevendicat ca supus al altui stat era socotit pământean. Repatrierea era cunoscută de Obiceiul pământului. Românul plecat demult în străinătate sau urmaşii lui îşi redobândeau din oficiu calitatea de pământeni, la întoarcerea în ţară, chiar dacă în străinătate se convertiseră la altă religie sau chiar dacă dobândiseră un indigenat străin (Tudor Vladimirescu a fost considerat pământean, deşi el dobândise şi indigenatul rusesc)[2]. Primul izvor românesc de drept scris care a făcut diferenţa între pământeni şi străini a fost *Codul Calimach* (1817). *Regulamentele organice* au permis exercitarea funcţiilor politice doar pământenilor (pentru anumite funcţii fiind necesare şi o anumită vechime a acestei condiţii juridice). Regulamentul organic al Valahiei a înfiinţat o evidenţă scriptică a pământenilor numită „catastihele de catagrafie" (registrul celor impozabili). Regulamentele organice stabileau modalităţile prin care un străin putea dobândi toate drepturile civile şi politice ale unui pământean (*marea împământenire*) sau numai drepturile civile ale unui pământean (*mica împământenire,* adică indigenatul, destinat meşteşugarilor şi comercianţilor). De asemenea, aceste acte normative fundamentale introduceau şi principiul *compatriotirii pământenilor moldoveni cu cei valahi.* Conform principiului amintit, moldovenii şi valahii se bucurau în celălalt Principat de condiţia juridică a pământenilor, având drept de a dobândi mobile şi imobile acolo. De asemenea, moldovenii şi valahii urmau să fie cârmuiţi de o legislaţie unificată, elaborată de o comisie din legislaţia civilă şi penală existentă în cele două Principate. Se constituiau premisele juridice ale unificării politice a celor două Ţări Româneşti. În Transilvania, condiţia civică se transmitea pe baza rudeniei de sânge, însă era dependentă de factori sociali (noblеţea sau religia) ori patrimoniali (stăpânirea asupra pământului). *Codul civil austriac din 1811* s-a preocupat de reglementarea cetăţeniei, dispoziţiile sale fiind completate prin *Patenta de emigrare* din 12 martie 1824. De asemenea, atât dreptul austriac (printr-o lege din 21 noiembrie 1863), cât şi cel maghiar (printr-o lege din 1886) au cunoscut indigenatul. Din 1867,

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Institutul de Istorie „N. Iorga", Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1988, p. 354-355.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 233.

ca urmare a desființării autonomiei Transilvaniei, locuitorii ei au dobândit cetățenia maghiară (care va fi reglementată în detaliu printr-o lege din 1879). Românii din Bucovina erau cetățeni austrieci[1].

Străinii erau de mai multe categorii și de diferite religii, ceea ce determina existența mai multor condiții juridice ale străinilor care se aplicau luându-se în considerare situația particulară a fiecăruia. Condiția juridică cea mai bună o aveau creștinii ortodocși. Urmau apoi creștinii practicanți ai altor culte creștine. Evreii aveau o situație juridică cu numeroase restricții și limitări. Cea mai proastă situație juridică, în principiu, o aveau musulmanii, în sensul că lor nici nu li se permitea intrarea în una din cele două Principate, cu excepția negustorilor cu firman. Toate aceste condiții juridice aveau în comun următoarele drepturi: de exercitare liberă a cultului, de schimbare a religiei și de autoadministrare și de autojurisdicție, în limita legislației generale. Doar ortodocșii aveau dreptul de a dobândi dreptul de proprietate asupra pământului. În Valahia, condiția juridică a locuitorilor fostelor raiale turcești, desființate prin Tratatul de la Adrianopole (1829) a fost reglementată prin acte normative speciale (*Ofis-ul nr. 304 din 1836* pentru Brăila și *Ofis-ul nr. 406 din 1836* pentru Turnu-Severin). Condiția juridică a acestor locuitori era foarte asemănătoare cu cea a pământenilor.

Cât privește *jurisdicția asupra străinilor*, turcii erau judecați pentru infracțiunile săvârșite pe teritoriul celor două Principate doar de instanțele otomane de peste Dunăre (conform unui hatișerif din 1784, întărit prin acte ulterioare). Ca urmare a Hatișerif-urilor din 1774, litigiile dintre turci și pământeni se judecau în primă instanță de către Divanul țării, cu participarea obligatorie a secretarului turc (divan-efendi), iar în apel de pașa din Brăila (pentru Moldova) sau de pașa din Giurgiu (pentru Valahia). Întrucât, după înființarea consulatelor străine în Principate (ca urmare a păcii de la Kuciuc-Kainargi), puterile creștine care aveau capitulații cu Poarta au obținut, în mod eronat și abuziv, aplicarea acestor tratate și în Țările Române, consulii puterilor creștine solicitau să exercite jurisdicția asupra litigiilor dintre străini și pământeni. Domnii s-au opus acestei tendințe prin crearea unor instanțe speciale (Departamentul Străinilor Pricini) și prin instituirea prezenței obligatorii a consulului ori a dragomanului de la consulat atât la cercetarea penală a străinului, cât și la judecata (penală ori civilă) a acestuia. Pretenția consulilor de a exercita

[1] Ibidem, p. 235.

jurisdicţia consulară, în temeiul capitulaţiilor încheiate cu Poarta, a dat naştere multor abuzuri cum ar fi judecarea de către jurisdicţii străine a unor pricini de competenţa jurisdicţiei pământene (spre exemplu, supusul austriac Petru Hagi Voicu a fost extrădat, în 1793, la cererea consulului austriac pentru a fi judecat la Sibiu pentru un adulter comis în Ţara Românească cu o româncă măritată), eliberarea patentelor de supuşenie, contra cost, pământenilor care deveneau, astfel, sudiţi, intervenţii ale consulilor pe lângă judecătorii pământeni pentru soluţionarea favorabilă a unor litigii sau deliberarea judecătorilor în prezenţa consulului sau a reprezentantului acestuia[1]. Litigiile dintre străinii creştini erau de competenţa consulului statului ai cărui cetăţeni (sau supuşi) erau părţile. Deşi Regulamentele organice (1831, 1832) au afirmat competenţa instanţelor pământene de a soluţiona litigiile dintre străini şi pământeni, jurisdicţia consulară a continuat să funcţioneze şi după aceste date.

§9. Organizarea politico-administrativă şi judecătorească a Bucovinei şi Basarabiei

Bucovina (adică ţinutul Cernăuţi şi cea mai mare parte a ţinutului Suceava) a fost desprinsă din trupul Moldovei, în 1775, prin *Convenţia în patru articole de cesiune teritorială şi demarcaţie între Austria şi Turcia.* Acest tratat acoperea juridic ocupaţia abuzivă exercitată de regimentele grănicereşti austriece asupra a 119 sate din ţinutul Cernăuţi, asupra a 142 sate din ţinutul Sucevei şi asupra a 9 sate din raiaua Hotinului, în perioada 1774-1775. Moldova pierdea prin acest tratat o suprafaţă de 10.441 km^2 şi o populaţie de peste 70.000 de locuitori, fără a fi nici măcar consultată. Domnitorul Moldovei din acea vreme, Grigore Alexandru Ghica (Grigore Ghica la III-lea) a redactat un memoriu către sultan, în care protesta împotriva acestei cesiuni teritoriale, arătând că Sublima Poarta este doar protectoarea Moldovei, nu şi proprietara teritoriului acestei ţări. În 12 octombrie 1777, când populaţia Bucovinei (sau a Moldovei Austriece, cum au numit-o ocupanţii, la început) depunea jurământul faţă de împărăteasa Maria Tereza şi faţă de împăratul Iosif al II-lea, în faţa unor comisii

[1] Pentru o prezentare detaliată a competenţei jurisdicţionale în litigiile dintre pământeni şi străini, a se vedea *V.Al. Georgescu, P. Strihan*, Judecata Domnească în Ţara Românească şi Moldova (1611-1831). Partea I. Organizarea judecătorească. Vol. II (1740-1831), Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1981, p. 53-62.

speciale alcătuite din clerici şi boieri moldoveni, la Cernăuţi şi la Suceava, în Iaşi, domnitorul Grigore Ghica al III-lea era asasinat de către turci, iar capul, pus în saramură era trimis la Constantinopol[1]. În aceeaşi noapte, la Putna s-au petrecut nişte fenomene rămase până astăzi neexplicate. La miezul nopţii, clopotul cel mare al mănăstirii a început să bată singur, la început încet, apoi din ce în ce mai tare, iar biserica se lumină, în interior de „o lumină stranie şi nemaivăzută" (Mihai Eminescu). Când călugării alertaţi au deschis biserica, clopotul mare a tăcut brusc, iar biserica era cufundată în întuneric, deşi candelele de la mormântul lui Ştefan aveau destul untdelemn pentru a arde. A doua zi s-a constatat că portretul lui Ştefan era înnegrit[2].

Între 1775-1786, Bucovina a fost condusă de Administraţia Militară Austriacă, cu centrul la Cernăuţi. Între 1786-1849, ea a fost înglobată în Locotenenţa Imperială a Galiţiei (parte a Poloniei, anexată de austrieci în 1772, împreună cu Pocuţia şi Lodomeria), cu capitala la Lvov (Liov). În 1790, împăratul Leopold al II-lea (1790-1792) a emis o patentă imperială prin care separa Bucovina de Galiţia. Această patentă n-a mai fost pusă în practică din pricina morţii împăratului şi a opoziţiei Guberniului din Liov.

Până-n 1786, Bucovina cuprindea două ţinuturi (Suceava şi Cernăuţi) şi două ocoale (Câmpulung Moldovenesc care depindea de ţinutul Sucevei şi Câmpulung Rusesc care depindea de ţinutul Cernăuţi). Fiecare din cele două ţinuturi era condus de un pârcălab, împuternicit cu judecarea litigiilor după *pravilele moldoveneşti*. Oraşele Cernăuţi, Suceava şi Siret erau conduse de şoltuzi şi pârgari cu atribuţii edilitare şi judecătoreşti (pentru cauzele minore). Satele erau conduse de un vornic, asistat de 1-3 vatamani (de asemenea, cu atribuţii jurisdicţionale). Conducătorul Bucovinei era un general austriac (exemple: Gabriel Spleny şi generalul Enzenberg). Din 1786, Bucovina a fost condusă de *un căpitan*, subordonat Guberniului din Liov. Căpitanul îşi avea sediul la Cernăuţi. El avea în subordine doi directori ai districtelor Cernăuţi şi Suceava. Fiecare din cele două districte era împărţit în ocoale. Litigiile populaţiei de rând cădeau în competenţa jurisdicţională a căpitanului şi a celor doi directori. Boierii se judecau în faţa instanţei de la Liov numită şi *forum nobilium*[3]. La

---

[1] *C. Voicu*, op. cit., p. 267-268.

[2] *I. Grămadă*, Din Bucovina de altă dată. Schiţe istorice, Ed. Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1926, p. 39-41

[3] *C. Voicu*, op. cit., p. 268-270.

începutul secolului al XIX-lea, în Bucovina funcţionau trei instanţe judecătoreşti în materie civilă (la Cernăuţi, la Siret şi la Suceava) şi una în materie penală, la Siret. *Forum nobilium* s-a mutat între 1802-1827, de la Liov, la Cernăuţi[1].

Limba oficială în Bucovina era limba germană. Din 28 octombrie 1786, în Bucovina a intrat în vigoare legislaţia austriacă, care trebuia însă tradusă şi în limba română pentru a fi înţeleasă de populaţia majoritară. În acest scop, pe lângă Guberniul din Liov s-a înfiinţat un post de translator pentru limba română, post ocupat de cărturarul ardelean Ion Budai Deleanu. Acesta a tradus în româneşte Codul penal austriac, pe care l-a publicat sub titlul *Carte de pravilă ce cuprinde legile asupra faptelor rele şi călcătoare de poliţie şi asupra grelelor călcări şi politiceşti rânduieli de poliţie*. În 1812, el a publicat *Cartea legilor şi pravilelor pârgâreşti pentru toate ţările moştenitoare nemţeşti ale Monarhiei Austriaceşti* (lucrare în trei volume)[2].

Prin aplicarea legislaţiei austriece în Bucovina, s-au înfăptuit următoarele reforme:

– de la data de 1 noiembrie 1787, toate pământurile în posesia ţăranilor au devenit pământuri ţărăneşti şi erau scoase din proprietatea boierilor, ale căror pământuri deveneau dominicale. Pământurile statului se numeau domaniale. Pământurile rusticale au intrat în proprietatea ţăranilor abia în 1835. Proprietarii de pământ erau obligaţi la plata impozitului funciar;

– printr-un regulament din 1786, învăţământul primar devenea obligatoriu. El se realiza prin şcolile înfiinţate pe lângă fiecare parohie şi întreţinute din banii bisericeşti;

– regulamentul administraţiei bisericeşti stipula numirea episcopului ortodox de către împărat. Fiecare oficiu parohial a fost obligat să asigure, din 1781 şi serviciul stării civile. Din 1784, toate moşiile episcopale şi mănăstireşti sunt secularizate (trecute sub administrarea statului). Din veniturile acestor moşii s-a creat un fond pentru întreţinerea episcopului, a consistoriului, a clerului, a bisericilor şi mănăstirilor. Din cele 10 mănăstiri şi 13 schituri au continuat să funcţioneze doar trei mănăstiri

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 131.

[2] *C. Voicu*, op. cit., p. 269-270.

(Putna, Sucevița și Dragomirna) cu câte 25 de călugări fiecare[1]. Pretențiile ridicate, în prezent, de fruntașii bisericii ortodoxe din nordul Moldovei asupra pădurilor din acea parte a țării sunt nefondate juridic, întrucât Biserica Ortodoxă a pierdut proprietatea asupra acestora încă din 1784.

Prin *Patenta imperială din 29 septembrie 1850, Bucovina a devenit țară de coroană ereditară, cu rang de ducat.* Avea dietă (cameră legislativă) proprie, cu 29 de deputați (în rândul cărora intrau și 12 reprezentanți ai țăranilor), aleși pentru un mandat de 4 ani. Puterea executivă era exercitată de către *un guvernator* (numit și *Președintele Țării*). Acesta conducea administrația, percepea impozitele, întreținea drumurile naționale și împărătești, controla serviciul poștal și organiza asistența medicală și învățământul secundar și universitar. Armata și justiția erau subordonate direct ministerelor de resort de la Viena. Instanțele judecătorești din Bucovina erau controlate de Curtea de Apel din Liov[2].

Prin *Tratatul de pace de la București* (16 mai 1812), Poarta ceda Rusiei pământul Moldovei dintre Prut și Nistru (numit și Basarabia). Pentru a înțelege consecințele economice foarte grave ale acestui rapt teritorial asupra Moldovei, amintim că teritoriul pierdut era locuit, în 1812, de 55.000 de familii (din 75.000 de familii câte locuiau, în 1810, în întreaga Moldovă) și că el producea două treimi din grâul trimis la Constantinopol. Tot pe acest teritoriu se afla și centrul crescătorilor de vite cornute. Dacă adăugăm și închiderea graniței de pe Prut, până în 1817, astfel încât nici un comerciant din Basarabia nu mai putea ajunge în Iași, înțelegem de ce la scurtă vreme după anexarea Basarabiei, boierii și negustorii de vite din acea parte a Moldovei au început să sărăcească, iar prețul grâului la Iași a ajuns să fie dublu față de prețul din Chișinău[3].

Sarcina dificilă a elaborării normelor juridice de organizare a noii provincii țariste a fost încredințată de către amiralul Cigeacov (comandantul trupelor rusești din Principate) contelui Ivan Antonovici Capodistria, grec din insula Corfu, înnobilat de conții de Modena, cu studii la celebra universitate din Padova și care intrase în serviciul rusesc din 1807. Capodistria, bun cunoscător al situației creștinilor din Imperiul Otoman, a plecat de la ideea că noua provincie a Basarabiei trebuia să fie astfel organizată încât să devină un model al binefacerilor ce îi așteaptă pe toți

[1] Ibidem, p. 270-271.
[2] Ibidem, p. 272-273.
[3] *L. Casso*, op. cit., p. 195-196.

creştinii din Balcani, dacă vor sprijini Rusia în lupta ei istorică împotriva Imperiului Otoman. Proiectul său pentru administrarea vremelnică a Basarabiei a fost aprobat de ţarul Alexandru I, devenind *Legea organică pentru Basarabia din 2 august 1812* (completată în 1813). Conform acestei legi, guvernatorul Basarabiei era subordonat direct comandantului Armatei de la Dunăre şi nu organelor administraţiei centrale imperiale. Treptat însă, pe măsură ce armata de la Dunăre s-a îndepărtat de malurile Nistrului, ca urmare a campaniei lui Napoleon, guvernatorul a fost supus autorităţii centrale pe baza principiilor generale administrative. Guvernatorul conducea întreaga administrare a provinciei cu excepţia cetăţilor şi a unităţilor militare (conduse de un comandant militar). El era ajutat în această sarcină dificilă de Guvernul Provincial, format din două departamente, unul administrativ şi celălalt judecătoresc. Fiecare departament era împărţit în secţii, unde lucrau şapte sau cinci consilieri, aleşi dintre boierii localnici şi dintre funcţionarii ruşi, astfel încât, la adunarea generală a celor două departamente, elementul moldovenesc să deţină majoritatea. Cele 12 ţinuturi ale Basarabiei continuau să fie conduse de ispravnici, care îşi menţineau atât vechile atribuţii administrative, cât şi pe cele judecătoreşti. În noua provincie, conform Legii organice, continuau să se aplice legile moldoveneşti. Din păcate, această organizare autonomă a Basarabiei nu a dat rezultatele scontate. Situaţia economică a poporului s-a înrăutăţit într-atât, încât la începutul anului 1812, a început emigrarea în masă a basarabenilor în Moldova. Cauzele acestei mişcări de populaţie au fost:

a) *incompetenţa organelor administrative centrale şi locale.* Primul guvernator al Basarabiei (şi unicul român în acest post), Scarlat Sturza, numit în post la vârsta de 80 de ani nu avea prea multe cunoştinţe de administraţie, iar exercitarea atribuţiilor sale a avut şi mai mult de suferit odată cu îmbolnăvirea lui de paralizie (pentru a semna rapoartele oficiale era nevoie să i se călăuzească mâna de către comandantul militar Harting şi de către mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni). Ispravnicii ţinuturilor au continuat să perceapă impozitele, deşi populaţia din provincie fusese scutită de plata lor pe o perioadă de trei ani. De asemenea, ei s-au dovedit incapabili să stârpească bandele de tâlhari care jefuiau provincia, ba mai mult, în unele cazuri colaborau cu aceştia (ispravnicul de Cetatea Albă). Abuzurile funcţionarilor nu puteau fi curmate, întrucât dreptul moldovenesc nu cunoştea, asemeni celui rusesc, răspunderea funcţionarului pentru modul de îndeplinire a slujbei;

b) *zvonul că proprietarii ruşi de terenuri ar putea reintroduce iobăgia* în Basarabia (desfiinţată de domnitorul Constantin Mavrocordat în 1749);

c) *nesiguranţa juridică* (lipsa de codificare a normelor juridice civile şi penale, necunoaşterea sau greşita lor aplicare);

d) *scumpirea vieţii* ca urmare a arendării unor produse de bază pentru populaţie şi a neîncetatelor rechiziţii cerute de armata rusă, angajată în lupta împotriva lui Napoleon.

Având în vedere rezultatele nesatisfăcătoare ale primilor patru ani de guvernare rusească, ţarul Alexandru I, la propunerea lui Capodistria, a creat prin *Ucazul din 1816*, funcţia de locţiitor de guvernator, căreia i-a subordonat-o pe cea de guvernator civil al Basarabiei. Primul locţiitor de guvernator, pe nume Bahmetiev, a primit sarcina de a reorganiza provincia. El a constituit, în temeiul amintitului ucaz, *Consiliul general* (cu două camere) şi a redus numărul de ţinuturi de la 12 la 8[1].

În 19 aprilie 1818, a fost publicat *Aşezământul administrării provinciei Basarabiei* (rezultatul muncii lui Kriniţkii, şeful cancelariei lui Bahmetiev). Şi acest aşezământ proclamă autonomia Basarabiei. Autoritatea superioară administrativă şi judecătorească a provinciei era *Înaltul Sfat*, organ independent, alcătuit din 11 membri, dintre care cinci erau numiţi şi şase aleşi dintre boierii moldoveni. Preşedintele lui era guvernatorul general. Hotărârile acestui consiliu erau definitive, ele putând fi apelate doar la Consiliul de Stat din Sankt-Petersburg. Guvernul provincial cu cele două departamente se menţine. Departamentul Judecătoresc se împarte într-o secţie civilă (cu un preşedinte şi patru consilieri) şi o secţie penală (cu un preşedinte şi trei consilieri). Cercetarea judecătorească, la toate instanţele, se făcea în limbile rusă şi română, în procesele penale şi numai în limba română, în procesele civile. Ispravnicii de ţinuturi cu subalternii lor au fost păstraţi, dar funcţia lor judecătorească a fost transferată asupra judecătoriilor de ţinut, ale căror complete se alcătuiau din boieri şi la care puteau participa şi ispravnicii. Conform unui decret din 2 august 1818, legislaţia românească era menţinută în vigoare. Teritorial, provincia a fost organizată în şase ţinuturi.

Din păcate, noua formă de organizare a Basarabiei nu a funcţionat mai bine decât prima. Întrucât prin *Aşezământul din 1818* rolul activ în admi-

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 162.

nistrarea autonomă a Basarabiei a fost încredinţat clasei boiereşti, eşecul funcţionării noii administraţii autonome a fost pus pe seama dezinteresului boierilor funcţionari. Astfel, din 200 de chestiuni supuse atenţiei Înaltului Sfat, în decurs de un an, acesta soluţiona doar 13. Membrii Înaltului Sfat, conform vice-guvernatorului Vighel, se adunau pe la ora zece, cu o expresie de nemulţumire pe chip. Până pe la doisprezece fără zece, consilierii moldoveni ascultau problemele de pe ordinea de zi, cu o mină de plictiseală şi de nepăsare, căscând „mai mult de şase ori pe ceas". De la doisprezece fără zece până la fix, toate privirile se aţinteau asupra orologiului de pe perete. Când bătea orologiul, se ridicau toţi, cu zgomot, „chiar dacă ar mai rămâne o pagină neascultată din afacerea începută". Absenteismul masiv al membrilor Înaltului Sfat a impus o serie de modificări în compunerea acestuia. S-au introdus încă doi membri numiţi, astfel încât majoritatea să treacă din partea localnicilor în cea a reprezentanţilor coroanei. Această funcţionare defectuoasă a organelor administrative era amplificată şi de conflictul dintre funcţionarii moldoveni şi cei ruşi, aduşi în Basarabia.

În 1823, contele Voronţov, fost guvernator al Rusiei Noi, a fost numit în postul de vice-guvernator al Basarabiei. El a depus eforturi pentru restrângerea autonomiei administrative a Basarabiei, fiind convins, asemeni multor oameni de stat de la Petersburg, că ea era izvorul tuturor nenorocirilor Basarabiei. După ce încă din 1822 se instituise un comitet special pentru controlul în apel a hotărârilor judecătoreşti ale Înaltului Sfat, Voronţov a suprimat, în 1825, funcţia jurisdicţională a acestui organ. În 1825, comitetul special pentru controlul hotărârilor judecătoreşti ale Înaltului Sfat a fost închis şi înlocuit printr-un departament al Senatului din Petersburg (care devenea cea mai înaltă instanţă basarabeană). El introduce numirea ispravnicilor de ţinuturi direct de către guvernator, în locul alegerii lor. Voronţov este şi iniţiatorul unui proiect de lege pentru organizarea Basarabiei (proiect de lege adoptat de Consiliul de Stat în 1826). Prin această lege Basarabia era organizată asemeni oricărei provincii ruseşti, dar se menţineau câteva particularităţi cerute de condiţiile speciale locale. În privinţa reglementărilor aplicabile, s-a ajuns la o formulă de compromis, în sensul menţinerii legislaţiei româneşti în materie civilă şi al introducerii reglementărilor ruseşti, în materie penală. Această lege a fost înlocuită pe 29 februarie 1828, printr-un nou *Aşezământ pentru administrarea Basarabiei.* Prin noul act normativ, Basarabia a intrat în circumscripţia Guvernământului General al Rusiei Noi. Funcţia de locţii-

tor de guvernator a dispărut. În Basarabia, au fost introduse instituțiile guberniale ruse și sistemul general-imperial de impozite. Instanțele de judecată din Basarabia au devenit subordonate organelor administrației centrale. În privința legislației aplicabile, a fost extins sistemul de drept rusesc. Înaltul Sfat a fost înlocuit cu Sfatul Provincial (organ cu atribuții în materia aprovizionării și a repartiției unor bunuri). Acest Sfat se întrunea doar de două ori pe an și era alcătuit din conducătorul provincial și din persoane numite de autoritățile statului. Limba română este exclusă din instituțiile provinciale.

Astfel, a luat sfârșit istoria Basarabiei ca unitate administrativă individuală în sânul Imperiului Țarist. Visul contelui Capodistria nu s-a îndeplinit[1].

Secțiunea a 2-a. Începuturile modernizării dreptului din Țările Române

§1. Izvoarele juridice formale

În perioada studiată, *obiceiul juridic (cutuma)* și-a pierdut însemnătatea sa de sistem juridic independent de dreptul scris (domnesc). El a ajuns să desemneze dreptul care fără publicare, din obișnuință, s-a statornicit și care a dobândit putere legală, după mulți ani, prin acceptul tacit al ocârmuirii (al Domnului). Conform acestei accepțiuni, statutul de cutumă juridică al unei practici depindea de aplicarea ei tacită de către justiția domnească.

În schimb, în această epocă, *dreptul scris* a dobândit o mare dezvoltare prin intermediul *condicilor sau codurilor,* în sens de acte normative scrise, împărțite pe articole sau paragrafe și sistematizate pe ramuri de drept. De-abia după 1831 termenul de lege a desemnat numai actele normative „ale adunărilor obștești împreună cu domnul". Din același an, actele normative emise de Domn, singur, se numeau *oficiu* (în sens de mesaj, ordin, decret, rezoluție).

Practica judiciară a câștigat un rol important în soluționarea litigiilor, fără ca să devină însă un izvor formal juridic propriu-zis. Judecătorul avea dreptul să se inspire din practica judecătorească, cu restricția de a nu

[1] Informațiile despre organizarea Basarabiei au fost în majoritate preluate din *L. Casso*, op. cit., p. 156 și 194-226.

aplica mecanic soluțiile precedente, ci cu discernământ, în funcție de caracteristicile unice ale speței pe care trebuia să o rezolve.

Doctrina nu avea rol de izvor juridic formal, întrucât numai Domnia putea să-i îndrume pe judecători cum să judece. Se insista asupra necesității formei scrise a ordinului prin care judecătorul era obligat să judece contrar dispozițiilor pravilei. Cu toate acestea, doctrina și-a exercitat influența asupra dreptului prin intermediul pregătirii profesionale a judecătorilor și prin intermediul consultațiilor juridice ale nomofilax-ilor (păzitorii legii) și ale jurisconsulților statului (după 1819, în Moldova). Aceste consultații, solicitate cel mai adesea, de autoritățile statului, se oglindeau în noile acte normative sau în modul de aplicare al legilor în vigoare[1].

§2. Principalele acte normative scrise

Actele normative elaborate în perioada studiată cuprind dispoziții noi ce reglementează raporturi sociale în curs de înfiripare, dar și instituții juridice vechi specifice organizării feudale[2].

2.1. Pravilele de temelie (acte normative cu valoare constituțională)

Principalele izvoare documentare privind organizarea de stat, elaborate în această perioadă și care au intrat în vigoare au fost:

1. *Constituția lui Constantin Mavrocordat din 7 februarie 1741*, publicată în *Mercure de France* în iulie 1742. Acest act normativ, adoptat cu consultarea Adunărilor de Stări (în înțelesul restrâns al termenului, specific epocii fanariote), cuprindea planul de reforme al domnitorului și s-a aplicat atât în Valahia, cât și în Moldova (la vremea publicării Constituției, Constantin Mavrocordat părăsise scaunul Valahiei și domnea în Moldova)[3];

---

[1] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 65-72.

[2] Pentru amănunte, a se vedea: *R. Carp, I. Stanomir, L. Vlad*, De la pravilă la constituție, Ed. Nemira, 2002, p. 153-189; *I. Stanomir*, Naşterea Constituției, Ed. Nemira, 2004, p. 165- 256.

[3] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 24-25.

2. *Actele programatice ale Revoluției de la 1821* (*Proclamația de la Padeș* din 23 ianuarie 1821, *Cererile norodului românesc* din februarie 1821, Proclamația de la Bolintin din 16 martie 1821, Proclamația de la București din 20 și 23 martie 1821). Aceste acte, adresate oamenilor simpli, locuitori ai Valahiei, indiferent de originea etnică făceau publice obiectivele mișcării revoluționare (confiscarea moșiilor boierești și mănăstirești și împărțirea lor țăranilor, instaurarea dreptății și a libertății, desființarea privilegiilor boierești) și reformele pe care Tudor, conducătorul țării, voia să le introducă, cu ajutorul unui organ reprezentativ cu caracter popular (Adunarea Norodului) în domeniile formei de guvernământ (monarhie constituțională) administrației (înlăturarea condiției originii aristocratice a dregătorilor), fiscalității (desființarea vămilor din interiorul țării), justiției (înlesnirea accesului locuitorilor la instanțe prin reducerea taxelor) și în cel militar (înființarea armatei naționale sub comanda lui Tudor)[1]. Aceste acte normative au fost în vigoare timp de două luni (aprilie și mai 1821)[2];

3. *Regulamentul organic al Țării Românești* (1 iulie 1831) *și cel al Moldovei* (1 ianuarie 1832, forma modificată și completată cu legile adoptate de Obișnuita Obștească Adunare între 1833-1834 intrând în vigoare pe 1 aprilie 1835). Regulamentul organic al Valahiei a fost ars de revoluționari la 1848, în vreme ce exemplarul original moldovenesc, după ce a fost pierdut în 1872 și regăsit în 1957, poate fi consultat la Arhivele Statului Iași. Regulamentul organic al Valahiei a fost redactat de o comisie alcătuită din banul Grigore Bălăceanu, Ștefan Bălăceanu, vornicul Gh. Filipescu, hatmanul Alexandru Vilara și vornicul Barbu Știrbei. Regulamentul organic al Moldovei a fost redactat de o comisie alcătuită din vistiernicul Constantin Pașcanu, vornicul Mihai Sturza, vornicul Constache Conachi, vistiernicul Iordache Catargi și Gheorghe Asachi. Redactarea acestor două acte normative a fost supravegheată de comandantul trupelor ruse din Valahia și Moldova (inițial, generalul Petre Feodorovici Jeltuhin și apoi generalul-conte Pavel Dimitrievici Kiseleff). Regulamentul organic al Moldovei a fost tipărit integral în *Analele parlamentare*, la 1891 (dar cu multe erori), apoi în ediția Aurel Sava - Mihai Alexianu, din 1944

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 161-162.

[2] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 41.

(ediție grevată de câteva erori și care nu a ajuns la cunoștința publicului din pricina apartenenței unuia dintre editori la mișcarea legionară) și în 2004 (ediție critică realizată de Dumitru Vitcu, Gabriel Bădărau și Corneliu Istrati). Cele două regulamente au pregătit unificarea Principatelor Române, prin introducerea unei organizări uniforme de stat, prin dispoziții menite să creeze piața unică între cele două țări și să permită locuitorilor unui principat să dobândească proprietăți imobiliare pe teritoriul celuilalt și prin instituirea unei comisii care să lucreze la unificarea legislației atât în materie civilă și penală. Mai multe detalii despre aceste acte juridice fundamentale care au introdus primele principii de drept constituțional din istoria dreptului românesc (separația puterilor în stat, înființarea unei adunări deliberative asemănătoare celei din regimurile parlamentare ale epocii, gestionarea bugetului statului potrivit unui sistem de contabilitate publică) se pot găsi în cursurile de drept constituțional și instituții politice;

4. *Proclamația de la Islaz* din 9 iunie 1848, din Valahia. Este considerată prima constituție din Țările Române, fiind adoptată prin consultarea poporului, fără amestecul vreunei puteri străine și conține dispoziții privind drepturile și libertățile cetățeanului. Această proclamație avea 22 de articole prin care se reglementau: *organizarea statului pe baza regimului reprezentativ* (cu o adunare generală alcătuită din reprezentanții tuturor stărilor sociale, cu Domn ales pe o perioadă de cinci ani, cu Domn, miniștri și funcționari responsabili pentru actele săvârșite în exercitarea funcției, cu dregători județeni aleși la nivelul fiecărui județ, cu reprezentant al țării la Constantinopol, ales), *drepturile și libertățile democratice* (egalitatea în drepturi politice indiferent de stare socială ori de credință, contribuții fiscale generale, libertatea absolută a tiparului, instrucție generală și completă pentru ambele sexe, desființarea pedepselor cu moartea și cu bătaia etc.), precum și *împroprietărirea clăcașilor, desființarea robiei* (ambele măsuri cu despăgubire) și *emanciparea mănăstirilor închinate*[1].

5. *Actele cu valoare constituțională ale Divanurilor Ad-Hoc* (1857) din Moldova și Valahia. Conform art. XXIV al *Tratatului de pace de la Paris* din 18 martie 1856, Adunările Ad-Hoc erau organe reprezentative menite să transmită puterilor participante la tratat dorințele tuturor „claselor societății" din Moldova și din Valahia privind organizarea internă a

[1] Ibidem, p. 136-138.

Principatelor. Aceste adunări, organizate în baza Firmanului din 1 ianuarie 1857 (publicat la 14 februarie 1857) au adoptat *rezoluții* cu forță obligatorie chiar și pentru puterile participante la tratat, în temeiul principiului auto-determinării. Întrucât aceste rezoluții obligatorii, votate de reprezentanții tuturor claselor sociale din cele două principate, priveau unirea Moldovei cu Țara Românească într-un nou stat, numit România, neutru și inviolabil, aflat sub garanția colectivă a celor șapte puteri europene și care să fie condus de un principe străin, ele sunt considerate de specialiști drept acte cu valoare și forță juridică constituțională.

6. *Convenția pentru organizarea definitivă a Principatelor Române din 7 august 1858.* Acest act internațional a consacrat doar o parte din prevederile rezoluțiilor Divanurilor Ad-Hoc. Astfel, cele două țări rămâneau în continuare sub suzeranitatea Porții, bucurându-se, însă, de autonomie internă și de garanția colectivă a puterilor semnatare. Principatele Române au format o uniune reală cu denumirea „Principatele Unite Moldova și Valahia". Singurele organe comune erau: Comisia Centrală (alcătuită din opt membri moldoveni și din 8 membri munteni și care avea menirea de a realiza unificarea legislativă și administrativă a Principatelor) și Înalta Curte de Casație și Justiție (alcătuită din judecători inamovibili și care trebuia să judece recursurile împotriva hotărârilor date de instanțele din fiecare principat, precum și pe judecători, ca instanță disciplinară, și pe miniștri). Ambele instituții și-au avut sediul în Focșani. Principatele erau organizate pe baza principiului separației puterilor în stat: puterea legiuitoare aparținea domnitorului, Adunării Elective și Comisiei Centrale, puterea executivă aparținea Domnitorului, iar puterea judecătorească „exercitată în numele hospodarului" era încredințată magistraților numiți de domnitor (hospodar). Adunarea Electivă era aleasă pe șapte ani, conform legii electorale anexate convenției. Domnitorul convoca Adunarea Electivă, îi prezenta proiectele de legi, promulga legile și emitea regulamente pentru punerea în aplicare a legilor. Domnitorul își păstra dreptul de a grația sau comuta pedepsele și de a numi în toate funcțiile din administrația publică. Miniștrii răspundeau pentru încălcarea legilor și pentru risipa banilor publici, fiind supuși judecății Înaltei Curți de Casație și Justiție. De asemenea, convenția prevedea organizarea identică a armatelor celor două Principate, egalitatea în drepturi a moldovenilor cu valahii și obligația Comisiei Centrale de a elabora legile de interes general pentru Principatele Unite, inclusiv o lege pentru îmbunătățirea vieții țăranilor[1].

---

[1] Ibidem, p. 141-144.

2.2. Codurile generale sau de ramură și legi speciale

În epoca studiată, *în Moldova, au fost elaborate următoarele coduri*, întărite sau nu de Domnie:

1. *Codul Calimach (Codica țivilă sau politicească a Moldovei)* a fost elaborat de mai multe comisii de juriști, la inițiativa domnitorului Scarlat Calimach. Principalii autori au fost Anania Cuzanos, Christian Flechtenmacher și Andronache Cuzanos. În 1817, codul a fost publicat în limba greacă, versiunea în limba română fiind publicată abia în 1833 (autorii traducerii fiind Flechtenmacher, Petrache Asachi și Damaschin Bojincă). Principalele izvoare ale codului au fost: obiceiul pământului, dreptul bizantin, Codul civil austriac (1811) care a inspirat peste jumătate din prevederi și Codul civil francez (1804). Codul Calimach are 2032 de articole, structurate în trei părți (Dritul persoanelor, Dritul lucrurilor, Dispoziții comune privind dreptul persoanelor și pe cel al lucrurilor) precedate de o parte introductivă (24 de articole) ce conține dispoziții generale privind aplicarea generală a pravilelor politicești (civile). Codul a fost în vigoare din 1817 până la intrarea în vigoare a Codului Civil „Alexandru Ioan I" (1 decembrie 1865).

2. *Condica criminalicească și procedura ei* a fost elaborată în două etape. În 1820, în vremea lui Mihai Șuțu, a fost publicată partea privind procedura penală (*Pravilniceștile orânduiri întru cercetarea faptelor criminalicești*), alcătuită din 166 de articole. În 1826, în vremea lui Ion Sandu Sturza, a fost publicată partea privind dreptul penal material (*Criminaliceasca Condică)*, alcătuită din 97 de articole. Acest cod penal și de procedură penală a fost mult influențat de Codul penal austriac din 1803, tradus în românește, pentru românii din Bucovina, de Ion Budai-Deleanu.

3. *Condica de comerț a Moldovei.* Articolul 375 *din Regulamentul organic al Moldovei* impunea judecarea litigiilor comerciale după Codul de comerț francez. Astfel, în Moldova au apărut traduceri ale acestui cod, unele rămase netipărite (traducerea lui Iacovache Veisa din 1833 și cea din 1841 a lui Em. Drăghici, președintele Tribunalului de Comerț din Galați), altele, tipărite, preluate din Muntenia (ediția adăugată din 1853). Din 1863, Codul de comerț al Valahiei a fost pus în aplicare, în mod oficial, în Moldova.

4. *Hexabiblul lui Armenopol în traducere românească.* La porunca domnitorului Alexandru C. Moruzi (1802-1806), celebrul jurist Toma Carra, împreună cu trei buni juriști moldoveni, a tradus în românește, în

1804, *Manualul juridic în şase cărţi al lui Armenopol* (*Hexabiblul lui Harmenopol*), la care a adăugat o interesantă prefaţă. Textul netipărit al acestei traduceri s-a păstrat în două copii, aproape identice. Acest manual în şase cărţi conţinea dreptul roman al lui Iustinian care putea fi mai uşor interpretat în manieră modernă decât dreptul bizantin nomocanonic, receptat de-a lungul vremii în Moldova. Valenţele juridice moderne ale acestui manual au fost sesizate atât de greci (care l-au decretat, în 1835, drept cod general al Greciei proaspăt independente), cât şi de moldoveni (care au tradus Hexabilbul în două rânduri – 1804 şi 1821, sau care au încercat să-l adapteze circumstanţelor sociale moderne – *Neos Harmenopoulos* din 1831, scris de un dascăl de legi, Constantin Chrysokefolos).

5. *Pandectele lui Toma Carra.* În 1806, Toma Carra publica primul volum al *Pandectelor,* dedicat persoanelor. *Pandectele*, redactate în limba greacă, ar fi trebuit să cuprindă trei volume: primul despre persoane, al doilea despre lucruri şi al treilea despre acţiuni. Din păcate această monumentală lucrare nu a mai fost terminată, începutul războiului ruso-turc din 1806-1812 făcându-l pe Carra să abandoneze lucrul la celelalte două volume. Primul volum uimeşte prin folosirea dispoziţiilor Codului civil al lui Napoleon (1804) şi a celor mai noi tendinţe din doctrină pentru modernizarea tradiţiei bizantine în scopul aplicării ei la noile realităţi sociale moldoveneşti. Acest singur volum este considerat drept „cea mai curajoasă şi avansată reînnoire" a tradiţiei bizantine[1].

6. *Manualul juridic al lui Andronache Donici (Adunare cuprinzătoare în scurt de pravilele cărţilor împărăteşti spre înlesnire celor ce se îndeletnicesc întru învăţătura lor).* Acest manual a cunoscut două versiuni: una scurtă, alcătuită înainte de 21 iunie 1805, conţinând dispoziţii de drept civil, penal, de procedură civilă şi de procedură penală, şi o versiune extinsă (tipărită în 1814 şi dedicată mitropolitului Veniamin Kostachi) şi care era un proiect de cod propus spre promulgare domnitorului Scarlat Claimach. Acesta l-a respins ca opţiune legislativă, convertindu-l cu titlul mare de mai sus, în carte de învăţătură a dreptului. În practică, manualul a fost folosit pe post de cod mai ales în Basarabia, după 1812. Manualul este o sinteză a obiceiului pământului cu legiuirile moldovenşti anterioare şi cu dreptul bizantin receptat. Deşi nu este influenţat de dreptul apusean al epocii, manualul lui Donici este un cod adaptat perfect realităţilor româneşti din secolul al XIX-lea.

---

[1] Ibidem, p. 83.

O lege specială foarte importantă pentru Moldova a fost *Sobornicescul hrisov* al lui Alexandru Mavrocordat (28 decembrie 1785). Acesta este de fapt alcătuit din două hrisoave prin care domnitorul întărea două anaforale ale Sfatului de Obște. Primul din 14 august 1785 interzice pentru viitor actele juridice de înstrăinare a pământurilor țăranilor către boieri. Pentru viitor urmau a fi anulate donațiile făcute de săraci către cei bogați și puternici, iar tranzacțiile privind pământurile urmau să se facă numai cu înștiințarea Divanului și cu măsurile de publicitate necesare. Cel de-al doilea hrisov, din 12 septembrie, adopta o serie de măsuri pentru păstrarea unității familiilor de robi țigani. Se interzicea vânzarea separată a soților sau a copiilor de părinți. Aceste dispoziții au fost reluate în Codul Calimach.

Monumentele dreptului scris elaborate în Valahia, în perioada studiată, au fost:

1. *Pravilniceasca Condică*, întocmită la porunca lui Alexandru Ipsilanti, în 1775, dar intrată în vigoare abia în 1780, din pricina opoziției otomane. A fost scrisă atât în limba greacă, cât și în limba română. Denumirea de *Pravilniceasca Condică* este convențională, titlul ei adevărat fiind acela de *Mica rânduială juridică*. Cele mai multe prevederi cuprinse în cele 40 de titluri, care au în total 220 de puncte, se referă la organizarea instanțelor și la procedură de judecată (ele conțin esența reformelor judiciare ale lui Alexandru Ipsilanti). Alte articole (puncte) se referă la instituții de dreptul familiei, de drept civil sau la raporturile dintre boieri și țărani. Izvoarele acestei legiuiri au fost: Obiceiul pământului, Basilicalele, jurisprudența și doctrina juridică modernă, iusnaturalistă și iluministă. Se presupune că cel mai important rol în redactarea acestui cod i-a revenit lui Ienăchiță Văcărescu. Autorii au pornit de la realitățile juridice muntene. De aceea, chiar versiunea grecească a codului abundă în termeni românești. Pravilniceasca Condică s-a aplicat, în fapt, până la intrarea în vigoare a Codului Caragea. Ea a fost oficial abrogată abia în 1865, la intrarea în vigoare a Codului civil „Alexandru Ioan I".

2. *Hrisovul pentru iothesie (adopție)*. Acest mic cod al adopției a fost întărit de domnitorul Alexandru C. Moruzi, la 30 octombrie 1800. Prin acest hrisov redactat, în tradiție bizantină, sub forma unor întrebări (scrise cu roșu, reprezentând titlurile), urmate de răspunsuri (articolele propriuzise) se realizează o sinteză între instituția românească a înfierii și instituția bizantină a adopției, cu toate problemele sale personale și patrimoniale.

3. *Legiuirea Caragea,* publicată în 1818, din porunca domnitorului Ioan Gheorghe Caragea (domnitor cu rea faimă, din pricina marilor abuzuri săvârşite) a intrat în vigoare începând cu 1 septembrie 1818. Autorii acestei legiuiri au fost: Athanasie Hristopol şi logofătul Nestor Craiovescu (în principal), un anumit rol revenindu-le, în faza finală a elaborării, şi stolnicilor Constantin şi Ioniţă Bălăceanu. Acest cod, cu 6 părţi şi 630 de paragrafe (articole), include în sine patru coduri de ramură: codul civil (părţile 1-4: obraze, lucruri, tocmeli, daruri), codul penal (partea 5: vini) şi codul de procedură civilă şi cel de procedură penală (juxtapuse în partea 6: ale judecăţilor). Structura codului este modernă, limba de redactare este clară, cu o terminologie tradiţională. Din păcate, cărţile şi paragrafele au fost numerotate neraţional. Codul a fost criticat de revoluţionarii din 1821, iar Regulamentul organic al Valahiei i-a abrogat partea comercială a dispoziţiilor civlie, înlocuindu-le cu dispoziţiile Codului comercial francez. În 1841 şi în 1851, Codului Caragea i-au fost abrogate, prin coduri speciale, paragrafele de drept penal şi de procedură penală. Codul Caragea a rămas în vigoare până la intrarea în vigoare a Codului civil „Alexandru Ioan I" (1decembrie 1865), deşi Curtea de Casaţie i-a aplicat o serie de dispoziţii (care nu contraveneau Codului civil) până în 1943.

4. *Condica de comerciu cu anexele ei.* Ca şi în Moldova, Regulamentul organic al Valahiei impunea prin art. 241, judecarea litigiilor comerciale după Codul de comerţ francez din 1808. O comisie de jurişti, condusă de Constantin Moroiu, a tradus în româneşte Codul de comerţ francez, înlăturând o serie de articole ce nu se puteau aplica în Valahia. Proiectul de 595 de articole, după ce a fost discutat şi votat de Adunarea Obştească şi întărit de Domn, a fost publicat în 1840 şi a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1841. A fost reeditat în 1853 de C.N. Brăiloiu. Cele şase anexe ale Codului cuprindeau dispoziţii de drept comercial exterioare codului. Aceste anexe îi conferă Codului de comerciu o notă de originalitate. Întrucât acest cod s-a aplicat şi în Moldova, înţelegem de ce a fost şi cea mai comentată lege până în 1866[1].

5. *Codurile penale şi de procedură penală din 1841 şi din 1851.* Au fost publicate din porunca lui Alexandru D. Ghica, în 1841, iar apoi au fost îmbunătăţite şi unite, din porunca domnitorului Barbu D. Ştirbei, într-o *Condică criminalicească cu procedura ei,* întărită de Domn la 5 decem-

[1] Ibidem, p. 76-77.

brie 1851. Izvoarele acestor coduri au fost: Codul penal francez din 1810, revizuit în 1832 şi Codul francez de instrucție criminală din 1808, dar şi tradițiile juridice româneşti (un mare număr de articole din codurile franceze au fost înlocuite cu dispoziții specifice ordinii juridice muntene). Printre autorii acestor acte normative îi menționăm pe C.N. Brăiloiu, Barbu D. Ştirbei, George Bibescu. Condica criminalicească a fost tipărită în 1851 şi în 1852 şi a fost retipărită în 1862.

6. *Condica penală ostăşească cu procedura ei cu osebit suplement pentru starea de împresurare* a fost publicată în 1852, în vremea lui Barbu D. Ştirbei. Codul are trei părți: partea penală, cea de procedură penală şi cea privind starea de asediu. Şi acest cod adaptează modelul francez la realitățile româneşti. El a înlocuit aşezămintele ostăşeşti din 1832. A fost reeditat în 1861 şi în 1871, rămânând în vigoare până la 1875.

7. *Proiectele de cod general ale lui Mihail Fotino.* Din însărcinarea mai multor domnitori (Ştefan Racoviță, Scarlat Ghica, Alexandru Ipsilanti), Mihail Fotino a redactat trei proiecte de cod general al Valahiei. Aceste lucrări trebuiau să unifice dreptul obişnuielnic cu dreptul bizantin laic şi ecleziastic şi cu dreptul domnesc. Primele proiecte (din 1765 şi din 1766) au fost concepute în trei volume, care cuprindeau dreptul laic şi pe cel bisericesc al Valahiei. Cel de-al treilea (din 1777) a fost conceput în şapte volume, fiecare volum fiind un cod în sine: volumul I conținea dreptul de stat, volumul al II-lea conținea dreptul vistieriei, cel de-al treilea, dreptul orăşenesc, al patrulea, cutumele aprobate de Divan, al cincilea, dreptul agrar, al şaselea, dreptul penal şi volumul al şaptelea includea legile militare bizantine. Aceste proiecte au avut drept izvoare Basilicalele (într-o ediție critică occidentală foarte riguroasă), *Novelele* lui Iustinian, dreptul agrar bizantin, Hexabiblul lui Armenopol, Obiceiul pământului etc. Niciunul din cele trei proiecte nu a fost aprobat de vreun domnitor, astfel încât ele au fost publicate cu titlul de *Manualul de legi al lui Mihail Fotino*. Calitatea şi rigurozitatea sistematizării textelor din anumite cărți ale Basilicalelor, ale Novelelor lui Iustinian şi din alte surse bizantine, au asigurat acestor manuale o largă circulație (mai mare decât cea a *Pandectelor* lui Toma Carra). Spre exemplu, Manualul din1766 s-a păstrat în 13 copii, din care 8 la Bucureşti, 3 la Iaşi, 1 la Paris şi 1 la Odessa[1].

[1] Pentru detalii asupra operei lui M. Fotino, a se vedea Academia de Ştiințe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 77-79.

§3. Instituții de drept privat

3.1. Statutul persoanelor

Şi în epoca studiată, dreptul Ţărilor Române continuă să confere capacitate de folosinţă şi capacitate de exerciţiu atât persoanei fizice, cât şi persoanei juridice.

Codul Calimach defineşte pentru prima data în dreptul românesc conceptul de „persoană fizică". În paragraful 26 nota 4, această legiuire explică că prin „persoană" se înţelege „omul ce are într-un Stat stare politicească, adică politiceşti drepturi şi îndatoriri (adică drepturi şi obligaţii juridice - n.a.)"[1]. Doctrina valahă făcea distincţie între *om* şi *persoană*. În vreme ce prin om se înţelegea „toată fiinţa înzestrată cu minte şi trupu omenescu", persoana era „omul privitu cu oare care stare în puterea căreia elu se bucură de oare-care drepturi". Prin *stare*, juriştii munteni desemnau „o însuşire, dupe care omul se bucură de deosebite drepturi: spre exemplu, de alte drepturi se bucură un pământeanu, de altele un străinu (...)".[2]

Fiinţa umană dobândea calitatea de persoană din momentul naşterii, sau din momentul concepţiei, atunci „când se atinge pricina de dânşii însuşi (adică de copii concepuţi - n.a.), iar nu de a treia persoană" (Codul Calimach, paragraful 34). Vârsta, sănătatea mintală, sexul, starea de libertate, originea etnică sau religia nu influenţau calitatea de persoană a omului respectiv, dar aduceau anumite restrângeri capacităţii de folosinţă, în scopul protejării intereselor generale ale societăţii. Calitatea de persoană înceta prin moartea fiinţei umane. Moartea era firească sau „politicească", adică moartea prezumată (paragrafului 692 al Codului Calimach). Moartea prezumată îşi producea efectele juridice fie în situaţia tunderii în monahism a persoanei respective (*Ofisul Domnesc* nr. 558/13 martie 1851, prin care Barbu Ştirbei, Domnul Ţării Româneşti reconfirma norme juridice asemănătoare din 1776, 1802 şi 1827[3]), fie în cazurile regle-

---

[1] Ibidem, p. 239.

[2] *I. Bărbătescu*, Cursul dreptului civil român sau Explicarea paragrafelor de legi civile dupe ordina Pravilei lui Caragea, Tipografia lui Iosef Copainig, Bucureşti, 1849, p. 94.

[3] Textul ofisului poate fi găsit în *Constantin N., Brăiloiu*, Legiuirea Caragea. A-Doa Ediţiune complectată cu legile ce au modificat-o şi alte dispoziţii legislative speciale, decrete domnesci, şi circulare ministeriale. Însoţită şi cu Codulu Politicu Alu Principatelor Unite Române, Typographia Naţională a lui Stephan Rassidescu, Bucureşti, 1865, nota de subsol 1 de la p. 366.

mentate în detaliu de paragraful 36 al Codului Calimach privind o persoană „înstrăinată" adică dispărută de la domiciliu (spre exemplu: „dacă din vremea nașterii lui au trecut optzeci de ani și locul petrecerii lui nu se știe în curgere de (vreme de - n.a.) zece ani".

În continuare, *capacitatea de folosință era diferențiată după poziția socială a ființei umane respective, deși era recunoscută tuturor persoanelor, inclusiv robilor* (în relațiile acestora cu alte persoane decât stăpânul lor, conform paragrafului 27 al Codului Calimach[1]). Prin urmare, din punctul de vedere al capacității de folosință a persoanei fizice, societatea românească din epocă era împărțită în *zece categorii*, dintre care opt fuseseră recunoscute și de dreptul medieval anterior epocii fanariote (marea boierime, clerul înalt, boierii de rând, clerul inferior, orășenii bogați, orășenii săraci, țăranii liberi și robii), iar două sunt specifice acestei perioade (clăcașii și categoria oamenilor așezați cu învoială și a lăturașilor)[2]. Schimbări importante au avut loc în capacitatea de folosință a membrilor boierimii, a țăranilor dependenți (transformați în clăcași) și a robilor. Prin reforma lui Constantin Mavrocordat, din 1739, calitatea de *boier* a unei persoane fizice a fost legată de dregătoria pe care o îndeplinea persoana respectivă, și nu de stăpânirea unei moșii. Boieria a devenit o funcție publică, proprie titularului și netransmisibilă moștenitorilor. Boierii s-au bucurat în această perioadă de scutire generală de serviciu militar precum și de scutiri sau reduceri de dări (acordate de Domn, în mod individual). Prin Regulamentele organice, boierilor li s-a recunoscut dreptul de proprietate absolută asupra pământului și au fost menținute interdicția de a transmite succesoral funcția și privilegiile politice, precum și prohibiția aplicării de pedepse corporale boierilor, fără degradarea prealabilă a acestora. Rangurile boierești și-au menținut importanța practică până în 1858, când au fost abolite prin art. 46 al Convenției de la Paris, ele devenind doar titluri onorifice. În Transilvania, nobilimea și-a păstrat privilegiile recunoscute prin *Diploma leopoldină* (1691), în ciuda încercărilor împăratului Iosif al II-lea de a le aboli și de a o supune plății unui impozit unic, în funcție de suprafața de teren pe care o stăpânea fiecare nobil. Tot în vremea lui Iosif al II-lea, românii de pe pământurile crăiești au obținut prin două ordine imperiale din 1780 și 1781, *conci-*

---

[1] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 244.

[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 168.

vilitatea, adică au dobândit capacitate juridică egală cu saşii, având, astfel, dreptul de a dobândi proprietate funciară în oraşe şi de a locui pe pământul crăiesc, ca locuitori liberi. Concivilitatea a fost abrogată în 1790. *Legarea de pământ a ţăranilor dependenţi* din Ţara Românească şi Moldova a fost desfiinţată în timpul domniilor lui Constantin Mavrocordat, la 5 august 1746, respectiv la 6 aprilie 1749. Ţăranii dependenţi de pe moşii au devenit persoane libere, fără pământ, a căror capacitate de exerciţiu era limitată prin interdicţia de a părăsi moşia. Ei nu mai erau vânduţi odată cu moşia şi nu puteau fi strămutaţi de stăpânul moşiei. În schimb, moşiile deveneau obiect al dreptului de proprietate al boierilor, drept care se putea transmite ereditar. Pentru a putea folosi pământul moşiei, ţăranii eliberaţi erau obligaţi să muncească, în folosul stăpânului moşiei, un anumit număr de zile în continuă creştere (iniţial acesta era de 12 zile în Ţara Românească, unde iobagii trebuiau să se răscumpere, şi de 24 de zile în Moldova, unde iobagii au fost eliberaţi gratuit) şi să-i dea dijmă. *Lăturaşii* erau ţărani liberi, fără pământ, care din secolul al XVII-lea încep să se aşeze cu învoială pe moşii. Ei îi datorau stăpânului de moşie dijmă şi muncă, timp de un număr de zile (*clacă*). De la desfiinţarea iobăgiei de către C. Mavrocordat, această categorie de oameni liberi este contopită cu cea a foştilor ţărani dependenţi sub denumirea de *clăcaşi*. Totuşi, între lăturaşi şi noii clăcaşi exista o diferenţă: foştii lăturaşi aveau dreptul de a se muta de pe un domeniu pe altul. În Transilvania, dependenţa personală a iobagilor fost desfiinţată de împăratul Iosif al II-lea, prin două acte normative din 1783 şi 1785. Prin rescriptul din 16 august 1783 se consacrau drepturile iobagilor de a se căsători, de a învăţa şi exercita arte şi meserii fără consimţământul stăpânului şi de a dispune de bunurile proprietatea sa, interzicându-se, totodată, mutarea sa forţată de către stăpân de pe un domeniu pe altul. Prin patenta din 22 august 1785, a fost redat iobagilor dreptul de liberă strămutare de pe un domeniu pe altul. Această patentă a rămas cunoscută ca „Patenta de desfiinţare a dependenţei personale" şi a fost confirmată de succesorul lui Iosif al II-lea, adică de Leopold al II-lea, precum şi prin Articuli novellares, aprobate de Dieta de la Cluj din 1791. În această perioadă, robia a continuat să existe în Ţara Românească şi în Moldova, doar ţiganii aflându-se în această stare de dependenţă (hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 6 aprilie 1749). Statutul juridic al robilor a fost precizat în scris fie în acte normative speciale (partea a doua a *Sobornicescului hrisov* - 1785), fie prin capitole sau articole dedicate materiei în codurile epocii (*Legiuirea Caragea* - Partea I, Capul VII şi Codul Calimach, paragraful 27). Izvoa-

rele robiei în dreptul românesc al epocii erau: naşterea (din părinţi robi sau doar din mamă roabă), vânzare-cumpărarea şi donaţia. Robii asupra cărora particularii nu-şi puteau dovedi proprietatea treceau în stăpânirea Domnului. Situaţia juridică a robilor era diferită de cea a sclavilor din dreptul roman. Astfel, stăpânul avea dreptul de a dispune de persoana robilor (fără a avea puterea de a-l omorî, aceasta fiind rezervată Domnului) şi de bunurile acestuia dar numai în situaţiile prevăzute de paragraful 27 din Codul Calimach (atunci când robul moare fără moştenitori, sau când fuge şi nu are moştenitori legali sau când fura de la stăpân sau îl păgubea pe acesta). De asemenea, spre deosebire de dreptul roman, robul era privit ca persoană fizică în relaţiile cu terţii şi era ocrotit de legi. Robii nu se puteau căsători fără încuviinţarea stăpânului sau stăpânilor. *Sobornicescul hrisov* reglementa despăgubirile ce trebuiau acordate stăpânului de la care era luat robul sau roaba, căsătorit(ă) cu un rob aparţinând altui stăpân, în scopul asigurării unităţii sălaşului. Acelaşi act normativ interzicea vânzarea soţilor robi, separat, unul de altul, sau a copiilor robi, separat de părinţi[1]. Dezrobirea se făcea prin act scris. Puteau fi dezrobiţi robii domneşti sau ai particularilor, robi care împliniseră vârsta de 20 de ani. Robii mănăstireşti nu puteau fi eliberaţi. Potrivit prevederilor paragrafelor 1-5 din Legiuirea Caragea, Partea I, Capitolul al VIII-lea, persoanele eliberate din robie aveau aceeaşi capacitate juridică cu persoanele născute libere[2]. Robia a fost abolită în Moldova, printr-o lege din 22 decembrie 1855[3], iar în Ţara Românească, prin Legea din 8 februarie 1856, publicată în Buletinul oficial nr. 13 din 13 februarie 1856. Merită remarcat faptul că Principatele Române au desfiinţat sclavia cu aproximativ un deceniu înaintea S.U.A. care au interzis-o prin Al treisprezecelea amendament la Constituţie, ratificat pe 6 decembrie 1865[4].

Capacitatea de exerciţiu a persoanei fizice era diferenţiată în funcţie de vârstă şi sex. În funcţie de *vârstă*, persoana fizică putea fi: *prunc* (până

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 154.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 240-241, 242-243, 244.

[3] Asupra întâmplării nefericite care l-a îndemnat pe Grigore Ghica al V-lea, domnul Moldovei să susţină această lege, a se consulta *N. Djuvara*, Între Orient şi Occident. Ţările române la începutul epocii moderne (1800-1848), Ediţia a III-a, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 299-302.

[4] Detalii la http://en.wikipedia.org/wiki/ Thirteenth_Amendment_to_the_United_States_Constitution.

la şapte ani), *nevârstnic*i sau aniixi (de la 7-12 ani, dacă era fată sau de la 7-14 ani dacă era băiat), *sprevârstnic* sau afilix (de la 12-25 de ani pentru fete şi de la 14-25 de ani pentru băieţi) şi *vârstnic* (după 25 de ani, vârstă care în epocă marca majoratul). Pruncul şi nevârstnicul nu aveau capacitate de exerciţiu. Sprevârstnicul avea o capacitate de exerciţiu limitată, actele juridice fiind încheiate personal de sprevârstnic, dar cu aprobarea ocrotitorului legal, actele juridice păgubitoare încheiate fără această aprobare fiind anulate. *Dispensa de vârstă* se acorda de către Domn pentru sprevârstnici între 20 şi 25 de ani. Prin dispensă se obţinea capacitatea de a încheia orice fel de acte juridice cu excepţia celor de înstrăinare a imobilelor[1]. Capacitatea juridică a femeilor a continuat să fie mai redusă decât cea a bărbaţilor, lor fiindu-le interzise orice funcţie publică.

Alienaţii mintal, risipitorii şi cei care lipseau mai mult din ţară nu aveau capacitate de exerciţiu.

Administrarea averii pruncilor şi a nevârstnicilor era asigurată de către *părinţi* sau, în lipsa acestora, *de tutori*, în vreme ce *administrarea patrimoniului sprevârstnicului sau a alienatului* era asigurată de către *părinţi* sau, în lipsa acestora, de către un *curator*. Tutorii şi curatorii răspundeau de buna administrare a patrimoniului incapabilului, fiind obligaţi să repare orice prejudiciu produs din vina lor. În Transilvania, în teritoriile regimentelor grănicereşti, funcţionau câte o comisie tutelară permanentă (înfiinţate printr-un regulament din 1766) care supraveghea administrarea averii orfanilor şi văduvelor de război.

În materia *actelor de stare civilă,* nu au existat reglementări scrise generale, pe toată durata secolului al XVIII-lea. Amintim, însă, faptul că prin norme de drept canonic, preoţii erau obligaţi să ţină condici pentru evidenţa naşterilor, căsătoriilor şi a deceselor. Aceste evidenţe scrise erau folosite ca probe în procesele privind amestecarea sângelui, cea de-a patra cununie etc[2]. Regulamentele organice din 1831 şi 1832 au impus obligaţia clerului de a redacta fiecare act de stare civilă în două exemplare. Unul dintre aceste exemplare era depus la sfârşitul anului la autorităţile civile (*isprăvnicie*, în Moldova şi *tribunal,* în Ţara Românească). Abia la 1 iulie

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 245.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 248.

1865, primăriile au preluat atribuția parohiilor de a întocmi actele de stare civilă, în temeiul prevederilor Codului civil din 1864 [1].

Reglementarea rudeniei în această epocă nu aduce modificări esențiale față de normele juridice precedente în materie. Se menține distincția între rudenia naturală (din filiație), cea prin alianță și cea spirituală. Rudenia de sânge (naturală) era clasificată în:

- rudenia de jos (descendenții, adică copiii, nepoții etc.)
- rudenia de sus (ascendenții, adică părinții, bunicii etc.);
- rudenia de alături (colateralii, adică frații, nepoții, verii etc.).

Gradele de rudenie se calculau pe generații (adică pe nașteri)[2].

Prin filiație, descendenții unei persoane puteau fi: copii legitimi, nelegitimi, legitimați sau adoptați. Copii nelegitimi (numiți din flori, de izbeliște etc.) aveau un statut juridic foarte apropiat de cel al copiilor legitimi. În Moldova, copilul nelegitim avea vocație succesorală la averea tatălui. De asemenea, părinții aveau la îndemână procedeul legitimării pentru a șterge orice diferențe dintre descendenții legitimi și cei nelegitimi.

Familia românească își păstrează caracterul de familie nucleară de tip butuc. La temelia ei stătea *actul juridic al căsătoriei* (precedat de logodnă). Potrivit paragrafului 63 al Codului Calimach, căsătoria reprezintă actul juridic „prin care doaă persoane, parte bărbătească și parte femeiască, arată cu un chip legiuit a lor voință și hotărâre, de a vieți într-o legiuită însoțire, cu dragoste, cu frica lui Dumnezeu și cu cinste întru o tovărășie nedespărțită, de a naște prunci, a-i crește, a se agiuta între ei după putință la toate întâmplările"[3].

Erau interzise următoarele căsătorii: între rude, între liberi și robi (copii rezultați erau considerați de Codul Calimach ca persoane libere), între creștini și necreștini, între nevârstnici, fără acordul părinților sau tutorilor, între tutore sau curator și pupil, precum și între pământeni și străini (impediment introdus printr-un hrisov din 30 iulie 1765 al lui Ștefan Racoviță, domnul Țării Românești).

În perioada studiată, *zestrea* și-a păstrat caracteristicile fixate anterior. Potrivit paragrafului 1622 din Codul Calimach, zestrea era „averea pe care femeia sau altcineva pentru dânsa o da, ori de bună voie sau îndatorit fiind de către legi, ca să o dee bărbatului spre întâmpinarea însărcinărilor

---

[1] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 163.

[2] *C. Voicu*, op. cit., p. 236.

[3] Colectivul pentru Vechiul drept Românesc, Codul Calimach, Ediție critică, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 91.

căsătoriei". Se observă că zestrea putea fi constituită şi de un străin în temeiul preţuirii pe care acesta o are pentru tatăl fetei. În Ţara Românească, sarcina constituirii zestrei cădea, în temeiul principiului masculinităţii, pe umerii tatălui sau a fraţilor fetei. Zestrea se consemna detaliat în foaia de zestre care era semnată atât de cel care constituia zestrea, cât şi de viitorul soţ. Astfel, se preîntâmpina situaţia în care viitorul soţ ar fi putut cere alte bunuri decât cele promise în foaia de zestre. Asupra bunurilor ce formau zestrea existau următoarele drepturi reale: *nuda proprietate* ce aparţinea soţiei şi *dreptul de administrare şi cel asupra fructelor*, ce aparţineau soţului (în Ţara Românească), în vreme ce în Moldova, aceste drepturi existau doar asupra bunurilor de zestre „nepreţăluite" în foaia de zestre. Cele preţăluite intrau în proprietatea soţului din momentul predării lor. La divorţ soţul era obligat să „întoarcă" doar preţul lor[1].

În afară de zestre, legislaţia timpului cunoştea şi alte categorii de bunuri legate de actul juridic al căsătoriei. *Contra-zestrea (darul pentru nuntă)* era, conform paragrafului 1669 din Codul Calimach, „o deosebită alcătuire, prin care bărbatul sau altcineva în numele lui dă femeii daruri privitoare către zestrea ei". În timpul căsătoriei, soţia nu avea asupra contra-zestrei decât un drept de amanet asupra ei. Bunurile care constituiau contra-zestrea puteau intra în proprietatea femeii fie după moartea soţului dacă timp de un an de zile nu se recăsătorea sau dacă nu a născut un copil mai târziu de zece luni de la decesul soţului, fie în cazul divorţului din vina soţului, dacă nu erau copii. *Paraferna (exoprica)* reprezenta ansamblul bunurilor pe care soţia le-a adus în gospodărie în afară de zestre, precum şi bunurile câştigate de ea, în timpul căsătoriei, prin moştenire, donaţie sau „prin alte chipuri legiuite". Bunurile ce formau paraferna erau în deplina proprietate a soţiei (bunurile proprii ale soţiei, cum am spune astăzi). Soţul nu avea niciun drept asupra parafernei fără învoirea soţiei.

Raporturile dintre soţi şi cele dintre părinţi şi copii au continuat să fie reglementate în jurul poziţiei dominante a bărbatului. Cu toate acestea, Pravilnicească condică şi Codul Calimach consacră principiul *responsabilităţii personale în materie civilă şi penală*, ceea ce a permis ca soţia să nu răspundă pentru faptele penale ale soţului, pentru datoriile acestuia sau pentru afacerile lui. De asemenea, legislaţia vremii consacră *principiul răspunderii părinţilor pentru faptele copiilor*. Potrivit Codului Calimach, părinţii aveau obligaţia creşterii şi educării copiilor în conformitate cu

[1] Ibidem, p. 568 (paragrafele 1634-1638).

rangul lor și cu modul de viață care și-l doreau pentru progenituri. Toate bunurile câștigate în mod legal de copiii aflați sub puterea părintească, deși rămâneau în proprietatea acestora, se aflau în administrarea tatălui. Sprevârstnicul avea dreptul de a aduce la cunoștința instanței de judecată dorința sa de a-și organiza și trăi în alt fel viața decât în modul impus de părinți. Copii (în special băieții) erau obligați de Pravilnicească condică să aibă grijă de părinții lor scăpătați, putând fi obligați, la nevoie, de dregătorul local să achite datoriile contractate de părinți.

Desfacerea căsătoriei se pronunța de către *Dicasterie* (Tribunalul Mitropoliei) fie din vina soțului, fie din cea a soției. Legiuirea Caragea cunoaște și instituția *separației de corp*, după model austriac. Divorțul era acordat cu destulă ușurință, în această epocă. Printre motivele invocate amintim: încheierea căsătoriei cu nerespectarea prevederilor legale, impotența bărbatului, dovedită timp de trei ani, călugărirea unuia dintre soți, relațiile sexuale extraconjugale, acuzarea soției de adulter fără probe etc[1]. Conform Codului Calimach, în cazul adulterului soției soțul devenea proprietarul zestrei, iar femeia era închisă la mănăstire. Legiuirea Caragea, în aceeași situație nu îi acorda bărbatului decât jumătate din zestre și nu permitea închiderea fostei soții la mănăstire[2]. Și în Transilvania, structura familiei și reglementarea raporturilor dintre membrii acesteia au continuat să fie guvernate, în general, de tradițiile și normele scrise anterioare. Se cuvine însă să amintim de rescriptul lui Iosif al II-lea din 16 august 1783 prin care iobagii se puteau căsători fără aprobarea stăpânilor de moșie, de necesitatea obținerii autorizației de căsătorie de la forurile militare (pentru căsătorii între persoane de pe teritoriile grănicerești) și de ordonanța din 7 ianuarie 1808 prin care s-a încercat introducerea comunității domestice pe teritoriile districtelor grănicerești (prin atribuirea sesiei în deplină și comună folosință familiei extinse, alcătuite din părinți, fii, fiice, gineri, nurori, nepoti etc., familie condusă de un *pater familias*)[3].

---

[1] Pentru studierea unor spețe și a modului de judecată al Dicasterie din București se recomandă lucrările lui *C. Vintilă-Ghițulescu*: În șalvari și cu işlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească în secolul al XVIII-lea, Ed. Humanitas, București, 2004 și Focul Amorului. Despre dragoste și sexualitate în societatea românească 1750-1830, Ed. Humanitas, București, 2006.

[2] *D. Firoiu*, op. cit., p. 169.

[3] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 259-261.

Persoana juridică (tovărăşia, iertata tovărăşie) era definită de Codul Caragea, în Partea a III-a, Capitolul al XIV-lea, paragraful 1 ca „un fel de obştire şi se zice când, între doi inşi sau mai mulţi, tocmindu-se, vor pune toţi câte atât, cu care se neguţătoresc împreună având de obşte şi câştigul şi paguba". Codul Calimach preciza, în paragraful 40, că „o asemenea tovărăşie se socoteşte ca o singură persoană moralicească, spre deosebire de cea firească"[1]. Sporirea numărului asociaţiilor lucrative cu profil comercial se reflectă în plan juridic prin apariţia unor reglementări detaliate ale contractului de asociere (de tovărăşie) atât în Legiuirea Caragea (în Partea a III-a, Capitolul al XIV-lea, intitulat „Pentru tovărăşie") cât şi în Codul Calimach (în Partea a II-a, Capitolul al XXX-lea). Ambele legiuiri conţineau dispoziţii cu privire la organizarea asociaţiilor, formarea capitalurilor, administrarea bunurilor, împărţirea câştigurilor, răspunderea membrilor şi încetarea lor. Din punct de vedere juridic existau mai multe categorii de „persoane moraliceşti", cum ar fi spre exemplu, potrivit Codului Calimach, „neguţătoreştile tovărăşii", breslele meşterilor, mănăstirile, bisericile etc.

3.2. Regimul bunurilor

Codul Calimach definea *bunurile*, în paragraful 378 drept „tot ce nu este persoană şi slujeşte spre întrebuinţarea oamenilor". Bunurile puteau fi publice şi private. În funcţie de natura lor, bunurile se clasificau în: trupeşti şi netrupeşti, mişcătoare şi nemişcătoare, fungibile şi nefungibile, principale şi accesorii etc.

Dreptul de proprietate a continuat să fie împărţit, după titular, în proprietate domnească, bisericească, boierească, orăşenească şi ţărănească. *Proprietatea ţărănească sub forma vechii devălmăşii* a suferit un proces de dezagregare din pricina diferenţierilor de avere apărute între membrii obştii şi a asalturilor boierilor. Distribuirile egalitare ale pământului s-au făcut tot mai rar până ce au dispărut cu totul în favoarea proprietăţii private (fixate asupra pământurilor cândva devălmaşe prin procedura hotărniciei care devine tot mai frecventă în această epocă)[2]. *Proprietatea boierească* s-a extins considerabil în această epocă prin acapararea pămân-

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 246.

[2] *M. Iosa*, Obştea ţărănească în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2003, p. 26.

turilor sătenilor. Astfel, la mijlocul secolului al XIX-lea, 15 mari proprietari din Moldova stăpâneau în total o suprafață de 529.330,5 ha. Din această suprafață, aga Ghica Comănești, din a doua ramură a Ghiculeștilor, stăpânea 95.136 ha în patru sate din județul Bacău, de astăzi. Familiile Ghica și Balș stăpâneau 74.775 ha, iar Mihail Sturdza, fost domn, era proprietar peste 52.725 ha (familia Sturdza fiind proprietară peste 204.852 ha)[1]. În epoca studiată s-a manifestat tendința de *transformare a dreptului de proprietate boierească într-un drept absolut de proprietate*, prin desființarea drepturilor de folosință ale țăranilor asupra pământurilor boierești. Acest proces, declanșat odată cu reforma lui Constantin Mavrocordat, reformă prin care țăranii dobândeau posibilitatea folosirii pământului boieresc numai în temeiul unui contract, s-a manifestat prin reglementări detaliate ale dreptului deplin de proprietate, ale dreptului de folosință și ale învoielii (sau boierescului) în Codul Calimach, Pontul boierescului al lui Alexandru Moruzi din 1805, Pravilniceasca condică, Legiuirea Caragea etc., pentru a culmina cu proclamarea „drepturilor sfinte ale proprietății" asupra unei treimi din moșie și cu reglementarea precisă a obligațiilor în muncă ale țăranilor prin *Regulamentele organice*. Acest proces juridic a stimulat utilizarea pe scară largă a contractului de arendare a pământului.

Modurile de dobândire a proprietății puteau fi originale (ocupațiunea, desțelenirea, prada de război etc.) sau derivate (moștenirea, donația, actele juridice translative de proprietate).

Ocrotirea proprietății se făcea prin acțiuni judiciare pornite împotriva celui care „a pus mâna și stăpânește"[2].

Dominium eminens a fost desființat prin Regulamentele organice care au înființat lista civilă a domnului. *Dreptul de protimisis* a parcurs un proces de îngustare a domeniului de aplicare, proces ce a culminat cu desființarea lui în 1840, în Țara Românească și în 1865, în Moldova[3].

În Transilvania s-au menținut în vigoare normele juridice privind proprietatea, norme incluse în Tripartit, Aprobate, Compilate, Statutele municipale săsești etc. Apariția regimentelor grănicerești românești a impus o reglementare specială a bunurilor imobile situate în aceste districte[4].

---

[1] Ibidem, p. 113 (la transformarea fălcilor în hectare s-a ținut seama de raportul 1 falcă = 1,5 ha).

[2] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 165.

[3] *D. Firoiu*, op. cit., p. 164.

[4] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 165.

Clericii români care s-au unit cu Biserica romano-catolică au dobândit un drept de folosinţă asupra *porţiilor canonice* (terenuri ale bisericii menite să asigure susţinerea materială a clerului). Prin patentele din 1853 şi 1854, pământul urbarial (adică înregistrat în cartea funciară) a fost trecut în proprietatea ţărnimii, care a fost eliberată de robote şi dijme.

În materia *evidenţei funciare*, în Ţara Românească şi Moldova legislaţia prevedea doar nişte forme incipiente de genul „catastifului târgului". În Transilvania, evidenţa funciară s-a dezvoltat încă din secolul al XVI-lea (evidenţele funciare urbane). În secolul al XVII-lea se dezvoltă evidenţa terenurilor rurale, pentru ca în secolul al XVIII-lea să apară şi cărţile funciare grănicereşti[1].

3.3. Obligaţiile

În perioada studiată, materia obligaţiilor a fost amplu reglementată, constituindu-se o adevărată teorie a obligaţiilor foarte asemănătoare codurilor moderne. În Moldova, *Manualul lui Andronache Donici* consacră un capitol special principiilor generale ale materiei obligaţiilor şi tratează în detaliu principalele contracte. Codul Calimach s-a dovedit, în acest domeniu, un cod modern care a proclamat libertatea formală a contractanţilor în faţa legii, care a introdus unele contracte noi, cum ar fi cel de locaţiune şi de editură, şi care a reglementat, în materia răspunderii civile, principiul abuzului de drept. În Ţara Românească, o reglementare sistematică şi completă a obligaţiilor a fost făcută de *Legiuirea Caragea* care cuprinde numeroase norme privind diferitele tipuri de contracte, garanţiile şi răspunderea civilă. În acest stat, dezvoltarea comerţului a necesitat traducerea şi aplicarea, în 1840, a *Codului de comerţ* francez din 1807. În Transilvania, baza reglementării obligaţiilor a fost *Tripartitul,* căruia i s-au adăugat noi legi austriece inovatoare precum: Legea falimentului din 1772, Legea bancrutei din 1734, Legea comercială şi cambială din 1771 (în vigoare din 1 noiembrie 1772). Aceste reglementări au fost înlocuite prin legislaţia votată de Dieta Transilvaniei în perioada 1839-1840, legislaţie ce cuprindea: Legea cambiei (Legea nr. XV), Legea referitoare la comercianţi (Legea nr. CVI), Legea privind societăţile pentru câştig comun (Legea XVIII) etc[2].

Codul Calimach a definit, în paragraful 1150, obligaţiile astfel: *personalnicile drituri asupra lucrurilor prin care se îndatoreşte o persoană*

---

[1] Ibidem, p. 165.

[2] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 172-174.

către alta, ca să facă un lucru sau să dea, să sufere, sau să nu facă ceva, se întemeiază ori fără mijlocire asupra unei legi, sau asupra unei tocmeli, sau asupra vătămării pricinuite cuiva. Potrivit acestei definiții, izvoarele obligațiilor erau: *legea, contractul și delictul*[1].

Contractele se clasificau în *scrise* și *nescrise* și, potrivit Codului Calimach, în *unilaterale* și *bilaterale.*

Condițiile de validitate ale contractului erau:

– *proprietatea bunului* asupra căruia contractau părțile;

– *bunul să fie în comerț;*

– *consimțământul neviciat al părților;*

– *cauză licită* (condiție introdusă sub influența Codului civil francez din 1804).

A. Contractul de vânzare-cumpărare

Acesta se putea încheia în scris sau verbal, după natura obiectului tranzacționat. Astfel, imobilele și robii, datorită importanței lor, se puteau vinde doar prin înscris. Vânzarea imobilelor era supusă unor restricții. Astfel, străinii nu aveau dreptul să cumpere moșii, iar egumenii mănăstirilor nu puteau înstrăina moșiile mănăstirești. De asemenea, în Transilvania, vânzarea bunurilor imobile ale populației din districtele grănicerești era interzisă, pentru a se asigura efectuarea continuă a serviciului militar grăniceresc. Dreptul de protimisis era respectat în vânzările de pământuri și de robi. Legiuirea Caragea prevedea posibilitatea primirii sub forma de preț a unui bun, sub condiția prețuirii acestuia din urmă în bani. Codul Calimach considera că momentul predării bunului reprezenta momentul încheierii contractului de vânzare-cumpărare. Măsuri legislative speciale au asigurat publicitatea contractului de vânzare-cumpărare. Astfel, *Sobornicescul hrisov* (1785) impunea, în Moldova, publicitatea contractelor de vânzare încheiate între rude sau între răzeși. În cazul vânzării de imobile, părțile erau obligate să se prezinte la Divan. Acesta, dacă aproba vânzarea, trimitea actele la dregătoria ținutului pentru ca aceasta să asigure publicitatea vânzării, timp de șase luni, în fiecare zi de târg. Titularii dreptului de protimisis erau invitați să-și exercite dreptul sau să renunțe în mod formal la acesta. Potrivit *Legiuirii Caragea*, vânzătorul trebuia să-i întrebe pe titularii dreptului de protimisis sau pe epitropi. Aceștia, dacă renunțau să-și exercite dreptul, trebuiau să iscălească înscrisul de vânzare. Procedura aceasta se organiza la Marea Logofeție (pentru București) ori la Isprăvnicie (în județe).

---

[1] *D. Firoiu*, op. cit., p. 170.

B. Contractul de împrumut

Trebuia să îndeplinească trei condiții de formă pentru validitatea sa, potrivit Pravilniceștii condici: *formă scrisă, înscrierea numelui părților și prezența a trei martori.* Potrivit Legiuirii Caragea, femeia măritată nu putea încheia un astfel de contract fără autorizația soțului. Dobânda a fost atent reglementată. Era fixată la 10% pe an, interzicându-se dobânda la dobândă. Legiuirea Caragea conținea și dispoziții privind *cambia* (înscrisul prin care o persoană numită trăgător dă dispoziție unei alte persoane numită tras să plătească o sumă de bani unei a treia persoane, numită beneficiar, sau la ordinul acestuia)[1].

C. Contractul de închiriere

Acesta a cunoscut o mare dezvoltare în epocă, mai ales sub forma contractului de arendă. Dacă *Manualul lui Andronache Donici* și *Legiuirea Caragea* stabileau elementele generale ale acestui contract, definindu-l și stabilindu-i condițiile de validitate, Codul Calimach s-a preocupat și de reglementarea amanunțită a contractului de închiriere a imobilelor. Legiuirile epocii au acordat atenție și contractului de închiriere a forței de muncă (strămoșul contractului de muncă contemporan).

D. Aspecte privind obligațiile

Obligațiile erau garantate cu ajutorul *zălogului (garanția reală) și al chezășiei (garanția personală).* În materie de împrumut, zălogul trecea în proprietatea creditorului doar după obținerea unei hotărâri judecătorești în acest sens, și nu automat, cum fusese în trecut. Pe baza hotărârii, zălogul putea fi scos la licitație, prețul obținut fiind folosit la despăgubirea creditorului sau a creditorilor. Rudele debitorului aveau dreptul de a răscumpăra zălogul[2].

Dovada obligațiilor se putea face prin orice fel de mijloace, dar înscrisurile autentice au dobândit un rol din ce în ce mai important, mai ales din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Răspunderea delictuală apărea în caz de prejudiciere a terților din cauza neglijenței sau a ușurinței manifestate în îndeplinirea unor obligații sau ca urmare a relei voințe. Executarea silită purta nu doar asupra bunurilor, ci și asupra persoanelor, silite să-și achite datoria prin muncă[3].

---

[1] Ibidem, p. 172.

[2] Ibidem, p. 173.

[3] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 167.

Obligațiile comerciale s-au bucurat în legislația vremii de reglementări specifice. Astfel, *Codul Calimach* reglementează vânzarea comercială, societățile comerciale în nume colectiv și în comandită precum și concursul creditorilor în cazul imposibilității de plăți (mofluzie). *Legiuirea Caragea* reglementa cambia, societatea în nume colectiv și pedepsea falimentul fraudulos. De asemenea, *Regulamentele organice* au stabilit conținutul faptelor de comerț, legea după care se vor judeca litigiile comerciale (*Codul comercial francez* din 1808, tradus sub forma *Codului comercial român*, în vigoare în Țara Românească din 1 ianuarie 1840) precum și instanțele speciale care vor judeca aceste pricini[1].

3.4. Succesiunea

Și în materia reglementării succesiunii legale sau a celei testamentare, vechile norme juridice s-au îmbinat cu inovațiile juridice ale epocii. Codul Calimach, influențat de Codul civil austriac din 1811, a asigurat o reglementare completă a succesiunilor, corespunzătoare intereselor societății burgheze în plină dezvoltare.

Momentul deschiderii succesiunii coincidea cu acela al morții firești sau civile a persoanei fizice.

Boieria, privilegiile personale ale de cuius-ului și sancțiunile punitive la care a fost supus nu se transmiteau moștenitorilor.

În materia *moștenirii legale*, au fost păstrate cele *trei clase de moștenitori*: *descendenții, ascendenții și colateralii* până la a opta spiță. Legislația din Țara Românească făcea deosebire între descendenții și colateralii *de cuius*-ului, în funcție de sexul acestora, instituind *privilegiul masculinității*. Astfel, potrivit Pravilniceștii condici și Legiuirii Caragea, moșiile care dăduseră numele neamului (numite *căminuri*) nu puteau fi moștenite decât de rude de sex bărbătesc, în linie directă ascendentă sau descendentă (până la fii și nepoți), iar în linie colaterală până la nepoți de frați. Moștenitorii bărbați trebuiau să-i despăgubească în bani pe moștenitorii femei. În lipsa bărbaților, căminul era moștenit de femei. Dacă moștenitorii bărbați doreau să înstrăineze căminul, femeile aveau un drept de protimisis întemeiat pe rudenie. În situația în care *de cuius* lăsa descendenți de sexe diferite, fii erau obligați prin lege să le înzestreze și

---

[1] *D. Firoiu*, op. cit., p. 174. Pentru detalii asupra instanțelor comerciale, a se consulta Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 310-314.

să le mărite pe surorile lor, acestea fiind, astfel, excluse de la moştenire. Fiica înzestrată de părinţi pierdea vocaţia succesorală faţă de părinţi. Nu putea obţine această vocaţie nici prin raportul dotei (sinisforaua). Codul Calimach, în Moldova, asigura un tratament egal descendenţilor, indiferent de sex. Copilul natural nu avea, în Ţara Românească, vocaţie succesorală faţă de tată. Codul Calimach îi atribuia, însă, această vocaţie, chiar în concurs cu copii legitimi, dar îi acorda doa r a treia parte din cota-parte pe care o moştenea copilul legitim. Adoptaţii erau asimilaţi copiilor legitimi, în materia succesiunii. Codul Calimach prevedea însă că adoptatul nu avea vocaţie succesorală faţă de soţul care nu aprobase adopţia. În privinţa vocaţiei succesorale a ascendenţilor şi a colateralilor, cele mai apropiate rude erau preferate celor de grad mai îndepărtat. Codul Calimach reglementa vocaţia succesorală egală a ambilor părinţi[1].

Calitatea de *soţ supravieţuitor* a fost acordată atât soţiei văduve, cât soţului văduv. Codul Calimach îi acorda soţului supravieţuitor care avusese copii cu *de cuius*, uzufructul asupra unei părţi din masa succesorală egală cu cea a unui copil. Acest uzufruct dura până la recăsătorire. Legiuirea Caragea impunea o serie de condiţii pentru ca soţul supravieţuitor să aibă vocaţie succesorală. Astfel, soţul supravieţuitor avea dreptul la a şasea parte din averea celuilalt soţ, în concurs cu rudele *de cuius*-ului, dacă: a convieţuit cel puţin zece ani cu *de cuius*-ul şi dacă nu avea copii dintr-o căsătorie anterioară. Soţul supravieţuitor moştenea toată averea soţului predecedat dacă acesta nu avea niciun alt moştenitor.

Trimiria (partea sufletului) a continuat să fie reglementată.. Astfel, în Ţara Românească, averea persoanei decedate fără copii, dar care avea rude pe linie ascendentă şi soţ supravieţuitor se împărţea astfel: soţul supravieţuitor lua o treime, ascendenţii primeau o treime, iar cealaltă treime constituia trimiria. Asupra imobilelor din moştenire exista un drept de protimisis al moştenitorilor bărbaţi. Asupra căminului inclus în trimirie sau în partea soţului supravieţuitor exista, de asemenea, un drept de protimisis al oricărei rude a mortului, cu vocaţie succesorală[2]. În Moldova, trimiria era prelevată doar în cazul succesiunii vacante şi era folosită, cu încuviinţarea arhiereului, spre pomenirea defunctului.

Moştenirea vacantă revenea statului care o folosea pentru finanţarea diferitelor instituţii cu scop caritabil (spre exemplu Cutia Milelor, şcolile, spitalele, orfelinatele etc.).

---

[1] Ibidem, p. 174-175.

[2] Ibidem, p. 176.

Testamentul (diata) putea fi scris sau oral. În afara testamentului olograf și a celui întocmit în fața arhiereului sau a judecătorului (aceste două forme specifice Țării Românești), celelalte forme de testament trebuiau întărite cu martori (trei în Țara Românească și cinci în Moldova). În cazul altor forme de testament scris, martorii trebuiau să garanteze doar că *de cuius* considera respectivul înscris ca expresia ultimei sale voințe. Nu puteau fi martori: nevârstnicii mai mici de 18 ani, femeile, călugării, incapabilii dar și robii, oamenii foarte săraci, desfrânații, fățarnicii, cerșetorii etc. *Condițiile de fond* pentru validitatea testamentului erau: testatorul să fie capabil, cu discernământ și cu voința neviciată prin eroare, dol sau violență[1].

Prin testament, se putea și *dezmoșteni*. Potrivit Legiuirii Caragea, *descendenții puteau fi dezmoșteniți* pentru *lipsă de respect*, manifestată prin bătăi, insulte, pâri nedrepte, *pentru lipsa de îngrijire* manifestată atunci când *de cuius* era bolnav, pentru *nerăscumpărarea de cuius-ului* căzut în robie și pentru complot împotriva vieții acestuia. Ultimele trei cauze de dezmoștenire se aplicau și părinților, și ascendenților.

Rezerva succesorală (falchidion) avea o întindere variabilă în funcție de legiuirea la care ne raportăm. Pravilniceasca condică stabilea pentru părinți și copii o rezervă de *o treime*, Manualul lui Donici prevedea o rezervă de *o treime (dacă rămâneau până la patru copii)* și *de jumătate din avere* (dacă rămâneau mai mult de patru copii), în vreme ce Codul Calimach, pe lângă aceste cote, stabilea și *o rezervă de o treime din averea de cuius-ului fără copii în favoarea părinților*. În Legiuirea Caragea, *descendenții* se bucurau de *o rezervă succesorală de o treime*, dacă era un singur moștenitor, *de două treimi* în cazul a doi moștenitori etc[2].

§4. Dreptul penal

Dreptul penal, în epoca studiată, s-a conturat în jurul următoarelor principii influențate de curentul filosofic iluminist:

– legalitatea incriminării și a pedepsei;

– individualizarea răspunderii penale și personalizarea pedepsei;

– respectarea libertății individuale prin arestarea cu forme legale, cercetarea fără tortură și interzicerea deținerii preventive prelungite;

---

[1] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 296.

[2] *D. Firoiu*, op. cit., p. 177.

– aplicarea pedepsei după judecata materializată într-o hotărâre motivată;

– excluderea pedepsei cu moartea şi a celor mutilante;

– executarea pedepsei în condiţii care să ducă la corectarea infractorului[1].

Dreptul scris a jucat rolul dominant în reglementarea acestei materii. În Moldova, s-a aplicat *Condica criminalicească* din 1820, în Ţara Românească, *Legiuirea Caragea* (1818) şi *Condica criminalicească cu procedura ei* din 1851, iar în Transilvania, *Codul penal austriac* (din 1803 şi din 1852) şi *Codul penal maghiar* (din 1878).

Codurile penale ale epocii introduc multe elemente noi legate de teoria modernă a infracţiunii. Astfel, era subliniată necesitatea de a se stabili pe deplin *latura subiectivă a infracţiunii* (intenţia nocivă cu care a fost săvârşită fapta), iar *latura obiectivă* (conduita propriu-zisă care prezintă pericol social) beneficia de o reglementare nuanţată. Existau prevederi speciale pentru tentativă (infracţiunea săvârşită, dar neizbutită), recidiva, complicitatea, circumstanţele atenuante şi cele agravante etc. Tentativa se pedepsea doar dacă legea prevedea în mod expres acest lucru. La fel se întâmpla şi cu instigarea, recidiva şi complicitatea. Sub influenţa doctrinei lui Cesare Beccaria, se prevedea că acţiunea penală aparţinea statului, ceea ce făcea ca acţiunea să-şi urmeze cursul şi în situaţia în care părţile se împăcau[2]. *Condica criminalicească a Moldovei* (1820, 1826) a reglementat în art. 263 *prescripţia în dreptul penal* (*paragrafia*), pe care o definea drept instituţia juridică prin care încetează atât vinovăţia, cât şi pedeapsa, în situaţia în care autorul infracţiunii nu a ajuns în faţa instanţei de judecată timp de 20 de ani de la săvârşirea faptei (termenul general). Pentru anumite infracţiuni, condica prevedea termene de prescripţie speciale cum ar fi: 30 de ani (pentru răpiri şi prădări), un an (pentru insultă sau calomnie), trei luni (pentru curvie şi adulter). Infracţiunile de furtişag erau imprescriptibile[3].

Până la 1821, *clasificarea infracţiunilor* a fost cea din feudalism şi anume: *vini mari şi vini mici.* După 1821, condicile criminaliceşti denu-

---

[1] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 171.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984, p. 317.

[3] *D. Firoiu*, op. cit., p. 178.

meau toate infracțiunile *crime*. În funcție de specificul valorilor și al relațiilor sociale lezate, crimele se clasificau în:

a) *fapte pricinuitoare de tulburarea liniștii și siguranței obștești* (răzvrătirea, împotrivirea către stăpânire, nesupunerea la orânduielile și așezămintele cu privire la treburile obștești, falsul de monedă etc.);

b) *fapte pricinuitoare de vătămare personală* (uciderea, rănirea sau altă trupească vătămare din ură, pizmă sau sfadă, furtul, tâlhăria, falsul în înscrisuri, mărturia mincinoasă, insulta, calomnia etc.).

Infracțiunile incriminate în perioada precedentă continuă să existe aproape neschimbate în ce privește faptele incriminate, modificările rezumându-se la pedepse. De asemenea, apar alte *infracțiuni noi* (ca de exemplu abuzurile de putere ale judecătorilor și ispravnicilor incriminate de *Pravilniceasca Con*dică). Literatura juridică de specialitate[1] împarte infracțiunile cunoscute în epoca studiată în următoarele categorii:

1. *infracțiuni contra domnului și a țării*: hiclenia (apar forme noi de înaltă trădare ca: uneltirea, conspirația, răzvrătirea, intrarea în serviciul unui suveran străin, etc.), calpuzănia (falsificarea de monede, plăsmuirea de monede), neascultarea (nesupunerea, împotrivirea);

2. *infracțiuni săvârșite de slujbașii publici*: delapidarea, mita, nedreptele luări;

3. *infracțiuni contra persoanei*: omorul, rănirile și lovirile;

4. *infracțiuni contra patrimoniului*: tâlhăria, furtul, punerea de foc, încălcarea (strămutarea, distrugerea) de hotar, falimentul fraudulos (mofluzia mincinoasă), falsul (plastografia, plăsmuirea, vicleșugul);

5. *infracțiuni contra familiei*: incestul (amestecarea sângelui); adulterul (din această epocă și bărbatul căsătorit devine subiect activ al infracțiunii);

6. *infracțiuni contra bunelor moravuri*: răpirea de fecioară sau femeie, stricarea fecioriei, violul, seducția, sodomia, proxenetismul;

7. *infracțiuni contra religiei*: împiedicarea liberei practicări a unui cult religios, lovirea preoților în lucrarea slujbei, cuvintele sau semnele defăimătoare la adresa odoarelor (incriminate în Condica criminalicească din 1851). Erezia, ierosilia (furturi de lucruri sfinte), apostazia, își pierd din importanță în această perioadă;

8. *alte infracțiuni*: crime și vini contra regulilor carantineşti (cei ce treceau cordonul sanitar cu forța erau pedepsiți cu ocna pe viață), vaga-

[1] Ibidem p. 320-325.

bondajul, publicarea sau împărțirea de scrieri tipărite, fără voia cenzurii, răpirea de minori. O altă categorie de fapte ilicite, incriminate și sancționate au fost *infracțiunile militare*, dintre care în mod deosebit dezertarea.

În ceea ce privește instituția *pedepsei*, preponderența elementelor feudale a fost pregnantă, noul pătrunzând foarte greu în acest domeniu. Astfel, s-au menținut *pedepsele fizice specifice feudalismului*: *pedeapsa capitală, bătaia (*pedeapsa obișnuită a vremii, desființată abia sub domnia lui Cuza) *mutilările* (interzise prin Regulamentele organice), *tortura* (desființată tot de *Regulamentele organice*), *înfierarea* (desființată sub domnia lui Cuza), precum și discriminarea după starea socială în aplicarea lor. Două lucruri par totuși pozitive pe linia noilor concepții care s-au manifestat în acea vreme în penal și care sunt, incontestabil, un pas înainte față de dreptul penal feudal. Mai întâi, încercarea de a se face o dozare a pedepsei, diferită față de trecut. Astfel, Legiuirea Caragea distingea două feluri de omor pentru care pedeapsa era diferită. În al doilea rând, pedeapsa cu moartea a fost limitată la infracțiunile împotriva statului, la omucidere, tâlhărie la drumul mare și la alte câteva infracțiuni deosebit de periculoase.[1] În Transilvania, Iosif al II-lea a abolit-o în Codul penal ce-i purta numele (Iosefina), înlocuind-o cu închisoarea pe galere. Din păcate, după moartea sa pedeapsa capitală a fost din nou pusă în aplicare. În Țara Românească, în această perioadă nu a fost pronunțată nicio sentință cu pedeapsa capitală[2].

Sub influența ideilor iluministe, *pedepsele privative de libertate* au fost aplicate tot mai frecvent, restrângând sfera celor corporale. În Moldova și în Țara Românească, pedepsele privative de libertate erau *ocna* (munca silnică în salină), *temnița* (supusă unor reglementări speciale potrivit Regulamentelor organice) și *surghiunul* (însoțit sau nu de obligația de muncă). Surghiunul înlocuia pentru boieri pedeapsa capitală sau pe cea a ocnei. În Transilvania, o lege din 1723 (din timpul lui Carol al VI-lea de Habsburg) a introdus în sistemul pedepselor privațiunea de libertate pe timp limitat. Codurile penale austriece din 1803 și 1852 au folosit pedeapsa privativă de libertate pe scară largă. În această epocă, în

---

[1] *D. Firoiu*, op. cit., p. 179-180.

[2] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Ed. Republicii Socialiste România, București, 1984, p. 326.

Transilvania sunt construite clădiri speciale pentru executarea acestui tip de pedeapsă. În 1785, castelul Martinuzzi (construit în 1542) este convertit în vestitul penitenciar de la Gherla, iar între 1849-1860 o cazarmă de cavalerie devine Penitenciarul de la Aiud. Tot în Transilvania, legea făcea o distincție între pedeapsa expulzării din țară (aplicabilă doar cetățenilor străini) și cea a izgonirii dintr-o anumită localitate[1].

Pedepsele pecuniare practicate în perioada studiată au fost: *confiscarea averilor* (interzisă în Țara Românească prin Regulamentul organice, iar în Moldova prin Anaforaua din 9 aprilie 1827) și *gloaba* (care devine un venit afectat satisfacerii unor nevoi publice, cum ar fi construcția de străzi în București sau constituirii fondurilor de caritate). *Duşegubina* ca răspundere colectivă a obștii pentru infracțiunile săvârșite de autori necunoscuți este repusă în vigoare printr-o lege din 1831.

Ca *pedepse accesorii* (infamante) erau reglementate și practicate: degradarea civică (pierderea drepturilor de a vota, de a fi tutore sau expert, a rangului boieresc și a privilegiilor), batjocorirea în public, canonisirea bisericească etc.

§5. Dreptul procesual civil

Reforma judiciară a lui Constantin Mavrocordat a adus dreptului procesual din Țara Românească și Moldova schimbări importante ce se accentuează în mod deosebit în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea. Astfel, unele instituții din perioada anterioară dispar (de exemplu cojurătorii, răspunderea colectivă), cele mai multe se mențin (dar cu numeroase precizări, dezvoltări și inovații introduse prin hrisoave domnești, legi sau proiecte de legi) și se ivesc altele noi (de exemplu mezatul).

Atât în procesele civile, cât și în cele penale se aplică, după caz, una sau alta din cele *două forme procedurale*: *cea scrisă* (solemnă) și *cea orală* (sumară). De prima beneficia cu precădere clasa nobilă, de a doua în special clasa aservită. În această epocă se accentuează diferențierea dintre procesul civil și cel penal[2].

5.1. Părțile în proces. Chemarea în judecată

Situația procedurală a *părților* varia în funcție de anumite împreju-

---

[1] Ibidem, p. 329.

[2] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 172.

rări.[1] În cazul *incapabililor* (femeia măritată şi nevârstnicul) reglementările din pravile urmau practica judiciară. Ca atare:

a) *soţul îşi reprezenta soţia* în procesele privind „fondosul averii ei", dar, în Moldova, conform Anaforalei Logofeţiei Dreptăţii din 13 septembrie 1840, trebuia să prezinte instanţei împuternicirea pe care soţia i-o dăduse în acest sens;

b) *minorii orfani* erau daţi în grija Vorniciei Obştilor la cererea acesteia. Printr-o lege din 16 martie 1842, epitropii erau obligaţi să ofere cauţiune (garanţie) în litigiile privind averea orfanilor pe care-i îngrijeau;

c) *robii* erau loviţi de incapacitate, ca şi în perioada anterioară, însă cu unele ameliorări. Astfel, Codul Calimach (§ 27) admitea o soluţie mai favorabilă pe care, de altfel, practica o adoptase şi anterior: *robul putea sta în instanţă, atunci când se judeca cu alte persoane decât cu stăpânul său.*

Reprezentarea în justiţie, care la început era excepţională şi se făcea în mod natural (printr-o rudă apropiată) devine, la finele secolului al XVIII-lea, de aplicaţie curentă, prin intermediul *procurii date unei persoane de profesie. Vechiletul*, care îşi făcuse apariţia în perioada anterioară, ajunge chiar la tehnicizare, devenind *vechilet judiciar.* Această instituţie este reglementată în cele mai importante izvoare juridice ale epocii. În unele din aceste izvoare, *vechilii de judecată* sunt denumiţi, uneori, ca *avocaţi.* În Regulamentul organic al Valahiei (în articolele 225-226) apare chiar un *început de organizare a profesiunii de avocat.* Printre altele, se prevedea că „vor fi primiţi de avocaţi cei ce au oarecare ştiinţă de pravilă şi care sunt cunoscuţi de oameni cinstiţi". Legea promulgată prin *Ofisul* din 4 iulie 1836 continuă reglementarea profesiei de avocat.

Problema *reprezentării în justiţie a obştilor* nu era reglementată. Unele soluţii nedrepte, în Ţara Românească, privitoare la reprezentarea acestora, le nemulţumiseră şi le făcuseră să se ridice în întregime şi să vină la judecată. Prin două acte normative din 1820 şi 1852 au fost reglementate dreptul satelor, oraşelor, târgurilor şi al mahalalelor de a fi reprezentate în justiţie de doi sau trei vechili şi procedurile de citare în justiţie a acestor colectivităţi şi de comunicare a actelor judecătoreşti. În Moldova reprezentarea judiciară a obştilor răzeşeşti a fost reglementată printr-o anafora din 17 decembrie 1837.

---

[1] Pentru amănunte a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1984, p. 335-338.

În Transilvania în unele districte grănicerești românești au fost instituiți *avocați salariați* care se numeau *Gränz-Prokuratoren* cu grad de ofițer și cu sarcina apărării grănicerilor în fața instanțelor provinciale.

În ceea ce privește *chemarea în judecată*, Constantin Mavrocordat a dat ispravnicului de ținut competența generală de a judeca pricinile civile ale locuitorilor din ținutul (județul) său. Cu toate acestea, reclamanții au continuat, de cele mai multe ori, să-și prezinte plângerea domnului, iar acesta a continuat (atunci când reclamația era importantă din cauza valorii litigiului sau rangului părților) să o trimită Divanului spre soluționare, deși era de competența ispravnicului. Regulamentele organice organizează instanțele de judecată cu magistrați de carieră și căi de atac mai tehnic reglementate. Astfel, Regulamentul organic al Țării Românești prevede că toate cererile de chemare în judecată se fac în scris și se înaintează președintelui judecătoriei de primă instanță, care va fixa termenul de înfățișare (art. 247). Cererea va fi înscrisă într-o condică specială semnată de președinte și va fi comunicată în copie pârâtului „însoțită cu răvașul de soroc iscălit de president" (art. 248). Regulamentul organic al Moldovei admitea că cererea de chemare în judecată putea fi făcută și verbal pentru cauzele în care obiectul plângerii valorează mai puțin de 500 de piaștri (art. 306) și reglementează în mod diferit (după specificul lor) procedura de primire a celor două feluri de cereri (art. 307-308).

Izvoarele juridice formale ale epocii (îndeosebi Regulamentele organice) reglementau fixarea termenului de judecată, comunicarea acțiunii (citarea), aducerea părții lipsă cu mandat, judecata în lipsă a pârâtului care, nemotivat, lipsea și la al doilea termen de judecată, precum și depunerea și examinarea înscrisurilor probante înaintea termenului de judecată.

5.2. Judecata

Din instrucțiunile lui Constantin Mavrocordat rezultă că *judecata* – ca și mai înainte – începea cu expunerea plângerii reclamantului, urma apărarea pârâtului, se administrau probele cerute de părți (discutate în contradictoriu) și apoi se dădea hotărârea[1]. În Manualul lui Donici, se reglementa precis cursul dezbaterilor: părțile depuneau jurământ pe evanghelie înainte de a începe procesul; era consacrat principiul rolului activ al judecătorului; sarcina probei incumba reclamantului, pârâtul trebuind,

[1] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984, p. 338-340.

la rândul lui, să-şi dovedească afirmaţiile. Alexandru Ipsilanti (în Ţara Românească) recomanda şi el judecătorilor să asculte cu luare aminte şi răbdare expunerile părţilor, care să fie înscrise în „deosebite condici" şi semnate de cei ce ştiu carte. Judecătorilor li se cerea să judece după pravile, nu după porunci domneşti şi numai în caz de îndoială asupra soluţiei, să se adreseze domnului „ca să ia povaţă şi învăţătură, în ce chip să hotărască." Potrivit Regulamentelor organice, dacă legea nu era lămurită, judecătorii se adresau pe linie ierarhică sau direct (în funcţie de instanţa unde activau) Logofeţiei Dreptăţii care întocmea un memoriu supus aprobării domnului, memoriu care era trimis de către domn la Adunarea Obştească spre soluţionare.

Regulamentele organice conţineau prevederi menite să asigure accelerarea judecăţii şi autoritatea de lucru judecat a hotărârilor judecătoreşti.

5.3. Probele

În epoca studiată, vechile probe cu caracter mistic (jurământul, cartea de blestem) îşi pierd din însemnătate în favoarea înscrisurilor, declaraţiilor martorilor, cercetării la faţa locului, expertizelor şi prezumţiilor[1].

Potrivit izvoarelor juridice formale ale vremii, sarcina probei revenea reclamantului, iar acesta trebuia să aibă pregătite toate mijloacele de probă chiar din momentul în care va introduce cererea de chemare în judecată. Regulamentele organice prevăd că doar la prima şi la a doua instanţă reclamantul poate solicita un termen pentru înfăţişarea unui document.

Dovezile se clasificau, potrivit Codului Caragea, în *dovezi cu meşteşug* (prezumţiile, cercetările instanţei) şi *dovezi fără meşteşug* (înscrisurile, martorii, jurământul etc.)[2].

5.4. Hotărârea judecătorească

Constantin Mavrocordat, în Moldova, le porunceşte ispravnicilor să vegheze la respectarea rânduielii în redactarea *cărţii de judecată* (a hotărârii judecătoreşti). Aceasta trebuia să reproducă cu fidelitate desfăşurarea procesului şi să conţină o motivare corespunzătoare soluţiei. Acelaşi domnitor poruncea ca hotărârile date, chiar şi în judecăţile lipsite de

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 159.

[2] Pentru amănunte a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România. Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1984, p. 340-343.

importanță, să fie înscrie în *condicile de hotărâri*, iar acestea, pecetluite, să fie trimise domului spre verificare. Tot Constantin Mavrocordat a edictat unele norme de judecată destinate ispravnicilor și le-a trimis formulare de cărți de judecată, când a constatat că aceștia nu știau să redacteze asemenea acte judiciare. Aceleași reguli s-au aplicat și în Țara Românească. Aici, ispravnicii erau obligați să vegheze la iscălirea hotărârilor de către toți judecătorii (cerință reafirmată în Moldova printr-un ofis din 2 septembrie 1835 și printr-o circulară din 15 august 1836).[1]

Cărțile de judecată și anaforalele Divanului încep să se motiveze în fapt și în drept încă din primele decenii ale secolului al XVIII-lea și acest procedeu devine din ce în ce mai frecvent, făcându-se apel când se socotea necesar la texte din Basilicale și alte legi bizantine sau românești. Până în primii ani ai veacului al XIX-lea, majoritatea litigiilor erau soluționate potrivit *Obiceiului pământului*. În Moldova, în spețe complicate, judecătorii cereau opinia unui jurisconsult (*nomofilax*) renumit, precum Andronache Donici sau Christian Flechtenmacher.

Hotărârea trebuia pronunțată în prezența ambelor părți. Ele erau adoptate cu majoritatea voturilor judecătorilor, judecătorii rămași în minoritate fiind obligați (potrivit Regulamentului organic al Valahiei) să-și motiveze opinia separată.

5.5. Căile de atac și executarea hotărârii

A. Opoziția

Regulamentul organic al Țării Românești organiza, în art. 260 lit. d), *opoziția,* prevăzând că împricinatul care nu a fost la judecată și era nemulțumit de soluția dată avea dreptul ca în termen de *opt zile de la comunicarea hotărârii* să se plângă în fața aceleiași judecătorii, arătând motivele ce l-au împiedicat să se prezinte la termen și temeiurile pe baza cărora cere reformarea hotărârii atacate. În situația în care „osânditul nu a făcut opoziție în termen poate face direct apel, în termenul legiuit, la instanța superioară."[2]

---

[1] Pentru amănunte a se vedea Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984, p. 344-345.

[2] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984, p. 346.

B. Apelul[1]

Constantin Mavrocordat prevedea în instrucțiunile sale cu privire la apelul în contra hotărârilor ispravnicilor că „cine va cunoaşte că i s-a făcut strâmbătate la judecată (...), cu carte de judecată să iasă la divan". Divanul judeca şi apelurile făcute de împricinații „neodihniți" (în sens de „nemulțumiți") împotriva soluțiilor date de boierii delegați de domn să judece anumite litigii.

În Țara Românească, în anul 1775, Alexandru Ipsilanti, căutând să înfrâneze exercitarea abuzivă a apelului, dispune pedepsirea de către domn a împricinatului care „din pismă" şi nu în mod justificat a atacat cu apel toate hotărârile instanțelor ce l-au judecat.

Termenul de apel era de 60 de zile. Pierdea dreptului de a face apel cel care nu se prezentase la prima instanță (deşi fusese chemat de două ori) şi pierduse procesul. Această măsură se lua în scopul împiedicării tărăgănării judecății şi înfrânării procesivității.

Potrivit Regulamentelor organice, apelurile împotriva hotărârilor de primă cercetare se judecau de *divanurile judecătoreşti* (în Moldova) sau *de apelație* (în Țara Românească) ce erau organizate ca instanțe de apel. Cu uşoare excepții, procedura în fața instanței de apel a fost guvernată de aceleaşi reguli ca în fața primei instanțe.

C. Apelul la apel[2]

Hotărârile instanțelor de apel erau supuse apelului la Înaltul Divan (Divanul Domnesc) în *termen de o lună.* Doar în anumite cazuri, expres prevăzute de lege, hotărârile date de instanțele de apel erau „desăvârşite şi fără apelație" (spre exemplu hotărârile date în litigii al căror obiect valorează maxim 5000 capital sau 500 venit şi dacă hotărârea din apel este identică cu cea a instanței de primă cercetare).

Regulamentele organice au creat *Înaltul Divan* (în Țara Românească) sau *Divanul Domnesc* (în Moldova), ca a treia şi cea mai înaltă instanță competentă să judece pricinile civile, comerciale sau penale (art. 319 ROV[3], art. 362 ROM[4]). Procedura de judecată era asemănătoare cu cea prevăzută pentru celelalte instanțe, numai că nu se putea cere termen pentru depunerea unui înscris şi nici ridica vreo chestiune nouă, ce nu s-a

---

[1] Ibidem, p. 346-347.

[2] Ibidem, p. 347.

[3] ROV - abreviere pentru Regulamentul organic al Valahiei (Țării Românești).

[4] ROM - abreviere pentru Regulamentul organic al Moldovei.

discutat la celelalte instanțe (art. 323 ROV). Hotărârile Înaltului Divan se aduceau la cunoștința domnului prin marele logofăt, care era însărcinat cu punerea lor în lucrare. Domnul poruncea a se pune în lucrare hotărârile date în unanimitate sau cele date cu majoritatea voturilor, dar care „se vor potrivi întocmai cu hotărârile celorlalte mai mici două judecătorii". Altfel în complet special se proceda la o nouă judecată. Hotărârea ultimă a Divanului urma să fie întărită de domn și pusă la executare (art. 363).

D. Executarea hotărârii[1]

Legiuirile de la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea aduc precizări și inovații în ce privește procedura de executare a hotărârilor civile. Manualul lui Andronache Donici introduce noțiunea de *termen de grație* (un termen de patru luni acordat debitorului ce oferea un garant pentru a aduna banii necesari executării hotărârii). Codul Calimach reglementează concursul creditorilor în litigii de faliment (§974-§2032). În art. 261 lit. c) din ROV se dispunea că după expirarea termenului de apel fără să se fi făcut recurs la această cale de atac, partea câștigătoare poate cere președintelui judecătoriei unde s-a judecat pricina „să puie hotărârea în lucrare". În aliniatele următoare ale aceluiași articol se arătau procedura de executare precum și cazurile speciale când se putea proceda la executare înaintea împlinirii termenului de apel și condițiile în care se făcea o asemenea executare. De asemenea art. 305, 328, 330 și anexa S din ROM dădea indicații privitoare la executare.

Dacă se iveau împiedicări la punerea în lucrare a hotărârii unei judecătorii sau a divanului, instanța ce dăduse hotărârea le putea judeca, fiind sesizată de persoana nemulțumită, care putea fi una dintre părțile litigante sau un terț lezat prin executare. Această cale, reglementată în art. 261 lit. g) ROV, reprezintă *contestația la executare* de astăzi.

§6. Dreptul procesual penal

Procedura penală[2] în fața judecății avea loc între „prigonitoarele părții", în temeiul *jalbei* (sau acțiunii) *jeluitorului pentru supunere la pedeapsă a pârâtului*. Prezentarea părților și martorilor se asigura prin *porunca de înfățișare*.

---

[1] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984, p. 348.

[2] Ibidem, p. 352-354.

În Moldova, persoana vătămată care făcea „jalbă la criminal" era obligată să se angajeze în scris că, în cazul în care nu va putea dovedi vinovăția celui acuzat, va suporta pedeapsa taftopatiei. La rândul lui cel bănuit își putea lua un garant.

Judecata în fața tribunalului criminalicesc era socotită tot ca o formă de cercetare, și anume forma cea mai înaltă, care urmărește să se încheie cu o „hotărâre politicească cu cea mai mare încredințare". Pârâtul trebuia să se prezinte personal în fața instanței penale, deoarece judecata penală nu admitea „vechil". Martorii erau de asemenea obligați să răspundă citării, în caz contrar fiind amendați („plata ciubotelor zapciului"). Discriminarea feudală își spunea cuvântul, deoarece „cei ce după cinstea lor se pot crede, vor avea voie a da în scris mărturia lor, fără a se înfățișa". Nu erau admiși ca martori: robii, evreii (în procesele creștinilor), minorii sub 20 de ani, nebunii, cei condamnați pentru sperjur, pârâ mincinoasă, mită și alte fapte penale, cei aflați în cercetare penală ca autori sau complici, precum și „cei cunoscuți cu puțină credință asupra legii și a celor sfinte".

Judecata penală putea aprecia *dovezile* ca *depline* (dacă dovedeau lămurit fondul procesului) și *nedepline* (dacă nu erau concludente). Orice dovadă însă nu putea constitui prin ea însăși o dovadă deplină, ci trebuia să concorde cu toate celelalte elemente ale cercetării.

Hotărârea instanței penale se redacta în scris, potrivit cu pravila, pe temeiul dovezilor administrate, și se citea vinovatului la încheierea judecății. Dacă dovezile nu erau depline, bănuitul era pus în libertate pe chezășie.

Cercetarea de iznoavă era o *reluare a judecății întrerupte* (din cauza lipsei de probe) sau *o revizuire a unei hotărâri definitive*, când ulterior s-au descoperit fapte noi sau complici necunoscuți în timpul judecării inițiale, dacă între timp fapta penală nu se prescrisese.

Judecata în contumacie era reglementată pentru cazurile când vinovatul nu a fost prins sau a fugit, ori a părăsit țara, înainte de darea hotărârii. Ca atare cercetările continuau, se luau măsuri pentru prinderea vinovatului, averea lui era sechestrată pentru despăgubirea celor păgubiți iar hotărârea se pronunța după trei amânări, de cel mult șase luni fiecare.

În Țara Românească, hotărârile Curții Apelative și ale Înaltei Curți (a se revedea, pentru lămuriri, Capitolul IV, Secțiunea 1, §7) se puneau în executare de către domn. După *apelație*, partea nemulțumită mai avea și calea *recursului*, numită *nimicire*. Aceasta consta în „desființarea unei hotărâri și trimiterea pricinii spre de iznoavă cercetare." Aveau dreptul de

a face recurs *procurorul, osânditul și jeluitorul.* Termenul de intentare a recursului era de *trei zile. Motivele de recurs* erau: instanță necompetentă, nerespectarea legii, instanța nu a pus în executare hotărârea, hotărârea dată în apel de un judecător care a judecat și în primă instanță sau hotărârea a fost semnată de un judecător ce nu a fost prezent la întreaga cercetare a pricinii.

După ce hotărârea penală a rămas definitivă, se permitea *revizuirea* în cazurile în care:

1. existau două persoane condamnate pentru aceeași crimă, fără ca hotărârile să fie conciliante;
2. au apărut probe noi, necunoscute în momentul hotărârii;
3. victima într-o infracțiune de omucidere se constată a fi în viață;
4. martorii pe baza cărora s-a dat hotărârea au fost ulterior condamnați pentru mărturie mincinoasă în procesul respectiv.

Cererea de revizuire se adresa domnului care, pe baza raportului Departamentului Dreptății, încuviința rejudecarea. Până la darea noii hotărâri, vechea hotărâre se suspenda.

Pe lângă procedura obișnuită de mai sus, condica mai reglementa și unele *proceduri penale particulare,* cum sunt cele referitoare la: plăsmuire, strămutarea pricinii, recuzare, reabilitare, judecarea slujbașilor publici și a infracțiunilor contra respectului cuvenit autorităților competente, recunoașterea identității celor condamnați, evadați și prinși, stabilirea prescripției.

În Transilvania, procesele penale – ca și cele civile – se puteau judeca după una sau alta din cele două forme procedurale. Astfel *procedura solemnă, scrisă* se aplica mai ales *în procesele nobililor, dar și în cauzele grave ale nenobililor*, iar *procedura orală, sumară* se aplica mai ales în *cauzele mici ale nenobililor.* Spre deosebire de procesele civile, în cea dintâi formă de procedură părțile trebuiau să fie prezente în persoană și aveau dreptul să fie asistate de avocați. În cea de-a doua formă procedurală, părțile trebuiau să fie prezente în persoană, dar nu puteau fi asistate. Căile de atac care, anterior, erau rezervate doar nobililor au început să fie deschise, treptat, în această epocă și nenobililor.

O procedură penală specială, cunoscută în Transilvania, a fost așa numita *procedură statarială cu caracter urgent, aplicată în cazul unor împrejurări interne sau externe extraordinare ori în caz de infracțiuni de gravitate excepțională* (cum ar fi, spre exemplu, tâlhărie, incendiere, omoruri etc., și în caz de revolte, în mod special răscoale țărănești). *Principalele trăsături ale acestei proceduri* au fost urgența, aplicarea pedepsei cu moartea în toate cazurile și absența oricărei căi de atac.

§7. Noua ştiinţă a dreptului şi îmbunătăţirea învăţământului juridic

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ştiinţa dreptului a evoluat de la o asimilare intuitiv rapsodică a legilor ţării şi de la o aplicare artizanală a lor, la cunoaşterea sistematizată a regulilor şi izvoarelor de drept completată cu arta interpretării, aplicării şi legiferării lor. În epoca studiată, sub influenţa teoriei dreptului natural, ştiinţa dreptului se va desprinde de viaţa bisericească, dobândind un caracter profund laic. Sarcinile acestei noi ştiinţe juridice erau preponderent de ordin practic şi politic. Juriştilor (pravilişti, nomicoşi) li se cerea să participe activ la opera de codificare şi să ocupe posturile de judecători, pentru ca prin legi înţelepte şi prin dreapta interpretare şi aplicare a acestora să înlăture abuzurile şi arbitrariul[1].

Dezvoltarea noii ştiinţe româneşti a dreptului s-a făcut într-o strânsă legătură cu înflorirea doctrinei juridice europene. Lucrările lui Hugo Grotius, Cesare Beccaria sau I.G. Heineccius au circulat în Ţara Românească şi în Moldova şi unii tineri boieri şi-au desăvârşit studiile la universităţile din Occident[2].

Principalii reprezentanţi ai ştiinţei moderne a dreptului, care au activat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Moldova şi în Ţara Românească au fost:

– Mihai Fotinopulos sau Fotino;
– Andronache Donici;
– Christian Flechtenmacher;
– Constantin Popa Dumitru Moroiu;
– Damaschin Bojinca[3].

a) *Mihai Fotinopulos sau Fotino* (1730-1781) şi-a făcut studiile juridice la Academia din Constantinopol. Înainte de 1764 se stabileşte în Ţara Românească unde ocupă mai multe dregătorii care culminează cu postul de judecător la Departamentul Civil de Opt (1775-1781). Patriarhia

---

[1] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România. Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1984, p. 376-386.

[2] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 176.

[3] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România. Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1984, p. 379-384.

Constantinopolului i-a acordat, la stăruința lui Ștefan Racoviță, titlul de „principe la filozofilor". A fost un profund cunoscător al dreptului romano-bizantin pe care l-a interpretat în sens iluminist. A lăsat o vastă colecție de proiecte de coduri specializate pe ramuri de drept, precum și primul și singurul cutumiar românesc.

b) *Andronache Donici* (1760-1829). A urmat studiile Academiei Domnești din Iași, pe care le-a desăvârșit apoi la Academia din Constantinopol. În Moldova a ocupat cele mai înalte dregătorii cu atribuții judiciare. A fost un judecător cu idei înaintate, iar hotărârile sale judecătorești, Marea Anafora din 1817 din procesul vrâncenilor și consultațiile juridice acordate domniei sunt mărturii incontestabile ale erudiției sale și ale spiritului justițiar. A colaborat la redactarea Codului Calimach și a Condicii criminalicești. Cea mai importantă lucrare a sa rămâne manualul său juridic, considerat *prima lucrare de doctrină juridică în limba română.*

c) *Christian Flechtenmacher* (născut la Brașov, în 1785 și decedat în Iași, în 1843), cu studii juridice și doctorat la Viena, a fost numit, în 1813, expert în legi al domnitorului Scarlat Calimach. În această calitate el a fost autorul principal al Codului civil al Moldovei prin care a realizat o sinteză modernă între dreptul domnesc, dreptul bizantin receptat (interpretat după metoda iusnaturalistă apuseană) și dreptul cutumiar românesc. Înaltul standard al serviciilor juridice oferite îi asigură, în timpul domnitorilor următori lui S. Calimach, unul din cele două posturi de jurisconsulți ai statului. În această calitate el a avut atribuții legate de oferirea de consultații juridice autorităților statului, supravegherea respectării legii și îmbunătățirea acesteia. Din această postură, Flechtenmacher a participat la elaborarea *Condicii criminalicești și a procedurii ei* (1820-1826) și a întocmit numeroase proiecte de legi (inclusiv cele care realizau separarea puterii judecătorești de cea administrativă). În cursul său de știința legilor (predat la Academia Mihăileană), încă din lecția introductivă a afirmat originea romană a poporului român și romanitatea vechiului drept românesc. A avut o contribuție importantă la dezvoltarea vocabularului juridic românesc, alcătuind un mic dicționar juridic. Iubirea sa pentru limba română și critica mizeriei morale a judecătorilor i-au atras dizgrația domnească, în 1837. Se cuvine să menționăm aici faptul că unul dintre cei nouă copii ai săi (Alexandru) a compus muzica celebrului cântec „Hora Unirii", imnul mișcării unioniste[1].

---

[1] Pentru detalii asupra vieții și operei lui Chr. Flechtenmacher, a se vedea *C. Bucșan*, Christian Flechtenmacher în „Din gândirea politico-juridică din România. Figuri reprezentative", Vol. I, București, Ed. Științifică, 1974, p. 99-121.

d) *Constantin Popa Dumitru Moroiu* (1800-1847) şi-a făcut studiile la Universitatea din Pisa (unde a fost trimis de un alt jurist important, Nestor Craiovescu), devenind doctor în drept al acestei universităţi, în 1825. Întors în Ţara Românească, este numit profesor de drept roman şi de limba latină la Colegiul de la Sf. Sava. A predat şi dreptul penal şi dreptul comercial. A făcut parte din comisia de traducere şi adaptare a Codului comercial francez. Prin „Disertaţia pentru îndreptarea puşcăriii din Bucureşti" (1827) a influenţat Regulamentul temniţelor din 1831 şi a pus bazele ştiinţei penitenciare româneşti.

e) *Damaschin Bojinca* (1802-1869) s-a născut în Banat, a studiat filozofia la Seghedin şi dreptul la Oradea şi Budapesta, ajungând practicant la Tabla Regească (instanţa de apel a Transilvaniei). Din 1833, a fost jurisconsult al Ministerului Justiţiei din Moldova, funcţie pe care a ocupat-o până în 1860, când a devenit ministru al justiţiei. Din 1861, s-a retras din viaţa publică la o moşie din judeţul Botoşani. Bojincă este autorul cărţii *Anticele romanilor*, în care studiază organizarea statului roman şi viaţa privată a romanilor, comparându-le moravurile cu obiceiurile româneşti, spre a sublinia romanitatea poporului nostru. Prin această lucrare, tipărită în limba română, autorul a desfăşurat primele cercetări etnografice româneşti în Transilvania. Pe linie juridică, D. Bojincă a participat la întocmirea proiectelor de legi şi a publicat, în 1835, o nouă ediţie revizuită a *Sobornicescului hrisov (1785)*. El este autorul celui mai vechi curs românesc de drept roman care s-a păstrat până astăzi, în manuscris. Acest curs, intitulat *Istoria legislaţiunii romane* se distinge prin încercarea de reconstituire a textului Legii celor XII Table, încercare făcută conform rezultatului ultimelor cercetări ştiinţifice din epocă şi prin cercetarea, într-un paragraf special, al influenţei filozofiei greceşti asupra dreptului roman.

În epoca studiată, în Transilvania apar primii jurişti români, care după absolvirea studiilor juridice din Transilvania sau din străinătate, au desfăşurat o activitate practică sau ştiinţifică consacrată apărării drepturilor naţiunii române. Dintre aceşti iluştri jurişti îi vom aminti pe:

– Ioan şi Aron Budai Deleanu;
– Alexandru Papiu Ilarian;
– Simion Bărnuţiu;
– Avram Iancu[1].

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1984, p. 384-386.

a) *Ioan Budai Deleanu* (1760-1820), magistrat la Liov (Ucraina de astăzi) și *Aron Budai Deleanu*, funcționar la arhiva Tezauriatului din Transilvania, ambii cu studii juridice la Viena, au contribuit la redactarea petiției *Supplex Libellus* (1804). Ioan Budai Deleanu în scrierile sale a militat pentru o organizare de stat iluministă, întemeiată pe dreptul natural, a atacat corupția judecătorilor și a criticat nobilimea și clerul.

b) *Alexandru Papiu Ilarian* (născut la Bezded, în 1827 și mort la București, în 1878), profesor al Facultății de Drept și de Filosofie al Academiei Mihăilene din Iași, s-a bucurat în epocă de un imens prestigiu, câștigat prin activitatea sa științifică și prin integritatea civică. A studiat filosofia la Blaj și dreptul la Cluj, ajungând în 1847 avocat practicant al Tablei Regale. A fost tribun și secretar al Guvernului Revoluționar Român de la Sibiu, în timpul Revoluției din 1848 din Transilvania. Și-a completat studiile juridice printr-o bursă la Viena, la Institutul Theresian (1849), bursă care i-a fost retrasă, în 1850, în urma refuzului de a primi o decorație acordată de împăratul Franz Joseph. Motivul refuzului era legat de situația românilor din Transilvania, considerați, în continuare o națiune inferioară maghiarilor și sașilor din Transilvania. A obținut doctoratul în drept, în ianuarie 1854, la Padova. În toamna lui 1855 a fost chemat în Moldova de domnitorul Gr. Ghica pentru a preda la Facultatea de Drept, un curs de statistică generală a Europei, în care a formulat prima teorie completă asupra statului național unitar român. Pe linie juridică, a devenit jurisconsult al Moldovei, în 1859, succedându-i în post lui D. Bojincă, în 1862 a fost procuror de secție la Curtea de Casație, ministru de justiție (12 octombrie 1863-28 februarie 1864), iar din 1866 până în 1868 a fost procuror general al Curții de Casație. În calitate de ministru al justiției a contribuit la unificarea legislativă a Moldovei și a Valahiei prin extinderea la scară națională a aplicării unor legi provinciale (Codul de comerț al Valahiei a fost introdus și în Moldova) sau prin elaborarea unor noi legi (la 15 ianuarie 1864 a prezentat Parlamentului primele trei cărți ale Codului civil care este, încă, în vigoare). Ca procuror s-a remarcat prin studiul de drept vechi românesc pe care l-a făcut în pledoaria sa contra legatarilor din testamentul episcopului Filotei al Buzăului, studiu care reușește să-i convingă pe judecători să-i dea câștig de cauză. A redactat, în 1866, o lucrare intitulată *Responsabilitatea ministerială,* în care, în lipsa unor texte de lege, stabilește reperele necesare pentru angajarea răspunderii miniștrilor. Ca avocat, a obținut achitarea căruțașilor de la Giurgiu care se răsculaseră împotriva unei taxe de transport împově-

rătoare, invocând dreptul natural la rezistență împotriva abuzurilor statului[1].

c) *Simion Bărnuțiu* (1808-1864) a fost cel mai important profesor al Facultății de Drept și de Filosofie din ultima perioadă a Academiei Mihăilene din Iași. A studiat teologia și filosofia la Blaj, unde a funcționat din 1829 ca profesor și funcționar la episcopat. În această perioada s-a remarcat prin predarea cursului său de filozofie în limba română (și nu în latină) și prin redactarea unui protest adresat Dietei în care cerea abrogarea legii care prevedea introducerea limbii maghiare în școlile și bisericile românești. Destituit din învățământ, în 1845, Bărnuțiu s-a înscris la Academia Săsească de Drept din Sibiu, pe care nu o termină, fiind absorbit de activitatea revoluționară. El este autorul manifestului din 25 martie 1848, prin care românii din Transilvania solicitau desființarea iobăgiei și recunoașterea existenței naționale. Simion Bărnuțiu este catalizatorul Adunării de la Blaj (2-3 mai 1848), când se adoptă o moțiune (propusă tot de Bărnuțiu) prin care națiunea română s-a proclamat națiune de sine-stătătoare în Transilvania și a protestat împotriva menținerii ei în șerbie și împotriva unirii cu Ungaria. Între 1850 și 1854, el își completează studiile juridice la Viena și apoi la Pavia unde își dă și doctoratul în drept cu o teză pluridisciplinară. Din 1855, S. Bărnuțiu activează ca profesor de logică în cadrul gimnaziului din cadrul Academiei Mihăilene. Din 1856 devine profesor la Facultatea de Drept din cadrul aceleiași Academii. Activează ca profesor universitar până în 1863, când boala îl forțează să se pensioneze. O parte din cursurile pe care le-a predat au fost publicate postum de foștii săi studenți: *Dreptul public al românilor* (Iași, 1867), *Dreptul natural privat* (Iași, 1868) și *Dreptul natural public* (Iași, 1870). Trebuie să menționăm că acestea sunt primele cursuri de drept public scrise în limba română. Cursul său de *drept natural public,* deși tributar concepțiilor filozofice și juridice vehiculate în epocă, în Occident, are meritul de formula idei și soluții adaptate condițiilor specifice națiunii române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. El a tratat, aici, atât probleme de drept constituțional, cât și de drept administrativ. În cursul de *drept public al românilor* a afirmat romanitatea dreptului românesc, recunoscând însemnătatea consuetudinii și a subliniat faptul că românii, ca urmași ai coloniștilor romanilor, au moștenit de la aceștia libertatea

[1] *E. Cernea,* Alexandru Papiu-Ilarian, în „Din gândirea politico-juridică din România. Figuri reprezentative", Vol. I, București, Ed. Științifică, 1974, p. 268-290.

personală și proprietatea absolută asupra pământului Daciei. Tot aici, S. Bărnuțiu a definit conceptul de națiune, a explicat drepturile necontestabile de care se bucură orice națiune (de a trăi liber, de a se apăra și de a avea relații cu alte națiuni) și a studiat dreptul păcii și al războiului. Cursul de drept natural privat cuprinde materia dreptului civil, dar și alte probleme cum ar fi dreptul onoarei în raport cu varietatea formelor de guvernământ, dreptul securității, coliziunea drepturilor etc. Aici a combătut autorul iobăgia și proprietatea de tip feudal asupra pământului, arătând că singura proprietate conformă cu rațiunea este proprietatea absolută din dreptul roman. În cursurile de drept constituțional, pe care le-a predat în cadrul Universității din Iași, S. Bărnuțiu a studiat problema organizării de stat a românilor după unirea Moldovei cu Valahia. El se pronunța pentru o republică constituțională și dezavua ideea aducerii unui domnitor de neam străin. Aceste idei trebuie înțelese în contextul în care au fost enunțate. Cursul acesta se preda într-o epocă în care organizarea de stat a Principatelor Unite nu fusese desăvârșită, iar cercurile conservatoare doreau înlocuirea domnitorului Cuza cu un străin pentru a opri valul de reforme sociale.

d) *Avram Iancu* (1824-1872) a studiat dreptul la Cluj. După doi ani de practică, în calitate de „cancelist" a devenit, în 1848, avocat definitiv pe lângă Tabla Regească din Târgu Mureș. A participat activ la Revoluția din 1848 fiind unul dintre inițiatorii adunărilor de la Blaj și conducătorul cetelor de țărani și mineri din Munții Apuseni A militat pentru desființarea iobăgiei și împroprietărirea fără despăgubiri a țărănimii și pentru unirea forțelor revoluționare române și maghiare sub condiția respectării drepturilor sociale și naționale ale românilor. Întrucât guvernul revoluționar maghiar a refuzat să le acorde românilor drepturile solicitate, Avram Iancu și-a condus oastea țărănească la luptă contra forțelor revoluționare maghiare. Apărând Munții Apuseni de atacurile maghiarilor, în cursul anului 1849, Avram Iancu a dat o nouă organizare administrativă regiunii. În vara lui 1849, a pledat cauza românilor în fața împăratului Franz Ioseph. După înfrângerea revoluției maghiare de către trupele habsburgice și ruseți (13 august 1849), Avram Iancu a rămas în Munții Apuseni. Deși a fost decorat de împărat pentru faptele de vitejie împotriva ungurilor revoluționari, Avram Iancu a refuzat medalia, spunând că o va primi atunci când națiunii române i se vor recunoaște drepturile promise atunci când s-a ridicat la luptă împotriva revoluționarilor maghiari. A fost îngropat la Țebea, lângă Gorunul lui Horia, iar prin testament și-a lăsat

averea drept contribuţie la înfiinţarea unei academii juridice care să-i ajute pe români să-şi obţină drepturile „cu arma legii"[1].

În Ţara Românească, în timpul lui Constantin Mavrocordat au apărut primele forme superioare de studiere a dreptului (limitate ce-i drept la practica Divanului şi a instanţelor locale). Dar abia în 1816, odată cu numirea lui Nestor Craiovescu la Academia Domnească de la Sf. Sava, ca profesor de legi, studiul noii ştiinţe a dreptului a cunoscut un însemnat progres. Prin *Regulamentul învăţământului* din 1833, învăţământul superior (cu o durată de trei ani) din cadrul Academiei Domneşti cuprindea, pe lângă matematica aplicată şi agricultura practică şi trei cursuri de drept specializate pe ramuri. Profesori erau C. Moroiu (din 1834, titular al cursului de drept comercial şi de drept roman) şi Eftimie Murgu (suplinitor al cursului de drept roman din 1837 şi titular al cursului de logică). Din 1838, la Academia Domnească de la Sf. Sava, existau patru catedre de drept cu următorii profesori: C. Moroiu (drept roman), Ştefan Pherekide (drept civil), Constantin Brăiloiu (drept penal şi drept procesual) şi A. Racoviţă (drept comercial). După Revoluţia din 1848, domnitorul Gh. Ştirbei şi caimacamul Al. Ghica au reorganizat Academia de la Sf. Sava, înfiinţând „Şcoala Specială de Legi" (Facultatea de Drept). Cursurile acestei şcoli au început pe 15 noiembrie 1851, iar în 1854 a absolvit prima serie de 14 studenţi. În 1857, la această Şcoala Specială de Legi din cadrul Colegiului Sf. Sava, activau următorii profesori: George Costaforu (drept civil), Vasile Boerescu (drept comercial) şi Constantin Bosianu (drept roman). Printr-un decret al lui Alexandru Ioan Cuza din 25 noiembrie 1859, Facultatea de Ştiinţe Juridice a fost despărţită de Colegiul Sf. Sava, devenind instituţie de sine-stătătoare, cu dreptul de a conferi titluri universitare. În primul an de funcţionare ca instituţie de sine-stătătoare (1859-1860), Facultatea de Drept din Bucureşti avea următoarea programă: în anul I, Constantin Bosianu preda dreptul roman, în anul al II-lea, George Costaforu preda drept civil, P. Vioreanu era titularul cursului de procedură civilă, iar Bosianu îşi continua cursul de drept roman, în anul al III-lea, studenţii trebuind să frecventeze cursurile de

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1984, p. 386 şi prezentările de la următoarele adrese web:
http://www.ici.ro/romania/ro/istorie/hi44.html,
http://www.mariromani.ro/personaj.php?id=53 şi
http://ro.wikipedia.org/wiki/Avram_Iancu.

drept civil (titular: Costaforu), de drept comercial (titular: Vasile Boerescu) și de drept administrativ (titular: Vioreanu)[1].

În Moldova, învățământul juridic superior a fost organizat și a funcționat (din păcate, intermitent) la începutul secolului al XIX-lea, în cadrul Academiei Domnești din Iași (formă superioară de organizare a Școlii Domnești de la Mănăstirea „Trei Ierarhi", școală întemeiată, în 1640, de domnitorul Vasile Lupu)[2].

Prin *Regulamentul provizoriu pentru organizarea întregului sistem de școli de la Mănăstirea Trei Ierarhi din Iași* (22 aprilie 1830), redactat de Gheorghe Asachi, cursurile Academiei Domnești (Școala Vasiliană) sunt împărțite pe patru cicluri: elementar, normal, gimnazial și cursurile extraordinare (ciclu care includea și știința legilor române). În luna mai 1830, Christian Flechtenmacher, jurisconsult oficial al Moldovei, a început predarea cursului de Știința legilor române[3]. Acest curs avea o durată de doi ani și era destinat exclusiv fiilor de boieri. Din documentele păstrate, reiese că lecția inaugurală, dedicată istoriei dreptului românesc, a fost continuată cu lecții de procedură civilă și cu lecții de cunoaștere practică a Codului Civil al Moldovei (Codul Calimach, 1817) [4].

Conform actului normativ intitulat *Reglèment de l'instruction publique en Moldavie* (redactat de Gh. Asachi, în 1832), prin care se detaliau prevederile referitoare la învățământ ale Regulamentului Organic al Moldovei, studiile din cadrul Academiei Vasiliene sunt îmbogățite prin introducerea, în cursul gimnaziului, a disciplinei „Cunoașterea practică a Codului Civil" (Calimach). De asemenea, se reafirma necesitatea construirii unui nou sediu al Academiei.

---

[1] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984, p. 387.

[2] Academia Domnească de la Iași a fost întemeiată în 1714 de către Constantin Mavrocordat. Această instituție de cultură a oferit un învățământ orientat către științele umane, până în 1766, când din porunca lui Grigore Alexandru Ghica se introduce și studiul științelor exacte. Limba de predare a fost, în principal, limba greacă. A avut o istorie zbuciumată, fiind închisă în mai multe rânduri, fie din motive financiare, fie din pricina războaielor. A fost restructurată de mai multe ori. Pentru detalii, a se vedea Universitatea „Al.I. Cuza" Iași, Facultatea de Istorie și Filosofie, Istoria Universității din Iași, Vol. I, Ed. Junimea, Iași, 1985, p. 16-22.

[3] Universitatea „Al.I. Cuza" Iași, Facultatea de Istorie și Filosofie, op. cit., p. 29.

[4] *C. Bucșan*, Christian Flechtenmacher în „Din gândirea politico-juridică din România. Figuri reprezentative", Vol. I, Ed. Științifică, București, 1974, p. 102.

Pe 16 iunie 1835, Academia Domnească (sau cum era atunci numită Şcoala sau Academia Vasiliană) a fost mutată într-un local nou. În cinstea domnitorului Mihail Sturdza, prin strădaniile căruia a fost cumpărată şi amenajată noua clădire, Academia va fi redenumită *Academia Mihăileană*. Conform *Regulamentului şcolilor publice din Principatul Moldovei sub auspiciile Prea Înălţatului Domn Mihail Grigoriu Sturdza Voievod*, întocmit de Epitropia Învăţăturilor Publice, aprobat de Domnitor la 14 iunie 1835[1], procesul de învăţământ al Academiei Mihăilene era organizat pe trei trepte: începător, gimnazial şi academic. Nivelul academic era reprezentat de trei facultăţi (Facultatea Juridică, Facultatea Filosofică şi Facultatea Teologică), de cursurile filologice şi de două cursuri speciale extraordinare (cursul economic şi cel geometrico-practic)[2]. Se remarcă faptul că în *Regulamentul şcolilor publice (...)* din 1835, se găseşte *prima atestare a organizării studiilor juridice superioare din Moldova sub forma unei facultăţi (numită Facultatea Juridică)*.

Facultatea Juridică din cadrul Academiei Mihăilene avea, conform regulamentului din 1835, o durată de trei ani. Numai absolvenţii Facultăţii Filosofice puteau deveni studenţi ai Facultăţii Juridice. În cursul facultăţii se predau următoarele materii: dreptul natural, dreptul public „universal şi particular", dreptul roman, dreptul civil, dreptul criminal, procedura civilă şi criminală, dreptul comercial şi cambial, statistica (adică, în accepţiunea vremii, ştiinţa despre stat), ştiinţe politice etc. Absolvenţii Facultăţii Juridice primeau titlul de avocat[3]. Între 1835 şi 1846 au activat ca profesori ai Facultăţii Juridice: Christian Flechtenmacher (drept civil şi drept natural, în perioada 1836-1837), C. Maisonable[4] (dreptul public şi privat al diverselor popoare, în 1837), Petre Câmpianu (care, din 1840, a predat cursurile de drept roman şi de ştiinţe politice), Damaschin Bojincă (drept roman, drept penal, drept civil şi filozofia dreptului), Nicolaie Docan (drept civil şi drept roman) şi Ion Ghica care a ţinut un curs de economie politică[5].

---

[1] *G. Bădărău*, Academia Mihăileană (1835-1848). Menirea patriotică a unei instituţii de învăţământ. Junimea, Iaşi, 1987, p. 72.

[2] Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie şi Filosofie, op. cit., p. 30.

[3] *M. Dvoracek*, Începuturile învăţământului juridic superior la Iaşi. În Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi (serie nouă), Secţiunea III, Ştiinţe juridice, Tomul XXVII, Anul 1981, p. 7.

[4] În anumite documente, numele de familie al acestui profesor apare ca Maizonab sau Maisonabe, cf. *G. Bădărau*, op. cit., p. 96.

[5] Pentru conturarea imaginii primilor profesori ai Facultăţii Juridice, s-au corelat informaţiile cuprinse în Iulian Teodorescu, Istoricul Facultăţii de Drept

La 15 noiembrie 1839, au început cursurile anului I al Facultății Juridice. Se cuvine să menționăm faptul că, încă din 1836, Christian Flechtenmacher a predat un curs extraordinar de „legi" (în afara Facultății Juridice, care nu putea funcționa întrucât nu existau, încă, absolvenți ai Facultății Filosofice care să se înscrie ca studenți)[1].

Facultatea Juridică nu a funcționat prea mult timp. În anul școlar 1845-1846, anul I nu a mai funcționat din lipsă de studenți[2]. În noiembrie 1846, domnitorul Mihail Sturdza, cel care crease condițiile necesare funcționării Academiei Mihăilene, desființează Facultatea Juridică[3], împreună cu toate cursurile superioare ale Academiei, predate în limba română, motivând că acestea nu corespund așteptărilor sale și nici nevoilor țării[4]. Adevăratul motiv al desființării cursurilor superioare în limba română și al transformării Academiei în colegiu cu predare în limba franceză a fost dorința Rusiei de a desființa focarul de naționalism românesc liberal ce se crease în jurul acestei instituții de cultură[5].

Așezământul școlar din 1851 (sancționat de Grigore Al. Ghika la 1 ianuarie 1851) prevedea reintroducerea studiului științelor înalte, în limba națională și în mod gratuit, pe măsură ce vor exista școlari apți, profesori și manuale. Se reînființa Academia de la Iași, care avea să cuprindă patru facultăți: de Drept, de Filosofie (cu o secție a Științelor Filosofice și cu o secție a Științelor exacte), de Teologie și de Medicină (a cărei înființare nu era considerată, încă, posibilă)[6]. Facultatea de Drept avea o durată de trei ani, iar studenții ei trebuiau să fi absolvit, în prealabil, Secția de Științe Filosofice a Facultății de Filosofie.

În ziua de 24 februarie 1856 au fost inaugurate cursurile anului I al Facultății de Drept, deși ele fuseseră programate să înceapă pe 6 octom-

---

din Iași. În Anuarul general al Universității din Iași tipărit cu prilejul jubileului de cincizeci de ani, Tipografia Națională I.S. Ionescu, Iași, 1911, p. CLI-CLII; *M. Dvoracek*, op. cit., p. 7; *C. Bucșan*, op. cit., p. 102 și Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, op. cit., vol. al II-lea, Partea întâi, p. 388.

[1] Universitatea „Al.I.Cuza" Iași, Facultatea de Istorie și Filosofie, op. cit., p. 32.

[2] Ibidem, p. 32.

[3] Pentru data corectă, a se vedea Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. al II-lea, Partea întâi, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984, p. 388.

[4] *M. Dvoracek*, op. cit., p. 7.

[5] Universitatea „Al.I.Cuza" Iași, Facultatea de Istorie și Filosofie, op. cit., p. 34 și *I. Teodorescu*, op. cit., p. CLII.

[6] Universitatea „Al.I.Cuza" Iași, Facultatea de Istorie și Filosofie, op. cit., p. 34.

brie 1855 (dată înscrisă pe drapelul Facultății de Drept, aflat, astăzi, în Muzeul Universității „Al.I.Cuza"). Intervalul mare de timp dintre adoptarea Așezământului din 1851 și deschiderea efectivă cursurilor Facultății de Drept a fost cauzat de Războiul Crimeii și de dificultăți administrative și financiare. Pentru a se respecta spiritul Așezământului din 1851, studenții Facultății de Drept erau obligați să urmeze, concomitent și cursurile Facultății de Filosofie, motiv pentru care cele două facultăți au fost reunite, administrativ, sub numele *Facultatea de Drept și de Filosofie*.

Pe 25 august 1856, printr-o circulară a Departamentului Învățăturilor Publice, inspirată de Gheorghe Asachi și aprobată de caimacamul (locțiitorul domnitorului) Theodor Balș, cursurile Facultăților de Drept și de Filosofie sunt suspendate pe timp de un an (1856-1857), deși profesorii Facultății de Drept se oferiseră să predea gratuit. Motivul acestei noi întreruperi a activității Facultății de Drept consta în dorința caimacamului Th. Balș de a distruge nucleul de propagandă națională, favorabil unirii cu Valahia, care se formase în jurul facultății.

Valul de proteste care a urmat suspendării cursurilor Facultății de Drept a determinat marile puteri care garantau situația politică a Moldovei și a Valahiei, conform *Tratatului de pace de la Paris* (1856) să intervină. Pe 18 martie 1857 se reiau cursurile Facultății de Drept și de Filosofie (unirea administrativă a celor două facultăți este menținută până în 1860). Programa cuprindea următoarele materii: teoria dreptului privat și public; enciclopedia științelor juridice, dreptul roman, dreptul civil și dreptul penal și procedura penală.

Dar, greutățile în calea dezvoltării învățământului juridic superior din capitala Moldovei nu se epuizaseră. Pe 27 septembrie 1857, trei din cei patru profesori ai Facultății de Drept și de Filosofie (Simion Bărnuțiu, Petre Suciu și Teodor Veisa) demisionează ca urmare a unor nemulțumiri provocate de inspectorul general al școlilor, August Treboniu Laurian. Facultatea de Drept și de Filosofie nu mai putea funcționa. Din fericire, aceste demisii au fost retrase, imediat ce August Treboniu Laurian a părăsit Moldova. Pe 17 februarie 1858 se reiau cursurile. De la această dată, Facultatea de Drept și de Filosofie și-a desfășurat, fără întrerupere, cursurile, până la întemeierea Universității din Iași.

Ce materii se studiau în ultimul an de funcționare al Facultății de Drept în afara Universității din Iași (1859-1860), cunoaștem din programa publicată în Monitorul Oficial din 4 octombrie 1859. În anul I, erau trei cursuri: istoria și institutele dreptului roman, drept penal și procedură

penală și drept natural. În anul al II-lea, urmau alte trei cursuri: drept civil, Pandectele și dreptul comercial și procedură (comercială - n.a.). Programa anului al III-lea era ceva mai încărcată. Se audiau patru cursuri: drept civil, drept public, drept administrativ și economie politică și finanțe. Remarcăm păstrarea organizării învățământului juridic superior pe trei ani de studiu. Menționăm, de asemenea, că încă din anul universitar precedent (1858-1859), se delimitaseră disciplinele filosofice care trebuiau urmate de studenții de la drept.

În ultimul an de funcționare al Facultății de Drept în cadrul Academiei Mihăilene (1859-1860), personalul didactic era compus din: Simion Bărnuțiu (drept natural și drept public), Petre Suciu (istoria și institutele dreptului roman și Pandectele), Gh. Apostoleanu (drept penal, procedura penală, economia politică și dreptul administrativ), Teodor Veisa (drept civil) și Iacob Lupașcu (drept comercial și procedură)[1].

Departamentul Instrucțiunii Publice din Moldova, dorind o reorganizare a învățământului superior din Moldova, a cerut Consiliului Școlar, pe 23 noiembrie 1859, alcătuirea unui proiect definitiv de organizare a facultăților din cadrul Academiei, care să indice și numărul și calitatea personalului. Consiliul Școlar a decis să realizeze acest proiect pornind cu elaborarea regulamentelor definitive ale fiecărei facultăți. *Statutele Facultății de Drept* au fost definitivate cele dintâi, fiind aprobate de Consiliul Școlar la 6 februarie 1860. Ele au reprezentat un model atât pentru regulamentele celorlalte facultăți cât și pentru statutul viitoarei Universități din Iași.

După alegerea colonelului Alexandru Ioan Cuza ca domnitor atât în Moldova (18 ianuarie 1859), cât și în Valahia (24 ianuarie 1859), s-a format un puternic curent de opinie care solicita separarea completă a facultăților din interiorul Academiei Mihăilene de gimnaziul care funcționa în cadrul aceleiași instituții și întemeierea unei universități, în sensul modern al termenului, adică a unui locaș de învățământ superior în care să se studieze toate științele. De la începutul anului 1860, de când a devenit

---

[1] Pentru descrierea componenței personalului didactic al Facultății de Drept în perioada 1856-1860, am coroborat informațiile prezentate în următoarele lucrări: Universitatea „Al.I.Cuza" Iași, Facultatea de Istorie și Filozofie, op. cit., p. 35-37; *M. Dvoracek*, op. cit., p. 8-9, Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, op. cit., vol. al II-lea, Partea întâi, p. 389 și *S. Neagoe*, Triumful rațiunii împotriva violenței. Viața universitară ieșană interbelică, Ed. Junimea, Iași, 1977, p. 14-15.

evident faptul că Iaşii nu îşi mai pot păstra statutul de capitală a Principatelor Unite, înfiinţarea Universităţii a fost considerată ca un gest de reparaţie morală obligatorie[1].

Pregătirile înfiinţării Universităţii din Iaşi s-au intensificat din mai 1860, când Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al guvernului moldovenesc, asigura şi interimatul la Departamentul Cultelor şi Instrucţiunii Publice. Astfel, a fost achiziţionat palatul Moruzi în care avea să funcţioneze Universitatea (clădirea se păstrează şi astăzi, adăpostind Rectoratul Universităţii de Medicină şi Farmacie), iar pe 5 octombrie 1860 Kogălniceanu a cerut Consiliului Şcolar să elaboreze statutul Universităţii, întrucât domnitorul dorea să acorde aceste instituţii imunităţi şi privilegii. Comisia însărcinată cu redactarea acestui act normativ a fost alcătuită din: Simion Bărnuţiu, Petru Suciu, Gheorghe Mârzescu, Octav Teodori (toţi profesori ai Facultăţii de Drept) şi A. Călinescu.

Pe 26 octombrie 1860, prin *Decretul nr. 13795* (al cărui proiect a fost alcătuit de M. Kogălniceanu), domnitorul Alexandru Ioan Cuza înfiinţează Universitatea din Iaşi şi-i stabileşte principiile de organizare şi funcţionare (preluate din proiectul de statut al Universităţii din 8 octombrie 1860). Universitatea era alcătuită din patru facultăţi: Drept, Filosofie, Teologie şi Medicină (aceasta din urmă neputându-se înfiinţa imediat).

Universitatea din Iaşi nu trebuie considerată ca o instituţie străină, transplantată forţat pe teritoriul Moldovei. Ea reprezintă o nouă formă de organizare a învăţământului superior din cadrul Academiei Mihăilene. Având în vedere faptul că Facultatea de Medicină a fost înfiinţată abia în 1879, Decretul nr. 13795/26 octombrie 1860 trebuie privit ca actul normativ prin care Academia Mihăileană a fost scindată în două părţi: Colegiul Naţional, cu şapte clase, rămas în vechiul local şi Universitatea (cele trei facultăţi), grupate în Palatul Moruzi. Prin urmare, decretul menţionat a conferit învăţământului juridic din Moldova suprema şi definitiva formă de organizare.

Despre studenţii epocii cunoaştem doar câteva date statistice. Astfel, în 1839, în anul I al Facultăţii Juridice erau înscrişi 17 studenţi. La inaugurarea cursurilor Facultăţii de Drept (24 februarie 1856), profesorii au vorbit unui auditor alcătuit din 25 de studenţi, La 18 martie 1857, când s-au redeschis cursurile facultăţii, efectivul studenţilor scăzuse la 18. În

[1] Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie şi Filosofie, op. cit., p. 42-48.

anul universitar 1858-1859, cursurile Facultății de Drept și de Filosofie erau audiate de 15 studenți[1].

În Transilvania, populația românească, fiind lipsită de drepturi politice, nu și-a putut organiza un învățământ juridic în limba maternă. Studenții români învățau la universitățile maghiare de la Cluj și de la Budapesta sau la universitatea germană din Viena ori la academiile de stat din Oradea (1780), Sighet (1836), Cluj (1863) și Sibiu (1851). La aceste academii de stat, cursurile se predau fie în latină și ungară, fie în latină și germană (pentru Academia de Stat din Sibiu). Întrucât în Transilvania a existat și un învățământ juridic superior confesional, cursuri de drept în limba română se predau doar în cadrul școlilor superioare greco-catolice. În 1787, Samuil Micu era titularul unui curs de drept natural.

Universitatea din Cluj (reînființată în 1776 de către Maria Tereza sub forma unui colegiu universitar) a fost transformată de împăratul Iosif al II-lea în liceu academic[2]. La acest liceu, științele juridice au fost predate de profesorul Vasile Vaida. Sprijinit material de numeroși români, liceul academic a devenit o instituție esențială în pregătirea juridică a românilor. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea elevilor care studiau acolo erau de origine română[3].

În 1844, la Sibiu, a fost înființată *Academia Juridică*. Aici au învățat mulți români deveniți, ulterior, personalități ale vieții politice sau culturale din Transilvania ori din Vechiul Regat (cum ar fi spre exemplu Simion Bărnuțiu).

La Timișoara a funcționat între 1845-1848 *Facultatea de Drept și Filozofie.*

---

[1] Universitatea „Al.I. Cuza" Iași, Facultatea de Istorie și Filosofie, op. cit., p. 35-36 și 41.

[2] La Cluj au existat, de-a lungul timpului mai multe universități: cea iezuită (1581-1603) care cuprindea o facultate de științe juridice, cea leopoldină (1698-1773), colegiul/liceul academic (1776-1784 și 1784-1872) și universitatea Francisc Iosef (1872-1918), ambele cu facultăți de drept, Universitatea Ferdinand I (1918-1940) și universitățile Victor Babeș și Janos Bolyai (înființate în 1945 și unificate în 1959). Pentru detalii, a se consulta următoarea adresă web:
http://www.cs.ubbcluj.ro/www/index.php?module=pagemaster&PAGE_user_op=view_page&PAGE_id=72&MMN_position=243:243

[3] Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984, p. 391.

Programele de studiu la aceste instituții de învățământ superior juridic conțineau materii numeroase și diverse cu caracter teoretic (cum ar fi, spre exemplu, Istoria dreptului transilvănean) sau practic[1].

Unitatea gândirii și conștiinței juridice românești au fost asigurate, în această perioadă, prin circulația cărturarilor cu pregătire juridică sau a operelor juridice românești în cele trei Țări Românești și prin introducerea, pe cale convențională, a unor instituții politice și juridice similare în Moldova și Țara Românească.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[1] Pentru detalii, a se consulta nota de subsol 71 de la p. 391 din Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea I, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984.

Capitolul V
Constituirea „României mici" şi edificarea dreptului românesc modern (1859-1918). Transilvania de la liberalism la Marea Unire (1861-1918)

Secţiunea 1. Noţiuni generale cu privire la situaţia economică, socială şi politică

§1. Situaţia economică a României Mici şi a Transilvaniei

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în România a avut loc dezvoltarea capitalismului, în prima sa fază, relaţiile capitaliste devenind dominante în industrie, comerţ, credit, agricultură etc.[1]

După cucerirea independenţei de stat a României (1877), posibilitatea de a încheia în mod nestingherit tratate comerciale şi vamale cu diferite state a permis adoptarea unei *politici economice* care să favorizeze dezvoltarea industrială a ţării. România a adoptat iniţial politica *liberului schimb*, oficializată prin diferite convenţii bilaterale (cum ar fi cea din 1875 cu Austro-Ungaria). Dar puternica concurenţă a mărfurilor străine a îndemnat România să adopte *o politică protecţionistă* a industriilor proprii (1887). Astfel, o evoluţie relativ rapidă au cunoscut *industriile* pielăriei, hârtiei, materialelor de construcţii, industria petroliferă, industria chimică.

De la sfârşitul secolului al XIX-lea, România a devenit un obiect de dispută al marilor puteri economice, interesate să transforme economia românească într-o zonă rentabilă pentru plasamentul de capital, într-o piaţă de desfacere a propriilor produse, dar şi într-o importantă sursă de materii prime.

Formarea statului modern a creat noi dimensiuni pieţei naţionale şi *schimburilor comerciale*, diversificându-se comerţul cu ridicata, luând naştere comerţul pe bază de mostre şi comerţul de bursă. O expresie

---

[1] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România. Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 15-25; *D. Firoiu*, op. cit., p. 205-206.

elocventă a centralizării capitalului comercial a constituit-o crearea *societăţilor comerciale pe acţiuni.*

Dezvoltarea capitalistă a ţării a dus la *organizarea sistemului de credit şi financiar.* Astfel, în anul 1880 a fost înfiinţată Banca Naţională a României. În această epocă, s-au făcut primele încercări de a se crea o reţea bancară destinată finanţării avantajoase a proprietarilor funciar (s-au înfiinţat casele de credit agricol judeţean în anii 1881-1893; în anul 1893, s-a înfiinţat Creditul judeţean).

În privinţa agriculturii, menţionăm că ea a rămas principala ramură a producţiei materiale şi în venitul naţional. Reforma agrară din timpul lui Alexandru Ioan Cuza a contribuit la dublarea producţiei agricole.

În Transilvania, s-au înregistrat, de asemenea, progrese notabile în dezvoltarea *mineritului şi a siderurgiei.* Pe lângă capitalul maghiar sau austriac, în aceste domenii a pătruns la sfârşitul secolului al XIX-lea şi capitalul francez, german, englez sau belgian. De asemenea, s-a dezvoltat *industria uşoară.* Totuşi, pe ansamblu, industria din Transilvania s-a dezvoltat anarhic şi unilateral, regiunile Braşovului, Sibiului şi Banatului fiind mai dezvoltate, din acest punct de vedere.

În paralel cu creşterea industriei, Transilvania a cunoscut şi dezvoltarea *instituţiilor de credit* (majoritatea cu capital austro-ungar).

Agricultura transilvăneană a înregistrat, de asemenea, progrese. Au sporit suprafeţele cultivate, a evoluat tehnica agrară şi s-a extins utilizarea muncii salariate în această ramură economică.

§2. Situaţia socială a României Mici şi a Transilvaniei

Structura socială[1] în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cuprindea alături de clasele specifice capitalismului, şi clase şi categorii sociale cu caracter intermediar.

Moşierimea a continuat o perioadă de timp să fie un factor important în societatea românească întrucât, prin reforma agrară din 1864, această clasă socială şi-a păstrat importante poziţii în economia naţională.

Noua clasă socială de întreprinzători (*burghezia)* a ocupat poziţii importante atât în viaţa economică, cât şi în cea politică a României. Burghezia sprijinea dezvoltarea economiei industriale, a comerţului şi a transporturilor precum şi aplicarea cunoştinţelor ştiinţifice în producţie.

---

[1] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România. Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 25-28; *D. Firoiu*, op. cit., p. 206-207.

Deoarece o parte a burgheziei s-a aliat politic cu moşierimea, s-a format o coaliţie burghezo-moşierească, dominantă în viaţa politică românească. Această alianţă, după ce i-a impus lui Alexandru Ioan Cuza să abdice, a adus în fruntea ţării o dinastie străină.

Capitalul nu reuşise să transforme decât o mică parte a populaţiei în forţă de muncă salariată, şi, ca atare, erau relativ numeroase *păturile de tranziţie*, mijlocii, formate din meşteşugari, calfe, ucenici, comercianţi mici şi mijlocii etc., la care se adăugau un număr mare de funcţionari, salariaţi de stat şi particulari.

Ţărănimea a cunoscut un proces de stratificare socială, în condiţiile aplicării reformei agrare din 1864. Dependenţa acestei clase sociale faţă de moşieri şi arendaşi s-a accentuat, treptat, prin intermediul sistemului învoielilor agricole (sistem introdus în 1866 şi înăsprit, ulterior, prin introducerea constrângerii extraeconomice.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Transilvania, *marii proprietari de pământuri* (în număr de aproximativ 7000) au suferit o slăbire a puterii economice, accentuată după 1877. Cu toate acestea, poziţia politică importantă a moşierimii s-a păstrat. Ea era clasa socială din rândul căreia se recrutau prefecţii, subprefecţii, ofiţerii superiori etc. *Burghezia* cuprindea aproximativ 500.000 de persoane (inclusiv membrii de familie). Între 1877-1918, s-a dezvoltat în Transilvania *proletariatul industrial*. De asemenea, *numărul ţăranilor fără pământ* a crescut. Astfel, în 1907, pe teritoriul Transilvaniei, 51% din ţărănimea mijlocaşă şi săracă lucrau pământurile moşierilor în condiţiile dijmei.

§3. Viaţa politică a României Mici şi a Transilvaniei

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, viaţa politică din România era dominată de reprezentanţii celor două principale partide de guvernământ, *liberal* (reprezentantul intereselor burgheziei) şi *conservator* (reprezentantul marilor proprietari de pământ). În primii ani ai secolului al XX-lea alături de aceste partide pe scena politică a ţării au intrat *Partidul Conservator Democrat* (condus de Take Ionescu) şi *Partidul Naţionalist* (condus de Nicolae Iorga şi A.C. Cuza)[1].

De asemenea ca urmare a dezvoltării clasei proletariatului industrial, acesta s-a implicat în viaţa politică a ţării prin crearea propriului partid –

[1] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 29-41.

Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România a cărui activitate a fost întreruptă vremelnic. În anul 1910, Congresul Socialist a reconstituit acest partid.

Cele mai importante evenimente politice ale perioadei au fost: unirea Principatelor Moldova şi Tara românească (24 ianuarie 1859), cucerirea independenţei de stat a României (1877) şi realizarea statului naţional unitar român în condiţiile prăbuşirii marilor imperii din Europa (1 decembrie 1918 - zi declarată prin Legea nr. 10/1990 ziua naţională a României).

Ca formă de guvernământ, România a fost, în cea mai mare parte a acestei etape, o monarhie constituţional-parlamentară, cu sublinierea că regelui i-au fost conferite prerogative foarte largi, devenind *centrul vieţii politice, factorul determinant al politicii interne şi externe a ţării*[1].

Din punctul de vedere al structurii de stat, România a fost, la început, o *uniune personală* (între 24 ianuarie 1859 - 24 ianuarie 1862), apoi *uniune reală* (24 ianuarie 1862-28 iunie 1864), pentru ca, după 28 iunie 1864 să se transforme într-un *stat unitar* care s-a consolidat continuu[2].

Transilvania, după înăbuşirea Revoluţiei din 1848, a fost reîncorporată în Imperiul Austriac. Prin *Diploma imperială pentru reglementarea raporturilor de drept public în Monarhie din 20 octombrie 1860*, completată prin *Patenta imperială din 26 februarie 1861*, tuturor naţiunilor din imperiu li se recunoştea dreptul de a-şi păstra individualitatea istorică şi politică printr-o *organizare administrativă proprie şi prin păstrarea propriilor legi*[3]. În temeiul acestor acte normative, Transilvania s-a bucurat, pentru o scurtă perioadă de o anumită autonomie, afirmată prin activitatea Dietei de la Sibiu (1863-1865) în care românii aveau cei mai mulţi deputaţi. Această Dietă a votat *Legea pentru egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor sale*, care acorda autonomie politică colectivă românilor, şi *Legea privind egalitatea limbilor română, maghiară şi germană în viaţa publică*, care transforma limba română într-o limbă oficială a Transilvaniei. În urma hotărârii Dietei de la Cluj (majoritar maghiară) din decembrie 1866 şi a compromisului intervenit în februarie 1867 între Austria şi Ungaria, Transilvania a fost anexată Ungariei. Prin Legea din 5 decembrie 1868, Parlamentul Ungariei a hotărât desfiinţarea tuturor insti-

---

[1] *D. Firoiu*, op. cit., p. 207-211.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 63-65 şi 121.

[3] Pentru amănunte, a se consulta *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 228.

tuţiilor autonome ale Transilvaniei şi alipirea acestei regiuni la Ungaria. Această unire forţată a intensificat lupta de eliberare naţională a românilor transilvăneni. În 1869, se înfiinţează *Partidul Naţional Român din Transilvania* (condus de Ilie Măcelariu) care a ales tactica pasivismului pentru a protesta împotriva unirii samavolnice cu Ungaria şi împotriva Legii electorale maghiare şi a corupţiei manifestate cu ocazia alegerilor. Constituirea acestui partid a marcat momentul emancipării conducerii mişcării naţionale a românilor transilvăneni de sub tutela oficială a Bisericilor Ortodoxă şi Unită.

Accentuarea politicii de maghiarizare forţată atât în Transilvania, cât şi în Banat, a determinat unirea politică a românilor transilvăneni cu cei bănăţeni, unire concretizată în 1881 prin înfiinţarea *Partidului Naţional Român*. Programul acestui partid prevedea: recâştigarea autonomiei Transilvaniei, folosirea limbii române în administraţie şi justiţie în ţinuturile locuite de români, numirea în aceleaşi ţinuturi de funcţionari vorbitori de limbă română precum şi revizuirea Legii naţionalităţilor.

La începutul secolului al XX-lea (1905), Partidul Naţional Român adoptă tactica „noului activism" prin care milita pentru recunoaşterea individualităţii politice a poporului român, autonomia deplină a tuturor comunelor şi comitatelor şi alegerea funcţionarilor din rândul populaţiei locale votul universal, libertatea presei etc.

În noiembrie 1918, pe teritoriul Transilvaniei au luat fiinţă consilii locale şi gărzi naţionale române care au înlăturat autorităţile maghiare, subordonându-se Consiliului Naţional Român Central (creat la 31 octombrie 1918). Pe 1 decembrie 1918, 1228 de deputaţi de drept, constituiţi în marea Adunare Naţională, au adoptat rezoluţia unirii Transilvaniei cu România. Cei peste 100.000 de oameni adunaţi pe Câmpul lui Horea de la Alba Iulia au primit cu entuziasm această rezoluţie a Marii Adunări Naţionale.

Secţiunea a 2-a. Dreptul modern în România Mică şi în Transilvania

§1. Izvoarele dreptului modern în România Mică şi în Transilvania

Doctrina juridică românească a epocii nu s-a preocupat de analiza minuţioasă a problemei *izvoarelor dreptului.* Ea a fost, totuşi, în unani-

mitate de acord că trebuie considerate ca izvoare formale ale dreptului *legea, cutuma, doctrina şi jurisprudenţa.* La aceste patru forme de exprimare a dreptului, unele lucrări de specialitate adăugau *regulamentul* pe care îl plasau imediat după *lege* şi după *tratatele de stat*, iar în anumite cazuri se amintea şi *de convenţie*[1].

Din punct de vedere al *valorii acordate* acestor izvoare, doctrina din vechea Românie stabilea următoarea ierarhie:

1. *Legea,* era cel mai important izvor al dreptului, concepţie dominantă bazată pe prevederile Constituţiei potrivit căreia „orice act al puterii legiuitoare, fără a interesa conţinutul lui, elaborat după procedura stabilită de constituţie, era lege. Dintre clasificările făcute de jurişti în acea vreme se remarcă şi aceea în *constituţii* sau *legi fundamentale, legi ordinare* şi *legi extraordinare.* În rândul legilor extraordinare un loc aparte l-au ocupat *decretele-legi* operă a uneia din componentele puterii legiuitoare – regele - şi emise în perioade de real pericol sau de pretinsă criză politică.

2. *Cutuma,* deşi şi-a redus foarte mult sfera de aplicare, nu a dispărut complet ca izvor formal al dreptului din vechea Românie. Astfel, Codul civil din 1864 conţinea dispoziţii prin care se consacra obligativitatea obiceiului juridic în materia servituţilor, raporturilor de vecinătate (art. 600, art. 607, şi art. 610), uzufruct (art. 529 şi art. 532) etc. Codul comercial din 1887, în art. 1 preciza că uzurile comerciale nu sunt izvoare ale dreptului. Cu toate acestea, cutuma a constituit un izvor formal al dreptului comercial şi jurisprudenţa a recunoscut-o şi confirmat-o ca atare. Dreptul administrativ considera, de asemenea, obiceiul ca izvor formal al dreptului, întrucât era invocat în anumite acte.

3. *Doctrina* a fost considerată izvor formal al dreptului, dar ea „nu creează direct dreptul pozitiv; ea nu transformă dreptul pozitiv decât prin intermediul jurisprudenţei". În general se admitea că doctrina putea să aibă un rol descriptiv sau interpretativ şi că în acest din urmă înţeles, când prin interpretarea dreptului se ajută în mod substanţial lucrătorii aparatului judecătoresc, doctrina putea fi izvor formal al dreptului.

4. Instanţa judecătorească nu era legată de soluţiile altei instanţe şi nici chiar de hotărârile sale anterioare. Totuşi s-a căutat să se sporească valoarea *jurisprudenţei*, pornindu-se de la a afirmarea calităţii ei de izvor de interpretare. Practica judiciară era considerată un fel de consultaţie juri-

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 42.

dică, devenind astfel „izvor prin excelenţă al dreptului pozitiv, în mod direct."

În ceea ce priveşte *dinamismul şi obiectul sistemului dreptului* din vechea Românie, doctrina s-a ocupat de împărţirea dreptului în *drept natural şi drept pozitiv,* iar acesta din urmă în *drept public* şi *drept privat.* Această diviziune nu era o creaţie a doctrinei burgheze, ci a jurisconsulţilor romani (Ulpian, Dig., 1,1,1, Ş 2). De aici şi opinia că dreptul public ar cuprinde totalitatea principiilor şi normelor ce se aplică statului, raporturilor acestuia cu membrii săi şi raporturilor dintre state, având drept componente ale sale următoarele ramuri: *dreptul constituţional, dreptul administrativ, dreptul penal şi procedura penală.* Dreptul privat cuprinde totalitatea principiilor şi normelor ce reglementau viaţa indivizilor şi raporturile dintre aceştia. El avea următoarele ramuri: *dreptul civil, dreptul comercial, procedura civilă*[1].

În Transilvania, în perioada 1859-1918, izvoarele formale ale dreptului *(legea, cutuma, jurisprudenţa şi doctrina)* prezentau anumite particularităţi întrucât nu exista unitate între cele două părţi ale teritoriului intracarpatic: deoparte Ardealul, iar de alta Maramureşul, Crişana şi Banatul. Pe întreaga suprafaţă a teritoriului amintit, rolul principal ca izvor de drept l-a avut legea; în partea de vest, s-a recunoscut un rol important şi cutumei în domeniul dreptului civil, atât timp cât ea nu a fost înlocuită prin lege, înlocuire ce a survenit treptat în toate materiile de drept civil.[2]

Legile emanau de la organul legislativ al statului: Dieta Transilvaniei până la constituirea monarhiei dualiste şi după aceea Parlamentul Ungariei. O importanţă deosebită prezintă pentru istoria dreptului românesc legile votate de Dieta de la Sibiu din 1863-1864, ca de pildă: *Legea pentru egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei, Legea pentru folosirea celor trei limbi ale ţării în viaţa publică oficioasă* etc.

Diplomele sau patentele imperiale, până la constituirea statului dualist, *ordonanţele regale şi ministeriale* după aceea, au fost acte normative emise de organele puterii executive. Prin ele fie puneau în aplicare legile (cum ar fi cazul codurilor austriece), fie se edictau reguli de conduită obligatorii, norme de drept. Într-o măsură mai redusă, au jucat rolul de izvor formal de drept, pe plan local, în unele probleme juridice mărunte şi *reglementările ori statutele organelor locale,* a căror obligativitate era

---

[1] Ibidem, p. 42-43.

[2] Ibidem, p. 43-45.

condiționată – ca și pentru ordonanțele regale și ministeriale - de legalitatea lor.

Cutuma a fost în această perioadă principalul izvor de drept în părțile vestice (Maramureș, Crișana și Banat) în materiile juridice nereglementate prin legi. În special dreptul civil a fost, în aceste ținuturi, reglementat de dreptul cutumiar, cu excepția unor materii precum cartea funciară, căsătoria și altele ce erau supuse legilor adoptate de Parlament. În cadrul dreptului cutumiar era cuprins și *Tripartitul* considerat ca o colecție a normelor dreptului consuetudinar, rămas în vigoare, parțial, și în această perioadă. În Ardeal, unde a rămas în vigoare în tot acest răstimp Codul civil austriac, dreptul cutumiar a avut doar rolul foarte limitat, admis de art. 10 din acest cod.

Jurisprudența era *izvor de drept obligatoriu pentru judecători* în măsura în care hotărârile Casației (Curiei) și cele ale Curților de apel (potrivit Codului de procedură civilă din 1868) sau numai hotărârile Casației (potrivit Codului de procedură civilă din 1911) erau date sub formă de decizii „pentru uniformizarea justiției" sau de „decizii plenare"; simplele „hotărâri principale" (ce puteau emana de la tribunale, curți de apel sau Curie) nu aveau această calitate.

Doctrina nu era considerată izvor de drept. Totuși în anumite domenii – ca cel al dreptului penal - și în anumite perioade când lipsea un cod în materie, ea a fost luată în considerare de instanțe, atribuindu-i-se un rol supletiv. Spre exemplu, în intervalul 1861-1878, în Maramureș, Crișana și Banat, deoarece nu exista un cod penal (promulgat abia în 1879), instanțele din acele teritorii s-au condus și orientat în soluționarea cauzelor după ideile și soluțiile preconizate în tratatul lui T. Paler, intitulat *Büntetö jogtan (Știința dreptului penal).* Discriminarea în redactarea sau interpretarea și aplicarea unor texte de legi au format o caracteristică a acestei epoci în baza tradiției feudale promovată de Camera Magnaților.

§2. Dreptul constituțional

Între anii 1859 – 1918, Principatele Unite ale Valahiei și Moldovei, respectiv România (din 1862) au fost organizate pe baza a trei legi constituționale:

1. Convenția pentru organizarea definitivă a Principatelor Române (1858);
2. Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris (1864);
3. Constituția din 1866.

2.1. Convenţia pentru organizarea definitivă a Principatelor Române (1858)

Informaţii detaliate despre cuprinsul acesteia se regăsesc în Capitolul IV, secţiunea a 2-a, §2 din prezenta lucrare.

2.2. Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris din 7 august 1858 (1864)

Pentru a-şi realiza reformele propuse, Alexandru Ioan Cuza (1820-1873), primul domnitor al Principatelor Unite (1859-1862) şi al statului naţional România (1862-1866), a pregătit condiţiile de instituţionalizare a schimbărilor preconizate. Astfel, datorită faptului că proiectul *legii electorale* susţinut de Cuza a fost respins de Comisia Centrală, iar reforma agrară întâmpină dificultăţi în cadrul Adunării Elective, Cuza împreună cu guvernul său, prezidat de M. Kogălniceanu, la 2 mai 1864 a dizolvat Adunarea Electivă şi a organizat un plebiscit, supunând spre aprobarea poporului *Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris din 7 august 1858*. Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris a stat la baza unor schimbări importante în ceea ce priveşte domeniul instituţiilor politice ale ţării, fiind considerat *prima constituţie modernă a României*. În cadrul Statutului, au fost definite principiile şi normele fundamentale ale organizării de stat capitaliste şi a fost asigurat temeiul reformelor de modernizare a ţării.[1] Principala sarcină a Statutului a constat în punerea de acord a dispoziţiilor Convenţiei de la Paris din 1858 cu situaţia creată ulterior prin alegerea unui singur domnitor (1859) şi prin crearea unei administraţii unice (11 decembrie1861). Pe lângă Domn şi Adunarea Electivă, Statutul introduce, ca *autoritate cu atribuţii de legiferare, Senatul (Corpul Ponderator)*. Această autoritate, alcătuită potrivit art. 7 din Statut, din mitropoliţi, episcopi, din Preşedintele Curţii de Casaţie şi din încă 64 de membri numiţi de Domn, discuta orice proiect de lege votat de Adunarea Electivă, cu excepţia bugetului veniturilor şi cheltuielilor statului, putându-l adopta în aceeaşi formă (caz în care era trimis la promulgare), modifica (caz în care era retrimis Adunării Elective) sau respinge (caz în care proiectul era trimis Consiliului de Stat spre a fi refăcut pentru a fi prezentat, într-o altă sesiune, Adunării Elective).

Organizarea constituţională a României, realizată prin Statut prezenta o importanţă deosebită pentru că era în concordanţă cu realităţile politice

---

[1] *T. Chilom, C. Otovescu*, Istoria instituţiilor politice româneşti, Ed. Universitaria, 2003, p. 168.

româneşti din perioada respectivă, ţinea seama de posibilităţile de aplicare a soluţiilor aflate în concordanţă cu cerinţele vieţii şi specificului poporului nostru şi exprima libera voinţă a naţiunii române de a avea propria organizare naţională.[1]

2.3. Constituţia din 1866[2]

După abdicarea lui Cuza, din 11 februarie 1866, a fost instituită o locotenenţă domnească, care a desfiinţat Adunarea Electivă şi a convocat corpul electoral pentru alegerea unei noi adunări legislative. Aceasta a adoptat pe 29 iunie 1866 o nouă *constituţie*, promulgată de regele Carol I pe 1 iulie 1866 şi o nouă *lege electorală* (pe 6 iulie 1866), promulgată de rege pe 30 iulie 1866 .

Constituţia din 1 iulie 1866 era structurată pe opt titluri şi promova următoarele *principii*: principiul suveranităţii naţionale; principiul guvernării reprezentative; principiul separaţiei puterilor în stat; principiul monarhiei ereditare în persoana principelui Carol I şi a moştenitorilor săi; principiul irevocabilităţii monarhului; principiul responsabilităţii ministeriale; principiul rigidităţii constituţionale (această Constituţie nu putea fi modificată prin lege ordinară, ci numai de camerele de revizuire în conformitate cu formalităţile stabilite de ea), principiul supremaţiei Constituţiei asupra celorlalte legi, declararea de drepturi şi libertăţi.

Forma de guvernare prevăzută de Constituţia adoptată la 1 iulie 1866 a fost *monarhia constituţională*.

Puterea legislativă era exercitată de *Domnitor* şi *Reprezentanţa Naţională*, formată din Adunarea Deputaţilor şi Senat. Adunarea Deputaţilor era aleasă pe o perioadă de patru ani de un corp electoral divizat pe colegii, în funcţie de avere, iar membrii Senatului erau aleşi de către colegii.

Puterea judecătorească revenea *curţilor şi tribunalelor*.

Puterea executivă era exercitată de către *Domn*. Acesta era ajutat de miniştrii săi, pe care îi numea şi revoca, formând un colegiu, *Consiliul de Miniştri*, condus de către un preşedinte sau de către Prim-ministru. *Domnul deţinea anumite privilegii*, cum ar fi *irevocabilitatea* (el avea puterea ereditară pe viaţă), *inviolabilitatea* şi *neresponsabilitatea* (răspunderea aparţinea miniştrilor care contrasemnau actele sale).

Conform Constituţiei din 1866, Domnul avea următoarele *prerogative*:

---

[1] Ibidem, p. 170-171.

[2] Ibidem, p. 171-173.

– sancţiona şi promulga legile, putând să refuze proiectele votate de Parlament fără a motiva acest lucru;
– numirea în funcţiile publice;
– emiterea de regulamente;
– dreptul de amnistie şi de graţiere;
– executarea hotărârile judecătoreşti se făcea în numele lui;
– trimiterea miniştrilor în faţa Curţii de Casaţie şi Justiţie în cazul în care îi acuza.

Organele speciale care exercitau puterea regală, în diverse împrejurări deosebite au fost:

– *Locotenenţa regală* în caz de vacanţă a tronului (până va fi ales noul rege);
– *Regenţa* - dacă succesorul tronului ar fi fost minor sau regele s-ar fi aflat în imposibilitatea de a domni.

În titlul I al Constituţiei erau prevăzute:

– Indivizibilitatea şi inalienabilitatea teritoriului României, fiind acceptate numai modificări ale frontierei, aceasta realizându-se doar pe bază de lege specială;
– Interdicţia colonizării teritoriului cu populaţie de origine străină;
– În ceea ce priveşte organizarea administrativ-teritorială, teritoriul era împărţit în judeţe, judeţele în plăşi, iar plăşile în comune.

Constituţia de la 1866 a suferit o serie de modificări în 1879 (când art. 7 a fost modificat pentru a fi de acord cu prevederile art. 44 al Tratatului de la Berlin din 1878, privind cetăţenia română şi situaţia juridică a străinilor din România), în 1884 (când au fost revizuite articolele privind regimul presei, sistemul electoral, suprafeţele de pământuri rurale) şi în 1917 (când au fost modificate secţiunile care vizau problema rurală şi a votului).

§3. Dreptul administrativ

Ca urmare a unirii Moldovei cu Ţara Românească s-au produs profunde transformări în organizarea aparatului de stat şi implicit au rezultat noi schimbări legislative, atât în *organizarea administrativ teritorială*, cât şi *în organizarea executării legii.*

Potrivit prevederilor din Constituţie, *administraţia centrală era condusă de către domn (rege).* Acesta avea atribuţii executive însemnate (pe lângă cele legislative şi judecătoreşti) cum ar fi: dreptul de a numi şi revoca miniştrii şi de a numi sau confirma în alte funcţii publice, era şeful

puterii armate, oferind grade militare şi decoraţii în concordanţă cu normele legale, avea dreptul de a declara starea de asediu, de a declara război şi de a încheia pacea precum şi prerogativa elaborării regulamentelor necesare aplicării legilor. De asemenea, încheia tratate cu alte state şi putea graţia sau micşora pedepsele penale.

Atribuţiile executive ale Domnitorului (Regelui) erau exercitate prin *Guvernul* său (Consiliul de Miniştri), *alcătuit din miniştri numiţi şi revocaţi de el.* Miniştrii se aflau în subordinea Primului-ministru. Ministerele exercitau conducerea administrativă în domeniul respectiv de activitate cu sarcina de control şi supraveghere asupra autorităţilor locale. Ministerele înfiinţate în funcţie de domeniul de activitate au fost: *Ministerul Afacerilor Externe* (principala sa atribuţie era de aplicare corectă a tratatelor şi convenţiilor internaţionale); *Ministerul de Finanţe* (avea rolul de a gestiona finanţele statului); *Ministerul Educaţiei şi Învăţământului*; *Ministerul Sănătăţii*; *Ministerul Justiţiei*; *Ministerul Industriei şi Comerţului*; *Ministerul de Război*, *Ministerul Agriculturii şi Domeniilor*[1]. Printr-o lege din 2 mai 1879 a fost reglementată responsabilitatea civilă şi penală a miniştrilor care contrasemnau actele Regelui (reamintim că acesta din urmă nu putea fi tras la răspundere pentru actele sale).

Prin *Legea organizării şi funcţionării organelor centrale ale administraţiei de stat* precum şi prin *legile de organizare administrativă judeţeană şi comunală* (în mod deosebit cele din 1874, 1882 şi 1884), s-a creat un aparat administrativ centralist, birocratic, cu ierarhii administrative stricte, compus în principal din miniştri, prefecţi, subprefecţi, primari, etc. şi ale căror numiri şi responsabilităţi au fost cu rigurozitate statornicite de legiuitor.

Organizarea administraţiei locale a fost realizată prin Legea din 31 martie din 11 aprilie 1864 pentru înfiinţarea consiliilor judeţene şi de organizare comunală. *Unităţile administrativ-teritoriale* erau judeţele, împărţite în plăşi care la rându-le erau divizate în comune (urbane şi rurale iar din 1908 au existat şi comunele suburbane)[2].

În cadrul judeţelor, *puterea executivă era exercitată de către prefect.* Acesta, asemenea unui ministru, era numit prin decret regal, cu deosebirea că numirea se făcea la propunerea Ministerului de Interne. Prefectul era reprezentantul guvernului în judeţ, având rolul de a asigura realizarea

---

[1] Ibidem, p. 174.

[2] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 190; *T. Chilom, C. Otovescu*, op. cit., p. 174.

politicii partidului de guvernământ. De aceea, prefectul avea prerogativa de a-i numi şi revoca pe toţi funcţionarii locali cu excepţia subprefectului care era numit de către Ministrul de Interne (la propunerea prefectului). Fiecare judeţ avea un *consiliu judeţean* alcătuit din membri aleşi. Acesta, ca organ deliberativ, avea dreptul de a se pronunţa asupra problemelor de interes local.

Plăşile erau conduse de către *pretori* numiţi de prefect. Ei aveau atribuţii de supraveghere şi control asupra activităţii organelor rurale.

În cadrul *comunelor*, puterea executivă era exercitată de către *primar*, iar organul deliberativ era *consiliul comunal*.

Organizarea administrativă a provinciilor româneşti aflate temporar sub ocupaţie străină a evoluat în această perioadă, existând o diversitate organizatorică şi funcţională a administraţiilor provinciale[1].

În aprilie 1861, Transilvania a revenit la organizarea administrativ-teritorială din feudalism: comitate, districte, scaune, oraşe libere regeşti, localităţi privilegiate şi comune.

După 1867, Transilvania a fost împărţită în *comitate şi comune. Organele de conducere ale comitatelor* erau:

– *prefectul* (ca organ de control şi supraveghere a puterii executive),

– *congregaţia* sau *comitetul comitatului* (compusă din funcţionari şi membri, primii numiţi de guvern, iar ceilalţi erau jumătate aleşi de către cetăţenii cu drept de vot, iar cealaltă jumătate o constituiau virilităţii adică cetăţenii cel mai greu impuşi la impozitele din comitatul respectiv);

– *comisia permanentă* aleasă pe 5 ani din rândul membrilor congregaţiei comitatului;

– *comitetul administrativ al comitatului* compus din 10 membri aleşi de congregaţia comitatului din rândul membrilor pe timp de 2 ani;

– *organele administrative din comitat* (subprefectul, primnotarul şi notarul, primjurisconsultul judeţean şi jurisconsulţii, preşedintele sedriei orfanale şi accesorii, casierul, controlorul, contabilul, arhivarul, registratorul, copiştii, etc).

În Transilvania, *comunele* erau de două feluri: *rurale şi urbane*, acestea din urmă puteau fi oraşe cu consiliu şi municipii. În cadrul comunelor un loc aparte îl ocupa *comitetul comunal* ca organ reprezentativ.

Plasa, ca unitate intermediară între comune şi comitat, era condusă de către primpretor subordonat prefectului.

---

[1] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 190-192.

În Transilvania, tutela administrativă asupra comitatului a exercitat-o, de regulă, Ministerul de Interne. Uneori această tutelă a revenit Ministerului de Finanţe şi chiar organului legiuitor.

Bucovina a fost încorporată Austriei sub denumirea de Ducatul Bucovinei şi a fost împărţită în *districte* şi *căpităname,* organizate în baza legii austriece din 18 mai 1868, iar acestea din urmă au fost împărţite la rândul lor în *comune. Comunele rurale* erau comune locale şi comune asociate sau districturale. De asemenea, existau *teritorii domaniale* ca unităţi teritorial-administrative echivalente unei comuni locale. La nivel de *comună urbană* au funcţionat *oraşele de statut* subordonate guvernului ţării. *Districtele* erau conduse de un *căpitan districtual* ce se îngrijea ca în districtul respectiv să fie realizate interesele puterii centrale, menţinerea liniştii, ordinii şi siguranţei publice.

Basarabia a fost împărţită de autorităţile ruseşti în *zemstve* (*echivalentul ţinuturilor)* împărţite în *comune* şi *plase* (o asociere de mai multe comune). *Comuna rurală* din Basarabia reprezenta o unitate locală parohială ce trebuia să aibă cel puţin 300 de locuitori, bărbaţi majori de aceeaşi credinţă. Oraşele erau organizate în *comune urbane. Organele de conducere ale unei zemstve* erau: *adunarea zemstvei* ca organ deliberativ cu delegaţia ei permanentă; organul administrativ format dintr-un *preşedinte şi doi sau mai mulţi membri* aleşi pe 3 ani şi *servicii* (contabilitate, tehnic, salubritate, şcolar etc.).

§4. Dreptul finanţelor publice

În sistemul de drept din *vechea Românie,* dreptul financiar nu se constituise într-o ramură de sine-stătătoare, deşi a existat o vastă legislaţie în materie.

Impozitele erau *directe* şi *indirecte. Impozitele directe* erau: *impozitul funciar* (unificat printr-o lege din martie 1862), *impozitul asupra veniturilor mobiliare* (introdus în 1906), *impozitul pe veniturile din comerţ, industrie şi meserii* (perceput pe clase de contribuabili), *impozitul pe salariu* (introdus în 1877) etc. Ca *impozite indirecte* existau: *impozitul vamal* (reglementat printr-o lege din 1875) *şi taxele de consumaţie.* Un loc aparte l-a ocupat *monopolul* asupra unor bogăţii ale ţării, pentru administrarea cărora s-a creat, în 1912, Regia Monopolului Statului, iar o serie de concesiuni au fost făcute unor întreprinzători străini.[1]

---

[1] *L.P. Marcu,* op. cit., p. 197-198.

În legătură cu *bugetul statului* menţionăm că anul financiar începea la 1 aprilie şi se sfârşea la 31 martie anul următor, iar exerciţiul financiar avea aceeaşi durată. Sarcina alcătuirii bugetului revenea Ministerului de Finanţe ce trebuia să asigure un echilibru între cheltuielile tuturor departamentelor şi necesarul de venituri publice[1].

Principalul mijloc financiar prin care statul avea posibilitatea de a obţine un venit extraordinar era *împrumutul public,* care putea fi voluntar sau forţat, intern sau extern, administrativ sau fiscal, flotant (pe termen scurt) sau consolidat (perpetuu sau rambursabil). De asemenea statul mai putea obţine *fonduri excepţionale* de care avea nevoie şi prin micşorarea patrimoniului fiscal, utilizarea tezaurului public, despăgubiri de război, majorarea temporară a impozitelor sau introducerea pentru scurtă vreme a unor impozite noi.

Perceperea impozitelor a fost asigurată, până în 1865, de *pârcălabi* şi *subcasieri,* numiţi de Ministerul de Finanţe. După 1865, perceperea impozitelor s-a făcut prin intermediul *perceptorilor.* Activitatea perceptorilor şi a celorlalţi membri ai aparatului fiscal a fost reglementată prin norme juridice speciale cuprinse în diferite legi, cum ar fi: *Legea din 5 decembrie 1864* cu *Regulamentul din 14 decembrie 1864* privind *serviciul agenţilor însărcinaţi cu stabilirea impozitelor directe, Legea nr. 555/23 martie 1865 pentru instituirea perceptorilor, Decretul nr. 395/1862 şi Decretul nr. 1723/5 decembrie 1864* pentru *inspectorii fiscali* etc.

Prin *Regulamentul de contabilitate publică,* iniţiat de Manolache D. Costache, ministru de finanţe în epoca respectivă şi edictat pe 29 noiembrie 1860 s-a încercat modernizarea sistemului de control asupra finanţelor publice introdus prin Regulamentele organice. Dar controlul modern şi sistematic asupra veniturilor şi cheltuielilor statului s-a realizat doar prin *înfiinţarea Curţii de Conturi* prin *Legea din 24 ianuarie 1864.* Această instituţie realiza un *control ulterior al gestiunii.* Prin *Legea din 8 martie 1874,* competenţa Curţii de Conturi a fost extinsă asupra contabililor în materii (valori şi materiale brute confecţionate şi de consumaţie), precum şi *asupra apelurilor făcute de organele comunale şi de contabilii şi perceptorii direcţi* (care nu erau supuşi jurisdicţiei de primă instanţă a Curţii) împotriva încheierilor consiliilor comunale sau ale administraţiei de care depindeau. Printr-o lege din ianuarie 1895, se stabilea poziţia Curţii de Conturi faţă de celelalte instanţe judecătoreşti şi i se extindea *competenţa jurisdicţională asupra oricărui funcţionar*

[1] *Gh. Bonciu,* op. cit., p. 195.

public ce nu putea justifica avansurile băneşti pe care le încasase pentru îndeplinirea unor servicii cu care fusese însărcinat[1].

În domeniul *regimului vamal*, după unirea Moldovei cu Ţara Românească, s-a întocmit la 16 decembrie 1859 un proiect pentru administrarea vămilor cu o Direcţie Generală ce avea sediul la Bucureşti şi cu o Direcţie Secundară ce avea sediul la Iaşi. Prin *Decretul din 9 iulie 1860* s-a interzis arendarea vămilor, practicată până atunci, iar printr-o lege din 24 august 1864 se instituia o taxă vamală generală de 5%, diferenţiată din 1866 astfel: taxa de export rămânea la 5%, iar cea de import era majorată la 7,5%. Prin *Decretul nr. 1203/5 iunie 1874* care reorganiza vămile s-au stabilit nu doar modul de organizare a administraţiei vămilor şi paza frontierei ci şi categoriile de mărfuri supuse taxelor vamale şi competenţa judecării infracţiunilor la regimul vamal[2].

În Transilvania în perioada 1867-1918 au fost organizate organe financiare locale, direcţiile financiare şi administraţiile financiare.

Bugetul general al statului era adoptat anual printr-o lege votată de Parlamentul maghiar, aceasta devenind ulterior actul de bază obişnuit destinat prevederii veniturilor şi cheltuielilor statului, global şi pe compartimente pe un an financiar.

În Transilvania una din sursele cele mai însemnate ale veniturilor publice au fost *impozitele directe* (impozitul pe pământ, impozitul pe veniturile proprietăţilor clădite, impozitul asupra veniturilor mobiliare, impozitul pe salariu) şi *indirecte* (impozitul vamal şi taxele de consumaţie).

În Bucovina erau percepute următoarele *impozite directe*: darea pe pământ, pe case, pe câştig, pe venitul societăţilor, pe rente şi pe venit.

În Basarabia erau percepute cinci feluri de impozite: *pe pământ, pe clădiri, pe câştiguri (patente), pe capitaluri imobiliare şi, din 1916, pe venitul global*[3].

§5. Dreptul internaţional

Consacrarea internaţională a domniei lui Alexandru Ioan Cuza s-a realizat în urma unor compromisuri şi în spiritul Convenţiei de la Paris

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 111.

[2] Ibidem, p. 109.

[3] Ibidem, p. 109.

din 7 august 1858. Prin *Statutul dezvoltător* promulgat pe 2 iulie 1864 şi acceptat cu mici amendamente de Poartă şi de celelalte puteri garantate ca act adiţional la *Convenţia din 7 august 1858*, statul începe să folosească pe plan internaţional şi denumirea de România (utilizată pe plan intern încă din decembrie 1861). Întrucât Statutul dezvoltător modifica clauzele constituţionale ale Convenţiei de la Paris, el se constituie într-o manifestare clară a suveranităţii interne[1].

Ca urmare a aducerii pe tron a lui Karl Eitel Friederich de Hohenzollern-Sigmaringen (Carol I) s-a stabilizat poziţia internaţională a României şi s-a afirmat în mod clar suveranitatea externă a statului român prin aceea că autoritatea suzerană sau garantată era contrabalansată de o autoritate aflată în ţară care avea legături politice independente de imperiile vecine şi care se bucura de un mare prestigiu dinastic. Totodată se înlătura art. 13 al convenţiei, adică se îndepărtau puterile garantate de la stabilirea criteriilor de desemnare a domnului. Ca urmare a instalării noului domn s-a promulgat o constituţie nouă în care ţara a fost denumită consecvent România, fără referire la convenţie şi la suzeranitatea otomană[2].

Proclamarea şi recunoaşterea independenţei de stat a României în 1877 a constituit un alt moment esenţial în recunoaşterea individualităţii statului român şi a numelui său istoric. Prin *Convenţia româno-rusă din 4 aprilie 1877,* în schimbul servituţii de trecere a trupelor ruseşti pe timpul conflictului, România dobândea pentru prima dată din partea unui imperiu vecin condiţia de parte într-o convenţie politică, în care nici una din clauze nu atesta o subordonare faţă de cealaltă parte contractantă[3].

În vederea reglementării consecinţelor războiului ruso-turc pe plan european, ţările semnatare ale *Tratatului de la Paris din 1856* s-au întrunit, în temeiul lui, la Berlin, fiecare invocând principiul naţionalităţilor, dar acceptându-l în fapt numai în măsura în care avea interesul. *Tratatul de la Berlin din 1 iulie 1878* a recunoscut independenţa României alături de aceea a unor state balcanice, însă a denaturat instituţia recunoaşterii condiţionând-o de modificarea art. 7 din Constituţia din 1866 în sensul introducerii unui regim de nediscriminare în materie de cetăţenie (art. 44)

---

[1] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 197.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 121-122.

[3] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 197.

şi de cedarea sudului Basarabiei (restituit Moldovei în 1856) către Rusia în schimbul Dobrogei, Deltei şi Insulei Şerpilor (teritorii foste otomane). Procesul de recunoaştere a independenţei a durat până la 8 februarie 1880, iar cel al înlăturării jurisdicţiei consulare (care potrivit Tratatului de la Berlin trebuia să se rezolve prin înţelegeri bilaterale) s-a încheiat la 18 august 1887.

Tratatul secret de alianţă cu Austro-Ungaria şi Germania de la 18 octombrie 1883 nu a fost în măsură să influenţeze atitudinea României în cele două războaie balcanice din 1912-1913 (ultimul încheiat prin *Pacea de la Bucureşti* din 28 iulie 1913, tratat la care România, parte semnatară, s-a bucurat de drepturi egale cu cele ale celorlalţi beligeranţi)[1]. Încă în vigoare în momentul în care Puterile Centrale au declanşat Primul Război Mondial (15-28 iulie 1914), *Tratatul secret de alianţă cu Austro-Ungaria şi Germania* a fost declarat inaplicabil de către Consiliul de coroană din 21 iulie 1914 pe considerentul că nu a avut loc un *casus foederis* (Puterile Centrale nefiind atacate) şi că România, nefiind consultată la pornirea războiului. era inadmisibil ca regele României să fie tratat ca un vasal de către cei doi împăraţi. Ca urmare, având şi exemplul Italiei, România s-a declarat neutră şi pe 18 septembrie 1914 a încheiat o convenţie secretă cu Rusia („Acordul Sazonov-Diamandi") prin care îi oferea o neutralitate binevoitoare. Astfel, participarea la război alături de Puterile Centrale, ostile intereselor poporului român, devenise juridic imposibilă[2].

Pe 14 august 1916, *România a intrat în război alături de Antantă după ce semnase în prealabil un tratat multilateral cu puterile aliate* în care i se recunoştea dreptul de a participa în condiţii egale la toate chestiunile supuse tratativelor preliminare şi hotărârii conferinţei de pace. Conferinţa de Pace de la Paris (1919-1920) a consfinţit pe plan internaţional, prin sistemul de tratate încheiate sub auspiciile ei, unirea teritoriilor româneşti aflate sub stăpânire străină la patria mamă, invocând principiul imprescribilităţii suveranităţii naţionale şi voinţa maselor populare.

În intervalul 1859-1876, *relaţiile internaţionale ale României* se organizează şi iau o deosebită dezvoltare. S-au înfiinţat agenţii diplomatice la Paris, Belgrad, Viena, Berlin, Roma, Sankt Petersburg, au sporit ca număr

---

[1] Ibidem, p. 198.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 124.

şi importanţă relaţiile consulare, s-au înfiinţat reprezentanţe diplomatice corespunzătoare relaţiilor dintre statele independente. În 1880 au fost trimise misiuni diplomatice în Persia, Brazilia şi Statele Unite.

România a participat la importante *înţelegeri internaţionale multilaterale* cum au fost *declaraţiile şi convenţiile de la Haga din 1899 şi 1907 de limitare a războiului şi a consecinţelor lui.* De asemenea, România a încheiat numeroase înţelegeri bilaterale.

România a oferit bune oficii, fiind gazdă a negocierilor purtate în vederea încheierii *Tratatului de pace bulgaro-sârb* (Bucureşti, 19 februarie 1886).

Crearea statului naţional român a dus nemijlocit la *constituirea cetăţeniei române*, ai căror *titulari originari au fost cetăţenii celor două principate*, astfel cum au fost ele delimitate de *Tratatul de la Paris din 1856. Convenţia de la Paris din 1858* contribuie la constituirea cetăţeniei române prin acea bicetăţenie (art. 46), prin drepturile politice recunoscute populaţiei şi prin începutul de laicizare a instituţiei (art. 5)[1].

Codul civil din 1864 a reprezentat prin art. 8-10, art. 12 şi art. 16-20, *prima reglementare modernă a dobândirii şi pierderii individuale a calităţii de cetăţean român.*

Constituţia din anul 1866 a introdus în art. 3 principiul că „teritoriul României nu se poate coloniza cu populaţiuni de gintă străină" şi a limitat posibilitatea dobândirii împământenirii potrivit art. 7 alin. 2 numai la străini „de rituri creştineşti". A fost simplificată dobândirea cetăţeniei pentru români de origine prin introducerea instituţiei recunoaşterii şi s-a proclamat expres, în art. 8 alin. (2) din Constituţie, principiul că „numai împământenirea aseamănă pe străin cu românul pentru exercitarea drepturilor politice". Potrivit art. 8 şi art. 9 din acelaşi act normativ, termenul de *român* desemnează atât noţiunea de „cetăţean român", cât şi pe cea de „român de origine".

Menţinând principiul consemnat în privinţa străinilor în Codul Calimach, Codul civil din 1864 a stabilit în art. 11 că „străinii se vor bucura îndeobşte în România de aceleaşi drepturi civile de care se bucură şi românii, afară de cazurile unde legea ar fi hotărât altfel." Acest principiu se aplica chiar şi resortisanţilor unui stat cu care statul român nu avea relaţii diplomatice. *În aceste limite şi în cele ale dreptului statului lor de*

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 132-136.

cetăţenie, străinii se bucurau de următoarele drepturi: dreptul de a se căsători, de a adopta sau de a fi adoptaţi, de a fi tutori, de a dobândi bunuri cu titlu de proprietate, de a se bucura de proprietatea industrială etc.

Statutul străinilor aflaţi pe teritoriul României cuprindea şi *obligaţiile corespunzătoare acestor drepturi* astfel: erau supuşi, ca şi românii, legislaţiei penale pentru tot ceea ce comiteau pe teritoriul României sau împotriva ei, putea fi expulzaţi sau extrădaţi, aveau obligaţia de a plăti impozite şi taxe care uneori erau superioare celor la care erau supuşi cetăţenii români (fiind şi oraşe unde nu se percepeau impozite sau taxe, ca de exemplu Ismailul) şi trebuiau să se supună legislaţiei privitoare la actele de stare civilă şi la forma exterioară a actelor. De asemenea, în art. 2 alin. (1) din Codul civil de la 1864 se prevedea că „regimul juridic al imobilelor aflătoare în cuprinsul României este cel al legii româneşti" – deci pentru *imobilele se aplica legea aşezării lor* – iar alin. (2) al aceluiaşi articol dispunea că „legile privind starea civilă şi capacitatea personală urmăresc pe cetăţenii români, chiar dacă ar avea reşedinţa în străinătate", ceea ce consacra *principiul aplicării legii naţionale statutului juridic al persoanelor fizice*. În caz de conflict între legislaţii se aplica cu precădere legea română.

În această perioadă, de asemenea, se dezvoltă *dreptul comerţului internaţional* cu problemele lui specifice: statutul societăţilor străine, transportul maritim, falimentul.

Regimul capitulaţiilor, în virtutea căruia protejaţii unei puteri beneficiau de dreptul de a fi judecaţi de consulii acelei puteri, a fost definitiv înlăturat prin convenţiile bilaterale încheiate cu Austro-Ungaria, Germania şi Franţa (între 27 aprilie-9 mai şi 18-30 august 1887). Prin aceste convenţii puterile străine renunţă la „dreptul" lor de a proteja în România persoane de altă cetăţenie.

Perioada ce începe cu domnia lui Alexandru Ioan Cuza a marcat deci, pe plan internaţional, în condiţiile raporturilor de forţe şi de interese între diferitele puteri europene, *recunoaşterea naţiunii române şi îndreptăţirea ei de a avea un stat independent cu propria politică externă*.

§6. Dreptul penal

În momentul Unirii din 1859, în Ţările Române erau în vigoare două coduri penale, şi anume: *Condica criminalicească* din 1826, în Moldova, elaborată în timpul domniei lui Ioniţă Sandu Sturza, şi *Condica criminală*

şi de procedură pusă în aplicare în 1850, pe vremea domniei lui Barbu Ştirbei Vodă, în Ţara Românească.[1]

Unirea din 1859 a urgentat unificarea legislativă. În anul 1864 a fost elaborat *Codul penal* care a intrat în vigoare în anul 1865. El s-a inspirat din Codul penal prusac din 1851 şi din Codul penal francez de la 1810 (în mică măsură).[2] Ca urmare a adoptării Codului penal au fost abrogate cele două condici criminaliceşti mai sus menţionate.

Codul penal din 1865 era structurat pe trei părţi:

1. Cartea I cuprindea dispoziţii referitoare la *pedepse şi felul lor*;
2. Cartea a II-a cuprindea dispoziţii referitoare *la crime şi delicte*;
3. Cartea a III-a cuprindea dispoziţii referitoare la *materia contravenţiilor.*

Cartea I clasifica pedepsele în:

– criminale pentru crime;
– corecţionale pentru delicte;
– colităneşti pentru contravenţii.

Cartea a II-a clasifica faptele penale, în funcţie de relaţiile sociale ocrotite de lege, în:

1. *infracţiuni îndreptate împotriva statului* ca de exemplu: răsturnarea ordinii de stat sau înalta trădare;
2. *crime şi delicte împotriva Constituţiei,* adică fapte săvârşite împotriva sistemului parlamentar sau electoral;
3. *crime şi delicte împotriva intereselor publice,* legate de exercitarea funcţiei administrative, ca de exemplu: abuzul de putere sau delapidarea;
4. *crime şi delicte îndreptate împotriva intereselor particulare,* ca de exemplu: cele contra vieţii, integrităţii corporale, onoarei, patrimoniului etc.

În decursul aplicării sale până în anul 1918, Codul penal român a suferit numeroase modificări, dintre care le amintim pe cele intervenite prin Legea din 17 februarie 1874, prin Legea din 21 februarie 1882, prin Legea din 28 mai - 9 iunie 1893 etc.[3]

În Transilvania, din 1849 până în 1852, s-a aplicat *Codul penal austriac din 1803*, iar între anii 1852-1880 *Codul penal austriac din 1852*. La

---

[1] *C. Cloşcă şi G. Asandului*, op. cit., p. 196.

[2] *I. Apostu, N. Ionescu*, Prelegeri de Istoria dreptului românesc, Ed. NITNELAV, Galaţi, 2003, p. 139 - 140.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 178.

1 septembrie 1880 au fost puse în aplicare întâi în Ungaria, în Banat, în Crişana şi în Maramureş şi apoi şi în Transilvania propriu-zisă, *Codul penal maghiar pentru crime şi delicte* (Legea V din 1878) şi *Codul penal despre contravenţii* (Legea XL din 1879). Cu toate că cele două coduri penale s-au caracterizat prin numărul mare de fapte incriminate şi prin asprimea pedepselor instituite, s-a considerat necesară o amplificare a represiunii prin modificări şi completări, un loc aparte ocupându-l Legea nr. XXXVI, denumită şi „Novela penală" din anul 1908. Şi în această legislaţie s-a proclamat principiul legalităţii incriminării, al legalităţii pedepsei şi al legalităţii judecăţii, dar în comparaţie cu cea din vechea Românie, apar şi particularităţi în reglementarea vârstei şi cauzele ce apărau de răspundere[1].

În Bucovina s-a aplicat *Codul penal austriac* din 27 mai 1852, întocmit în spiritul şcolii clasice, cu diviziunea tripartită a infracţiunilor în: crime, delicte şi contravenţii. Nevoia modernizării a dus la proiectele din: 1867 (Proiectul Hye), 1874, 1881, 1891 şi 1912, fără a se ajunge, însă, la alcătuirea unui nou cod[2].

În Basarabia sistemul penal era cuprins în trei mari legiuiri: *Codul pedepselor criminale şi corecţionale* din 15 august 1845, republicat în 1885, modificat în 1906, 1909, 1917; *Codul penal* din 22 martie 1903, parţial aplicat din 1909, modificat în 1904, 1905, 1906 etc. şi *Statutul pedepselor* din 20 noiembrie 1884, modificat în 1906, 1909 şi 1914[3].

6.1. Infracţiunile

Infracţiunea era reglementată în mod formal, fiind considerată „ca o acţiune sau inacţiune socotită doloasă sau culpoasă, şi pe care legiuitorul a sancţionat-o penalicește"[4].

Infracţiunile erau împărţite în funcţie de pedepse în *crime, delicte şi contravenţii.*

Codul penal de la 1865 consacră principiul legalităţii incriminării şi a pedepsei şi conţine unele dispoziţii cu privire la aplicarea legii penale în timp şi spaţiu. De asemenea, erau reglementate în Codul penal: modul de

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 201.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 179.

[3] Ibidem, p. 179.

[4] Ibidem, p. 180.

pedepsire al tentativei (tentativa de crimă şi cea de delict), concursul de infracţiuni, recidiva, complicitatea, circumstanţele atenuante, cauzele ce apărau de pedeapsă (legitima apărare şi alte cauze care, potrivit art. 60 din Legea din 17 februarie 1874, erau lăsate la aprecierea juriului sau a judecătorului corecţional, cauze denumite *circumstanţe atenuante*) şi cauzele ce înlătură dolul sau culpa (Inconştienţa infractorului şi constrângerea lui).

În art. 255 al Secţiunii a III-a intitulată *Omucideri, răniri şi loviri care nu sunt calificate nici crime, nici delicte*, legiuitorul consacra prevederea conform căreia nu se considera nici crimă, nici delict omuciderile, rănile şi lovirile care erau „ordonate de lege şi comandate de autoritatea legitimă".

În privinţa *conflictului legilor penale în timp*, Codul penal de la 1864 prevedea, în art. 2 alin. (2), că ori de câte ori o lege, fie veche, fie nouă, era favorabilă infractorului, acea dispoziţie se va aplica. În privinţa *conflictului de legi în spaţiu*, şi la noi, ca şi în toate legislaţiile, principiul mixt a fost cel care era prevăzut, sub formă integrală, în ce priveşte teritoriul, cu unele excepţii în privinţa principiului personalităţii, în sensul că infractorii, deşi în străinătate fiind, puteau fi urmăriţi pentru faptele lor comise acolo unde se aflau[1].

În Codul penal de la 1878 din Transilvania, infracţiunile erau împărţite în trei categorii: *crime, delicte şi contravenţii*. De asemenea Codul penal de la 1878 reglementa: prescripţia, tentativa, intenţia, recidiva, trădarea, pedepsirea infracţiuni lor comise în străinătate. Exista posibilitatea trecerii infracţiunilor dintr-o categorie în alta, în special a crimelor în delicte (corecţionalizarea), care era de două feluri: legală (astfel era corecţionalizarea crimelor comise de minori) sau judiciară (admisă în cazul tentativei, complicităţii şi al circumstanţelor atenuante extraordinare)[2].

Codul penal maghiar de la 1878 stabilea *cauzele de imputabilitate* (vârsta copilăriei până la 12 ani, inconştienţa şi alterarea facultăţilor mintale, lipsa priceperii sau discernământul la surdomuţi). În privinţa *vinovăţiei*, art. 75 din Codul penal de la 1878 prevedea dolul ca un element definitoriu al crimelor şi al delictelor. Însă delictele puteau fi pedepsite şi dacă au fost săvârşite din culpă, dar numai în cazurile expres prevăzute de lege.

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 181.

[2] Ibidem, p. 181.

Scuzele legale absolutorii erau reglementate în Codul penal de la 1878 în diverse articole, aprecierea circumstanţelor agravante şi atenuante, obiective şi subiective fiind lăsate la latitudinea judecătorului. De o reglementare amănunţită, corespunzătoare în cele mai multe cazuri recomandărilor doctrinei penale celei mai avansate din acea vreme, s-a bucurat problema unităţii şi pluralităţii infracţiunilor (actelor constitutive). De asemenea erau prevăzute în detaliu şi *fazele infracţiunii* (adică incriminarea şi pedepsirea infracţiunilor după gravitatea fazelor executate) precum şi *unitatea şi pluralitatea infractorilor* (adică a participanţilor la comiterea infracţiunii).[1]

6.2. Sistemul de pedepse

Codul penal de la 1864 a adoptat în privinţa pedepselor *sistemul tripartit* asemănător cu cel al infracţiunilor, clasificând pedepsele în: *pedepse pentru crime, pedepse pentru delicte şi pedepse pentru contravenţii*. De asemenea, pedepsele au fost divizate în: *principale, accesorii şi complementare*.

În art. 1 al Codului penal de la 1864, *pedepsele erau clasificate în funcţie de modul de executare* astfel:

– pentru *crime*: munca silnică (pe viaţă şi pe timp mărginit), recluziunea într-o casă de muncă, detenţiunea şi degradarea civică;

– pentru *delicte*: închisoarea de la 15 zile la 2 ani, interdicţia unora din drepturile politice, civile ori de familie şi amenda;

– pentru *contravenţii*: închisoarea de la o zi la 15 zile şi amenda.

Codul penal român de la 1864, în materia pedepsei, reflecta ideile beccariene de moderaţie în privinţa acestora. Erau interzise *pedeapsa cu moartea, confiscarea averii şi pedepsele corporale*.

Ca urmare a atenuării sancţiunilor, Codul penal român de la 1864 era considerat ca reprezentând cea mai blândă lege penală din Europa.

În Transilvania, Codul penal de la 1878 prevedea ca pedepse privative de libertate:

– pentru *crime*: temniţa grea pe viaţă sau pe timp limitat (2-15 ani), recluziunea pe timp de la şase luni la zece ani şi detenţiunea de la 5 la 15 ani;

– pentru *delicte*: detenţiunea şi închisoarea corecţională, ambele de la o zi la 5 ani;

---

[1] Ibidem, p. 182.

– pentru *contravenţii*: închisoarea poliţienească de la trei ore la 2 luni, iar, pentru minori, închisoarea corecţională specială pe timp limitat între 15 zile şi 15 ani.

Pedepsele erau clasificate în: *pedepse principale*, *pedepse accesorii* şi *complementare* (respectându-se distincţia între pedepsele politice şi pedepsele de drept comun).

Codul penal de la 1878 *a menţinut pedeapsa cu moartea pentru crimele de înaltă trădare şi asasinat* (art. 126 şi art. 278). De asemenea, *pedeapsa cu bătaia* a fost reglementată pentru copii şi adolescenţi, ca metodă de corecţie şcolară sau casnică, dispusă de judecător.

Dintre *pedepsele vizând averea infractorilor*, amintim *confiscarea generală* care a fost prevăzută, în timpul şi ca o consecinţă a războiului, prin *Legea nr. XVIII din 1915*, drept *pedeapsă împotriva crimei trădării.*

§7. Dreptul civil

Exercitându-şi dreptul la iniţiativa legislativă, conferit şefului statului prin Convenţia de la Paris din 1858, Al.I. Cuza a cerut Comisiei Centrale de la Focşani să treacă la elaborarea *Codului civil* şi a *Codului de procedură civilă*[1].

În procesul elaborării *Codului civil român*, legiuitorii au folosit pe lângă izvoare româneşti, proiectul Codului civil italian Pissanelli şi Codul civil francez (Napoleon) din anul 1804. *Codul civil român, adoptat în anul 1864, a intrat în vigoare la 1 decembrie 1865.*

Codul civil stabileşte, în cartea I, regimul persoanelor, în cartea a II-a, regimul bunurilor şi în cartea a III-a regimul proprietăţii.

Prin urmare, Codul civil din 1865 (ce susţinea ideile de egalitate şi libertate proclamate de Revoluţia franceză din 1789, păstrând din trecut numai ceea ce nu era în contradicţie cu acestea) a devenit *izvorul juridic formal al dreptul civil al României Mici.* Acest cod continuă să îşi păstreze forţa juridică şi astăzi în ciuda unor substanţiale modificări şi completări.

În ce priveşte dreptul civil aplicat în Transilvania, *Codul civil austriac din 1811 a fost izvorul principal în regiunile din centrul şi estul provinciei.* Acest cod s-a inspirat din dreptul roman, din dreptul cutumiar şi din diferite coduri străine (inclusiv din Codul civil francez din 1804). El a fost introdus în Ungaria şi în Transilvania în 1853. În vestul Transilvaniei

[1] *C. Voicu*, op. cit., p. 329.

a dominat, până în 1867, dreptul civil ungar, care avea ca izvor principal cutuma. După 1867 – dată de la care Ungaria a obţinut drept propriu de legiferare în cadrul monarhiei dualiste – şi până în 1917, au fost elaborate o serie de legi, decrete regale şi ordonanţe ministeriale ce au modificat şi completat Codul civil austriac şi care s-au aplicat şi asupra întregului teritoriu al Transilvaniei[1].

7.1. Statutul juridic al persoanelor

a) *Capacitatea de folosinţă* începe odată cu naşterea vie a copilului şi încetează la moartea persoanei. În privinţa discutatei şi controversatei probleme a incertitudinii asupra existenţei unei persoane, Codul civil a adoptat sistemul absenţei, sistem extrem de complicat, convenabil însă pentru garantarea mai bună a proprietăţii[2].

b) *Numele.* Reglementarea numelui se realizează pentru prima oară prin *Legea din 18 martie 1895*, dreptul la nume fiind considerat ca un drept de proprietate. Astfel, în privinţa numelui femeia este obligată să poarte numele bărbatului ei – „capul asociaţiei conjugale", iar copii să poarte numele tatălui lor – „titularul puterii părinteşti".

c) *Domiciliul.* Legiuitorul stabilea că domiciliul era determinat în mod voluntar. Totuşi, anumitor persoane li se impunea domiciliul ca de exemplu: minorilor neemancipaţi (care aveau domiciliul legal la părinţi sau tutorii lor) ori femeii măritate (ea fiind obligată să domicilieze la soţul ei).

d) *Actele de stare civilă.* Înainte de intrarea în vigoare a Codului civil prin *Legea din 2 iunie 1865*, s-au pus în aplicare capitolele I-VI din titlul al II-lea C. civ. privitoare la actele de stare civilă. Codul civil a secularizat actele de stare civilă. Constituţia din 1866 prin art. 22 le-a dat în atribuţia „autorităţii civile". Pe 3 decembrie 1866, a apărut *Regulamentul pentru serviciul actelor civile*, care a fost completat prin *Regulamentul pentru serviciul actelor civile* din 6 septembrie 1911. Ambele regulamente au fost abrogate pe 11 iulie 1913.

e) *Filiaţiunea.* Soţul era considerat tatăl copilului conceput în timpul căsătoriei cu excepţia anumitor cazuri când tatăl putea tăgădui paternitatea copilului. Acţiunea în stabilirea filiaţiunii legitime era imprescriptibilă, copilul născut în afara căsătoriei putând fi legitimat prin căsătoria făcută de părinţi dacă aceştia l-au recunoscut. Cercetarea paternităţii nelegitime era interzisă. Puteau să adopte numai persoanele de ambele

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 208.
[2] *D. Firoiu*, op. cit., p. 229-230.

sexe, care la epoca adopției nu aveau copii, nici descendenți legitimi și care erau cu cel puțin 18 ani mai învârstă decât cel pe care îl adoptau (art. 309 C.civ.). Copii adoptivi erau asimilați celor legitimi. Copilul rămânea sub autoritatea părinților până la majorat sau emancipare.

f) *Tutela și curatela.* Tutela legală se exercita asupra copilului minor (mai mic de 21 de ani) la moartea unuia dintre părinți. Ea revenea părintelui rămas în viață. Tutela îmbrăca următoarele forme: *tutela testamentară* (se desemna de către părintele supraveţuitor persoana care să exercite tutela după moartea sa), *tutela legală a ascendenților* și *tutela dativă* (atribuită de consiliul de familie în lipsă de părinte supraveţuitor). Minorul putea fi *emancipat* în mod expres de părinți la 18 ani, iar de consiliul de familie la 20 de ani. Emanciparea tacită se făcea prin căsătoria minorului. Actele încheiate de reprezentantul minorului pe baza formelor legale erau valabile ca și actele încheiate de capabili, dar erau supuse autorizării organelor tutelare. Pentru ocrotirea celor loviți de o alienație sau deficiență mintală, precum și a celor cu mintea slăbită, s-a creat instituția *interdicției* pentru cei dintâi și a *consiliului judiciar* pentru ultimii. *Tutela interzisului* era organizată ca și a minorului cu unele deosebiri (de exemplu soția putea fi tutorele soțului său interzis – art. 435-457 C.civ.). *Consiliul judiciar* era persoana desemnată de tribunal pentru a asista la săvârșirea unor acte juridice mai importante pentru cei slabi de minte sau porniți spre risipă. Cei puși sub consiliu judiciar aveau o capacitate redusă, asemănătoare celei a minorului emancipat.

Femeia căsătorită a fost pusă sub puterea maritală a soțului ei. Ea nu avea capacitatea să încheie singură acte juridice [art. 197-208, art. 837 alin. (1), art. 950 alin. (3), art. 1285, art. 1879 C. civ.].

Codul civil din 1865 reglementează și *persoana juridică* arătând că există două categorii de persoane juridice: *persoane juridice de drept public* (statul, județul, comuna, instituții creditate cu îndeplinirea unui serviciu public etc.) și *persoane juridice de drept privat* (asociații, fundații, sindicate).

Statutul persoanelor în legislația aplicabilă în provinciile românești aflate sub stăpânire străină. Legislația în vigoare din Transilvania în materia persoanelor și a familiei dispunea că orice om are drepturi înnăscute, evidente chiar din rațiunea însăși. Minoritatea dura până la 24 de ani împliniți. Până la majorat, până la căsătoria fetei sau până la emancipare, minorul se afla sub puterea părintească. Tutela se deschidea obligatoriu dacă nu exista tată sau dacă acesta nu-și putea exercita puterea părintească. Potrivit legii, între ascendenți și descendenți exista îndatorirea

reciprocă de întreţinere, ea fiinţând şi în favoarea copiilor nelegitimi. Întreţinerea era obligaţia tatălui şi numai în subsidiar a mamei. Prin Legea nr. XXXIII din 1894, registrele de stare civilă dispun de o reglementare în spirit laic, fiind ţinute de funcţionari publici şi puteau servi la publicitatea şi dovedirea legală a naşterilor, căsătoriilor sau deceselor. În ce priveşte persoanele juridice, acordarea personalităţii lor era de competenţa Ministerului de Interne[1].

7.2. Familia

În ceea ce priveşte familia, Codul civil din 1865 a adoptat *principiul secularizării dreptului*, excluzând regulile religioase din reglementarea legală.

Căsătoria a devenit un act pur civil, fiind deplin valabilă dacă a fost celebrată în faţa ofiţerului de stare civilă.

Codul civil din 1865 a menţinut *instituţia divorţului* şi a aplicat în această materie *principiul egalităţii de tratament a soţilor în cazul desfacerii căsătoriei pentru adulter.* Se putea divorţa şi pentru *alte motive* ca de exemplu: excese, cruzimi, vrăjmăşia unuia dintre soţi faţă de celălalt soţ, etc., precum şi prin consimţământ mutual, adică prin acordul soţilor (art. 209-285 C.civ.).

În privinţa *regimului matrimonial*[2], Codul civil reglementa *două regimuri matrimoniale* (*separaţia de patrimoniu* şi *regimul dotal)* dintre care soţii aveau libertatea de a-şi alege unul şi chiar de a-l modifica pe cel ales. Totuşi, soţii puteau recurge şi la *alte tipuri de regimuri matrimoniale,* nereglementate de Codul civil, precum *regimul comunităţii de bunuri. Contractul matrimonial* (actul juridic prin care soţii îşi stabileau regimul matrimonial) era produsul a două voinţe autonome, singurele îngrădiri care i se aducea fiind acelea dictate de ordinea publică (art. 1223-1226 C.civ.).

Printr-o Lege din 15 martie 1906, inspirată din Codul civil german din 1900 şi din proiectul de cod civil elveţian, s-au adus câteva modificări importante Codului civil român. Astfel, publicaţiile de încunoştinţare a

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 139-140.

[2] Regimul matrimonial reprezintă totalitatea normelor juridice care reglementează relaţiile dintre soţi cu privire la bunurile lor, precum şi relaţiile stabilite între soţi şi terţe persoane şi care privesc tot bunurile soţilor.

căsătoriei s-au redus la una; s-a scurtat termenul necesar dintre încunoştinţare şi celebrarea căsătoriei; s-a admis căsătoria *in extremis* fără publicaţie; s-a renunţat la consimţământul părinţilor când cei ce se căsătoresc au împlinit vârsta de 21 de ani; s-a admis ca un copil natural să se poată căsători numai cu consimţământul tutorelui; s-a admis ca femeia să se poată recăsători înainte de a fi trecut zece luni de la desfacerea căsătoriei, în cazul în care a născut în acel interval; s-a permis căsătoria soţului adulterin cu complicele său, după desfacerea primei căsătorii. S-a prevăzut că şi în cazul divorţului pentru cauze determinate – nu numai în cazul celui prin consimţământ mutual – o treime din averea soţului vinovat să treacă în nudă proprietate a copiilor rezultaţi din căsătorie.

În Transilvania, *raporturile de familie* întemeiate prin căsătorie au fost guvernate până la 1894 de regulile Codului civil austriac (art. 44-136). Din acest an s-a pus în aplicare *Legea nr. XXXI despre dreptul matrimonial* (atât în teritoriile transilvănene, cât şi în cele bănăţene, crişane şi maramureşene). Potrivit acestei legi căsătoria civilă era obligatorie şi se încheia înaintea funcţionarului stării civile. În materia divorţului desfacerea căsătoriei se putea cere numai pe cale judiciară, pentru motivele indicate de lege. Dacă soţia nu avea venituri suficiente şi soţul fusese găsit vinovat de divorţ, soţul era obligat să-i plătească soţiei o pensie. Cuantumul acesteia corespundea statutului material şi social al soţului. Ea putea fi majorată sau diminuată. Aceeaşi lege prevedea şi *separaţia de pat şi masă* care se obţinea de soţi pe baza motivelor de divorţ. Dar spre deosebire de divorţ, această separaţie nu împiedica restabilirea convieţuirii în căsătorie. După doi ani de separaţie, dacă soţii nu s-au împăcat, separaţia putea fi transformată în divorţ[1].

7.3. Regimul juridic al bunurilor

Patrimoniul şi drepturile patrimoniale. Patrimoniul era conceput de legiuitorul burghez ca o complinire a ideii de persoană şi prin acesta se înţelegea *totalitatea drepturilor şi obligaţiilor sale, apreciabile în bani, adică averea care reprezintă o valoare economică.*[2]

Drepturile patrimoniale puteau fi: *reale* şi *de creanţă*. *Dreptul real* (*ius in re*) este acel drept care, dând unei persoane o putere juridică

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 145.

[2] Ibidem, p. 146.

directă şi imediată asupra unui lucru, este absolut adică susceptibil să fie exercitat nu numai contra unei persoane determinate, ci contra tuturor. Drepturile reale sunt în număr limitat şi se împart în: *drepturi reale principale* (pentru că sunt de sine stătătoare, şi anume: proprietatea, uzufructul, uzul, abitaţia, servitutea, emfiteoza[1] şi superficia) şi *drepturi reale accesorii* (pentru că ele garantează o creanţă, şi anume: gajul, privilegiile, ipoteca şi antihreza[2]). *Dreptul de creanţă* (*ius ad rem*) este dreptul pe care o persoană îl exercită în contra alteia pentru a o obliga să dea, să facă sau să nu facă ceva, stabilindu-se un raport între două sau mai multe persoane.

Bunurile au fost clasificate din mai multe puncte de vedere, dar cea mai importantă era clasificarea în: *mobile* (mişcătoare) şi *imobile* (nemişcătoare). *Bunurile mobilele* sunt cele care nu au o aşezare fixă şi pot fi mişcate din loc în loc, ca de exemplu: animalele, vehiculele, cărţile etc. *Imobilele* sunt cele care au o aşezare fixă şi nu pot fi mişcate din loc în loc, ca de exemplu: pământul, casele etc. Codul civil afirma superioritatea valorică a bunurilor imobile faţă de cele mobile, deşi aceasta nu mai corespundea realităţii celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea.

Aproprierea (moduri de însuşire a) bunurilor. Posesiunea constituia baza drepturilor reale şi semnul exterior al existenţei lor, fiind raportul de fapt între un lucru şi o persoană, în virtutea căreia aceasta din urmă poate face asupra lucrului acte materiale de folosinţă şi de transformare, cu intenţia de a supune lucrul la exerciţiul dreptului real, căruia aceste acte îi corespund în mod normal. *Dreptul de proprietate* în accepţiunea Codului civil era dreptul asupra unui lucru, în virtutea căruia lucrul se afla în mod exclusiv şi perpetuu în puterea unor persoane sau a celor ce dobândesc de la ea şi care se manifesta prin facultatea de a se servi (*usus*), a dispune în mod liber de acel lucru *(abusus)* şi a se bucura de fructe *(fructus). Sancţiunea dreptului de proprietate* era *acţiunea în revendicare* prin care o persoană cerea să i se recunoască în justiţie un drept de proprietate asupra unui lucru de care a fost deposedat. Codul civil a prevăzut următoarele

---

[1] Emfiteoza sau embaticul reprezintă dreptul real de folosinţă asupra imobilului altuia, drept ce izvorăşte dintr-un contract de închiriere perpetuă sau de lungă durată.

[2] Antihreza sau anticreza reprezintă un contract prin care se transmite creditorului dreptul de folosinţă asupra unui imobil al debitorului sau venitul produs de acest imobil. Acest drept de folosinţă al creditorului şi-a luat numele de la actul juridic din care izvorăşte.

moduri de dobândire a proprietăţii: legea, hotărârea judecătorească, tradiţiunea, convenţia, accesiunea imobiliară, accesiunea mobiliară, prescripţia achizitivă (uzucapiunea) şi ocupaţiunea.

Dezmembrămintele proprietăţii. Cu excepţia proprietăţii, toate celelalte drepturi reale se pot exercita asupra unor lucruri ce sunt în proprietatea altor persoane. Astfel, elementele dreptului de proprietate sunt dezmembrate, ele aparţinând unor titulari diferiţi. Ca *dezmembrăminte ale dreptului de proprietate* au fost reglementate următoarele drepturi reale:

– *uzufructul* cu varietăţile lui (*uzul şi abitaţia*) sunt drepturi reale vremelnice de folosinţă asupra unui lucru care aparţine nudului proprietar şi care se sting cel mai târziu la moartea uzufructuarului, uzuarului sau a celui care are dreptul de abitaţie (art. 517, art. 557, art. 565 C.civ.);

– *servitutea* este dreptul real stabilit în sarcina unui imobil (fond aservit) în favoarea unui alt imobil (fond determinat), ce aparţine altui proprietar. Este prin natura ei perpetuă şi se poate clasifica în *naturală, legală şi stabilită prin fapta omului*;

– *superficia* se întâlneşte când pe terenul ce aparţine unui proprietar s-a construit o clădire sau s-a făcut o plantaţie ce aparţine altui proprietar, acesta din urmă având un drept de superficie asupra terenului;

– *embaticul sau emfiteuza* este un drept real de folosinţă asupra unui imobil, drept decurgând dintr-o locaţie perpetuă sau de foarte lungă durată. Această reminiscenţă din vechiul drept a fost privită cu ostilitate de Codul civil de la 1864, care, menţinând embaticurile existente, a interzis în viitor să se mai constituie asemenea drepturi reale (art. 1415 C.civ.).

În dreptul transilvănean, bunurile erau reglementate în partea a II-a a Codului civil austriac. *Posesia* putea fi: *legitimă* (când se întemeia pe un titlu valabil, adică pe o achiziţie legală) sau *nelegitimă*. Înscrierea posesiei unui imobil în cartea funciară îi conferea acesteia caracter de posesie legitimă. *În materie de imobile, reintegrarea în posesie* – în cazul în care cineva fusese în posesia imobilului anterior actului de tulburare – se cerea prin *acţiune posesorie* numită „acţiune în repoziţie sumară". În această acţiune nu trebuia să se dovedească calitatea de proprietar, ci numai posesia anterioară de fapt şi tulburarea acesteia. Dacă cineva nu fusese în posesie, trebuia să dovedească prin *acţiune petitorie* că este proprietar tabular (de exemplu în cazul în care nu i s-a predat de vânzător posesia materială a mobilului, dar contractul de cumpărare a imobilului a fost înscris în cartea funciară).

Proprietatea asupra mobilelor se dobândea prin tradiţiunea corporală, iar cea *a imobilelor* prin înscrierea în cartea funciară.

Instituţia cărţilor funciare, reglementată la nivel de principii de Codul civil austriac, a cunoscut în Transilvania o dezvoltare istorică cu mai multe etape, în cursul cărora i s-au adus treptat completări şi perfecţionări. Astfel prin *Regulamentul de carte funciară* pus în aplicare în 1855 în Ungaria, Banat, Crişana şi Maramureş şi în 1870 în Transilvania propriu-zisă au fost dezvoltate cu minuţiozitate principiile Codului civil austriac, consolidându-se siguranţa tranzacţiilor imobiliare şi protecţia terţilor de bună-credinţă. Sistemul de publicitate imobilară realizat prin intermediul cărţilor funciare era superior celui al registrelor de inscripţiuni şi transcripţiuni reglementat de Codul civil român din 1864 prin aceea că un exemplar de carte funciară oferea un tablou sinoptic a tuturor operaţiilor juridice şi drepturilor dobândite asupra acelui imobil de diverse persoane, de-a lungul timpului, grupând titularii de drepturi în jurul imobilului şi nu invers[1].

7.4. Obligaţiile

Codul civil în materie de *obligaţii şi contracte* a proclamat libertatea părţilor contractante, stabilind în principiu că orice convenţie încheiată de persoane capabile era permisă, cu condiţia ca ea să nu fie contrară unei dispoziţii legale, ordinii publice sau bunelor moravuri (art. 5 şi art. 968 C.civ.). Buna-credinţă era pusă la baza întregii reglementări şi a oricărei interpretări (art. 970 C.civ.), recurgându-se la formalism numai în mod excepţional.

Contractul sau convenţia a fost definit ca fiind acordul de voinţă a două sau mai multe persoane în scopul de a produce un efect juridic şi anume: a crea, a transmite sau a stinge un drept (art. 942 C.civ.). *Condiţiile generale de validitate* pe care trebuia să le îndeplinească contractul erau:

– *capacitatea părţilor contractante* adică părţile să fie capabile să încheie contractul;

– *consimţământul* care trebuia să existe şi să nu fie viciat prin eroare, dol sau violenţă (art. 953 C.civ.);

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 148-149.

– *obiectul contractului* să fie determinat sau cel puţin determinabil, posibil, să nu fi violat ordinea publică şi bunele moravuri şi să fi aparţinut celui ce se obligă (art. 962 C.civ,);

– *cauza contractului* adică scopul avut în vedere de părţi în momentul contractării să fie licit (art. 948 C.civ.).

În privinţa *efectelor generale ale contractului* menţionăm: între părţi contractul avea putere obligatorie (art. 969 C.civ.); contractul nu producea efecte faţă de terţi (art. 973 C.civ.) cu excepţia persoanelor care aveau legătură cu actul (succesorii universali, succesorii particulari, cumpărătorul unui bun, donatorul, legatarul cu titlu particular, creditorii chirografari ai contractantului).

Desfiinţarea contractelor putea fi cauzată de *nulitatea* sau *rezoluţia* lor, care produceau efect retroactiv, precum şi de *revocare* (la liberalităţi) şi *reziliere*, care desfiinţau şi ele contractul, lăsând însă intacte efectele produse până în acel moment. *Nulitatea absolută* (produsă de un viciu iniţial care afecta contractul) putea fi cerută de orice persoană interesată, pe când *nulitatea relativă* (specifică contractelor încheiate de incapabili şi celor încheiate de persoane al căror consimţământ a fost viciat prin eroare, violenţă sau dol) putea fi invocată numai de partea pentru protecţia căreia a fost stabilită de lege. *Rezoluţia* era un mod de desfiinţare care putea opera în orice fel de contract (sinalagmatic sau unilateral) decurgând din neexecutarea obligaţiei debitorului. Creditorul putea cere, în acest caz, pe cale judecătorească, executarea obligaţiei sau desfiinţarea contractului. Când este vorba de neexecutarea unui contract având ca obiect prestaţiuni succesive (de exemplu locaţiunea), acţiunea prin care se cere desfiinţarea lui se numeşte *reziliere*.

Pe baza prevederilor legislaţiei civile, *doctrina a clasificat contractele în funcţie de mai multe criterii*. Astfel, contractele puteau fi *sinalagmatice şi unilaterale, cu titlu oneros şi cu titlu gratuit, reale, consensuale şi solemne, principale şi accesorii etc.* Menţionăm ca şi contracte principale, reglementate de Codul civil: contractul de vânzare-cumpărare (art. 1294); contractul de locaţiune (art. 1410-1490); contractul de mandat; contractul de împrumut, contractul de depozit, contractul de societate, contractele aleatorii.

Delictele şi cvasidelictele. Delictele şi cvasidelictele erau fapte ilicite cu conţinut vast, producătoare de prejudicii. Potrivit art. 998-999 C.civ. oricine cauza altuia un prejudiciu – voluntar sau prin neglijenţă ori imprudenţă – era obligat să-l repare.

Răspunderea civilă era obligaţia legală care incumbă celui ce a săvârşit un fapt ilicit de a repara prejudiciul material sau moral cauzat prin acel fapt. Cazurile de responsabilitate delictuală prevăzute de art. 1000 C.civ. erau:

– *responsabilitatea pentru fapta proprie* (cel care comitea o faptă ilicită, având discernământul faptelor sale răspundea pentru prejudiciul cauzat);

– *responsabilitatea pentru faptele altora* (tatăl, iar în lipsa lui, mama răspundeau pentru faptele copiilor lor minori care locuiau la ei, institutorii şi maiştrii răspundeau pentru faptele cauzate de elevi şi ucenici în timpul cât se găseau sub supravegherea lor), temeiul acestei responsabilităţi fiind constituit de lipsa de supraveghere;

– şi *responsabilitatea pentru daune cauzate de animale şi lucruri* (întemeiată pe prezumţia de culpă a proprietarului).

Cvasicontractele erau fapte licite care puteau da naştere la obligaţii. Făceau parte din această categorie: îmbogăţirea fără cauză a unei persoane în dauna alteia (fiind o faptă injustă dădea naştere la obligaţia de restituire – art. 986 C.civ.), plata nedatorată (făcută din eroare – art. 993 C.civ.) şi gestiunea de afaceri (adică iniţiativa unilaterală a unei persoane care şi-a asumat grija intereselor alteia, fără a avea un mandat prealabil, dădea naştere la obligaţii reciproce, dacă era îndeplinită în condiţiile prevăzute de lege, respectiv art. 987-990 C.civ.).

Efectele şi stingerea obligaţiilor. Efectul principal al obligaţiei consta în dreptul creditorului de a urmări pe debitor cu scopul de a obţine îndeplinirea exactă a prestaţiei la care se obligase (*executare directă* în natură), iar în caz de neexecutare, în pretenţia despăgubirii lui de către debitor prin echivalentul în bani (*executare indirectă*), adică prin plata de *daune-interese. Stingerea obligaţiilor* se putea face prin: plată, novaţie, compensaţie, retrimiterea lucrului datorat, pierderea lucrului datorat, confuziune, anulare sau resciziune, efectul condiţiei rezolutorii (art. 1091-1168 C.civ.).

Modalităţile obligaţiilor, pluralitatea şi proba lor. Modalităţile obligaţiilor au fost: *termenul* şi *condiţia.* Termenul era un eveniment viitor şi sigur, care întârzia îndeplinirea (termen suspensiv) sau stingerea (termen extinctiv) efectelor unei obligaţii. Condiţia era un eveniment viitor şi nesigur, de a cărui îndeplinire depindea naşterea (condiţie suspensivă, art. 1017 C.civ.) sau stingerea (condiţie rezolutorie, art. 1018 C.civ.) unei obligaţii. În ceea ce priveşte *proba obligaţiei* menţionăm că era regle-

mentată în mare parte în art. 1169-1222 C.civ., deşi această materie ţine mai degrabă de dreptul procesual civil.

Modurile de garantare a creanţelor. Debitorul era ţinut să-şi îndeplinească datoriile cu toate bunurile sale mobile şi imobile prezente şi viitoare (art. 1718 C.civ.). Creditorul avea, deci, un *drept de garanţie asupra întregului patrimoniu al debitorului* (dreptul de gaj general al creditorilor). Spre a evita, însă, riscul eventual de insolvabilitate, creditorul avea interesul de a obţine de la debitor *o garanţie* a creanţei sale; în felul acesta el era protejat preventiv atât împotriva insolvabilităţii debitorului, cât şi împotriva concursului cu ceilalţi creditori chirografari. Garanţiile erau de două feluri:

– *garanţii personale* (fidejusiunea, cauţiunea, chezăşia) care erau date de una sau mai multe persoane şi constau în obligaţia accesorie celei principale pe care şi-o iau acestea de-al îndestula pe creditor în cazul când debitorul va fi în imposibilitate să o facă;

– *garanţii reale* care decurgeau din afectarea specială a unor bunuri de a servi în asigurarea plăţii creanţei unui anumit creditor. Afectarea bunului putea fi făcută de debitorul însuşi sau de un terţ. Această garanţie reală indiferent dacă era constituită de debitor sau de un terţ, îi conferea creditorului garantat un drept real caracterizat prin două atribute principale: *dreptul de preferinţă* şi *dreptul de urmărire* care îl îndrituiau pe creditorul garantat să nu vină în concurs cu creditorii chirografari, ci să se îndestuleze cu precădere, iar în caz de înstrăinare a bunului care forma garanţia lui, să-l urmărească în mâinile terţului achizitor[1].

Principiul liberalităţii convenţiilor proclamat în art. 969 C.civ. *a suferit unele limitări prin reglementarea învoielilor agricole.* Astfel, prin Legea tocmelilor agricole din 18 mai 1866 se stabilea, în art. 1, că tocmelile agricole se legalizau şi se înregistrau de către autoritatea comunală, iar potrivit art. 3, contractul se făcea în scris şi învoiala nu se putea face pe mai mult de 5 ani (art. 4). Primarul va folosi toate mijloacele pentru ca debitorul să-şi îndeplinească toate obligaţiile asumate. Ulterior această lege a fost abrogată şi la 7 august 1872 a fost elaborată o nouă lege a tocmelilor agricole care introducea constrângerea *manu militari* asupra ţăranilor. La 14 mai 1882 s-a renunţat la execuţia corporală şi s-a rein-

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 152; *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 203.

trodus cea economică. Printr-o nouă lege din 23 decembrie 1907, se precizau condiţiile în care se făceau tocmelile agricole. Această lege desfiinţa dijma la tarla şi ruşfeturile, lăsând la dispoziţia unor comisii regionale fixarea unui maxim de arendă şi a unui minimum de salariu pentru muncitorii agricoli[1].

În sistemul dreptului transilvănean, în materia *obligaţiilor*, principiile generale au fost asemănătoare acelora din celelalte coduri civile. Codul civil austriac considera că drepturile personale referitoare la bunuri izvorăsc din: lege, contracte şi pagubele suferite. În sistemul din ţinuturile vestice unde se aplica *dreptul ungar*, izvoarele obligaţiilor erau potrivit doctrinei: actele juridice, faptele şi atitudinile ilicite, precum şi celelalte fapte, situaţii sau împrejurări producătoare de obligaţii[2].

Pentru *perfectarea contractelor* era în principiu suficient acordul părţilor, însă Codul civil austriac a aplicat sistemul dreptului comun, impunând pentru perfectarea contractului şi predarea lucrului. Erau valabile şi contactele în favoarea terţilor şi pactele *de contrahendo* (acestea din urmă aveau valabilitate numai pe termen de un an, după acest interval deveneau caduce, dacă nu se încheiase contractul plănuit). Promisiunea de recompensă a fost considerată de doctrină şi jurisprudenţă drept un act juridic (unilateral) valabil. În general nu erau impuse anumite forme pentru încheierea contractelor. Contractele reglementate de codul civil austriac erau următoarele: donaţia, depozitul, comodatul, împrumutul, mandatul, gestiunea de afaceri, schimbul, vânzarea-cumpărarea, locaţiunea (închirierea, arendarea, locaţiunea ereditară, emfiteoza), locaţiunea lucrărilor şi lucratului, la care Codul a adăugat contractul de editură, contractul între stăpâni şi oamenii de serviciu, contractul comunităţii bunurilor (contractul de societate), pactele nupţiale şi contractele aleatorii.[3]

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 152-154; *D. Firoiu*, op. cit., p. 234-235.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 154; *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 203.

[3] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 154-155; *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 203.

7.5. Succesiuni, donaţii şi legate

Printre modurile de dobândire ale proprietăţii, art. 644 C.civ. enumera succesiunea *ab intestat (în absenţa testamentului)* care se deschide la moartea unei persoane (art. 651 C.civ.) şi revenea rudelor de sânge. *Succesorii legali* erau grupaţi în Codul civil în trei clase:

a) succesorii legitimi (descendenţi, ascendenţi şi colaterali până la gradul al doisprezecelea);

b) succesorii neregulaţi chemaţi în lipsa celor legitimi (copii naturali faţă de succesiunea mamei, ascendenţilor şi colateralilor ei, soţul supravieţuitor şi statul);

c) succesori anomali sau anormali (adoptatorul care are un drept de reîntoarcere la succesiunea adoptatului precedat cu privire la bunurile pe care i le-a donat).

Descendenţii în linie directă la infinit şi descendenţii fraţilor şi surorilor beneficiau de o favoare a legii: reprezentarea. Datorită reprezentării, descendenţii menţionaţi erau puşi în locul, în gradul ascendentului lor pe care îl reprezentau, venind astfel în concurenţă cu rudele dintr-un grad anterior (la succesiunea unui părinte participau, în concurenţă cu fiii săi, şi descendenţii unui fiu predecedat ca reprezentanţi ai acestuia).

Persoana căreia i se deferea o succesiune putea să o accepte *pur şi simplu*, să o *repudieze* sau să o accepte *sub beneficiu de inventar.*

Odată stabilit cine sunt succesorii şi care este masa succesorală, se proceda la lichidarea activului şi pasivului succesoral.

Se putea dispune de moştenire cu titlu gratuit în trei moduri: prin donaţie, prin testament şi prin instituţie contractuală.

Donaţia între vii era un contract prin care donatorul măreşte în mod gratuit şi intenţionat, deci fără nici un contra echivalent, patrimoniul donatarului, prin micşorarea din timpul vieţii a propriului său patrimoniu. Intenţia liberală a donatorului se putea realiza printr-o *donaţie directă* (efectuată prin act autentic sau dar manual), *donaţie indirectă*, recurgându-se la un act juridic de natură diferită, prin folosirea căruia se ajunge la o liberalitate (de exemplu creditorul face o remitere de datorie debitorului său), *donaţie deghizată* (prin procedeul simulaţiei, donaţia este ascunsă sub haina altui contract). Donaţia trebuia făcută în formă autentică sub sancţiunea nulităţii absolute (art. 813 C.civ.).

Testamentul era un act unilateral revocabil, care producea efecte din momentul morţii testatorului şi prin care acesta dispunea cu titlu gratuit de toate bunurile sale (legat universal), de o fracţiune din ele (legat cu

titlu universal), ori de unul sau mai multe bunuri determinate (legat cu titlu particular) potrivit dispoziţiilor art. 802 C.civ. Testamentul era un *act solemn* care putea fi făcut în una din următoarele *trei forme*: *autentic, olograf sau mistic.*

Instituţia contractuală sau *donaţia de bunuri viitoare* era o dispoziţie cu titlu gratuit care se înrudeşte atât cu donaţia cât şi cu testamentul, fiind *un contract prin care se dispune asupra unor bunuri a căror transmisiune nu se va opera decât la decesul dispunătorului.* Prin această ultimă caracteristică, donaţia de bunuri viitoare se aseamăna cu legatul, dar fiind un contract era irevocabilă şi aplicaţia ei era restrânsă doar la liberalităţile făcute prin contractul de căsătorie (art. 933 şi urm. C.civ.).

Liberalităţile se clasificau în două categorii: *liberalităţi de drept comun* (donaţia şi testamentul) şi *liberalităţi supuse unor reguli speciale* (liberalităţile cu caracter matrimonial, inclusiv instituţia contractuală, substituţia fideicomisară şi partajul de ascendent). Elementele necesare pentru existenţa şi validitatea oricărui act juridic (voinţa neviciată a autorului actului unilateral sau a părţilor contractante în convenţii, capacitatea, obiectul şi cauza) sunt comune şi liberalităţilor cu unele deosebiri referitoare la cauza ilicită şi imorală, la condiţiile imposibile etc.

Protecţia familiei în contra abuzului de a dispune cu titlu gratuit funcţiona în situaţia în care *de cuius* lasă descendenţi sau, în lipsa acestora, ascendenţi şi a constat în aceea că *de cuius nu putea dispune decât de o parte din averea sa (cotitatea disponibilă)*, restul formând *rezerva*, adică partea intangibil cuvenită, după lege, *erezilor rezervatari* (mărimea rezervei fiind stabilită de lege în funcţie de numărul acestora).

În privinţa *legatelor*, Codul civil dispunea că se putea lega întreaga avere succesorală unei singure persoane (*legat universal*), o fracţiune determinată din ea prin cotă-parte (*legat cu titlu universal*) sau unul ori mai multe obiecte determinate, corpuri certe (*legat singular sau particular*). *Legatele puteau fi ineficace pentru următoarele cauze*: *nulitate, revocare, caducitate. Cauzele de nulitate* erau cele care lovesc în principiu orice act juridic unilateral, fiind întotdeauna anterioare sau contemporane întocmirii testamentului. *Cauzele de revocare şi caducitate* erau totdeauna posterioare facerii testamentului, dar revocarea îşi avea originea în voinţa testatorului, în timp ce caducitatea îşi avea originea în cauze străine de voinţa acestuia.

În sistemul dreptului transilvănean, regulile Codului civil austriac şi ale legilor întregitoare privind succesiunile prezentau, în afara aspectelor

comune celorlalte coduri, unele *particularităţi* cum erau normele în materia „lăsământului", rezervei, moştenirii soţului, codicilelor şi altele. Reglementarea în această materie a fost dominată nu numai de tendinţa de a asigura păstrarea proprietăţii în mâinile lui *de cuius*, dar şi de grija de a nu fi lezate drepturile moştenitorilor *ab intestat* şi de a asigura subzistenţa soţului supraveţuitor. În dreptul aplicat în teritoriile vestice, ficţiunea existenţei temporare de *hereditas iacens* nu a existat, moştenirea trecând imediat asupra moştenitorilor fără a fi necesară o declaraţie de acceptare şi o decizie a instanţei. În aceleaşi teritorii s-a aplicat în continuare clasificarea bunurilor succesorale în funcţie de originea lor, în bunuri moştenite şi bunuri achiziţionate, cu privire la care se aplicau reguli diverse[1].

7.6. Dezvoltarea dreptului civil de către jurisprudenţă

Prin aplicarea *teoriei cauzei impulsive şi determinate* s-a ajuns la o adevărată revoluţie în cauza clasică, considerată de Codul civil ca un element esenţial al actului juridic. Potrivit Codului civil, în contractele oneroase prestaţiunea uneia dintre părţi era cauza obligaţiei celeilalte părţi, iar în liberalităţi cauza era intenţia de a dărui (*animus donandi*) a dispunătorului. Multă vreme pe baza ei, s-au respins cererile de a se cerceta mobilul ce a determinat actul juridic şi astfel au fost declarate valabile acte având un mobil imoral sau ilicit. Jurisprudenţa a creat *teoria cauzei impulsive şi determinate* – alături de teoria clasică a cauzei – *ajungând prin aplicarea ei să cerceteze mobilul determinat al obligaţiei contractanţilor sau al gratificantului şi să anuleze actele juridice determinate de mobile ilicite sau imorale.* Această teorie a fost aplicată şi în materie de condiţii, atât cu privire la convenţii, cât şi la testamente, decizându-se că o condiţie imposibilă, ilicită sau imorală duce la anularea unui legat, când a fost cauza determinată a lui[2].

Teoria abuzului de drept, de asemenea neprevăzută în Codul civil, răsturna interpretarea învechită dar bine fixată, a şcolii exegetice. *Titularul unui drept care, în loc să uzeze de acest drept, a abuzat de el, deviindu-l de la scopul în vederea căruia îi fusese acordat de societate,*

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 158-159.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 159.

trebuia să repare prejudiciul cauzat prin devierea sa culpabilă. Astfel, potrivit Codului civil, promisiunea de căsătorie (logodna) nu era obligatorie, părţile putând să o rupă unilateral oricând. Tribunalul Vaslui, în Decizia nr. XXXIX, din 1909, a admis însă că ruperea ei fără motiv legitim constituie un abuz de drept, generator de daune faţă de cealaltă parte, dacă aceasta a fost vătămată prin acest fapt. De asemenea, Tribunalul Ialomiţa a decis, pe 7 mai 1885, în materia proprietăţii (privită de Codul civil ca un drept absolut şi exclusiv), că dacă exercitarea dreptului de proprietate, dincolo de limita naturală a dreptului, creează vecinului un prejudiciu, ea are caracter abuziv şi prejudiciul trebuie reparat.

Problema responsabilităţii civile delictuale (reglementată în Codul civil în art. 998-1003) a devenit una dintre problemele care dominau dreptul civil, aplicaţiile ei fiind nenumărate şi tinzând întotdeauna la umanizarea dreptului. Astfel, art. 307 dispunea că „cercetarea paternităţii este oprită" contra copiilor naturali, ceea ce producea consecinţe grave pentru creşterea şi educarea acestora. S-a făcut apel la teoria responsabilităţii civile înscrisă în art. 998 C.civ., obligând pe bărbat să plătească cheltuielile necesare pentru întreţinerea şi educarea copilului, sau cel puţin o parte din ele[1].

O altă realizare importantă a jurisprudenţei o constituie *interpretarea dispoziţiilor lacunare ale art. 1000 C.civ.*, potrivit cărora în cazul accidentelor produse de: animale, vehiculele cu tracţiune animală, micile ateliere şi marele întreprinderi, răspundem pentru „lucrurile care sunt sub paza noastră". Spre exemplu la întreprinderile industriale utilate cu maşini mari de tot felul era greu, uneori chiar imposibil, să se probeze culpa celui care avea în pază lucrul ce a produs paguba. Jurisprudenţa, prin interpretarea dispoziţiilor art. 1000 C.civ., a conchis că a avea un lucru sub pază presupune culpa păzitorului lucrului în producerea pagubei, trecând astfel sarcina probei nevinovăţiei asupra acestuia.

Aceste exemple ilustrează modul în care, prin intervenţii legislative şi interpretări jurisprudenţiale, instituţiile reglementate de Codul civil au suferit modificări substanţiale nu numai sub raportul modernizării lor, dar şi în ceea ce priveşte caracteristicile lor, principiul libertăţii depline fiind supus unor limitări însemnate[2].

---

[1] Ibidem, p. 160.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 161.

§8. Dreptul comercial

Dreptul comercial cuprinde totalitatea normelor ce guvernează raporturile juridice rezultând din exerciţiul comerţului. Dreptul comercial face parte din dreptul privat întrucât reglementează raporturi juridice derivând dintr-o activitate de interpunere în schimbul de bunuri între persoane particulare şi, prin excepţie, cu statul. Chiar şi atunci când convenţiile comerciale se încheiau între state, principiile de bază în soluţionarea problemelor de drept comercial internaţional rămâneau tot cele ale dreptului comercial privat. Ca şi celelalte discipline juridice, dreptul comercial poate fi *substanţial*, când determină conţinutul normelor de drept, sau *formal*, când se referă numai la mijloacele de valorificare în justiţie a substanţei normelor de drept.[1]

Noul *Cod comercial* de inspiraţie italiană (Codul comercial italian din 1882), compus din patru părţi a intrat în vigoare pe *1 septembrie 1887*.

Dreptul bancar, ca subramură a dreptului comercial, cuprinde norme ce au ca obiectiv reglementarea materiei comerţului de bancă, activitate ce se bazează pe noţiunea de creditare, în mod esenţial legată de noţiunea de schimb şi urmând a însufleţi organismul economic al producţiei. Funcţia primordială a băncii este aceea de a furniza credit, operaţie săvârşită de bancă prin împrumuturi sau avansuri (sub diferite forme) de bani producătorilor, comercianţilor şi, într-o măsură mai mică şi în cazuri mai rare, şi persoanelor particulare. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au început să funcţioneze şi în ţara noastră, bănci de depozit, adunând capitalurile nefolosite de la producători, de la comercianţi, ca şi de la particulari, şi pe care, apoi, le ţineau la dispoziţia celor doritori să se împrumute. Pe lângă funcţia esenţială de a primi depozite şi de a face operaţiuni care, în evoluţia lor, au pus bazele *comerţului cu bani* (plăţi, încasări, operaţiuni de schimb etc.), sucursalele băncii ce fiinţau în diferite regiuni au dat posibilitatea celor interesaţi de a încheia cu uşurinţă operaţii de credit, având ca obiect orice fel de prestaţiuni sau contraprestaţiuni viitoare. Importanţa operaţiilor de interpunere în schimbul dintre deţinătorii de capital şi cei ce aveau trebuinţă de bani l-a determinat pe legiuitor să ia măsuri prin care desfăşurarea operaţiunilor de credit să nu fie lăsată la libera voinţă a celor ce conduceau întreprinderile sau instituţiile de bancă. Pornind de la constatarea că economiile îndeplinesc un rol

[1] Ibidem, p. 162.

major în constituirea capitalului bancar, legiuitorul va căuta de asemenea să elaboreze norme de apărare a acestora[1].

8.1. Actele şi faptele de comerţ

Codul comercial român din 1887 a adoptat concepţia obiectivă asupra *actelor şi faptelor de comerţ*, definindu-le. Articolele 3-6 C.com. distingeau două categorii de *acte de comerţ*: *obiective* (prin formă şi natură) şi *subiective* (anumite acte şi fapte juridice săvârşite de un comerciant deveneau comerciale prin teoria accesoriului).

Principalele *acte de comerţ obiective* pot fi clasificate în:

- cumpărările de produse şi mărfuri în scopul revânzării;
- operaţii asupra muncii;
- cooperaţii bazate pe ideea de credit, în special cele de bancă;
- depozitele pentru cauză de comerţ;
- operaţii asupra riscului (asigurările contra daunelor şi asupra vieţii, asigurările contra riscurilor navigaţiei);
- acte de comerţ bazate pe ideea de navigaţie şi
- actele obiective prin forma lor (cambiile şi biletele la ordin).

Actele subiective de comerţ nu sunt acte de comerţ prin natura lor, ci prin faptul că sunt făcute de un comerciant (art. 4 C.com.). Din această categorie fac parte: contractele încheiate de un comerciant şi obligaţiile extracontactuale (plata lucrului nedatorat, îmbogăţirea fără cauză, gestiunea de afaceri), dacă au luat naştere cu ocazia activităţii sale comerciale şi din faptul acestei activităţi, cât şi cele izvorâte din responsabilitatea delictuală şi cvasidelictuală a comerciantului angajată în aceleaşi condiţii.

Activitatea de comerţ unilaterală este comercială pentru una din părţi şi necomercială (civilă) pentru cealaltă parte. Aşadar, activitatea comercială unilaterală intervine între comercianţi şi necomercianţi. Actele încheiate între comercianţi, pe de o parte şi necomercianţi, pe de altă parte, constituie aşa numitele *acte mixte*. Aceste acte mixte nu reprezintă o categorie distinctă a actelor de comerţ mai sus-menţionate, ci doar o modalitate a lor. Din categoria actelor mixte fac parte: cumpărarea de produse şi mărfuri pentru uzul sau consumul cumpărătorului; asigurările de lucruri sau stabilimente care nu sunt obiect al comerţului; cec-ul; contul curent.

---

[1] Ibidem, p. 162-163.

În Transilvania, Codul comercial din 1875, în materia *actelor şi faptelor de comerţ* prevedea *cinci acte de comerţ obiective şi fundamentale* (considerate astfel datorită faptului că erau supuse legii comerciale oricine le-ar fi încheiat, şi chiar dacă le-a încheiat numai o dată şi acordau calitatea de comerciant dacă erau exercitate profesional) şi *şapte acte de comerţ subiective şi fundamentale* (care, efectuate ocazional, nu erau supuse legii comerciale, dar, exercitate profesional, acordau calitatea de comerciant). De asemenea, erau considerate *acte de comerţ (accesorii)* toate operaţiunile unui comerciant ce aparţineau comerţului său. Obligaţiile comerciale, potrivit dispoziţiilor Codului comercial din 1875, luau fiinţă din contracte, fiecare din actele enumerate limitativ de lege fiind un contract, adică un *negotium iuris inter vivos*[1].

8.2. Comercianţii

Potrivit art. 7 C.com. român, *comercianţii* erau cei ce fac acte de comerţ în nume propriu, având comerţul ca o profesiune obişnuită, şi societăţile comerciale. Observăm că pentru a fi comerciant, *o persoană fizică* cu capacitate comercială deplină (o specie a capacităţii de exerciţiu), trebuie să îndeplinească *trei condiţii*:

- *să facă acte de comerţ*,
- să le facă *în nume propriu*
- şi să *aibă comerţul ca o profesiune obişnuită*.

Firma constituia numele comercial, ea ajutând la identificarea comerciantului şi era folosită la contractări.

Societăţile comerciale erau reglementate pe larg în Codul comercial român în art. 77-269, fiind reglementate *societăţile în nume colectiv, societăţile în comandită simplă* şi *pe acţiuni, societăţile anonime pe acţiuni*[2].

În Transilvania, Codul comercial se ocupa în prima parte de comercianţi şi societăţile comerciale. Astfel, în materia comercianţilor, au existat unele diferenţieri faţă de Codul comercial român, întrucât Codul comercial din 1875 nu cunoştea o capacitate comercială distinctă de capacitatea generală de exerciţiu. De asemenea, în materia societăţilor comerciale menţionăm că existau *patru feluri de societăţi* şi *un fel de asociaţie*[3].

---

[1] Ibidem, p. 165; *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 206.

[2] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 168-169.

[3] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 165-169; *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 205-206.

Un rol important au avut în viaţa românilor transilvăneni instituţiile de credit de felul Băncii „Albina", înfiinţată în anul 1872, urmată de Banca „Furnica" înfiinţată în anul 1883, de Banca „Ardeleana" înfiinţată la Orăştie în anul 1885 etc. La începutul secolului XX, funcţionau în Transilvania o sută patruzeci şi opt de bănci. De asemenea, în paralel funcţionau şi cooperative de credit (bănci populare). Prima cooperativă de credit denumită „Aurora" a fost înfiinţată la Năsăud în anul 1873[1].

8.3. Obligaţiile şi contractele comerciale

În materie comercială, spre deosebire de materia civilă, încheierea contractului la distanţă se făcea mai uşor, solidaritatea codebitorilor era regula, în afară de stipulaţia contrară, retractul litigios[2] era inaplicabil, dobânzile curgeau de drept la datoriile lichide şi plătibile în bani de când deveneau exigibile iar sfera probelor era mai largă[3].

Codul comercial român reglementa *contractul de vânzare comercială* (art. 60-73), *contractul de report* (art. 74-76), *contractul de cont curent, contractul de mandat comercial şi cel de comision* (art. 39), *contractul de transport terestru* (art. 413-441) *şi contractul de asigurare*. Prin Legea din 15 iunie 1906 se reglementa *gajul comercial*.

În ce priveşte *drepturile de proprietate intelectuală* s-a acordat o atenţie deosebită *dreptului de autor, brevetului de invenţie* şi *mărcii de fabrică*. Regimul proprietăţii literare şi artistice a fost reglementat prin *Legea presei* sancţionată prin Decretul din 1 aprilie 1862. La 15 aprilie 1879 a apărut *Legea asupra mărcilor de fabrică şi de comerţ* prin care se reglementa dreptul de proprietate asupra unor asemenea mărci. În anul 1906 a fost edictată *Legea brevetelor de invenţie* care prevedea că orice persoană care a făcut o invenţie nouă sau a adus o perfecţionare la o invenţie deja stabilită, susceptibilă de a fi exploatată ca un obiect de

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 213.

[2] *Retractul litigios* reprezintă manifestarea de voinţă unilaterală prin care debitorul unui drept litigios transmis de către creditor unei alte persoane (printr-un contract de vânzare-cumpărare sau printr-o cesiune de creanţă cu titlu oneros) poate să-şi stingă obligaţia şi implicit litigiul oferind noului creditor preţul cu care acesta a cumpărat efectiv creanţa împreună cu toate cheltuielile aferente şi cu dobânzile aferente de la data plăţii cesiunii.

[3] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 169; *Gh, Bonciu*, op. cit., p. 206.

industrie sau de comerţ, va putea obţine drepturi exclusive şi temporale de exploatare în România prin acordarea unui „brevet de invenţie"[1].

În Transilvania, Codul comercial din 1875 a reglementat mai pe larg decât Codul comercial român din 1887 contractul de vânzare-cumpărare, dar nu a reglementat contractul de report. Contractul de cont curent a fost reglementat în mod diferit[2].

8.4. Creditul, titlurile de credit şi operaţiile de bancă şi bursă

Lipsa unor instituţii organizate, capabile să furnizeze agricultorilor, comercianţilor şi industriaşilor – cu dobânzi rezonabile – fondurile necesare exercitării activităţii lor, s-a simţit acut şi după Unire. Cămătarii şi zarafii continuau să domine piaţa, acordând împrumuturi pe termen scurt, garantate cu ipotecă şi cu dobânzi uzurare de 18-20% şi chiar de până la 40% , făcând astfel ca orice activitate care depinde de credit să stagneze. Astfel, necesitatea soluţionării problemei creditului bancar era pregnantă. Ca urmare, în anul 1860 s-au înfiinţat la Bucureşti şi Galaţi două filiale ale Băncii Otomane cu capital englez, iar în 1861 s-a înfiinţat la Iaşi *Banca Moldovei* prin reorganizarea *Băncii Naţionale a Moldovei.* În anul 1864 a luat fiinţă *Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni* cu scopul realizării creditelor necesare executării bugetului statului. În anul 1880, a fost înfiinţată *Banca Naţională a României,* societate cu capital de stat şi particular care emitea monedă, supraveghea circulaţia monetară şi controla creditul. Alături de aceasta funcţionau diverse instituţii de credit ca de exemplu *Banca de Scont şi Circulaţie, Banca Agricolă,* diferite bănci populare săteşti şi cooperativele de producţie şi consum[3].

Băncile puteau face *operaţii* variate şi anume: puteau primi în *depozit* diverse obiecte sau hârtii de valoare, *închiria saffe-uri, deschide conturi clienţilor* care aveau depozite în bancă, *deschide credite, viramente* etc.

Codul comercial român, în Capitolul al IX-lea, reglementa *titlurile de credit.* Acestea erau: *cambia* (trata, poliţa), *biletul la ordin, ordinul în producte* sau *în mărfuri* şi *cecul.*

---

[1] Pentru amănunte, a se vedea Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 169; *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 206.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 171; *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 206-207.

[3] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 212-213.

După Războiul de Independenţă din 1877, a apărut şi în ţara noastră *comerţul de bursă* ce reprezenta forma de comerţ cu ridicata. Bursele erau instituţii publice în care se negociau valorile publice şi private, monedele, devizele, mărfurile, productele, închirierea vaselor şi acoperirea riscurilor de tot felul. Bursele aveau personalitate juridică şi erau de două feluri: *burse de efecte, acţiuni şi schimb* şi *burse de mărfuri*. Operaţiile se negociau, la bursele de efecte, acţiuni şi schimb, prin agenţi oficiali, iar la bursele de mărfuri, prin mijlocitori oficiali. Diferendele izvorâte din operaţiile bursă se judecau de o Cameră Arbitrală, ce funcţiona pe lângă fiecare bursă.

8.5. Falimentul. Jurisdicţia comercială

Codul comercial român reglementa instituţia *falimentului* ca o măsură de apărare a creditul comercial[1].

Condiţiile cerute pentru ca un comerciant să fie declarat în stare de faliment erau:

– să fie în încetare de plăţi; şi
– încetarea de plăţi să se refere la datorii comerciale.

Sentinţa de declarare în faliment avea ca efecte: desesizarea comerciantului de administrarea bunurilor (care erau date în grija judecătorului sindic); constituirea creditorilor într-o masă credală; anularea, conform dispoziţiilor art. 975 C.com., a actelor, plăţilor şi înstrăinărilor făcute de falit în orice epocă etc. Urma lichidarea pasivului şi a activului, precum şi repartiţia între creditori a sumelor rezultate.

În dreptul aplicat în Transilvania, în ce priveşte falimentul, masa falimentară era administrată potrivit Legii din 1875, de un curator. În conformitate cu dispoziţiile Legii nr. XVII din 1881, declararea în stare de faliment putea fi aplicată nu doar comercianţilor, ci şi necomercianţilor (faliment civil).

Organizarea instanţelor comerciale în vechea Românie a fost reglementată prin *Legea de organizare judecătorească* din 1865, care potrivit art. 31-51 menţinea *tribunalele mixte* compuse din judecători de carieră şi judecători comercianţi, arătând modul de selecţionare, alegere şi funcţionare a acestora din urmă. Prin art. 19 din *Legea de organizare judecătorească* din 1909 s-au adus unele modificări celei din 1865, dându-se

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 173-174; *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 207.

judecata proceselor comerciale în competenţa *tribunalelor de judeţ*, care judecau după regulile competenţei lor, dând sentinţelor titlul de *sentinţă comercială.*

Codul comercial din 1887 prevedea, în Cartea a IV-a, dispoziţii procedurale privitoare la exerciţiul acţiunilor comerciale, la sechestrarea, urmărirea şi vânzarea a navelor şi la faliment.

§9. Dreptul comerţului maritim

O serie de articole din Codul comercial român reglementau *comerţul maritim şi navigaţia.* Aceste articole se refereau la: navigaţia comercială, nava şi proprietarii navei (art. 490-530), căpitanul (art. 874-884), echipajul, anumite contracte (art. 531, art. 556 se refereau la contractul de înrolare; art. 557-591 reglementau contractul de închiriere; art. 601-615 se refereau la contractul de împrumut) şi la unele incidente care au avut loc în timpul călătoriei. Prevederile din Codul comercial au fost completate cu dispoziţiile din *Regulamentul pentru înlăturarea abordajelor între bastimente* din 26 aprilie 1906 şi prin *Legea de organizare a marinei comerciale* din 21 februarie 1907, care în Capitolul al VII-lea trata şi despre „asistenţa şi salvarea navelor"[1].

În ce priveşte *convenţiile internaţionale,* la 23 septembrie 1910 s-au votat de către Conferinţa diplomatică reunită la Bruxelles din iniţiativa guvernului belgian, două convenţii: *pentru uniformizarea unor reguli în materie de abordaj* şi pentru *uniformizarea regulilor privitoare la asistenţa şi salvarea pe mare.* România a aderat la aceste convenţii pe 17 ianuarie 1913.

În Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, dreptul comercial maritim nu a fost reglementat, cu excepţia normelor referitoare la situaţia generală din porturile austriece.

§10. Legislaţia muncii

În sistemul de drept românesc nu a existat o ramură de drept distinctă care să reglementeze relaţiile de muncă. În locul unei reglementări codificate a relaţiilor de muncă (a unui Cod al muncii), s-a preferat existenţa

[1] Pentru amănunte, a se vedea Istoria dreptului românesc, Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 174-176.

mai multor legi care erau mai uşor de modificat şi de eludat. Dintre cele mai importante reglementări în domeniul relaţiilor de muncă amintim[1]:

1. *Dreptul la asociere şi organizare.* Constituţia din 1866 a proclamat prin art. 27 *dreptul de asociere în organizaţii profesionale,* lăsând pe seama legiuitorului ordinar reglementarea regimului juridic al acestora. Până la Primul Război Mondial, în România, nu s-a elaborat o lege ordinară care să concretizeze detaliat prevederile constituţionale referitoare la dreptul de asociere şi organizare. *Asociaţiile profesionale* s-au creat şi au funcţionat, în această perioadă, pe baza unor statute şi programe proprii ce trebuiau să fie aprobate de organele centrale ale administraţiei de stat, în principiu de Ministerul de Interne. *Personalitatea juridică* se dobândea pe *calea concesiunii legale* regula fiind: personalitatea juridică se acordă numai pe cale de lege, de către organul legislativ. În anul 1902, a fost adoptată *Legea pentru organizarea meseriilor* care a reglementat constituirea *corporaţiilor* pe baza principiului obligativităţii. Aceste corporaţii profesionale obligatorii au existat de drept până la apariţia *Legii pentru organizarea meseriilor, creditului şi asigurărilor muncitoreşti* din 1912.

2. *Munca minorilor şi femeilor. Repausul legal şi durata zilei de muncă.* Primele reglementări în acest domeniu datează de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi le găsim în Legea sanitară din 1885 şi în Regulamentul pentru industriile insalubre din 1894. Potrivit art. 14 din regulament, munca femeilor şi copiilor, în ateliere mici, fabrici, şantiere şi cartiere nu putea începe „înainte de orele 5 a.m." şi nu putea dura decât cel mai târziu până la orele „8 şi jumătate p.m.". Pentru lucrătorul major bărbat nu era stabilit nimic, legiuitorul prevăzând că acesta „este stăpân pe timpul şi felul muncii sale". În privinţa ocrotirii muncii minorilor şi femeilor, Regulamentul pentru industriile insalubre stabilea că nu erau admişi la lucru copii sub 12 ani şi interzicea munca de noapte a copiilor şi femeilor, iar Legea minelor interzicea munca în subteran a copiilor sub 14 ani. În anul 1906 a fost elaborată Legea asupra muncii minorilor şi femeilor în aşezămintele industriale şi exploatării miniere ce fixa vârsta de 12 ani ca vârstă minimă de la care o persoana se putea angaja (art. 1), iar pentru lucrările periculoase, vârsta minimă era de 15 ani (pentru băieţi) şi de 17 ani pentru fete (art. 2). Munca pe timp de noapte a fost

---

[1] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 214-215; Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 204 -213; *D. Firoiu*, op. cit., p. 251-253.

interzisă pentru băieţii sub 15 ani şi pentru fetele sub 17 ani (art. 5). *Legea pentru organizarea meseriilor, creditului şi asigurărilor muncitoreşti* din 1912 a redus limita minimă pentru admitere la lucru la 11 ani, a stabilit durata muncii de 8 ore (pentru copii între 11 -15 ani) şi 10 ore pe zi (pentru cei între 15-18 ani), iar femeile, chiar peste 18 ani, nu puteau fi obligate la mai mult de 11 ore pe zi. De asemenea, munca de noapte şi munca primejdioasă erau interzise băieţilor, până la 15 ani şi fetelor, până la 17 ani.

3. *Repausul săptămânal şi sărbătorile legale.* În vechea Românie, prima reglementare în acest domeniu a fost făcută prin *Legea din 28 martie 1897* ce a declarat, ca zi de repaus, *ziua de duminică* şi *14 sărbători* din timpul anului. Din cauza faptului că formulările articolelor 2 şi 3 din această lege erau contradictorii şi imprecise precum şi din cauza faptului că, prin prevederile art. 1, legiuitorul nu a precizat dacă era vorba de ziua întreagă, ca zi de repaus, *lucrătorii aveau doar jumătate de zi liberă* (duminică dimineaţa, în comerţul din mediul rural respectiv duminică după-masă, în mediul urban). La 10 aprilie 1910 a fost elaborată o nouă lege care, deşi stabilea, în principiu, un repaus de 24 de ore, pentru ziua de duminică şi alte 11 zile de sărbătoare legală, cuprindea atâtea excepţii încât au existat suficiente căi de nesocotire a regulii.

4. *Asigurările sociale.* Pentru soluţionarea problemelor în materia asigurărilor sociale s-a apelat la *teoria răspunderii delictuale* din Codul civil de la 1864. Astfel, victima unui accident de muncă, în valorificarea drepturilor sale, trebuia să facă proba că accidentul s-a produs din vina patronului, pentru ca acesta pe urmă să fie tras la răspundere pentru accidentul produs. Cu timpul această teorie a fost părăsită şi s-*a* apelata la *teoria răspunderii contractuale,* potrivit căreia se cerea patronului să facă proba nevinovăţiei sale şi el era exonerat de răspundere când dovedea că accidentul s-a produs datorită unui caz fortuit sau culpei lucrătorului. Din anul 1910, practica judecătorească a făcut apel la *teoria riscului profesional,* care, instituind răspunderea patronului pentru orice accident survenit cu ocazia muncii lucrătorului, a impus obligativitatea asigurărilor sociale. Un pas înainte în acest domeniu s-a făcut prin adoptarea, în anul 1912, a *Legii pentru organizarea meseriilor, creditului şi asigurărilor muncitoreşti.* Prin această lege s-a introdus asigurarea muncitorilor pentru accidentele survenite cu ocazia şi în timpul lucrului, asigurările fiind obligatorii pentru întreprinderile şi meseriile unde se întrebuinţau maşini cu motoare de tot felul, pentru întreprinderile de construcţii, mine, diferite exploatări etc. De asigurări beneficiau doar muncitorii care cotizau la

acestea. De dispoziţiile acestei legi nu beneficiau salariaţii întreprinderilor care nu întrebuinţau motoare, cei din comerţ, funcţionarii şi muncitorii agricoli.

5. *Reglementarea conflictelor colective de muncă.* Către finele secolului al XIX–lea, au apărut primele măsuri care au urmărit să limiteze dreptul de întrunire şi manifestare al muncitorilor. *Legea minelor* din 1895 prevădea, în art. 130, pierderea dreptului la pensie pentru „lucrătorul care a dovedit că a silit pe un alt lucrător să participe la grevă, sau că a împiedicat lucrul acelora care nu vor să se asocieze la grevă". În anul 1906, s-a interzis dreptul la grevă al minerilor, pentru ca prin *Legea contra sindicatelor, asociaţiunilor profesionale a funcţionarilor statului, judeţelor, comunelor şi stabilimentelor publice* din 1909 să se interzică utilizarea grevei de către funcţionarii publici (prin art. 1 şi 2). Se incrimina, potrivit art. 2 alin. 1, fapta unei persoane de a provoca sau a menţine o încetare „parţială sau totală a muncii, pentru a impune o micşorare sau ridicare de salariu, sau convenţii diferite de acelea adoptate până atunci". Această infracţiune era pedepsită cu închisoare de la o lună la doi ani şi infractorul era judecat, în procedură de urgenţă, de către judecătoria de ocol. *Legea pentru organizarea meseriilor, creditului şi asigurărilor muncitoreşti* din 1912, prin art. 61 alin. (1) pct. 5, a stabilit că patronul putea să desfacă contractul de muncă dacă muncitorii, calfele sau meşteşugarii „primejduiesc siguranţa fabricii, atelierului sau casei".

6. *Contractul de muncă.* Până la primul război mondial au fost cunoscute două contracte: *contractul individual de muncă şi contractul de ucenicie.* Contractul individual de muncă era reglementat de art. 1471 şi art. 1472 din Codul civil. Potrivit art. 1471 C.civ., contractul odată încheiat, avea putere de lege între părţile contractante, iar în caz de conflict între patron şi muncitor, potrivit art. 1472, „patronul se crede pe cuvântul său pentru: câtimea salariului, pentru plata salariului anului expirat şi pentru aconturile date pe anul curgător". *Legea pentru organizarea meseriilor, creditului şi asigurărilor muncitoreşti* din 1912, în Capitolul 1, în paragrafele 4 şi 5, conţinea câteva reguli referitoare la *contractul de ucenicie*: primire ucenicilor (de la vârsta de 11 ani), durata uceniciei, modul cum se obţinea calificarea de calfă şi responsabilitatea patronilor de a învăţa pe ucenici meseria respectivă.

7. *Jurisdicţia muncii.* Legea meseriilor din 1902 a înfiinţat *comisia de arbitri* care în caz de conflict avea sarcina să împace patronul cu lucrătorul. Prin *Legea pentru organizarea meseriilor, creditului şi asigurărilor*

muncitoreşti din 1912 au fost create *comisiile de împăcare* înlocuite în anul 1913, prin modificările aduse legii din 1912, cu *comitetele de breslă.* Aceste comisii sau comitete aveau responsabilitatea de a împăca părţile. În situaţia în care nu se reuşea împăcarea părţilor, judecata se făcea de către *judecătoria de ocol* după o procedură bine stabilită.

În Transilvania, dintre cele mai importante reglementări în domeniul relaţiilor de muncă amintim:

1. *Dreptul la asociere şi organizare.* Prin dispoziţiile Legii nr. CXLII din 21 decembrie 1867 s-a reglementat *libertatea de asociere şi organizare a muncitorilor* stabilind regula supunerii spre aprobare organelor administraţiei centrale competente. Statutele şi celelalte documente ale unei asociaţii porfesionale ce trebuiau aprobate de organul central al administraţiei de stat erau trimise prin intermediul organelor locale care aveau îndatorirea de a-şi spune părerea în privinţa înfiinţării şi funcţionării acestei asociaţii. De obicei, aceste acte erau aprobate de Ministerul de Interne, în calitate de organ central al administraţiei de stat, aşa cum s-a întâmplat în 1893, când statutele sindicatelor pantofarilor, cizmarilor şi tâmplarilor din Arad au fost aprobate, sub condiţia ca în conţinutul lor, în locul prevederii referitoare la ajutorarea greviştilor, să fie expres prevăzută neajutorarea acestora. Prin Legea nr. LXIII din 1912, în caz de război, Ministerul de Război dobândea drepotul de a interzice constituirea de asociaţii sau filiale ale unor asociaţii.

2. *Munca minorilor şi femeilor. Legea industrială* din 1872 şi apoi *Legea industrială* din 1884, referindu-se la muncitorii din fabrici, dispuneau în art. 117 că „lucrul de ziuă nu este permis să înceapă dimineaţa înainte de ora 5 şi să fie prelungit seara peste ora 9, cu câte o pauză de ½ oră înainte, cît şi după amiază, iar la amiază o pauză de o oră." În privinţa ucenicilor, potrivit art. 64 din *Legea industrială* din 1884 s-a stabilit că cei ce nu au împlinit 14 ani trebuiau să lucreze zilnic 10 ore, iar cei ce au împlinit 14 ani, cel mult 12 ore, cu aceleaşi pauze ca şi muncitorii de fabrică. Potrivit art. 88, *Legea industrială* din 1884 dispunea, în privinţa calfelor, că „Învoiala între patron şi calfă e liberă". Potrivit art. 115 din *Legea industrială* din 1884 „Copiii care nu au împlinit etatea de 12 ani nu pot fi primiţi ca ucenici" iar copii între 12 şi 14 ani nu puteau lucra mai mult de 8 ore în vreme ce copii între 14 şi 16 ani nu puteau lucra mai mult de 10 ore. Articolul 65 stabilea că „ucenicii sub 16 ani nu pot fi aplicaţi la munca de noapte, adică de la ora 9 seara la ora 5 dimineaţa". Dispoziţiile art. 116 alin. (2) dispuneau că „lehuzele erau scutite patru săptămâni de la munca pentru care aveau contract, fără a li se rezilia contractul."

3. *Repausul săptămânal şi al sărbătorilor legale.* În privinţa repausului săptămânal şi sărbătorilor legale, s-au aplicat dispoziţiile Legii nr. XIII din 1891, completată în 1903 de o ordonanţă a Ministerului Industriei şi Comerţului. Deşi aceste acte normative consacrau repausul duminical, erau reglementate 63 de cazuri în care patronii puteau folosi duminica ca zi de lucru.

4. *Asigurările sociale.* Reglementarea asigurărilor sociale a fost realizată prin dispoziţiile Legii nr. XXVIII din 1893 şi ulterior prin Legea din 1907 *pentru reglementarea asigurărilor sociale.* Prin acest ultim act normativ, asigurările sociale au devenit obligatorii pentru mai multe categorii de muncitori decât cele prevăzute de legea din 1893. Tot prin Legea din 1907 au fost create Casele de asigurări Sociale, subordonate Oficiului de Stat al Asigurărilor Sociale. În anul 1919 prin Decretul nr. XIX, Consiliul Dirigent a extins asigurările sociale şi asupra muncitorilor agricoli.

5. *Reglementarea conflictelor colective de muncă.* Reglementarea conflictelor de muncă (alături de folosirea armatei şi a măsurilor administrative prin care, de pildă, Ministerul de Interne refuza aprobarea statutelor asociaţilor profesionale şi ale sindicatelor) s-a făcut prin diverse legi care au instituit măsuri antigreviste. Dintre acestea menţionăm: Legea nr. XIII din 1876 *referitoare la reglementarea raporturilor dintre patroni şi servitorii casnici, Legea industrială* nr. XVII din 1884, Legea nr. II din 1898 *ce reglementa raporturile dintre cel ce angaja şi muncitorii agricoli* şi ale *Legea nr. XIV din 1907* care extindea prevederile Legii nr. II din 1898 asupra salariaţilor casnici.

6. *Contractul de muncă. Legea industrială nr. XVII din 1884* conţinea dispoziţii referitoare la calfe şi muncitorii industriali (din fabrici). Potrivit art. 88 din această lege, raporturile dintre muncitori şi patronii lor (guvernate de regula conform căreia învoiala dintre ei era liberă) au fost puse sub supravegherea şi controlul autorităţii industriale. De asemenea, tot prin această lege au fost stabilite reguli referitoare la cărţile de muncă şi la registrele pentru calfe şi muncitori de fabrică. Capitolul III (art. 59-97) din *Legea industrială* nr. XVII din 1884 se referea la *ucenici.* Astfel, prin contract se stabilea, de către patron şi părinţi sau tutorele ucenicului, durata uceniciei, întreţinerea şi obligaţiile părţilor. Dispoziţiile art. 80 şi art. 67 reglementau şi problema şcolilor de ucenici. Dispoziţiile acestei legi au fost apoi detaliate şi concretizate prin Ordonanţa nr. 39226 din 1884 a Ministerului Industriei şi Comerţului care, în Capitolul II, art. 16-26,

se ocupa de contractul de ucenicie, de registrul de ucenici şi evidenţa acestora, de registrul de calificare a ucenicilor, de certificatul de ucenic şi de încetarea raporturilor de ucenicie.

7. *Jurisdicţia muncii. Legea industrială* nr. XVII din 1884 stabilea în art. 141 că se va înfiinţa în fiecare corporaţie „o comisie de conciliere compusă dintre patroni şi calfe". Potrivit art. 176, partea nemulţumită de hotărârea comisiei de conciliere putea, în decurs de 8 zile de la publicarea ei, să-şi valideze dreptul pe calea legii normale. Totuşi, prin această dispoziţie nu se împiedica executarea hotărârii comisiei. Procedura după care îşi desfăşura activitatea comisia de conciliere era stabilită prin statute proprii.

§11. Organizarea judecătorească şi dreptul procesual

11.1. Organizarea judecătorească

Curtea de Casaţie şi Justiţie era *cea mai înaltă instanţă de judecată comună ambelor Principate*. Fiind o instituţie nouă, a intrat în preocupările legislative încă din 1859. Proiectul întocmit de Comisia Centrală de la Focşani, a fost trimis spre examinare şi adoptare celor două Adunări Legislative. După numeroase discuţii şi consultări cele două adunări au ajuns la un *proiect de lege organică comună*, adoptat pe 12 ianuarie 1861 şi aplicat din 11 februarie 1862[1].

Curtea de Casaţie şi Justiţie avea sub jurisdicţia ei toate tribunalele şi curţile de apel.

În anul 1865, prin *Legea de organizare judecătorească* au fost stabilite *organele judecătoreşti* şi anume: *judecătoria de plasă sau de ocol* (ce dădeau cărţi de judecată), *tribunalul judeţean* (ce dădea sentinţe), *curtea de apel*, *curtea cu juraţi* (aceasta numai în materie criminală) şi *Înalta Curte de Casaţie* (ce dădea decizii).

Instanţele de judecată erau împărţite în două categorii: *ordinare* şi *excepţionale*. Din prima categorie făceau parte: tribunalele de Judeţ şi curţile de apel. Din cea de-a doua categorie făceau parte: *tribunalele comerciale* (atât timp cât în compunerea lor intrau şi comercianţi), *curţile cu juri* (în componenţa cărora intrau magistraţii de carieră şi juraţii), *judecătoriile de plăşi, plaiuri şi ocoale* şi *Curtea de Casaţie şi Justiţie* (când judeca în calitate de Înaltă Curte de Justiţie)[2].

---

[1] *G. Chiriţă*, Organizarea instituţiilor moderne ale statului român, (1856-1866), Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1999, p. 105.

[2] *T. Chilom, C. Otovescu*, Istoria instituţiilor politice româneşti, Ed. Universitaria, 2003, p. 175-176.

Judecătoriile de plăși, plaiuri și ocoale corespundeau comunelor urbane și rurale arondate acestor diviziuni administrative, circumscripțiile lor variind în funcție de numărul populației și de trebuințele locale. În cadrul acestor instanțe, judeca un singur judecător având competență specială și limitată (acțiuni civile al căror obiect valora până la 1500 de lei capital și interese și contravenții de simplă poliție). De asemenea, judecătorii acestor instanțe aveau misiunea de a împăca părțile aflate în litigiu. Putea fi numit judecător de plasă „acela care se va distinge prin bunele sale purtări, va avea oarecari cunoștințe de legi și etatea de 25 de ani cel puțin"[1].

Tribunalele de județ aveau, de regulă, o circumscripție echivalentă prefecturii județelor, iar în principalele orașe mai multe secțiuni (în București – 5, Iași – 4, Craiova – 3, Galați și Ploiești – 2). Erau compuse dintr-un președinte, doi membri, un supleant, un procuror și un substituit. Se putea însă judeca și da sentințe și în complet de doi membri ai tribunalului, iar în lipsa unui judecător locul acestuia putând să îl țină supleantul. Ele erau competente să judece toate afacerile (procesele) civile, precum și apelurile împotriva cărților de judecată date de judecătoriile de plasă ori de ocol.[2]

Curțile de apel, în număr de patru (București, Iași, Craiova și Focșani), erau arondate unei circumscripții teritoriale delimitate prin lege. Ele trebuiau să judece apelurile în materie civilă, comercială și corecțională potrivit legilor în vigoare. Fiecare curte, la rândul ei, era împărțită în mai multe secțiuni, iar fiecare secțiune avea în compunerea sa cinci membri, din care unul era prim-președinte. De asemenea, fiecare curte mai avea un procuror general și atâția procurori câte secții erau, la fel câte un supleant, câte un grefier cu ajutoarele sale[3].

Potrivit *Legii de organizare judecătorească* din 1861, *Curtea de Casație* avea trei secțiuni: *a reclamațiilor* (ce se pronunța asupra primirii spre judecare sau respingerii recursurilor civile trimise Curții de Casație), *civilă* (care se pronunța definitiv asupra recursurilor civile admise de Secția Reclamațiilor) și *criminală* (ce se pronunța asupra cererilor de casare în materie penală). Secțiunile se pronunțau în recursurile specifice înaintate fiecărei secțiuni. Când exista conflict de atribuțiuni, acesta era judecat de Secțiunile Unite. Curtea era compusă din 25 de membri din

---

[1] *G. Chiriță*, op. cit., p. 106.
[2] Ibidem, p. 106.
[3] Ibidem, p. 106.

care: un prim-preşedinte, trei preşedinţi (corespunzând celor trei secţiuni) şi din 21 de consilieri. Secţiile Curţii judecau în complet de cel puţin 7 membri, iar hotărârile se luau prin întrunirea a cel puţin 5 voturi. De asemenea, Secţiile Curţii trebuiau să ţină cel puţin trei şedinţe pe săptămână. Potrivit art. 35 din *Legea de organizare judecătorească* din 1861, în cauzele de drept privat şi de drept penal, instanţa supremă funcţiona ca o Curte de Casaţie, iar în cauzele politice şi de disciplină, instanţa supremă devenea Înaltă Curte de Justiţie. Curtea de Casaţie judeca recursurile în contra sentinţelor tribunalelor care nu puteau fi atacate în apel şi a hotărârilor desăvârşite ale curţilor de apel şi ale tribunalelor comerciale. Potrivit art. 38, Curtea de Casaţie nu judeca niciodată „pricina în fond", ci casa acele hotărâri în care a fost încălcată legea sau s-a recurs la proceduri vicioase, trimiţând-o spre rejudecare unei alte instanţe de acelaşi grad cu cea a cărei hotărâre a fost casată. În postura de Înaltă Curte de Justiţie, Curtea judeca „de-a dreptul" (adică în fond) „pârile pornite în contra miniştrilor şi a celorlalţi funcţionari înalţi" care, până atunci, erau sub jurisdicţia Înaltei Curţi şi a Divanului domnesc. De asemenea, ea judeca „pe toţi membrii părţii judecătoreşti şi ai Ministerului Public", având asupra lor jurisdicţie penală exclusivă. Ea exercita „drepturile de cenzură şi disciplină" asupra curţilor de apel şi asupra tribunalelor. Hotărârile de fond ale Curţii de Justiţie, în problemele sus-menţionate, se aduceau la îndeplinire prin Ministerul Justiţiei. În 1905, Curtea de Casaţie a fost reorganizată, înfiinţându-se *Secţia a III-a cu atribuţii de contencios administrativ*[1].

Prin *Codul de procedură criminală,* promulgat pe 2 decembrie 1864, a fost creată *curtea cu juraţi,* căreia, prin acelaşi act normativ, i s-au precizat atribuţiile. Acest tip de instanţe a dobândit o nouă reglementare prin *Legea asupra formării Curţii cu Juraţi,* promulgată la 16 iulie 1868. Curţi cu juraţi au fost înfiinţate în cele patru oraşe reşedinţe ale curţilor de apel, respectiv Bucureşti, Iaşi, Craiova şi Focşani. Fiecare curte cu juraţi era compusă din trei membri ai curţii de apel (ulterior dintr-un judecător al curţii de apel şi doi de la tribunalul local) şi din *comisia juraţilor*

[1] *Contenciosul administrativ* reprezintă activitatea de soluţionare de către instanţele judecătoreşti a litigiilor în care cel puţin una dintre părţi este o autoritate publică, litigii născute din emiterea sau încheierea unui act administrativ sau din refuzul nejustificat de a rezolva o cerere privind un drept sau interes legitim.

(compusă din doisprezece juraţi). Această instanţă îşi desfăşura activitatea pe parcursul a patru sesiuni în cursul unui an (*Legea de organizare judecătorească* din 24 martie 1909, numărul de sesiuni a scăzut la trei, cu excepţia curţii din bucureşti care avea cinci sesiuni). Curţile cu juri judecau numai delictele date în competenţa lor prin Codul de procedură criminală. Într-un asemenea caz, Ministerul Public, pe baza actelor de la dosar, avea obligaţia să redacteze actul de acuzare, iar juraţii, asistând la proces, trebuiau în final să se pronunţe în deplină cunoştinţă de cauză prin „da" sau „nu" asupra vinovăţiei (culpei). Curtea cu juraţi pronunţa sentinţa pe baza verdictului dat de juraţi.

Prin *Legea de organizare judecătorească* din 1861, sistemul judiciar al României Mici a preluat instituţia valahă a *Ministerului Public*. Acesta era alcătuit, în mod ierarhic, din procurorul general de pe lângă Curtea de Casaţie, trei procurori de secţie ale aceleiaşi curţi şi din procurorii curţilor de apel şi ai tribunalelor din circumscripţia fiecărei curţi de apel. În fruntea Ministerului Public era însuşi ministrul justiţiei. În esenţă, ministrul justiţiei veghea, prin procurorii respectivi, la stricta aplicare a legii (la sesizare sau din proprie iniţiativă) şi la apărarea intereselor minorilor, femeilor, aşezămintelor publice sau ale statului. Procurorii nu aveau dreptul să asiste sau să ia parte la deliberările judecătorilor care erau întotdeauna secrete[1].

Ca urmare a reorganizării şi profesionalizării instanţelor judecătoreşti s-a simţit nevoia elaborării unui *statut al magistraţilor*. Astfel, art. 1 din Legea despre „admisibilitatea şi înaintarea în funcţiunile judecătoreşti" din 4 decembrie 1864 dispunea că „nimeni nu va putea ocupa o funcţiune judecătorească de nu va fi născut sau naturalizat român". Pentru ca o persoană să fie judecător trebuia să îndeplinească următoarele condiţii:

– să posede *o diplomă de licenţă sau de doctorat* emisă de o universitate din străinătate, recunoscută de statul român, sau de o universitate românească;

– să fi împlinit o anumită vârstă minimă, cum ar fi *vârsta de 35 de ani* pentru preşedinţii curţilor de apel, de 27 de ani pentru *preşedinţii de tribunale judeţene* şi de 25 de ani pentru *substituiţi şi grefieri*.

Nu puteau fi judecători: cetăţenii români declaraţi, oficial, faliţi şi cei care fuseseră condamnaţi la o pedeapsă criminală sau corecţională (în acest ultim caz pentru fals, furt, înşelăciune, abuz de încredere, mărturie mincinoasă, calomnie, mituire).

---

[1] *G. Chiriţă*, op. cit., p. 107.

Prin Legea din 6 decembrie 1864 s-a organizat *corpul de avocaţi*. Profesiunea de avocat putea fi exercitată numai de cetăţenii români sau naturalizaţi români, având diplomă eliberată de o facultate de drept română sau de una din facultăţile străine. Orice avocat era dator să se înscrie într-un *tablou special constituit pe judeţul* (viitorul barou) unde îşi exercita profesiunea, având însă dreptul de a pleda înaintea oricărei curţi sau tribunal din alt judeţ. Cei care abia terminaseră facultatea trebuiau să efectueze un stagiu de 2 ani (aşa cum tinerii de 23 de ani, proaspăt intraţi în magistratură trebuiau să facă un stagiu de 1 an). De asemenea, a fost instituit un *cod de conduită profesională* care prevedea măsurile disciplinare instituite pentru încălcarea regulilor de conduită pentru avocaţi[1].

În Transilvania, *organele de jurisdicţie* erau: *judecătoria de plasă sau ocol*, *tribunalul judeţean*, *tablele regale*, *Curtea de gradul III* şi *Curia* (Curtea de Casaţie). Pe lângă acestea au existat organe cu competenţă judiciară inferioară specifice comunelor şi plăşilor. Organe speciale cu rol auxiliar în înfăptuirea justiţiei erau: *Parchetul, Notariatul Public şi Curtea Administrativă*.

În perioada dualismului (1867-1918), *instanţele de judecată* obişnuite în Transilvania au fost: *judecătorile de plasă*, *tribunalele de comitat*, *tablele judecătoreşti* (câte una pentru mai multe comitate) şi *Curia* (una singură ca instanţă supremă la Budapesta). Prin Legea nr. XXXIII din 1897 s-au organizat şi *curţile cu juraţi*, de regulă câte una pentru fiecare tribunal de comitat. Prin Legea nr. XXXIII din 1912, *instanţele militare*, organizate la 1854, au primit o nouă alcătuire: doi ofiţeri şi un judecător militar cu studii juridice.

Un rol important revine, în epoca dualismului, *procurorilor* de pe lângă tribunale, table şi Curie a căror competenţă a sporit, extinzându-se pe lângă cauzele penale şi asupra proceselor matrimoniale. În anul 1912, li s-a acordat dreptul de cenzură asupra presei pentru caz de război.

Corpul judecătoresc era organizat pe baza principiilor independenţei şi inamovibilităţii, înscrise în Legea nr. IV din 1869. Judecătorii se subordonau în judecarea speţelor doar legii şi cutumei şi transferarea lor se putea face numai cu acordul lor, deşi erau numiţi şi avansaţi de Ministerul de Justiţie.

Avocatura a fost reorganizată prin Legea nr. XXXIV din 1874 ce a pretins pentru avocaţi doctoratul în drept, a impus trecerea unui examen

---

[1] Ibidem, p. 113.

după terminarea practicii avocaţiale şi a organizat colegiile de avocaţi[1].

11.2. Dreptul procesual civil

Codul de procedură civilă a fost elaborat în anul 1865 şi a intrat în vigoare la 1 decembrie 1865. Ulterior a fost modificat şi completat prin legile din: 1879, 1894, 1896, 1900, 1907 şi 1913.

Izvoarele de inspiraţie al acestui cod, au fost:

a) Codul de procedură civilă al cantonului Geneva din anul 1819 care la rândul lui s-a inspirat substanţial din Codul de procedură civilă francez;

b) Legea belgiană privind executarea silită;

c) Normele de drept procesual din legile mai vechi cum ar fi: *Legea Curţii de Casaţie*, *Legea proprietarilor*, *Legea pentru autentificarea actelor*, *Legea şi regulamentul portăreilor*, *Legea contenciosului administrativ*, *Codul civil* (în materie de familie), *Codul comercial* (în materia falimentului), etc..

Codul de procedură civilă era împărţit în şapte cărţi:

– Cartea I era intitulată *Procedura înaintea judecătorului de plasă*;
– Cartea a II-a privea *tribunalele de judeţe*;
– Cartea a III-a reglementa *curţile de apel;*
– Cartea a IV-a era intitulată *Arbitrii;*
– Cartea a V-a stabilea procedura *executării silite;*
– Cartea a VI-a se numea *Proceduri speciale* iar
– Cartea a VII-a era intitulată *Dispoziţii finale.*

Cartea I nu a fost pusă niciodată în aplicare întrucât, din lipsă de judecători, competenţa de a soluţiona litigiile rezervate judecătoriilor de plasă a fost dată subprefecţilor, până în anul 1879. Ulterior anului 1879, a fost abrogată prin *Legea pentru judecătoriile comunale şi de ocoale.*[2]

Codul de procedură civilă consacra următoarele *principii*: *principiul oralităţii, principiul publicităţii şi principiul contradictorialităţii dezbaterilor.*

Mijloacele de probă erau: înscrisurile, proba cu martori, expertiza, cercetarea la faţa locului, prezumţiile, mărturisirea şi jurământul.

Judecata în căile de atac era făcută în *apel* (cale de atac de reformare devolutivă ce presupunea o nouă judecată în fond), *opoziţia* (împotriva

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 88-90.

[2] *I. Apostu şi N. Ionescu,* op. cit., p. 140.

hotărârilor date în lipsă), *contestaţia* şi *recursul* (dacă legea nu a fost bine interpretată şi aplicată).

A. Judecarea procesului civil în prima instanţă

Prezentarea instituţiilor de procedură – ca şi a instanţelor judecătoreşti – începea cu *judecătoria*, ca primă instanţă în ordine ierarhică, deşi aceasta, fiind o instanţă excepţională, ar fi trebui tratată după instanţele ordinare. *Normele de procedură aplicabile judecătoriilor* din Cartea I din *Codul de procedură civilă* din 1865, din legile din: 1879, 1894, 1896, 1900, 1907 şi 1913 derogau într-o mică de la dreptul comun şi repetau alte dispoziţii din procedura ordinară a tribunalelor.[1]

Procedura de judecată înaintea tribunalelor era reglementată în art. 54-315 din C. proc. civ. Astfel:

1. *Cererea de chemare în judecată* în faţa tribunalului competent putea fi făcută de orice persoană având liberul exerciţiu al drepturilor civile care „pretinde un drept sau un lucru, spre a-l dobândi, în caz de împotrivire din partea datornicului sau deţinătorului". În urma reformei din 1900 a Codului de procedură civilă s-a introdus prin art. 66 bis, în cazuri foarte urgente *procedura ordonanţei prezidenţiale*, potrivit căreia preşedintele instanţei (tribunal sau Curte), căreia legea îi dădea în competenţă să încuviinţeze un act, era obligat, la cererea părţii, să se pronunţe în camera de chibzuire în scris şi motivat, în cel mult trei zile, asupra cererii primite. De asemenea, în acelaşi condiţii, preşedintele se pronunţa, în cazuri grabnice, pentru păstrarea unui drept care ar fi păgubit printr-o întârziere sau pentru înlăturarea piedicilor ce s-ar ivi cu prilejul aducerii la îndeplinire a unui titlu executor;

2. *Citarea persoanelor fizice şi juridice* în procesul civil era reglementată în amănunt. Citaţia trebuia să cuprindă: numărul şi data emiterii, precum şi numărul dosarului; arătarea anului, lunii, zilei şi a orei de înfăţişare; arătarea instanţei şi sediul ei; numele, domiciliul şi calitatea celui citat; numele şi domiciliul părţii potrivnice şi felul pricinii; parafa şefului instanţei şi semnătura grefierului. Reforma de la 1900 insistă asupra modului de citare a diferitelor persoane fizice şi juridice şi a moşnenilor, în scopul unei cît mai sigure încunoştinţări a persoanei citate asupra termenului de judecată şi a conţinutului acţiunii. Toate aceste prevederi

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 185.

erau cuprinse în art. 74 şi art. 75 din Codul de procedură civilă şi în cazul încălcării lor sancţiunea era *nulitatea* (art. 76 C.proc.civ.). Termenul obişnuit de judecată pentru cei domciliaţi în România era de 30 de zile de la data predării citaţiei (art. 78 C.proc.civ.);

3. *Ministerul public* apărea, în procesele civile, ca parte alăturată la orice instanţă (în şedinţă publică sau în camera de chibzuire) când erau interesaţi în cauză minori, interzişi, cei puşi sub consiliu judiciar (art. 80-85 C.proc.civ.);

4. *Şedinţele şi poliţia lor.* Şedinţele erau publice, în afară de cazurile când legea prevede altfel. În pricinile de despărţenie şi în oricare altele în care ordinea sau moralitatea publică erau interesate, şedinţele erau secrete. Preşedintelui completului de judecată îi era încredinţată poliţia şedinţelor.

5. *Judecarea pricinilor.* În materie contencioasă, procesele se judecau în şedinţă publică în ordinea intrării lor, în afară de cele declarate de lege urgente. Când numai una din părţi lipsea, cauza se judecă în lipsa ei. Părţile se puteau înfăţişa în persoană sau prin mandatari cu procură în regulă, asistaţi de avocaţi ori prin avocaţi declaraţi în şedinţă, sau cu procuri legalizate. Deşi, şedinţele de judecată puteau fi secrete în anumite litigii, hotărârea se pronunţa întotdeauna în şedinţă publică. Când o pricină se socotea destul de lămurită, tribunalul declara dezbaterile închise şi se pronunţa hotărârea, îndată, în şedinţă sau după deliberare în camera de chibzuire. Judecata în camera de consiliu (în materie graţioasă) avea, potrivit art. 104 C.proc.civ. din 1865, o redactare care o făcea puţin uzitată. Prin reforma din 1900 ea devine baza procedurii graţioase, mult folosită într-o nouă formulă;

6. *Excepţii preliminare.* Înainte de începerea judecării procesului, pârâtul putea ridica excepţia de necompetenţă a instanţei (în cazul când a fost chemat în faţa altui tribunal decât a celui care trebuia să judece pricina) şi putea cere trimiterea ei înaintea judecătorilor competenţi; putea obiecta că mai este chemat pentru aceeaşi cauză, acelaşi obiect şi de aceeaşi parte în faţa altei instanţe (litispendenţă) cerând trimiterea pricinii la instanţa care a fost sesizată mai întâi; putea cere conexarea mai multor pricini care se aflau la instanţe de acelaşi grad; putea cere anularea oricăror acte de procedură în legătură cu litigiul;

7. *Chemarea în garanţie.* Dacă o parte chemată în judecată voia, la rândul ei, să cheme pe altcineva ca garant, instanţa cerceta temeinicia chemării în garanţie şi, dacă o găsea întemeiată, o declara admisibilă, dând părţilor un termen spre a-l introduce pe acel terţ în cauză. Chemarea

în garanţie trebuia să întrunească aceleaşi elemente ca şi chemarea în judecată;

8. *Sentinţa.* Dacă completul de judecată era format numai din doi judecători şi ei nu erau în acord asupra soluţiei, se declara divergenţă şi, judecându-se din nou procesul, în complet de trei judecători, hotărârea se dădea cu majoritate de voturi, cel care era în minoritate urmând a-şi motiva opinia separată, care se alătura sentinţei. Odată ce hotărârea s-a iscălit şi s-a pronunţat în public, ea îşi avea toată puterea legiuită şi nici un judecător numai putea retrage semnătura. Reformarea, revizuirea sau casarea ei nu se puteau face decât în cazurile şi modurile prevăzute de lege. În art. 129 C.proc.civ. se enumerau şapte cazuri în care se putea admite – cu sau fără cauţiune – execuţia provizorie, iar, în 1900, s-a adăugat un al optulea caz mai cuprinzător şi anume „când va fi un pericol vădit în întârziere". Expediţiile hotărârilor ce se aduc la îndeplinire trebuiau să poarte formula executorie arătată în art. 135 C.proc.civ., care cuprindea ordinul de executare a hotărârii adresat agenţilor administrativi, cu obligaţia procurorilor de a stărui pentru aducerea ei la îndeplinire. Hotărârea era comunicată părţilor indiferent dacă au fost prezente sau au lipsit de la judecată (art. 115 – 137 C.proc.civ.);

9. *Despăgubirile şi cheltuielile.* Articolele 138-147 C.proc.civ reglementau modul de acordare prin hotărâre judecătorească a despăgubirilor în diverse situaţii şi a cheltuielilor de judecată;

10. *Hotărârile date în lipsă şi opoziţia.* Dacă una dintre părţi nu se prezenta la termenul fixat, deşi procedura de citare era completă, pricina se judeca în lipsa ei. Hotărârea pronunţată putea fi atacată, însă, prin opoziţie de partea absentă în termen de opt zile de la primirea comunicării. Opoziţia şi apelul erau suspensive de executare, în afară de cazul când s-a acordat execuţia provizorie. În judecata opoziţiei, procedura se relua din punctul în care se afla când a lipsit oponentul.[1]

B. Soluţionarea litigiilor civile prin arbitraj

Persoanele care aveau liberul exerciţiu al drepturilor lor puteau conveni ca pricinile dintre ele să se judece prin *arbitri*, în afară de cele privind chestiuni de stare civilă, despărţenie şi toate drepturile asupra cărora legea nu permitea să se facă tranzacţie. În art. 339 -370 C.proc.civ. se arăta: cum se procedează pentru desemnarea arbitrilor; procedura înaintea lor; cuprinsul şi caracteristicile hotărârii arbitrilor; cazurile înce-

[1] Ibidem, p. 185-187.

tării arbitrajului și cazurile și condițiile în care hotărârea arbitrilor era supusă apelului.

C. Procedurile pregătitoare și probatoare

Dacă erau necesare probe pentru stabilirea temeiniciei pretențiilor părților, tribunalul putea încuviința în mod pregătitor și probator *verificarea scriptelor*, *cercetarea prin martori* („mesageri la fața locului"), *expertize*, *interogatoriul părților* și orice alte măsuri necesare pentru descoperirea adevărului. Judecătorii erau legați de acele încuviințări premergătoare care potrivit art. 160 C.proc.civ. fără a soluționa „în total pricina, prepară dezlegarea ei".

Înscrisurile puteau fi *autentice* sau *sub semnătură privată*. Înscrisurile erau autentice atunci când erau făcute cu solemnitățile prevăzute de lege de către magistratul competent și erau opozabile oricărei persoane cu privire la cele constatate în ele. Înscrisurile sub semnătură privată aveau putere numai între părțile participante, dacă au fost recunoscute de acestea. Alături de aceste înscrisuri existau potrivit art. 1171-1190 C.proc.civ., răboajele, copiile titlurilor autentice, actele recognitive, actele confirmative. Articolele 162-182 C.proc.civ. reglementa procedura verificării de scripte, la care se recurgea când una din părți pretindea că actul prezentat de cealaltă parte este fals sau când „partea căreia se opune actul declară că nu recunoaște scrierea sau iscălitura".

Proba cu martori. Potrivit art. 1191 C.proc.civ. se putea dovedi cu martori „despre un lucru oarecare, de o sumă sau de o valoare" mai mică de 150 lei. Dacă obligația depășea această sumă, ea nu putea fi dovedită decât prin acte autentice sau sub semnătură privată. De asemenea nu putea fi primită dovada prin martori nici în contra sau peste cuprinsul unui act.

Expertiza. Potrivit art. 211-221 C.proc.civ., când era necesar se putea recurge la expertiză. Prin expertiză se cerea părerea unor oameni de specialitate cu privire la chestiuni tehnice asupra cărora judecătorii nu erau lămuriți. Atât expertiza cât și contraexpertiza au avut o aplicație practică din ce în ce mai mare, în special în materie de contabilitate, de tehnica construcțiilor și de măsurarea terenurilor.

Cercetarea la fața locului se făcea ori de câte ori instanța de judecată aprecia că s-ar putea lumina asupra unor puncte esențiale pentru soluționarea litigiului prin cunoașterea situației de fapt. La fața locului se deplasa fie completul de judecată, fie se delega un judecător care să facă această cercetare. Apoi, se raporta instanței asupra celor constate. Cer-

cetarea la faţa locului se făcea în prezenţa părţilor, urmărindu-se procedura indicată de art. 222-226 C.proc.civ.

Prezumţiile erau stabilite fie de lege, (de exemplu hotărârea judecătorească rămasă definitivă are autoritate de lucru judecat în baza prezumţiei legale că ea exprimă adevărul), fie erau lăsate de lege la alegerea magistratului (neputând fi luate în consideraţie decât atunci când era admisibilă şi proba cu martori).

Mărturisirea şi jurământul. În situaţia în care nu se putea dovedi afirmaţiile vreuneia din părţi prin nici una din probele arătate mai sus, se recurgea la mărturisire şi jurământ, apelându-se, astfel, la conştiinţa împricinatului căruia i se cerea declaraţia. Potrivit dispoziţiilor art. 1204-1206 C.proc.civ., mărturisirea uneia din părţi făcea deplina dovadă împotriva ei, indiferent dacă a fost făcută înaintea începerii judecăţii sau în cursul acesteia. Potrivit art. 227 C.proc.civ., mărturisirea judiciară, dacă nu se producea spontan, putea fi provocată prin cererea unui împricinat de a fi chemat celălalt împricinat la *interogator*, arătând că el „are un interes legitim şi este privitor la fapte personale care fiind în legătură cu pricina pot duce la dezlegarea ei". Potrivit art. 234 C.proc.civ., în situaţia în care cel chemat la interogator refuza să răspundă sau nu se prezenta la interogator, tribunalul putea considera aceste împrejurări ca o mărturisire completă sau ca un început de probă în favoarea aceluia care a propus interogatoriul. *Jurământul judiciar* putea fi *decizoriu*, când era deferit de una dintre părţi celeilalte şi *supletoriu*, când era dat de instanţă, din oficiu, uneia dintre părţi. Se jura în legătură cu cererea sau cu o excepţie, dacă acestea nu erau complet dovedite, deşi existau, totuşi, oarecare probe (art. 1207-1222 C.proc.civ. şi art. 237-246 C.proc.civ. reglementau jurământul).

D. Căile de atac

Partea nemulţumită de hotărârea uni tribunal, dată în prezenţa sau în absenţa părţilor, într-o pricină în care acel tribunal nu judeca în ultimă instanţă, putea declara apel la curtea de apel, în *termen de două luni de la comunicare*, dacă apelantul a fost de faţă la pronunţarea hotărârii tribunalului şi *în acelaşi termen, socotit din ziua expirării termenului de opoziţie*, dacă a fost absent (art. 318 C.proc.civ.). Prin modificarea din 1900 a acestui text, *termenul de apel curgea în ambele cazuri de la comunicarea hotărârii tribunalului.* În principiu, în instanţa de apel nu se puteau face cereri noi. Apelul era suspensiv de executare. Dacă hotărârea tribunalului era pronunţată cu execuţie provizorie, curtea de apel putea suspenda

această măsură. De asemenea, curtea putea acorda execuţie provizorie, la cerea părţii interesate, în cazul în care tribunalul nu a acordat-o. Deciziile curţii de apel erau supuse *recursului* în faţa Curţii de Casaţie (art. 316-338 C.proc.civ.).[1]

Recursul civil se depunea la grefa Curţii de Casaţie în *termen de trei luni de la comunicarea hotărârii instanţei de fond.*

La fiecare pricină, un consilier întocmea un raport ce se citea în instanţă cu ocazia cercetării recursului, după care aveau cuvântul recurentul şi intimatul, personal sau prin avocaţi, şi la urmă procurorul, în procesele în care, potrivit legii, punea concluzii.

După închiderea dezbaterilor, preşedintele lua părerile consilierilor care au format completul de judecată şi la urmă şi-o spunea şi pe a sa. Chiar dacă soluţia a fost luată numai cu majoritate de voturi, se considera că a fost luată în unanimitate şi minuta şi decizia se semnau de toţi membrii completului de judecată.

Prin admiterea recursului, decizia casată nu mai avea nici o putere şi orice acte de asigurare sau executare făcute pe baza ei erau desfiinţate.

Recursurile se judecau şi în lipsa uneia dintre părţi, cu drept de opoziţie în opt zile de la comunicare, justificându-se împiedicarea de a veni a oponentului.

Dacă instanţa de fond, căreia i s-a trimis pricina după casare spre rejudecare, menţinea soluţia primei instanţe şi era atacată şi această hotărâre, atunci Curtea de Casaţie judeca în secţii unite. Dacă a doua hotărâre a instanţei de fond era casată pentru aceleaşi motive cu prima, instanţa de fond căreia i se trimetea pricina spre rejudecare era obligată să se conformeze deciziei Curţii de Casaţie. Instanţa supremă comunica speţa şi Ministerului de Justiţie, pentru ca acesta să sesizeze Parlamentul spre a da o interpretare oficială cu putere de lege (art. 43-75 din *Legea Curţii de Casaţie*).

E. Executarea silită a hotărârii

O hotărâre judecătorească rămasă definitivă sau un titlu executor cărora debitorul refuză să se supună erau puse în executare după procedura arătată în Cartea a V-a a Codului de procedură civilă intitulată *Executarea silită. Executarea se putea întinde asupra tuturor bunurilor mobile şi imobile ale debitorului cu excepţiile prevăzute de lege.*

---

[1] Ibidem, p. 189.

Articolul 380 din Codul de procedură civilă prevedea că executarea silită nu se va exercita asupra persoanei acestuia „decât în cazurile şi în modul prevăzut de Legea constrângerii corporale". Prin reforma de la 1900 acest text a fost abrogat.

După dispoziţii de ordin general, cartea a V-a a din Codul de procedură civilă reglementează, în două capitole separate, *executarea silită a bunurilor mişcătoare* (fie că acestea se află în posesia debitorului, fie că sunt în mâinile unui terţ poprit) şi *executarea silită a bunurilor nemişcătoare* (urmărirea fructelor prinse de rădăcini şi urmărirea unui bun nemişcător).

Potrivit art. 565 C.proc.civ., ordonanţa de adjudecare rămasă definitivă şi executată, trecea adjudecatarului dreptul ce avea urmăritul asupra imobilului vândut, rămas liber de orice sarcină.

F. Proceduri speciale şi excepţionale

Cartea a VI-a a Codului de procedură civilă era intitulată *Proceduri speciale* şi reglementa în art. 604-728 următoarele proceduri speciale:

1. oferta de plată şi consemnaţii;
2. sechestrul asigurător şi judiciar;
3. dispoziţii relative la absenţi;
4. autorizarea femeii măritate de către tribunal;
5. despărţirea averilor dintre bărbat şi femeie;
6. deliberările consiliului de familie;
7. interdicţia;
8. cesiunea bunurilor;
9. proceduri relative la deschiderea unei succesiuni;
10. convenţiile matrimoniale;
11. transcrierea actelor de strămutare şi urmărirea proprietăţii şi inscripţia privilegiilor, ipotecilor şi amanetelor.

Materia *hotărniciilor*, deşi făcea parte dintre procedurile speciale, nu a fost integrată în Codul de procedură civilă ci a fost reglementată pe baze moderne prin *Regulamentul pentru facerea şi executarea hotărniciilor* din 28 februarie 1868, modificat la 10 iunie 1897, regulament ce avea anexat un „tablou de numirile semnelor fireşti ce se cuprind în actele vechi". La 19 august 1908 apare *Regulamentul pentru măsurătoarea şi hotărnicia islazurilor comunale*[1].

Taxele judiciare pe care trebuiau să le plătească împricinaţii au fost unificate în toată ţara prin *Legea din 1 martie 1872*. De asemenea, prin

[1] Ibidem, p. 191.

această lege s-au introdus *taxele de timbru şi înregistrare* (care prin modificările ulterioare ale acestei legi, au crescut simţitor) şi s-a prevăzut scutirea de taxe judiciare a pauperilor.

În situaţii excepţionale, prin diferite legi (Legea din 27 aprilie 1877 pentru *suspendarea prescripţiilor şi a termenelor unor acte judecătoreşti pe timp de stare de război*, Legea din 9 iulie 1913 *pentru suspendarea prescripţiilor şi a termenelor unor acte judecătoreşti, precum şi pentru modul de intentare şi judecare a unor procese în timpul stării de asediu*, Legea specială din 21 decembrie 1914 autorizând *luarea de măsuri excepţionale*) s-a intervenit prin măsuri procedurale speciale în favoarea împricinaţilor şi debitorilor. Prin aceste acte normative se acordau termene de păsuire datornicilor, se amânau executările silite, etc.

Pe plan internaţional au intervenit o serie *convenţii între România şi alte state pentru reglementarea unor probleme procedurale* cum ar fi: *Convenţia cu Belgia din 11 august 1881 pentru asistenţa judiciară; Convenţia cu Rusia din 19 mai 1893 pentru corespondenţa judiciară; Convenţia internaţională de la Haga din 14 aprilie 1909 pentru comunicarea de acte judiciare şi extrajudiciare* încheiată între România, Belgia, Spania, Franţa, Italia, Luxemburg, Nassau, Olanda, Portugalia, Elveţia; *Convenţia de arbitraj dintre România şi Bulgaria* din 27 aprilie 1905 şi *Convenţia internaţională de la Haga din 14 aprilie 1909 privitoare la unele chestiuni de procedură civilă.*

Procedura judiciară din Dobrogea, aplicată populaţiei musulmane, era supusă *Regulamentului din 1 martie 1916 pentru funcţionarea tribunalelor mahomedane şi procedura de urmat înaintea acestor tribunale.* Această procedură derogatorie a fost desfiinţată, odată cu cadiatele (instanţe judecătoreşti pentru musulmani), la 1 aprilie 1935, în urma cererii exprese a populaţiei doborogene.[1]

Dreptul procesual civil aplicat în Transilvania a cunoscut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, numeroase şi mereu reînnoite reglementări ce au realizat un progres lent, dar continuu, tinzând la punerea de acord a formelor procedurale cu cerinţele vieţii juridice moderne. Astfel, prima legiuire prin care s-a încercat o reglementare de ansamblu a dreptului procesual civil a fost Legea nr. XLIV

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 191-192.

din 1868[1]. Acest act normativ, întocmit în grabă, a avut un caracter provizoriu, fiind înlocuit prin *Codul de procedură civilă din 1911* (Legea nr. I din 1911), pus în aplicare la 1 ianuarie 1915.

Noul Cod de procedură civilă trata:

– în titlul I, despre *instanțele judecătorești de diferite grade*. Astfel, capitolul I discuta competența materială a judecătoriilor de ocol, a tribunalelor, a instanțelor miniere și a instanțelor superioare. În legătură cu aceasta, reglementa unele probleme corelative cum ar fi: stabilirea valorii obiectului în proces, reducerea și majorarea acțiunii, examinarea competenței;

– în titlul al II-lea, despre *părțile în proces și reprezentanții lor*, reglementând capacitatea de a sta și de a acționa în proces;

– în titlul al III-lea despre *procedura înaintea instanțelor de prim grad de jurisdicție*, introducând *sistemul procedurii orale și al nemijlocirii*, fiind evidentă influența Legii nr. XVIII din 1893;

– în titlul al IV-lea, despre *căile reformatoare* și anume: apelul, revizuirea și recursul pe care le reglementa sub toate aspectele;

– în titlul al V-lea despre *reînnoirea proceselor*;

– în titlurile VI – XVII, despre diferite *proceduri speciale* și

– în titlul al XVIII-lea, *dispozițiile finale*.

Caracteristicile principale ale *Codului maghiar de procedură civilă din 1911*, sub raportul concepțiilor fundamentale adoptate, constau în: predominanța *procedurii orale* și a *contactului direct dintre instanță și părți* precum și în afirmarea *principiul liberei aprecieri a dovezilor*, cu unele excepții prevăzute în lege. În general, în materia administrării probelor, libertatea de apreciere a instanțelor a fost extinsă în scopul aflării adevărului material.[2]

Desfășurarea procesului civil a fost divizată în două faze:

1. în prima fază (ce coincide cu primul termen, sau cel puțin începe odată cu acesta) avea loc *constituirea procesului*. În această fază, reclamantul își susținea oral *acțiunea*, iar pârâtul, *replica*. De asemenea, se ridicau, se discutau și se rezolvau *excepțiile prohibitive* (care împiedică să aibă curs procesul respectiv), soluționându-se, eventual, pricina prin aprobarea vreunei astfel de excepții, ori prin tranzacție, renunțare, recunoașterea sau lipsa uneia sau ambelor părți. În caz de nesoluționare în această fază urma a doua fază;

---

[1] Ibidem, p. 192.

[2] Ibidem, p. 192.

2. în a doua fază şi anume cea *a dezbaterii în fond şi a soluţionării procesului* ca *urmare a probelor aduse şi examinate*. Între cele două faze avea loc schimbul scriptelor pregătitoare. *Dezbaterea în fond* putea avea loc, însă, şi la primul termen (odată cu faza de constituire), în cazul când părţile cădeau de acord în acest sens ori, în cazuri urgente, la cerere uneia din părţi. Lipsa la o zi de înfăţişare şi scăparea unui termen de procedură se remedia prin justificare (sau prin opoziţie, pentru absenţa de la constituirea procesului)[1].

Potrivit titlului IV din Codul de procedură civilă din 1911, *căile de atac împotriva sentinţelor* au fost*: apelul, revizuirea şi recursul*. Particularităţi prezintă revizuirea, care nu a fost admisă în procesele (de competenţă în primă instanţă a judecătoriilor de ocol) sub o anumită valoare, dar a cărei sferă a fost lărgită faţă de Legea nr. XVIII din 1893, fiind admisă în toate cazurile în care nu era prohibită expres de lege[2].

Alte *caracteristici ale Codului maghiar de procedură civilă din 1911* sunt:

– lărgirea competenţei judecătoriilor de ocol prin mărirea limitei de valoare a proceselor şi prin lărgirea sferei cauzelor date în competenţa lor;

– desfiinţarea instanţelor comerciale speciale;

– reducerea numărului membrilor completelor de judecată la curţile de apel şi la Curtea de Casaţie;

– mărirea plafonului valoric al proceselor pentru admisibilitatea apelului şi revizuirii;

– extinderea obligativităţii reprezentării prin avocat la un număr mai mare de cauze şi de instanţe;

– reglementarea dreptului procurorului de a participa la orice proces matrimonial, etc.

11.3. Dreptul procesual penal

Codul de procedură penală, promulgat şi publicat pe 2 decembrie 1864 şi aplicat (concomitent cu Codul penal) la 30 aprilie 1865, a avut ca model Codul de instrucţie criminală francez, adoptat în 1808 şi procedura penală română anterioară. Prin acest cod, s-a găsit o cale de mijloc între vechea şi noua procedură de judecată. Vechea procedură era scrisă şi

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 192 -193.

[2] Ibidem, p. 193.

secretă. În noua concepţie, doar *faza cercetării penale era secretă* (element vechi), în vreme ce *faza judecăţii era publică, orală şi contradictorie*[1].

Codul de procedură penală era compus din *două cărţi*:

1. Cartea I prevedea descoperirea, urmărirea şi instrucţia infracţiunilor;

2. Cartea a II-a prevedea judecarea proceselor.

Până la primul război mondial, acest cod a suferit două modificări importante şi anume:

1. Prima modificare a fost făcută prin *Legea din 15 martie 1902, privitoare la libertatea individuală*, care a conferit inculpatului, între altele, dreptul de a avea un apărător în cursul instrucţiei şi de a comunica cu el;

2. Cea de-a doua modificare a fost făcută prin *Legea privitoare la instrucţiunea şi judecarea în faţa instanţelor corecţionale a flagrantelor delicte*, din 13 aprilie 1913. Legea s-a referit la instrucţia şi judecarea flagrantelor delicte săvârşite în oraşele reşedinţă de judeţ, în gări, în porturi şi în bâlciuri ce ţineau de aceste oraşe „chiar atunci când acele gări, porturi şi bâlciuri ar fi situate în afară de raza oraşului" [art. 1 alin. (1)]. Elementul esenţial al acestei modificări îl constituie competenţa pe care o primea Ministerul Public de a face instrucţia şi de a emite mandat de arestare (art. 2) cu menţiunea că atunci când procurorul va găsi cu cale, va trimite pe cel interogat (prins în flagrant delict pentru un fapt pedepsit cu închisoare corecţională) de îndată, potrivit competenţei, înaintea tribunalului sau a judecătoriei de ocol a oraşului de reşedinţă a tribunalului, spre a fi judecat chiar în aceeaşi zi. S-a prevăzut că „la trebuinţă, tribunalul sau judecătoria de ocol se puteau convoca dinadins (art. 3), că martorii puteau fi chemaţi şi verbal prin orice ofiţer de poliţie, judecător sau agent al forţei publice, că se putea acorda prevenitului timp de cel puţin trei zile libere spre a-şi pregăti apărarea (art. 5). Potrivit art. 8 „instanţa de apel va judeca de urgenţă şi cu precădere, afacerile prevăzute prin legea de faţă în termen de cel mult douăzeci de zile de la dat primirii apelului." De asemenea, dispoziţiile art. 10 au statuat că „legea de faţă nu este aplicabilă delictelor de presă şi politice"[2].

A. Acţiunea penală

Potrivit Codului de procedură penală şi a opiniilor exprimate în doctrina juridică a timpului, prin *acţiune* se înţelegea *facultatea de a recurge*

---

[1] *I. Apostu şi N. Ionescu*, op. cit., p. 141.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 244.

la autoritatea judecătorească spre a obţine recunoaşterea unui drept violat şi asigurarea restabilirii lui prin mijloacele legale[1].

Potrivit art. 1 C.proc.pen., *acţiunea putea fi de două feluri: publică şi privată*. Astfel, întrucât orice infracţiune produce o tulburare a ordinii publice sau sociale, ea dădea naştere la o *acţiune publică (penală)* în faţa instanţei de judecată chemată a constata faptul socialmente periculos şi a aplica sancţiunea împotriva infractorului. Dar, în cele mai multe cazuri, orice infracţiune, pe lângă tulburarea socială, leza şi interesele persoanei, victimă a faptului socialmente periculos. Ca atare, pe lângă acţiunea penală, infracţiunea dădea naştere şi *unei acţiuni private*, care avea drept scop repararea prejudiciului cauzat.

În sistemul procedurii penale române, *acţiunea penală* era încredinţată unui corp de magistraţi cunoscut sub denumirea de *Ministerul Public*. Membrii acestui corp de magistraţi erau liberi de a aprecia dacă este cazul de a pune sau nu în mişcare acţiunea penală. *Acţiunea penală se putea intenta* ca urmare a unui *denunţ*, prin *plângerea părţii vătămate*, *din oficiu sau prin ordinul scris al superiorilor* (procurorul general şi ministrul justiţiei).

Acţiunea penală odată pusă în mişcare de către Ministerul Public (prin investirea instanţei competente) sau de către partea vătămată (prin acţiune directă) *nu mai putea fi retrasă şi nici nu se mai putea renunţa la ea. Acţiunea penală se stingea* prin *hotărâre judecătorească (în ultimă instanţă)*, într-unul din modurile prevăzute de lege (achitare, condamnare sau absolvire), *împăcarea părţilor* (în cazurile permise de lege) şi prin *prescripţie* (considerată drept mijlocul de a înlătura consecinţele penale sau civile ale unei infracţiuni sau condamnări penale prin trecerea timpului prevăzut de lege)[2].

B. Subiecţii procesului penal

Ţinând seama de reglementările privind organizarea judecătorească şi procedura penală de judecată, doctrina distingea următorii *subiecţi ai procesului penal*:

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 193; *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 211.

[2] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 194.

a) *judecătorul* a fost considerat parte a procesului penal deoarece infracţiunile sunt fapte care privesc societatea în ansamblul ei;

b) *persoana împotrivă căruia s-a pornit acţiunea penală*, numită *inculpat* (din momentul în care autoritatea competentă a luat contra sa unele măsuri asiguratoare), *acuzat* (când în materie criminală, Camera de Acuzare a pronunţat darea în judecată); *condamnat* (după ce s-a pronunţat pedeapsa stabilită de lege), *certat de judecată* (cel care a suferit cândva, mai înainte, o condamnare criminală) sau *recidivist* (în materie criminală şi corecţională, cel care, fiind condamnat pentru o crimă, a comis, în cei 10 ani după împlinirea condamnării o altă crimă sau un alt delict). În această ultimă categorie, legea l-a inclus şi pe cel care, fiind condamnat pentru delict la închisoare mai mare de şase luni, a comis în termen de 10 ani un alt delict;

c) *Ministerul Public (Parchetul)* a fost format din procurorul general şi trei procurori de secţii la Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie, din procurorul general şi atâţia procurori câte secţii erau la curţile de apel şi dintr-un prim-procuror şi câte un procuror de secţie la tribunalele cu mai multe secţii;

d) *partea civilă*, persoana vătămată direct sau indirect prin infracţiunea comisă, era subiect al procesului penal numai atunci când prin plângere a investit autoritatea legală, ea constituindu-se parte civilă;

e) *partea civilmente responsabilă* (sau persoana civilă răspunzătoare), terţa persoană introdusă silit ori terţa persoană venită de bună voie în instanţă, care putea fi osândită pecuniar împreună cu prevenitul. Astfel se ajungea în situaţia în care o persoană era autorul infracţiunii, şi, ca atare, era condamnată penal şi o altă persoană era socotită de lege ca autorul pagubei şi, ca atare, osândită civil la despăgubiri, din cauza faptului că nu a avut grijă să preîntâmpine producerea pagubei.[1]

C. Fazele procesului penal

Doctrina a împărţit procesul penal în *două mari faze*:

1. *instrucţia prealabilă,* care la rândul ei a cuprins: primele cercetări, urmărirea şi instrucţia;

2. *judecata propriu-zisă,* care era împărţită în: judecata în primă instanţă şi judecata cu folosirea căilor de atac[2].

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 248.

[2] Ibidem, p. 248.

În privinţa fazei *instrucţiei prealabile*, cele trei faze enumerate mai sus au fost proprii *crimelor şi delictelor grave*. Pentru contravenţii, instrucţia se făcea concomitent cu judecata şi nu înaintea ei.

Primele cercetări (faza de căutare şi descoperire infractorului), au aparţinut poliţiei judiciare, dar nu numai comisarilor şi subcomisarilor de poliţie, ci şi primarilor, ajutorilor de primari şi notarilor; ofiţerilor şi subofiţerilor de dorobanţi şi jandarmi; administratorilor de plasă; Ministerului public şi judecătorului de instrucţie; judecătorilor de ocol şi altor funcţionari administrativi. Activitatea din această fază se consemna într-un proces verbal, care în funcţie de agentul constatator şi de tipul infracţiunii aveau forţă probantă diferită[1].

Urmărirea penală a aparţinut Ministerului Public, care, pe baza primelor cercetări, fie punea în mişcare acţiunea penală (printr-un *rechizitoriu definitiv*) şi trimitea cauza direct la instanţa de judecată (în cazurile în care legea permitea), fie o trimitea judecătorului de instrucţie, printr-un *rechizitoriul introductiv,* pentru a se strânge noi probe (cum ar fi: mărturisirea inculpatului, proba prin prezumţii sau indicii, cercetarea la faţa locului, percheziţii, confiscări, expertize etc.), pe baza cărora trebuia să se hotărască dacă era cazul să se pună în mişcare acţiunea penală.

Judecătorul de instrucţie era un judecător al tribunalului, special însărcinat cu această misiune. El era inamovibil, în calitate de judecător al tribunalului, dar în calitate de judecător de instrucţie, era numai delegat şi era subordonat procurorului general al curţii de apel în circumscripţia căreia activa în această calitate. *Judecătorul de instrucţie era titularul următoarelor drepturi: de a aresta, de a percheziţiona şi de a confisca.*

Rezultatele instrucţiei se consemnau într-o *ordonanţă definitivă*, care putea fi de *urmărire* sau *de trimitere în judecată.* Ordonanţa judecătorului de instrucţie putea fi atacată, fiind considerată egală cu o hotărâre judecătorească, prin *opoziţie.* Competentă a judeca opoziţia era *Camera de Punere sub Acuzare,* care a funcţionat pe lângă fiecare curte de apel. Deciziile Camerei puteau fi atacate cu *recurs* la Secţia a II-a a Curţii de Casaţie. O ordonanţă a judecătorului de instrucţie neatacată, rămânea definitivă.

Judecata. Înaintea instanţelor de judecată, regula generală a fost publicitatea şi numai excepţional au fost şedinţe secrete.

Judecătoriile alcătuiau prima instanţă penală de judecată. Judecătorii puteau fi investiţi în mod diferit, după cum era vorba de instanţe poli-

---

[1] Pentru amănunte, a se vedea *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 248-249.

ţieneşti, corecţionale sau pentru crime şi delicte grave prin: plângerea directă a părţii vătămate (scrisă sau verbală), prin rechizitoriul procurorului, din oficiu, prin ordonanţa judecătorului de instrucţie, prin transmiterea unei alte jurisdicţii etc.

Părţile se prezentau, în principiu, în persoană sau prin mandatari. În cazul delictelor care atrăgeau pedeapsa privativă de libertate, inculpatul trebuia să se prezinte personal.

După investirea instanţei se trecea la dezbaterea cauzei, dezbaterea care presupunea parcurgerea următoarelor etape: prezentarea actelor din dosar, citirea actului de acuzare, concluziile Ministerului Public, probele şi pledoariile.

Judecata la Curtea cu juraţi avea în vedere judecarea infracţiunilor celor mai grave şi anume: crimele şi delictele (politice şi de presă). Procedura dezbaterilor la Curtea cu Juraţi era publică, orală, continuă şi fără întrerupere. Dezbaterile începeau prin introducerea acuzatului, înştiinţarea avocatului, jurământul juraţilor, citirea deciziei Camerei şi a actului de acuzare, apelul nominal al martorilor, interogatoriul acuzatului, audierea martorilor, rechizitoriul şi pledoariile părţilor, după care dezbaterile se încheiau. La curţile cu juri întâi se dădea cuvântul părţii civile sau Ministerului Public, şi abia apoi acuzatului, prin apărătorul lui. După închiderea dezbaterilor, preşedintele rezuma cauza şi formula în scris întrebările la care juraţii trebuiau să răspundă. Aceste întrebări erau citite în şedinţă publică înainte de a fi înmânate juriului, pentru ca Ministerul Public şi apărarea să-şi poată prezenta observaţiile. După deliberare, verdictul juriului (afirmativ sau negativ cu privire la culpabilitatea acuzatului) se citea în şedinţă de către primul jurat. Verdictul juraţilor putea duce la achitarea, condamnarea sau absolvirea acuzatului. Împotriva deciziilor Curţilor cu juri nu exista deschisă decât *calea recursului în casaţie*[1].

Hotărârile judecătoreşti purtau denumirea de „cărţi de judecată" şi puteau fi pronunţate în lipsă sau în contradictoriu. Pentru a fi valabilă, hotărârea judecătorească trebuia să fie dată de o autoritate judecătorească competentă şi constituită conform legii. Era necesar ca judecătorii care o emiseseră să fi participat la toate şedinţele de dezbatere a cauzei. Hotărârea judecătorească trebuia să fie motivată, să conţină textul legii aplicate şi să fi fost dată cu majoritate de voturi. În cazul curţilor cu juri paritatea voturilor era în favoarea acuzatului.

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 198.

Judecata cu folosirea căilor de atac. Căile de atac în procesul penal au fost: *ordinare* (opoziţia şi apelul) şi *extraordinare* (recursul şi revizuirea)[1].

Opoziţia a fost calea de atac folosită de cel care a fost condamnat în lipsă, de prima instanţă. Termenul de exercitare al ei era de cinci zile de la comunicarea hotărârii.

Apelul se adresa unei instanţe superioare şi a fost o cale de reformare. Instanţele competente să judece cauza în apel au fost *tribunalul de judeţ* (pentru hotărârile judecătoriilor de ocol) şi *curţile de apel* (pentru hotărârile pronunţate de tribunale, ca instanţe de prim grad). Puteau face apel: acuzatul, partea civilă şi Ministerul Public. Apelul a fost *suspensiv şi devolutiv.* Hotărârea instanţei de apel, în principiu, trebuia să fie în profitul aceluia sau acelora care au făcut apelul, în timp ce de apelul Ministerului Public putea profita şi acuzatul, dar numai pe latura penală a cauzei.

Recursul în casaţie, cale extraordinară de atacare a hotărârilor judecătoreşti, era, în principiu, de competenţa Secţiei a II-a a Curţii de Casaţie. Se putea declara de condamnat, de procuror, de partea civilă dar şi de Ministerul de Justiţie prin procurorul general de la Casaţie sau chiar de procurorul general de la Casaţie, din oficiu. Condiţiile de fond pentru declararea recursului erau: existenţa unei hotărâri judecătoreşti definitive, acuzatul (în caz de crimă) să fi fost condamnat şi hotărârea să se fi pronunţat cu încălcarea legii (exemple de încălcări: exces de putere, necompetenţă, violarea formelor legale, omisiune esenţială etc.). *Recursul în casaţie suspenda numai executarea hotărârii.*

Instanţa de recurs putea: fie *respinge recursul* (şi-n acest caz hotărârea atacată devenea irevocabilă şi nesusceptibilă de niciun fel de recurs), fie *admite recursul* (hotărârea atacată fiind casată). *Casarea,* la rândul ei, putea fi, în condiţiile legii, *fără trimitere* sau *cu trimitere.*

Revizuirea, cale extraordinară de atac, era admisă doar în materie criminală şi era menită să repare erorile de fapt care au dus la condamnarea inculpatului de către curţile cu juraţi.

În Transilvania, Codul maghiar de procedură penală cuprins în Legea nr. XXXIII din 1896 a fost pus în aplicare în 1900 şi a rămas în vigoare până la terminarea primului război mondial.

Codul de procedură penală din 1896 a prevăzut cele patru garanţii procedurale fundamentale ale libertăţii individuale: *principiul legalităţii*

---

[1] *D.V. Firoiu,* op. cit., p. 250 -251.

procedurii, *principiul acuzării* (procedura judiciară se declanşează numai pe baza acuzării şi nu din oficiu), *existenţa bănuielii temeinice* (procedura poate avea loc doar în contra persoanei care este bănuită în mod întemeiat că a comis o infracţiune) şi regula fundamentală că *pentru o infracţiune comisă nu se poate aplica altă pedeapsă decât aceea pe care a pronunţat-o instanţa legal învestită.*

Ca sistem general de organizare a desfăşurării procedurii penale, Codul de procedură penală din 1896 a valorificat *sistemul mixt*, aplicând, în *faza preparatorie,* sistemul inchizitorial (dominat de prezumţia de vinovăţie), iar în *faza judecăţii*, sistemul acuzatoriu (dominat de prezumţia de nevinovăţie a acuzatului). Acuzarea era obligatorie pentru pornirea şi continuarea oricărui proces penal şi putea fi publică (fiind susţinută de Parchet) sau privată (fiind susţinută de acuzatorul privat). Acţiunea penală era revocabilă, bazându-se pe principiul oportunităţii, fără a o declara expres. *Acuzarea publică* era exercitată Parchet, iar *acuzarea privată* era exercitată de acuzatorul privat (în cazurile limitativ enumerate de art. 41 C.proc.pen., fie în cazurile când Ministerul Public nu ridica acuzarea sau se desista după ridicarea ei).

Ministerul Public era reprezentat atât la instanţele inferioare cât şi la cele superioare. Procurorul nu avea atribuţii de poliţie judiciară (adică nu putea efectua direct acte de cercetare), ci ordona poliţiei judiciare să efectueze actele de cercetare sub îndrumarea şi supravegherea sa. De asemenea, Ministerul Public era complet independent de instanţa pe lângă care funcţiona.

Judecătorul de instrucţie efectua instrucţia, dar ordonanţa definitivă cu privire la aceasta revenea Camerei de Acuzare.

D. Regimul penitenciar

Unificarea serviciilor penitenciare s-a realizat prin *Decretul nr. 630 din 11/23 august 1862* ce a extins şi în Ţara Românească sistemul existent în Moldova, însă „numai în măsura găsirii localurilor încăpătoare de suma arestaţilor din fiecare categorie". Noul *Regulament pentru organizarea serviciilor stabilimentelor penitenciare şi de binefaceri din România* stabilea următoarele categorii de locuri de detenţie: *preventive* (pentru învinuiţi până la desăvârşirea judecăţii lor şi hotărârea osândei); *corecţionale* (pentru vini ce atrag osânda de închisori de la 6 zile până la doi ani); de *reclusiune la muncă silnică la ocne* (pe viaţă şi pe termene); *de reclusiune la munci silnice mai uşoare* şi în sfârşit, *corecţionale pentru nevârstnici de la 8 la 20 de ani şi pentru femei de toate categoriile.* În

afară de locurile de executare a pedepselor, pe lângă fiecare tribunal exista câte o „casă de arest" şi, pe lângă fiecare curte cu juraţi, o „casă de oprealã" în care erau ţinuţi preventiv acuzaţii.

Penitenciarele aveau organizarea lor proprie, fiind subordonate ierarhic Inspectoratului General din Ministerul de Interne.

Codul penal din 1864 cuprindea o serie de prevederi în legătură cu executarea pedepselor (cartea I, titlul II, art. 10-21, art. 24-26, art. 29 şi art. 31-34) care se întregeau cu cele din Codul de procedură penală (cartea II, titlul VI, capitolul II, art. 576-586).

Regimul penitenciarelor a căpătat o nouă organizare la 1 februarie 1874 (modificată pe 2 martie 1877) prin introducerea *sistemului celular mixt* (*auburnian*), adică de izolare a deţinuţilor, noaptea şi de muncă în comun, ziua. Locurile de detenţie erau împărţite în două mari grupe:

– de prevenţie (pentru delicte şi crime);

– de osândă (care cuprindeau patru categorii: de pedeapsă corecţională şi poliţienească, de munci silnice, de reclusiune şi de detenţie).

Dispoziţiile Legii din 1874 au fost întregite prin *trei regulamente* elaborate în cursul aceluiaşi an din care: unul *pentru arestul preventiv (Decretul nr. 1001 din 7 mai 1874)*, al doilea *pentru Casa Centrală de Corecţiune a Minorilor (Decretul nr. 1002 din 14 mai 1874)* şi al treilea *pentru penitenciarele centrale (Decretul nr. 1008 din 24 mai 1874)*.

În Transilvania s-a aplicat *Regulamentul închisorilor din 1872* ce prevedea *locuri de detenţie centrale* (pentru cei condamnaţi la muncă silnică sau reclusiune), iar pentru celelalte cazuri, *închisori corecţionale*, funcţionând pe lângă tribunale şi judecătorii.

În Bucovina s-a aplicat *Legea austriacă din 1872* ce prevedea locuri de detenţie împărţite în două categorii: închisori de sine stătătoare şi închisori pe lângă tribunale şi judecătorii.

În Basarabia regimul penitenciar era reglementat de *Statutul deţinuţilor* şi de *Statutul deportaţilor*, fiind prevăzute *case de arest* (pentru contravenţii), *închisori guberniale* (pentru delicte), *secţii corecţionale* (pentru reclusiune), *închisori* (pentru munca silnică), *colonii sau aziluri* (pentru minori). După terminarea pedepsei, cei eliberaţi erau de regulă colonizaţi în Siberia, iar pentru femei se aplica şi deportarea în insula Sahalin[1].

---

[1] Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 203.

§12. Ştiinţa dreptului şi învăţământul juridic

12.1. Ştiinţa dreptului

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în condiţiile ce au urmat Revoluţiei de la 1848 şi ale orientării reformiste adoptate de cercurile conducătoare, în vechea Românie, mutaţiile petrecute în plan ideologic s-au exprimat în tendinţe şi orientările juridice[1].

Aplicarea pozitivismului în domeniul dreptului, ca şi socialismul juridic (A. Menger, L. Duguit, Charmont, Gianturco ş.a.) şi-au găsit ecoul şi în ţara noastră sub forma *teoriei funcţiei sociale a proprietăţii, abuzului de drept* (L. Josserand*), răspunderii patronului în caz de accident de muncă, rolului activ al magistratului, celerităţii procedurii* etc.

Lupta dintre principalele grupări politice (liberali şi conservatori), ce avea ca principal obiectiv, într-o primă perioadă, „chestiunea socială" cauzată de dezvoltarea capitalismului în agricultură, iar ulterior raportul dintre aceasta şi industrie a avut efecte şi în domeniul *dreptului.*

În domeniul *teoriei juridice,* vechiul propovăduitor al kanteismului, ardeleanul *Simion Bărnuţiu* avea prilejul de a-şi expune ideile de la Catedra de filosofie a dreptului de la Iaşi. Pornind de la W. T. Krug, K. Rotteck, Fr. K. Savigny şi R. Ihering, el şi-a formulat tot mai clar concepţia sa originală „învăţând totodată pe tinerii români drepturile cele înnăscute personal de libertate şi egalitate". *Petru Missir* a fost autorul unei încercări de filosofie juridică (în lucrarea *Filosofia dreptului* din 1855) iar problema raporturilor dintre *ştiinţa dreptului şi filosofia modernă* a fost abordată de *Emil Antonescu* într-o lucrare publicată la Berlin în anul 1900.

Lucrări de *enciclopedie juridică* au fost elaborate şi publicate de *Paul Negulescu* (în anul 1906), *Constantin G. Dissescu* (1911, 1915) şi *George G. Mironescu* (1912, 1915), la avesta din urmă conturându-se tendinţa de îmbinare a evoluţionismului spencerian cu sociologismul şi solidarismul.

Logica juridică s-a bucurat, de asemenea, de atenţia teoreticienilor dreptului. În 1873, a apărut, în revista „Dreptul", o prelucrare din literatura străină, iar în anul 1913 *Mircea Djuvara* şi-a susţinut doctoratul la Paris cu o teză asupra bazelor logice ale gnoseologiei juridice.

Austriacul Eugen Ehrlich (profesor de drept la Universitatea din Cernăuţi) a publicat un voluminos tratat de *sociologie juridică,* în anul 1913,

---

[1] *Gh. Bonciu*, op. cit., p. 216-218; Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 214 -230.

consolidând statutul acestei ştiinţe ale cărei prime elemente fuseseră dezvoltate de profesorul german Hermann U. Kantorowicz între anii 1909 şi 1911.

Dreptul constituţional era ilustrat în continuare de S. Bărnuţiu ale cărui cursuri: *Dreptul public al românilor* (1867) şi *Dreptul natural public* (1870) au fost publicate postum. Ion Ghica a enunţat, în scrierile sale, originale principii de organizare a statului şi tot astfel au procedat Alexandru Papiu-Ilarian şi Mihail Kogălniceanu. Acesta din urmă a participat direct la lucrările Comisiei de la Focşani, unde şi-a expus, în repetate rânduri, opiniile. *Cursul de drept public român* al lui Constantin G. Dissescu a fost prima lucrare ştiinţifică în trei volume (1890-1891) ce contura profilul acestei ramuri a dreptului. În 1903, Dissescu împreună cu M.A. Dumitrescu au publicat *Istoria şi principiile dreptului public român,* carte al cărei prim volum cuprinde *Dreptul constituţional.* O introducere în dreptul constituţional, cu o puternică notă personală, a fost publicată de Contantin Stere în 1903.

Problemele de *drept administrativ* ocupau un rol preponderent în lucrările lui Ion Ghica care propunea soluţii avansate de organizare comunală şi descentralizare administrativă. Constantin G. Dissescu, în volumul al II-lea al cursului său de *Drept public,* studia principalele probleme ale administraţiei publice, iar Paul Negulescu, prin *Tratatul de drept administrativ* (1904 şi retipărit în 1906), introducea o nouă manieră de abordare a chestiunilor juridice implicate deadministraţia publică. Negulescu era promotorul descentralizării administrative şi al organizării unui învăţământ superior administrativ şi a unui serviciu de statistică.

În materie de *finanţe publice,* contribuţii substanţiale au adus D.G. Creangă, prin lucrarea *Studiu critic asupra impozitelor şi politicii noastre financiare* (1908), D.I. Gheorghiu prin lucrările: *Criza economică şi financiară* (1899) şi *Scurtă privire asupra finanţelor ţării* (1900) şi mai ales Gh. M. Dobrovici prin lucrarea *Istoricul datoriei publice a României* (1913).

Dreptul penal s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea juristului Vasile Petroni care, în lucrarea *Dreptul penal* (din 1856), oferea o serie de sugestii privind instrucţia prealabilă şi desfăşurarea procesului penal, recomandând renunţarea la comisiile de arbitri. Vasile Boierescu, prin teza de doctorat intitulată *Tratatul comparativ al delictelor şi pedepselor,* prezenta natura legilor penale, modul lor de aplicare, clasificarea infracţiunilor etc. Constantin Eraclide, în 1865, sublinia meritele şcolii beccariene în ce priveşte „moderaţiunea în a pedepsi şi dreptul apărării egale cu

dreptul acuzaţiunii". Gheorghe Costaforu, participant împreună cu V. Boierescu, Al. Creţiescu, A. Arion la elaborarea *Codului penal,* emite în cadrul comentariilor pe marginea noii legislaţii şi o serie de principii în materie penală. În *Adnotarea şi explicarea Codului penal,* Ion I. Condeescu (1863) îşi concentrează atenţia supra infracţiunilor privitoare la proprietate, pe baza unei vaste comparaţii cu dreptul francez, prusian, belgian, precum şi cu reglementările corespunzătoare din dreptul civil. El considera că bunurile industriale nu erau obiect material al furtului deoarece ele nu se puteau transmite prin tradiţiune. Ca atare, aceste bunuri puteau fi uzurpate şi constituiau obiectul unui delict asemănător cu strămutarea de hotare.

În materia *Dreptului procedural penal,* lucrarea *Drept şi procedură penală* a lui Ioan Tanoviceanu (ediţia I, 1912) este o operă de mare erudiţie, supunând analizei critice principalele curente, apropiindu-se, astfel, de şcoala sociologică italiană. Ioan Tanoviceanu a demonstrat caracterul perimat al juriului şi a pledat pentru specializarea magistraţilor, pentru dreptul procurorului de a ataca deciziile de achitare şi pentru desfiinţarea apelului. De asemenea, I. Tanoviceanu a pus bazele statisticii criminale.

În materia *Dreptului internaţional public,* contribuţii importante au avut M. Kogălniceanu, S. Bărnuţiu, V. Boierescu, Bogdan P. Haşdeu şi Petru Missir. De pildă, Vasile Boierescu arăta caracterul abuziv al jurisdicţiei consulare şi absurditatea ei, deoarece „cum se poate imagina ca să fie un străin protejat împotriva turcilor într-o ţară în care turcii nu au acces?" În acelaşi sens, B.P. Haşdeu aducea argumente istorice precum: dreptul creditorului român de a executa creanţa sa asupra averii oricărui supus străin (*droit de représailles*) şi dreptul domnilor români de a moşteni averea unui străin decedat în ţară fără moştenitori direcţi (*droit d'aubaine). Primul tratat de Drept internaţional public* îi aparţine lui Petru Missir.

În domeniul *Istoriei dreptului românesc,* Bogdan Petriceicu Haşdeu s-a ocupat de originea ideilor juridice la români (1868), de înfrăţire, de jurători şi de titulatura domnilor. Paul Negulescu s-a ocupat de adopţiunea fraternă, în vreme ce C.G. Dissescu studia originile dreptului român (1890). A.D. Xenopol a cercetat instituţia jurătorilor (1874) şi justiţia sub fanarioţi (1886). Ştefan G. Longinescu a scris prima *Istorie a dreptului românesc din vremurile cele mai vechi şi până astăzi* (1908) cu deschidere spre noua metodă istorică critică. Nicolae Iorga, în numeroasele ocazii în care a abordat probleme ale vechiului drept românesc, le-a privit

cu precădere prin prisma şcolii istorice a dreptului. Pasiunea marelui savant va fi încununată prin scrierea unei culegeri de vechi documente juridice (2 vol., 1930-1931) însoţită de o introducere bogată în idei. Introducerea *Istoriei dreptului românesc* ca disciplină universitară a fost în mare parte datorată lui Ioan Peretz. Sub influenţa aceleiaşi şcoli istorice a dreptului, B.P. Haşdeu a început vasta *Culegere de obiceiuri juridice româneşti,* pe bază de chestionar şi ale cărei rezultate nu au fost publicate decât fragmentar (1882). George Popovici a încercat să reconstituie şi el vechile obiceiuri, publicând doar rezultatele privitoare doar la ordinea succesorală a bunurilor imobiliare (1903).

Dreptul civil a fost studiat de Constantin Bosianu şi A. Pascal, iar datorită lui Constantin Nacu, a beneficiat de o pertinentă comparaţie între Codul civil român şi cel napoleonean (1898-1901), urmată de un *Tratat de drept civil* în trei volume (1901-1903). Materia a fost, însă, exhaustiv tratată, pe baze istorice şi comparative, de Dimitrie Alexandresco, în monumentala sa *Explicaţiune teoretică şi practică a dreptului civil român* (11 vol, 1886-1915), operă întregită prin peste trei sute de articole, apărute în ţară şi străinătate, precum şi prin comentarii juridice publicate în „Pandectele franceze", colecţiile Sirey-Dalloz etc. Nicolae Titulescu, în teza sa de doctorat din 1907, susţinută la Paris, aborda într-o concepţie generală dificila temă a drepturilor eventuale, „drepturi incomplete, imperfecte". La Iaşi, în materia dreptului civil activa Matei Cantacuzino, considerat de Nicolae Iorga drept un „spirit de o extremă fineţă şi eleganţă".

Importanţa *dreptului roman,* predat de C. Bosianu şi din care fruntaşii Şcolii ardelene făcuseră temeiul dreptului naţional, este pusă în lumină de George G. Danielopolu (1901), printr-o vastă explicare a *Instituţiilor lui Justinian* (1899) şi a diverselor fragmente juridice (4 vol., 1891-1898). Ştefan G. Longinescu, după o strălucită teză de doctorat susţinută la Berlin despre jurisconsultul Gaius (1896), a elaborat un curs de drept roman remarcabil prin analiza exegetică de instituţii şi texte. Aceluiaşi erudit romanist îi datorăm descoperirea sursei Pravilei lui Vasile Lupu în opera renascentistă a lui Prosper Farinaccius (1909).

Dreptul comercial s-a dezvoltat prin scrierile lui C. Bosianu, C. Nacu, T. Stelian, V. Dumitrescu-Iaşi şi Mihail Paşcanu. O serie de studii elaborate de alţi jurişti abordau probleme legate de: contractele comerciale, diferite forme de societăţi comerciale, faliment, concordat etc.

În materia *dreptului internaţional privat,* primul curs de specialitate a fost cel al lui Valerian Urşianu. Probleme de drept internaţional privat

(precum căsătoria cu străini, testamentele, forma actelor juridice etc.) au fost abordate şi în alte lucrări (G.G. Danielopolu, 1909), precum şi în analize critice de jurisprudenţă în materie (C.M. Busdugan, 1901; Alfred Juvara, 1912).

Primul curs de *Drept procedural civil* a fost al lui Alexandru Şendrea (1860), profesor la Iaşi şi Bucureşti, dar adevăratul fondator al acestei ramuri a dreptului este George Tocilescu, cu cele trei volume apărute la Iaşi şi Bucureşti, între anii 1887-1895. Printre ideile de bază ale cursului menţionăm: necesitatea democratizării justiţiei, perfecţionarea căilor de stabilire a adevărului, simplificarea formelor şi celeritatea rezolvării pricinilor. Acest din urmă deziderat a fost considerat ca esenţial şi de către: George Dissescu şi George Plopu (ardelean, adept al şcolii germane „de drept liber").

Ideile juridice elaborate în această perioadă au fost difuzate şi printr-o serie de *publicaţii periodice*, din care amintim: *Gazeta tribunalelor* (1861-1864); *Dreptul,* apărut, din 1871, sub îngrijirea unui comitet prezidat de Grigore Peucescu; *Curierul Judiciar* apărut din 1892; *Buletinul Curţii de Casaţie, Jurisprudenţa curţilor de apel etc.*

În Transilvania, diferitele domenii de drept au fost studiate astfel:

1. *Dreptul constituţional.* În anul 1871, *Iosif Hodoş* a publicat la Pesta broşura *Românii şi constituţiile Transilvaniei.* Victor Onişor în lucrarea *Legiuirea ţării noastre. Cunoştinţe de drept constituţional* (din 1901) tratează despre alegerea şi funcţionarea organelor legislative. Tot Victor Onişor, în colaborare cu alţi juristi, au întocmit proiectul de lege pentru dreptul electoral şi alegerea deputaţilor;

2. *Dreptul civil* a fost cercetat sub diverse aspecte de mai mulţi autori: Schuler von Libloy s-a ocupat de dreptul privat al ungurilor şi secuilor (1856); despre dreptul civil ungar şi transilvănean au scris Gustav Wenzel şi Agoston Péter, ultimul fiind autorul unei vaste lucrări de istorie a proprietăţii (1912) şi comisar al afacerilor externe al Guvernului revoluţionar maghiar din 1919. Camil Negrea a scris o lucrare documentată despre normele juridice privind succesiunile în Codul civil austriac (1914);

3. *Dreptul cambial şi procedura cambială* au constituit preocupările lui Agost Karpf (Kafvasy), profesor de drept la Oradea (1862, 1864);

4. *Dreptul minier* l-a preocupat pe Arpad Sipos, profesor de drept la Oradea (1871);

5. *Dreptul penal* a fost studiat de Gyulia Hovanyi (1888). Ştefan Lada, prin lucrările *La lutte contre la criminalité des mineurs* din 1905 şi *Royal*

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

Hungarian Reformatories din 1908, a contribuit în mod original la progresul ştiinţei penale;

6. *Filosofia dreptului* a fost ilustrată de Somló Bódog cu contribuţii privind raporturile dintre stat şi individ (1903). De asemenea, acelaşi cărturar a studiat materia dreptului internaţional;

7. *Procedura penală* a constituit preocuparea lui Gavril Tripon;

8. Lucrări în domeniul *Dreptului procesual civil şi dreptului funciar* au fost scrise de George Pop.

În afară de aceşti teoreticieni ai dreptului, s-au mai afirmat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, o pleiadă de jurişti români printre care amintim: *Iuliu Coroianu* (redactorul textului Memorandumului), *Ioan Puşcariu* (autor al mai multor lucrări cu caracter istoric şi juridic, cu o valoroasă activitate în Dieta de la Sibiu) şi *Partenie Cosma* (redactorul textului *Statutului organic* şagunian).

12.2. Învăţământul juridic

Venirea lui Alexandru Ioan Cuza la tronul Principatelor Unite a marcat o nouă etapă în dezvoltarea învăţământului superior juridic.

În epoca premergătoare unirii şi în anii următori, a existat o preocupare sporită pentru cultură şi pentru învăţământ (instrumentul de propagare a culturii în mase). Se spera că prin asimilarea cunoştinţelor şi deprinderilor folositoare din Occident se va recupera decalajul cultural, tehnologic şi politic care separa societatea românească de societăţile apusene. Rolul major ce-i revenea învăţământului în procesul de consolidare şi de progres al naţiunii române a fost foarte clar subliniat în mesajul domnesc din 6 decembrie 1859, care dezvăluia preocuparea domnitorului Cuza pentru organizarea judicioasă a acestui domeniu social. În aceeaşi epocă, s-a format un puternic curent de opinie care solicita separarea completă a facultăţilor din interiorul Academiei Mihăilene de la Iaşi de gimnaziul care funcţiona în cadrul aceleiaşi instituţii şi întemeierea unei universităţi, în sensul modern al termenului, adică a unui locaş de învăţământ superior în care să se studieze toate ştiinţele. Întemeierea universităţii a fost cerută atât de Gheorghe Asachi, într-o carte din 1856 (în care propunea aducerea provizorie a unor profesori străini care să pregătească personalul didactic universitar autohton), de consulul francez la Iaşi, Victor Place (care propunea o Universitate a Principatelor, cu facultăţi împărţite între Iaşi şi Bucureşti), cât şi de Statutele Facultăţii de Drept (care solicitau separarea administrativă a Facultăţii de Drept şi a celorlalte facultăţi de gimnaziu şi reunirea lor sub o administraţie inde-

pendentă, alcătuită din Consiliul Academic şi din Rector). De la începutul anului 1860, când a devenit evident că Iaşii nu îşi mai pot păstra statutul de capitală a Principatelor Unite, înfiinţarea Universităţii a fost considerată ca un gest de reparaţie morală obligatorie[1].

Pregătirile înfiinţării Universităţii din Iaşi s-au intensificat din mai 1860, când Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al guvernului moldovenesc, asigura şi interimatul la Departamentul Cultelor şi Instrucţiunii Publice. Astfel, a fost achiziţionat palatul Moruzi în care avea să funcţioneze Universitatea (clădirea se păstrează şi astăzi, adăpostind Rectoratul Universităţii de Medicină şi Farmacie), iar, pe 5 octombrie 1860, Kogălniceanu a cerut Consiliului Şcolar să elaboreze *Statutul Universităţii*, întrucât domnitorul dorea să acorde acestei instituţii imunităţi şi privilegii. Comisia însărcinată cu redactarea acestui act normativ a fost alcătuită din: Simion Bărnuţiu, Petru Suciu, Gheorghe Mârzescu, Octav Teodori (toţi profesori ai Facultăţii de Drept) şi A. Călinescu. Acest regulament, prezentat Consiliului Şcolar pe 7 octombrie 1860, stabilea:

– principiul autonomiei universitare (Universitatea avea dreptul de a se administra în cauzele ştiinţifice şi disciplinare, în cuprinderea legii) ;

– structura Universităţii (patru facultăţi: Drept, Filosofie, Teologie şi Medicină, cea din urmă, însă, neputându-se înfiinţa imediat);

– gratuitatea şi libertatea învăţământului, precum şi limba de predare (româna);

– cetăţenia profesorilor (cu excepţia celor de limbi străine) trebuia să fie cea română;

– conducerea Universităţii, alcătuită din Consiliul Academic (toţi profesorii în activitate şi cei care activaseră cel puţin zece ani în universitate) prezidat de un Rector, ales anual dintre membrii Consiliului;

– atribuţiile Consiliului Academic (rezolvarea chestiunilor de interes comun, jurisdicţia disciplinară asupra profesorilor şi studenţilor, elaborarea statutelor speciale ale facultăţilor, desemnarea profesorilor care erau propuşi, apoi, prin intermediul ministerului, domnitorului, spre confirmare);

– inamovibilitatea profesorilor, consideraţi înalţi funcţionari ai statului (destituirea se făcea doar în urma unei sentinţe a Consiliului Academic, sancţionată de către domn);

– exclusivitatea conferirii titlurilor academice;

– interdicţia de a ocupa un post în serviciile publice ale statului fără diplomele necesare conform cu natura postului şi obligativitatea justifi-

[1] Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie şi Filosofie, op. cit., p. 42-48.

cării prealabile a titlurilor înaintea Consiliului Academic pentru acei români care studiaseră în străinătate şi care voiau să ocupe un post în serviciile statului; şi

– interdicţia trimiterii tinerilor la studii în străinătate pe cheltuiala statului înainte de absolvirea unei facultăţi în ţară.

Pe 26 octombrie 1860, prin *Decretul nr. 13795* (al cărui proiect a fost alcătuit de M. Kogălniceanu), domnitorul Alexandru Ioan Cuza a înfiinţat *Universitatea din Iaşi* şi i-a stabilit principiile de organizare şi funcţionare (preluate din proiectul de Statut al Universităţii din 8 octombrie 1860).

Universitatea din Iaşi nu trebuie considerată ca o instituţie străină, transplantată forţat pe teritoriul Moldovei. Ea reprezintă o nouă formă de organizare a învăţământului superior din cadrul Academiei Mihăilene. Având în vedere faptul că Facultatea de Medicină a fost înfiinţată abia în 1879, Decretul nr.13795/26 octombrie 1860 trebuie privit ca actul normativ prin care Academia Mihăileană a fost scindată în două părţi: *Colegiul Naţional*, cu şapte clase, rămas în vechiul local şi *Universitatea* (cele trei facultăţi), grupate în Palatul Moruzi. Prin urmare, decretul menţionat a conferit învăţământului juridic din Moldova suprema şi definitiva formă de organizare.

Universitatea din Bucureşti a luat fiinţă în anul 1864 funcţionând cu trei facultăţi: Facultatea de Ştiinţe, Facultatea de Litere şi Filosofie şi Facultatea de Drept.

În 1864, Consiliul General al Instrucţiunii a stabilit scopul studiilor superioare juridice: pregătirea magistraţilor, avocaţilor, a funcţionarilor administrativi şi a oamenilor politici. Pentru transpunerea în practică a acestui ţel, prin legile de organizare judiciară din decembrie 1864 şi iulie 1865 şi prin regulamentele de aplicare a acestor legi, magistraţilor li se cereau studii superioare[1]. Aceste reglementări au consolidat însemnătatea socială a celor două facultăţi de drept, de la Iaşi şi de la Bucureşti.

Vasile Boierescu şi Gheorghe Costaforu au primit sarcina elaborării unui proiect de lege ce a devenit *Legea instrucţiunii publice* din 25 noiembrie 1864. Legea purta amprenta unor idei democratice precum: autonomia universitară, alegerea organelor de conducere, inamovibilitatea profesorilor, recrutarea cadrelor didactice prin concurs, etc. De asemenea, se menţiona că universitatea era condusă de un rector şi fiecare facultate

[1] Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie şi Filosofie. op. cit., p. 69 şi 71.

de un decan. Problemele importante privind învăţământul şi administrarea universitară erau date în atribuţiile Senatului universitar, organ compus din: rector, decan şi câte un profesor de la fiecare facultate. Din păcate, această lege a suprimat statutul juridic generos conferit Universităţii din Iaşi prin *Decretul nr. 13795/26 octombrie 1860.* Structura Universităţii din Iaşi a fost modificată, în sensul desfiinţării Facultăţii Teologice şi înlocuirii ei cu Facultatea de Ştiinţe Fizice, Matematice şi Naturale (fosta Secţie Ştiinţifică a Facultăţii Filosofice). Ca o consecinţă a pierderii autonomiei originare a Universităţii din Iaşi, în 1879, Ministerul a impus Regulamentul Facultăţii de Drept din Bucureşti Facultăţii de Drept din Iaşi, abrogându-i propriile statute[1]. Universitatea din Iaşi îşi va recăpăta, abia în 1898, prin *Legea învăţământului secundar şi universitar,* o parte din autonomia pierdută în 1864[2].

Legea învăţământului secundar şi universitar (1898), iniţiată de Spiru Haret şi modificată în anii 1907, 1910 şi 1912 prevedea sporirea numărului de profesori, lărgirea autonomiei universitare, dreptul facultăţilor de a recomanda ocuparea catedrelor vacante fie prin concurs, fie pe baza lucrărilor de specialitate şi reglementa mai precis dreptul şi modul de eliberare a diplomelor de licenţă şi doctorat şi organizarea vieţii studenţilor. Potrivit acestui act normativ, universităţile aveau dreptul să confere titluri academice, diplome de magistru şi de doctor. Durata cursurilor de licenţă a fost stabilită la trei ani, iar durata cursurilor de doctorat la doi ani. Exista o dispoziţie potrivit căreia nimeni nu putea fi trimis la studii în străinătate, pe cheltuiala statului, dacă nu era absolvent al unei facultăţi din ţară.

Programa Facultăţii de Drept din Iaşi, în 1860, era compusă dintr-un număr de treisprezece materii: Drept roman, Istoria instituţiilor romane, Pandectele, Dreptul penal, Procedura criminală, Dreptul civil, Procedura civilă, Dreptul şi procedura comercială, Dreptul constituţional public, Dreptul natural, Dreptul ginţilor, Dreptul administrativ şi Economia politică[3]. Cursurile nu erau împărţite pe ani de studiu, acest lucru făcându-se mai târziu (1862-1864). În anul şcolar 1869-1870, programa facultăţii era alcătuită din următoarele cursuri: pentru anul I (dreptul penal şi procedura penală, dreptul roman, dreptul natural şi dreptul ginţilor), pentru anul

[1] Iulian Teodorescu, op. cit., p. CLXVIII.

[2] Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, Facultatea de Istorie şi Filosofie. op. cit., p. 68 şi 70.

[3] Ibidem, p. CLIV.

al II-lea (dreptul roman, dreptul şi procedura comercială şi procedura civilă, dreptul privat român) şi pentru ultimul an de studii (dreptul administrativ şi constituţional, economia politică, medicina legală şi dreptul privat român)[1]. Se observă absenţa dreptului civil din programă. Întrucât se preda procedura civilă, credem că materia dreptului civil era acoperită de cursul de drept privat român. Cursurile aveau durata de o oră şi erau programate, fiecare, în câte trei zile ale săptămânii (inclusiv sâmbăta), cu excepţia cursului de drept roman care se preda zilnic. În anul 1886-1887, se studiau următoarele materii: dreptul penal şi procedura penală, istoria şi instituţiile dreptului roman, filozofia dreptului şi dreptul civil (în anul I), procedura civilă, dreptul internaţional, dreptul roman, dreptul constituţional şi dreptul civil (în anul al II-lea), respectiv dreptul administrativ, dreptul civil, economia politică, medicina legală şi dreptul comercial (pentru anul al III-lea). Remarcăm însemnătatea deosebită acordată cursului de drept civil (care se preda în toţi anii de studiu) precum şi existenţa cursului de medicină legală. Acest curs a fost predat, între 1879 şi 1904, în cadrul Facultăţii de Medicină, întrucât, din 1879, Facultăţii de Drept din Iaşi i se impusese programa facultăţii omologe din Bucureşti, programă ce nu conţinea această disciplină[2]. Din 1900, s-au introdus carnetele studenţeşti de prezenţă prin care profesorii atestau frecventarea cursurilor de către posesorul carnetului. În anul universitar 1909-1910, programa facultăţii s-a îmbogăţit prin introducerea cursurilor doctorale. Pentru *obţinerea licenţei*, studentul trebuia să parcurgă următoarele discipline: dreptul roman, dreptul civil, dreptul constituţional şi istoria dreptului (în anul I), dreptul roman, dreptul civil, dreptul penal şi procedura penală, procedura civilă şi dreptul constituţional (în anul al II-lea), dreptul civil, dreptul comercial, dreptul internaţional privat şi economia politică (în ultimul an). Ca discipline noi, observăm istoria dreptului (introdusă începând cu anul universitar 1905-1906 sub denumirea de „istoria dreptului civil") şi dreptul internaţional privat (ale cărui elemente se predaseră şi înainte în cadrul cursului de drept civil). *Pregătirea pentru obţinerea titlului de doctor* era împărţită de-a lungul a doi ani şi cuprindea următoarele cursuri: dreptul roman, istoria dreptului, filozofia dreptului şi istoria doctrinelor economice (pentru anul I), dreptul civil, dreptul comercial maritim, sociologia şi dreptul administrativ şi legislaţia industrială (pentru anul al II-lea)[3]. Comparând programele prezentate mai sus, remarcăm procesul

[1] Ibidem, p. CLXII.
[2] Ibidem, p. CLXX şi CLXXII.
[3] Ibidem, p. CLXVIII şi CLXXX.

de specializare tot mai pronunţat al cursurilor din învăţământul juridic superior din Iaşi.

Facultatea de Drept din Bucureşti a funcţionat iniţial cu şase catedre: Drept roman, Drept civil, Drept penal, Drept comercial, Drept administrativ şi Economie politică. Existau şi două cursuri opţionale: Organizarea statului şi Finanţele. În anul 1907, pentru doctorat, s-au introdus următoarele discipline: drept roman, drept civil, istoria dreptului public şi privat, economie politică şi execuţia civilă. În următorii trei ani, numărul disciplinelor s-au îmbogăţit cu: Istoria dreptului public şi a dreptului bizantin în legătură cu vechiul drept român. În anul de învăţământ 1911/1912, s-au adăugat câte o conferinţă de drept roman, drept penal şi drept internaţional şi trei cursuri libere. De asemenea, se prevedea înfiinţarea unei catedre de Enciclopedia dreptului şi de Sociologie.

Din anul 1910, pe lângă majoritatea catedrelor s-au înfiinţat seminarii conduse de asistenţi şi lectori, sub îndrumarea profesorilor.

Ca student la Facultatea de Drept, se putea înscrie absolventul de liceu, cu bacalaureat dar nu şi absolventul seminariilor. Consiliul Profesoral putea admite, totuşi, să frecventeze cursurile şi persoanele care nu întruneau condiţiile necesare pentru a fi înscrişi ca studenţi. Acestea se numeau *audienţi.*

În privinţa metodelor de evaluare a studenţilor se observă, de asemenea, un proces de evoluţie. Astfel, în perioada 1862-1864, la Facultatea de Drept a Universităţii din Iaşi, examenele s-au susţinut pentru fiecare materie în parte, într-un moment ales de candidat. Începând din 1862-1864, după introducerea anilor de studiu, un student nu se putea prezenta la examenele din anul al II-lea, dacă nu dovedea că a promovat examenele din anul I. Studenţii celor două facultăţi de drept aveau obligaţia să se prezinte la toate examenele anului respectiv de studiu în trei sesiuni: 5-30 iunie, 20 octombrie-10 noiembrie şi 25 ianuarie-15 februarie. Neprezentarea, chiar şi la un singur examen, în cele trei sesiuni atrăgea anularea examenelor promovate, existând prezumţia că studentul a renunţat să mai urmeze cursurile. Nota maximă la un examen din timpul anului era 30, iar pentru examenul de licenţă era 50. Examenele se susţineau în faţa unei comisii de examinare alcătuite din trei profesori, convocaţi ad-hoc (pentru examenele obişnuite), respectiv din cinci profesori (pentru examenul de licenţă). În temeiul *Legii învăţământului secundar şi universitar* (1898) şi a regulamentului de aplicare al legii (1899), studenţii care nu promovau un examen, în termen de doi ani, erau exmatriculaţi. Din 1905, examenele se treceau în bloc, pe anul de studii, în sensul că

studenţii erau examinaţi în cadrul unui singur examen din toate materiile anului respectiv. Sesiunile de examinare s-au redus de la trei la două (iunie şi octombrie). Notele se puneau cu ajutorul bilelor şi nu cu cifre. Titlul de doctor se acorda pe baza unei teze privind una din materiile studiate în cei doi ani cât dura programul de doctorat. Până în 1910, la Facultatea de Drept din Iaşi, acest titlu nu fusese acordat, deşi cursurile de doctorat începuseră, aşa cum am arătat mai sus, din anul academic 1907-1908.

Printre profesorii de prestigiu ai facultăţilor de drept din Iaşi şi Bucureşti îi amintim pe: Simion Bărnuţiu, Vasile Conta, A. D. Xenopol, Petru. Missir, Dimitrie Alexandresco, Matei Cantacuzino, G. Tocilescu, T. Stelian, Constantin Dissescu, Constantin Stere, Şt. Longinescu, Ioan Tanoviceanu, Vespasian V. Pella, Ioan Peretz etc.

În Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, a funcţionat *Academia de la Oradea* unde a predat un timp *Hajnik Imre,* cercetător al Istoriei dreptului european, care din anul 1867 a predat Istoria dreptului la *Academia din Győr*[1]. Dintre absolvenţii *Academiei de la Oradea* s-au distins românii: Al. Gavra, Emil Gojdu, Gheorghe Pop şi alţii.

Academia de la Sibiu a cunoscut în perioada de după 1848 două faze de dezvoltare: perioada „austriacă", până la 1867, când a fost subordonată organelor de stat vieneze şi a doua fază, de la 1867 la 1887, când ea a trecut în subordinea organelor de stat ungare. În anul 1887, *Academia de la Sibiu* a fost desfiinţată, învăţământul superior juridic din Transilvania concentrându-se la Cluj.

Universitatea din Cluj a fost înfiinţată în anul 1872 cu patru facultăţi printre care şi Facultatea de Drept şi Ştiinţe de Stat.

Disciplinele juridice predate atât la Sibiu cât şi la Cluj au fost: Drept civil, Drept procedural civil, Drept penal şi procedura penală, Drept bisericesc, Drept săsesc, Drept maghiar, Istoria Austriei, Istoria dreptului transilvănean, Ştiinţa adminstraţiei, Economie politică, Statistica, Dreptul minier, Dreptul comercial şi Dreptul cambial, Procedura necontencioasă. Studiul începea cu materiile generale şi trecea, treptat, la cele concrete. Studenţii absolvenţi primeau „absolutorii" (dovezi de absolvire).

Dintre studenţii români care au frecventat cursurile facultăţilor de drept de la Sibiu şi Cluj îi amintim pe: Simion Bărnuţiu, fraţii Arion şi Nicolae Densuşianu, Iosif Puşcariu, Ilie Măcelariu, Moise Branişte,

---

[1] *Győr* este cel mai important oraş din nord-vestul Ungariei şi este situat pe drumul dintre Budapesta şi Viena, la mijlocul distanţei.

Dionisie Pop Marţian, Aurel Brote, Ioachim Mureşanu, I. Florian Câmpeanu (Academia de la Sibiu) şi pe V. Ladislau Pop, T. Mihaili, Gavril Tripon, Camil Negrea şi Eugen Rozvan (Academia şi apoi Facultatea de Drept din Cluj).

În Braşov, din anul 1869, exista *Şcoala Comercială,* cu o durată de trei ani. La această şcoală clasele II şi III studiau, câte trei ore pe săptămână, Dreptul cambial iar, din anul 1885, Dreptul comercial, Dreptul cambial şi Legea industrială. În 1895, cursurile de drept de la Şcoala comercială au fost sistematizate astfel: în clasa a II-a trei ore de Cunoştinţe generale de drept şi Lege cambială comparativ cu legile străine corespunzătoare, iar în clasa a III-a două ore de: Lege comercială, Legea de meserii, Legea de organizare a Camerelor Comerciale şi Industriale şi cursul Jurisdicţiunea consulară.

Prin Regulamentul ministerial din 1895 nu se mai făcea deosebirea obişnuită între academiile comerciale şi şcolile superioare de comerţ. Astfel, *Şcoala Comercială* de la Braşov, a fost situată, cel puţin în parte, într-un ciclu de învăţământ academic.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie

I. TRATATE

Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980.

Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea întâi, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1984.

Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Istoria dreptului românesc, vol. II, Partea a II-a, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1987.

CURSURI

1. *Apostu, Ioan, Ionescu, Nicolaie*, Prelegeri de istoria dreptului românesc, Ed. NITNELAV, Galaţi, 2003.
2. *Bonciu, Gheorghe*, Istoria dreptului românesc, Ed. Cartea Universitară, Bucureşti, 2004.
3. *Cernea, Emil, Molcuţ, Emil*, Istoria statului şi dreptului românesc, Casa de editură şi presă „Şansa" S.R.L., Bucureşti, 1998.
4. *Chilom, Tereza, Otovescu, Cristina*, Istoria instituţiilor politice româneşti, Ed. Universitaria, 2003.
5. *Cloşcă, Constantin, Asandului, Gabriel*, Istoria dreptului românesc, Ed. Fundaţiei Academice „Danubius", Galaţi, 2002.
6. *Dariescu, Cosmin*, Istoria statului şi dreptului românesc, Suport curs, Anul I, Ed. Universităţii „Al.I. Cuza" Iaşi, 2005.
7. *Firoiu, Dumitru*, Istoria statului şi dreptului românesc, Ed. Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1993.
8. *Hanga, Vladimir*, Istoria dreptului românesc. Dreptul cutumiar, Ed. Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1993.

NATIONAL UNIVERSITY LIBRARY

9. *Marcu, P. Liviu*, Istoria dreptului românesc, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1997.
10. *Popa, Vasile, Bejan, Adrian*, Instituţii politice şi juridice româneşti, Ed. All Beck, Bucureşti, 1998.
11. *Voicu, Costică*, Istoria statului şi dreptului românesc. Curs universitar, Ed. Universul Juridic, Bucureşti, 2006.

MONOGRAFII

1. *Amuza, T. Ion*, Căsătoria şi divorţul în vechiul drept românesc, Ed. Sylvi, Bucureşti, 2001.
2. *Barbu, Violeta*, De bono coniugali. O istorie a familiei din Ţara Românească în secolul al XVII-lea, Ed. Meridiane, Bucureşti, 2003.
3. *Bucşan, Constantin*, Christian Flechtenmacher în Din gândirea politico-juridică din România. Figuri reprezentative, vol. I, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti,1974.
4. *Carp, Radu, Stanomir, Ioan, Vlad, Laurenţiu*, De la pravilă la constituţie. O istorie a începuturilor constituţionale româneşti, Ed. Nemira, Bucureşti, 2002.
5. *Chiriţă, Grigore*, Organizarea instituţiilor moderne ale statului român, (1856-1866), Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1999.
6. *Ciobanu, Veniamin*, Statutul juridic al Principatelor Române în viziune europeană (secolul al XVIII-lea), Ed. Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1999.
7. *Cernea, Emil*, Alexandru Papiu-Ilarian, în Din gândirea politico-juridică din România. Figuri reprezentative, vol. I, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1974.
8. *Georgescu, Al. Valentin, Strihan, Petre*, Judecata Domnească în Ţara Românească şi Moldova (1611-1831), Partea I. Organizarea judecătorească, vol. I şi II, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1981.
9. *Ghiţulescu, Constanţa*, În şalvari şi cu işlic. Biserică, sexualitate, căsătorie şi divorţ în Ţara Românească în secolul al XVIII-lea, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2004.
10. *Vintilă-Ghiţulescu, Constanţa*, Focul Amorului. Despre dragoste şi sexualitate în societatea românească 1750-1830, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2006.

BUCHAREST UNIVERSITY LIBRARY

11. *Iosa, Mircea*, Obştea ţărănească în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2003.
12. *Stanomir, Ioan*, Naşterea Constituţiei. Limbaj şi drept în Principate până la 1866, Bucureşti, Ed. Nemira, 2004.
13. *Zidaru, Petrache*, Tribunalele militare. Un secol şi jumătate de jurisprudenţă (1852-2000), Ed. Universul Juridic, Bucureşti, 2006.

ARTICOLE DIN PUBLICAŢII PERIODICE

1. *Dvoracek, Maria*, Începuturile învăţământului juridic superior la Iaşi, în Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi (serie nouă), Secţiunea III, Ştiinţe juridice, Tomul XXVII, Anul 1981.
2. *Teodorescu, Iulian*, Istoricul Facultăţii de Drept din Iaşi, în Anuarul general al Universităţii din Iaşi tipărit cu prilejul jubileului de cincizeci de ani, Tipografia Naţională I.S. Ionescu, Iaşi.

ALTE LUCRĂRI

1. Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România, Institutul de Istorie „N. Iorga", Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1988.
2. *Anghelescu, Nadia*, Introducere în islam, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1993.
3. *Bădărău, Gabriel*, Academia Mihăileană (1835-1848). Menirea patriotică a unei instituţii de învăţământ, Ed. Junimea, Iaşi, 1987.
4. *Bărbătescu, Ioan*, Cursul dreptului civil român sau Explicarea paragrafelor de legi civile dupe ordina Pravilei lui Caragea, Tipografia lui Iosef Copainig, Bucureşti, 1849.
5. *Casso, Leon*, Rusia şi bazinul dunărean, Ed. Saeculum Vizual, Bucureşti, 2003.
6. *Djuvara, Neagu*, Între Orient şi Occident. Ţările române la începutul epocii moderne (1800-1848), Ediţia a III-a, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2005.
7. *Grămadă, Ion*, Din Bucovina de altă dată. Schiţe istorice, Ed. Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1926

8. *Iordanes*, Getica, Ediție bilingvă latină-română, traducere: David Popescu, Ed. Fundației „Gândirea", București, 2001.
9. *Jakotă, Mihai Vasile*, Drept roman, vol. I și II, Ed. Fundației „Chemarea", Iași, 1993.
10. *Jakotă, Mihai Vasile*, Drept roman, Ed. „Cugetarea", Iași, 2002.
11. *Gaius*, Instituțiunile [dreptului privat], Traducere, studiu introductiv, note și adnotări de Aurel Popescu, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1982.
12. *Georgescu, Vlad*, Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre, ed. a III-a, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992.
13. *Macovei, Dumitru*, Drept civil (Succesiuni), Ed. Fundației „Chemarea", Iași, 1993.
14. *Neagoe, Stelian*, Triumful rațiunii împotriva violenței. Viața universitară ieșană interbelică. Ed. Junimea, Iași, 1977.
15. *Pann, Anton*, Culegere de proverburi sau Povestea vorbii, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982.
16. *Pascu, Ştefan, Hanga, Vladimir*, Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R., vol. al II-lea (Feudalismul I), Ed. Științifică, Bucureşti, 1958.
17. *Safta-Romano, Eugeniu*, Dreptul de proprietate privată și publică în România, Ed. Graphix, Iași, 1993.
18. Universitatea „Al. I. Cuza" Iași, Facultatea de Istorie și Filosofie, Istoria Universității din Iași, vol. I și II, Ed. Junimea, Iași, 1985.
19. *Vasilescu, Paul*, Regimuri matrimoniale. Parte generală, Ed. Rosetti, Bucureşti, 2003.

ACTE NORMATIVE

1. Academia Română. Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Regulamentul organic al Moldovei, Ediție integrală realizată de *Dumitru Vitcu* și *Gabriel Bădărău*, cu sprijinul lui *Corneliu Istrati*, Ed. Junimea, Iași, 2004.
2. Colectivul pentru Vechiul drept Românesc, Codul Calimach, Ediție critică, Ed. Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1958.
3. *Brăiloiu, N. Constantin*, Legiuirea Caragea. A-Doa Edițiune complectată cu legile ce au modificat-o și alte dispositii legislative speciale, decrete domnesci, și circulare ministeriale. Însoțită și cu Codulu

Politicu Alu Principatelor Unite Române. Typographia Națională a lui Stephan Rassidescu, București, 1865.

PAGINI WEB

1. Thirteenth Amendment to the United States Constitution la adresa web:
http://en.wikipedia.org/wiki/Thirteenth_Amendment_to_the_United_States_Constitution (consultată pe 21 ianuarie 2008).
2. Prezentarea personalității lui Avram Iancu de la următoarele adrese web:
http://www.ici.ro/romania/ro/istorie/hi44.html,
http://www.mariromani.ro/personaj.php?id=53
(consultată pe 12 februarie 2007) și
http://ro.wikipedia.org/wiki/Avram_Iancu
(consultată pe 21 ianuarie 2008).
3. Pentru evoluția istorică a Universității din Cluj a se accesa următoarea adresă web:
http://www.cs.ubbcluj.ro/www/index.php?module=pagemaster&PAGE_user_op=view_page&PAGE_id=72&MMN_position=243:243
(consultată pe 21 ianuarie 2008).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dreptul comerțului internațional

Volumul I

Ioan Macovei

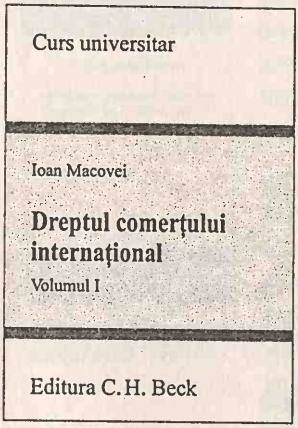

288 pag., 29 lei
ISBN 978-973-115-026-9

Lucrarea este concepută în două volume. Volumul de față examinează noțiunea, delimitarea, evoluția, izvoarele și principiile dreptului comerțului internațional, participanții la activitatea de comerț internațional și falimentul internațional. Acest volum se va întregi cu cel de-al doilea, care va trata, în principal, contractele comerciale internaționale, precum și titlurile de credit, relațiile de plăți, arbitrajul comercial internațional.

Problematica abordată oferă o imagine de ansamblu a relațiilor comerciale și a cooperării economice internaționale, iar instituțiile juridice sunt prezentate în cadrul general asigurat de legislația română și în concordanță cu exigențele relațiilor comerciale internaționale.

Prin îmbinarea expunerii teoretice cu soluțiile jurisprudenței, cartea poate contribui la informarea celor interesați de problemele comerțului internațional, la completarea cunoștințelor generale despre dreptul român în contextul integrării europene, fiind utilă atât cercetării, învățământului superior, cât și practicienilor

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dreptul proprietății intelectuale

Ediția 2

Ioan Macovei

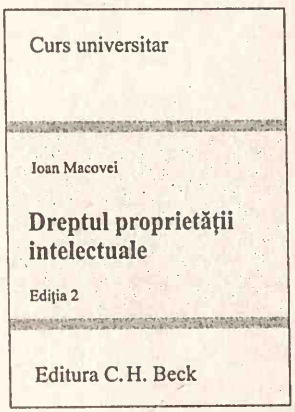

472 pag., 47,90 lei
ISBN 978-973-115-183-0

Lucrarea, concepută într-o manieră armonioasă și echilibrată, perfect adaptată exigențelor planului de învățământ, cuprinde șase titluri: considerații generale asupra dreptului proprietății intelectuale; brevetele de invenție; modelele de utilitate, desenele și modelele industriale; mărcile; indicațiile geografice și numele comercial; dreptul de autor și drepturile conexe. Reglementările privind aspectele legale și administrative sunt tratate în contextul cooperării internaționale care promovează protecția drepturilor intelectuale.

Structura logică și coerentă a cărții îmbină problemele de ordin teoretic cu cele practice, în concordanță cu reglementările incidente în materie. Elementele de noutate sunt relevante sub aspectul formei de prezentare și conținutului lucrării.

Problematica abordată permite o imagine de ansamblu a instituțiilor juridice ale creației intelectuale. Elaborată ca un instrument de lucru, într-un domeniu actual, dar controversat, cartea contribuie la aprofundarea cunoștințelor despre dreptul proprietății intelectuale.

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

Relațiile patrimoniale dintre soți

Nadia Cerasela Dariescu

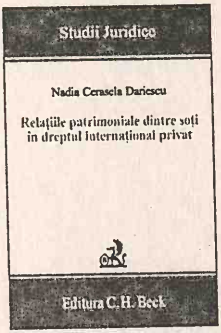

328 pag., 24,90 lei
ISBN 978-973-115-301-8

Lucrarea reprezintă o descriere a mecanismelor dreptului internațional privat în domeniul relațiilor patrimoniale dintre soți, fiind judicios structurată, temeinic argumentată, scrisă pe înțelesul cititorului și promovând puncte de vedere originale.

Demersul științific întreprins are o dublă semnificație: dezvăluie preocuparea pentru aspectele îndeobște abordate în literatura de specialitate în materia tratată, cu sublinierea semnificației teoretice și practice a temei în discuție, și evidențiază cadrul deschis al problematicii spre căutări permanente de punere în valoare, în acord cu tendințele conturate pe plan internațional.

Unitatea și, în același timp, nota de originalitate a lucrării rezultă din conjuncția a două elemente: pe de o parte, se acordă atenție aspectelor clasice pe care le implică determinarea legii aplicabile relațiilor patrimoniale dintre soți, iar pe de altă parte, își face loc, cu argumente pertinente, perspectiva modernă, europeană, asupra temei.

Talon de comandă

Titlu / Autor — Exemplare

CORESPONDENȚĂ RĂSPUNS C.R. SE TAXEAZĂ LA DESTINAȚIE

DESTINATAR

Editura C.H. Beck - București, O.P. 83, C.P. 90
Tel.: +40 21 410.08.47; Fax: +40 21 410.08.48
E-mail: comenzi@beck.ro
Cont: RO06RZBR 0000 0600 03338540 Raiffeisen Bank, Ag. Sebastian
Cont: RO82FNNB001201052424RO02 FinansBank (Rom) - Suc. Doamnei
Cont: RO28TREZ7055069XXX000321 Trez. Sect. 5, București

C.H. Beck

Izvoarele formale ale dreptului

Elena Paraschiv

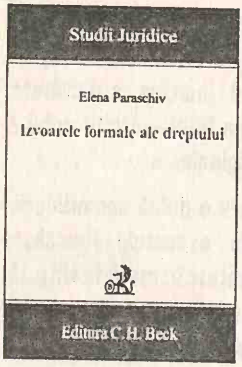

280 pag., 19,90 lei
ISBN 978-973-115-136-6

Izvoarele dreptului influenţează în mod deosebit calitatea practicii judiciare, realizarea acesteia în conformitate cu ideea de dreptate, specifică fiecărei societăţi umane în evoluţia sa istorică.

EXPEDITOR

Nume persoană de contact: Banca:

Firmă: Cont:

Strada: CUI/CNP:

Nr.: Bl.: Sc.: Ap.: Nr. Reg. Com.:

Localitate: Telefon:

Judeţ/Sector: Cod poştal: Fax:

Achitat cu OP/Mandat poştal nr.: Semnătura:

Editura C. H. Beck este înregistrată ca operator de date cu caracter personal sub nr. 4398. Datele dvs. de înregistrare sunt confidenţiale şi pot fi folosite doar în scopuri asociate comercializării produselor Editurii C.H. Beck. Preţurile pot fi schimbate în orice moment, fără notificarea prealabilă a clientului, iar comenzile se onorează în limita stocului disponibil. Aşteptăm cu interes răspunsul dvs.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI
CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3364/08

36.61

Manuale Beck

Lucrarea de față își propune să prezinte într-un mod sistematizat și concis istoria organizării statale și juridice a populației ce a locuit în spațiul carpato-danubiano-pontic din vremea geto-dacilor și până la desăvârșirea României Mari, în 1918. Deși titlul acestei cărți pare că îi limitează sfera de cuprindere doar la formele de organizare politică și la normele juridice create și aplicate de populația românească, cititorul va descoperi în paginile lucrării referințe privind modelele politice și juridice practicate de alte popoare ce au conviețuit cu românii (maghiarii, secuii și sașii). Cartea se întemeiază pe o bibliografie consistentă, ce cuprinde nu doar lucrările clasice în domeniu, ci și contribuțiile contemporane la dezvoltarea istoriei juridice românești.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ISBN 978-973-115-337-7
9789731153377